

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

International Peer-
Reviewed and Open
Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli ve
Açık Erişimli Elektronik
Dergi

E-ISSN : 2148-4139

DOI : 10.15637/jlecon

HOLISTENCE
publications

<https://journals.gen.tr/jlecon>

ISSUE

4

VOLUME/CİLT : 10
YEAR/YIL : 2023

E-ISSN: 2148-4139
DOI: 10.15637/jlecon

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 10

Issue/Sayı: 4

Year/Yıl: 2023

Web: <https://journals.gen.tr/jlecon>

E-mail: jlecon1@gmail.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi,
Teknopark, No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

International Bibliography of the Social Sciences
(IBSS)

ProQuest (ABI/INFORM Collection)

CEEOL (Central and Eastern European Online
Library)

Ideas/Repec

EconPapers

The Open Ukrainian Citation Index (OUCI)

Index Copernicus

CAB Abstracts

OAJI (Open Academic Journals Index)

The International Innovative Journal Impact Factor

International Institute of Organized Research
(I2OR)

Google Scholar

Crossref

EBSCO

EconBiz

J-Gate

Euroasian Scientific Journal Index (ESJI)

MIAR : Information Matrix for the Analysis of
Journals (ICDS 2021= 5.8)

Index of Turkish Education

Bielefeld Academic Search Engine: BASE

Genamics Journal Seek

Arastirmax

Advanced Science Index

Scientific Indexing Services (SIS)

The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)

The Cite Factor

Open Access Library

The International Services For Impact Factor and
Indexing (ISIFI)

WorldWideScience

Cosmos Impact Factor

Jour Informatics

Index Islamicus

Scimatic

Scienceopen

CNKI SCHOLAR

DIMENSIONS

Acarindex

ResearchGate

Naver Academic

JournalTOCs

EuroPub

SafetyLit

WorldCat

SOBIAD

Ingenta

IPIndexing

ScienceGate

Scilit

Idealonline

Georgian International Academy of Sciences (GIAS)

ResearchBib

Xjournals

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139) is an international peer-reviewed and periodical journal. It has been published since 2014. It aims to create a forum where the economic fundamentals of life are discussed. In this perspective, it brings together the views and studies of academics, researchers and professionals who shape their work on the basis of economy. High quality theoretical and applied articles are published. Journal of Life Economics includes studies in fields such as Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Econometrics, Labor Economics and so on.

The articles in the Journal is published in 4 times a year; WINTER (January), SPRING (April), SUMMER (July) and AUTUMN (October).

Journal of Life Economics is open access electronic journal. Each paper published in the Journal is assigned a DOI® number, which appears beneath the author's affiliation in the published paper. The authors are required to pay the publication fee to the related account in order for the articles to be published in the journal

The journal is abstracted/indexed in Index Copernicus, CEEOL, Google Scholar, Ulrichsweb, EBSCOHost, SOBIAD, DOAJ and so on.

Papers are wellcomed both in English and Turkish.

Send your manuscript to the editor at <https://journals.gen.tr/jlecon/user/register/>

For any additional information, please contact with the editors at jlecon1@gmail.com

Owner

HOLISTENCE PUBLICATIONS

Contact

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi
No:29, D.119, Merkez-Çanakale / TÜRKİYE
Tel: +90 530 638 7017
WEB : <https://journals.gen.tr/jlecon/>
E-mail : journals@holistence.com
GSM 2: +90 530 638 7017 / WhatsApp

DERGİ HAKKINDA

Journal of Life Economics

(E-ISSN: 2148-4139), 2014'de yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, ekonomi temelinde çalışmalarını şekillendiren akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Journal of Life Economics, Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi gibi alanlarda yapılmış çalışmaları yayınlamaktadır.

Dergi; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda 4 sayı olarak yayımlanmaktadır.

Journal of Life Economics, açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır. Dergi, başta Index Copernicus, CEEOL, EBSCOHost, Google Scholar, Ulrichsweb, DOAJ olmak üzere çeşitli uluslararası indeks tarafından taranmakta olup birçok indeks tarafından da değerlendirilmeye alınmıştır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Makalelerinizi, <https://journals.gen.tr/jlecon/user/register/> adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için: jlecon1@gmail.com adresine mail atabilirsiniz.

Sahibi

HOLISTENCE PUBLICATIONS

İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi
No:29, D.119, Merkez-Çanakale / TÜRKİYE
Tel: +90 530 638 7017
WEB : <https://journals.gen.tr/jlecon/>
E-mail: journals@holistence.com
GSM 2: +90 530 638 7017 / WhatsApp

EDITORS/EDİTÖRLER

EDITORS IN CHIEF/BAŞ EDİTÖRLER

Özge UYSAL ŞAHİN

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale
Faculty of Applied Sciences, Department of Health
Management, Çanakkale, TÜRKİYE,
e-mail: ozge@comu.edu.tr

CO-EDITORS/YARDIMCI EDİTÖRLER

Elda DOLLİJA

PhD., University College "Beder", Faculty of Technology
and Business, Department of Economics and Business,
ALBANIA, e-mail: edollija@beder.edu.al

SECTION EDITORS/ALAN EDİTÖRLERİ

Finance, Accounting and Banking

Halis KALMIŞ

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga
Vocational High School, Department of Accounting and
Taxation, Çanakkale, TÜRKİYE,
e-mail: hkalmis@comu.edu.tr

Economic Development And International Economy

Mehmet ŞİŞMAN

Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Economics, İstanbul, TÜRKİYE,
e-mail: msisman@marmara.edu.tr

Economic Policy

İrfan KALAYCI

Prof. Dr., İnönü University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Department of Economics,
Malatya, TÜRKİYE, e-mail: irfan.kalayci@inonu.edu.tr

Economic Theory

Zahide AYYILDIZ ONARAN

Assoc. Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of
Economics, Department of Economics, İstanbul,
TÜRKİYE, e-mail: zayyildiz@istanbul.edu.tr

Economic History

Burcu KILINÇ SAVRUL

Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University,
Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics, Çanakkale, TÜRKİYE,
e-mail: kilinburcu@hotmail.com

Labor Economics

Gürol ÖZCÜRE

Prof. Dr., Ordu University, Unye Faculty of Economics
and Administrative Sciences, Department of Labour
Economics and Industrial Relations, Ordu, TÜRKİYE,
e-mail: gozcure@odu.edu.tr

LANGUAGE EDITOR(S) / DİL EDİTÖRLERİ

Melis MÜLAZIMOĞLU

Assist. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Literature,
Department Of American Culture and Literature, Izmir,
TÜRKİYE, e-mail: meliserkal@yahoo.com

Yonca DENİZARSLANI

Assist. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Letters,
Department of American Culture and Literature, Izmir,
TÜRKİYE, e-mail: yonca.denizarslani@ege.edu.tr

Nesrin YAVAŞ

Assist. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Letters,
Department of American Culture And Literature, Izmir,
TÜRKİYE, e-mail: nesrinyavas@yahoo.com

TECHNICAL EDITOR/ TEKNİK EDİTÖR

Cumali YAŞAR

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Education
Faculty, Department of Computer and Instructional
Technology Education, Çanakkale, TÜRKİYE,

MANAGING EDITOR/SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Laura AGOLLI

Oakland University Masters in Public Administration
with specialization in Healthcare Administration, USA,
e-mail: lagolli@oakland.edu

DESIGNER/DİZGİ VE TASARIM

İlknur HERSEK SARI

Holistence Academy, TÜRKİYE
e-mail: dizgi.holistence@gmail.com

EDITORIAL BOARD/EDİTORYAL KURUL

Prof. Dr. Ahmet KESİK,

Istanbul Gedik University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Finance, TÜRKİYE.

e-mail: ahmetkesik@gedik.edu.tr

Prof. Dr. Ali AKDEMİR,

Arel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration, TÜRKİYE, e-mail: aliakdemir@arel.edu.tr

Prof. Dr. Amer Al ROUBAIE,

Ahlia University, College of Business and Finance, Accounting & Economics Department, BAHREYN, e-mail: aalroubaie@ahlia.edu.bh

Prof. Dr. Igor PUSTYLNICK,

Conestoga College, Department of IT and Accounting, CANADA, e-mail: i.pustylnick@swissmc.ch

Prof. Dr. Malgorzata Magdalena HYBKA,

Poznan University of Economics and Business, Department of Public Finance, Faculty of Economics, POLAND,

e-mail: malgorzata.hybka@ue.poznan.pl

Prof. Dr. Mine KARATAŞ ÖZKAN,

University of Southampton, Southampton Business School, UK, e-mail: M.Karatas-Ozkan@soton.ac.uk

Prof. Dr. Sergii BURLUTSKI,

Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine, Department of Enterprise Economy, Donbass State Engineering Academy, UKRAINE, e-mail: magistrdr@gmail.com

Prof. Dr. Panagiotis KYRIAZOPOULOS,

Graduate Technological Education Institute of Piraeus, Department of Business and Administration, (Emeritus Professor), GREECE, e-mail: pkyriaz@teipir.gr

Prof. Dr. Slobodan CEROVIC,

Singidunum University, Faculty of Tourism and Hospitality, Department of Tourism and Hospitality Management, SERBIA, e-mail: scerovic@singidunum.ac.rs

Assoc. Prof. Dr Amran AWANG,

Univesiti Teknologi Mara, Faculty of Business Management, MALAYSIA, e-mail: amranawang@yahoo.com

Assoc. Prof. Dr Elizabeta MITREVA,

Goce Delcev Üniversitesi, Turizm ve İşletme Lojistiği Fakültesi, MAKEDONYA

Assoc. Prof. Dr. Larissa BATRANCEA,

Babes-Bolyai University Cluj-Napoca, Faculty of Business, ROMANIA, e-mail: larissabatrancea@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. Faruk BALLI,

Massey University, School of Economics and Finance, NEW ZELLAND, e-mail: f.balli@massey.ac.nz

Assoc. Prof. Dr Goran ILIK,

University of St. Clement of Ohrid, Law Faculty, Bitola, MACEDONIA, e-mail: ilic_rm@yahoo.com

Assoc. Prof. Dr. Himanshu AGARWAL,

DN College, Faculty of Commerce & Business Administration, INDIA, e-mail: dr_hagarwal@yahoo.com

Assoc. Prof. Dr. Olena YERMOSHKINA,

The National Mining University, Department of Economic Analysis and Finance, UKRAINE, e-mail: eev@ua.fm

Dr. Elizabeth STINCELLI,

University of Phoenix, School of Advanced Studies, Department of Business Management, USA, e-mail: lstincelli@msn.com

Dr. Jolita DUDAITE,

Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, LITHUANIA, e-mail: jolitad@mruni.eu

Dr. Jollie ALSON,

University of Perpetual Help System Dalta, Collage of Business Administration and Accountancy, PHILIPPINES, e-mail: jnalseduc@yahoo.com.ph

Dr. Renalde HUYSAMEN,

University of Free State, Business School, Organisational Behaviour Department, SOUTH AFRICAN REPUBLIC, e-mail: huysamenca@ufs.ac.za

REFEREES IN THIS ISSUE/BU SAYININ HAKEMLERİ

Erdem Özgür,

Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Türkiye

Mehmet Şahin,

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye

Nur Dilbaz Alacahan,

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye

Murat Ozan Başkol,

Prof. Dr., Bursa Uludağ University, Türkiye

Selay Giray Yakut,

Prof. Dr., Marmara University, Türkiye

Dilek Sürekçi Yamaçlı,

Assoc. Prof. Dr., İzmir Democracy University, Türkiye

Zeynep Ağdemir,

Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Türkiye

Aykut Sezgin,

Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Türkiye

Mustafa Aslan,

Assoc. Prof. Dr., Istanbul Bilgi University, Türkiye

Birsen Nacar Karabacak,

Assoc. Prof. Dr., Akdeniz University, Türkiye

Kadriye Burcu Öngen Bilir,

Assoc. Prof. Dr., Bursa Technical University, Türkiye

Arzu Eren Şenaras,

Assoc. Prof. Dr., Bursa Uludağ University, Türkiye

Özlem Kızılgöl,

Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Türkiye

Özlem Ergüt,

Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Türkiye

Sinem Güler Kangallı Uyar,

Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Türkiye

Fatih Şahin,

Assist Prof. Dr., İstanbul Topkapı University, Türkiye

Evrım Ulusan Öztürkmen,

Assist Prof. Dr., Marmara University, Türkiye

Serpil Bardakçı Tosun,

Assist Prof. Dr., Alanya Alaeddin Keykubat University, Türkiye

Didem Hekimoğlu Tunç,

Assist Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye

Aysun Danayiyen,

Assist Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye

Serdar Yay,

Assist. Prof. Dr., İzmir Democracy University, Türkiye

Osman Yılmazcan,

Assist. Prof. Dr., Istanbul Gedik University, Türkiye

Ebru Kanyılmaz Polat,

Assist Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye

Hasan Arda Burhan,

Assist Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar University, Türkiye

Ebru Özer Topaloğlu,

Lec. Dr., Necmettin Erbakan University, Türkiye

Tamer Gök,

Dr., Independent Researcher, Türkiye

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

The effect of inflation on the budget deficit in Türkiye: Evidence from cointegration test with multiple structural breaks <i>Fatih Demir</i>	169
Investigation of how brands using influencer marketing affect the purchasing decisions of the Z generation in the context of Türkiye <i>Nayab Fatima & Aylin Erdoğan</i>	179
Sosyal medya paylaşımları hisse senedi değerleri üzerinde etkili mi? <i>Are social media posts effective on stock values?</i> <i>Demet Erdoğan Şengel & Naciye Tuba Yılmaz</i>	191
Gençliğin ekonomi politiği ve gençlik esaslı bütçeleme önerisi <i>Political economy of youth and youth-based budgeting proposal</i> <i>Mahmut Melih Kaplan & Hilmiye Yasemin Özüğurlu</i>	201
Türkiye’de kişilerin sosyodemografik özellikleri ile sağlık hizmeti sunucusu tercihleri arasındaki ilişki <i>Sociodemographic characteristics of people in Türkiye the relationship between healthcare provider preferences</i> <i>Levent İncedere</i>	223
Dijitalleşmenin çevresel belirsizlik ortamında çevikliğe etkisi <i>The effect of digitization on agility under environmental uncertainty</i> <i>Ümran Güler & Rukiye Sönmez</i>	233
Aylak zamanı enküçükleyen tur oluşturma problemlerinin geri izleme yöntemi ile çözümüne ilişkin bir yazılım geliştirme uygulaması <i>A software development application for solving round trip slack time minimizing problems using backtracking method</i> <i>Şahin İnanç & Hayrettin Kemal Sezen</i>	247
Koruma faaliyetlerinin finansmanında bir kamu fonu: Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı <i>A public fund for financing conservation activities: Contribution share for preservation of the immovable cultural assets</i> <i>Yasemin Sarıkaya Levent</i>	257

Role of women in today's society and the inequality in genders <i>Rameen Masood</i>	273
Makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin rolü <i>The role of organizational learning in the effect of Machiavellianism on job satisfaction</i> <i>Zeki Çetin</i>	285
How does globalization affect female employment?: A Panel CS-ARDL analysis for transition countries <i>Merve Ertok Onurlu & Zamira Oskonbaeva & Ebru Çağlayan Akay</i>	301
Ar-Ge harcamaları, vergi teşvikleri ve ekonomik büyüme ilişkisi <i>The relationship between R&D expenditures, tax incentives and economic growth</i> <i>Zeynep Erdoğan</i>	315
Örgüt içi özgeci davranışların belirleyicileri: Öz yeterlilik ve iş tatmini açısından bir değerlendirme <i>Determinants of altruistic behaviors in organizations: An evaluation in terms of self-efficacy and job satisfaction</i> <i>Ersan Dikili</i>	329
Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: İki aşamalı sistem GMM tahmincisinden kanıtlar <i>Financial development and economic growth relationship: Evidence from two-stage system gmm estimator</i> <i>Rüya Ataklı Yavuz & Selahattin Bektaş</i>	341

The effect of inflation on the budget deficit in Türkiye: Evidence from cointegration test with multiple structural breaks

Fatih Demir

Assist. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Türkiye,
e-mail: fatihdemir@sdu.edu.tr

Abstract

In determining the relationship between the budget deficit and inflation in literature, the effect of the budget deficit on inflation has been widely focused on. Although the impact of inflation on the budget deficit is highly significant, there has been a lack of sufficient research on this matter. There are two different views put forward on this issue. The first of these is the Tanzi effect; argues that an increase in inflation will cause a real decrease in tax revenues and therefore the budget deficit will increase. The opposing view is known as the Patinkin effect and suggests that the budget deficit will decrease because inflation will reduce real public expenditures. In this study, the effect of inflation on the budget deficit was investigated for the period 1960-2022 in Türkiye. Considering that the data period may contain many structural breaks, Carrion-i-Silvestre unit root test and Maki cointegration test were used. The years 1995, 2002, 2007, 2011 and 2018 were determined as the break dates. According to the results, the inflation rate has an increasing effect on the budget deficit in the period when there is no break. The overall result did not change when the effect of breaks was included. With these findings, it can be said that the Tanzi effect is more dominant in Türkiye.

Keywords: Inflation, Budget Deficit, Türkiye, Tanzi Effect, Patinkin Effect.

JEL codes: C22, H62, E31

Citation/Atf: DEMİR, F. (2023). The effect of inflation on the budget deficit in Türkiye: Evidence from cointegration test with multiple structural breaks. *Journal of Life Economics*. 10(4): 169-178, DOI: 10.15637/jlecon.2170

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Fatih Demir
E-mail: fatihdemir@sdu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

The two most important policies are implemented to ensure price and financial stability in an economy. These are monetary policy carried out by central banks and fiscal policy carried out by governments. Inflation, which defines a constant increase in the general level of prices, is generally the most basic element that creates price instability in countries. Fiscal policy basically has two important policy tools. The first of these is public revenues, most of which consist of tax revenues, and the other is public expenditures. In this respect, fiscal policies aim to ensure price stability together with monetary policy by using these tools. (Yaraşır Tülümce et al., 2021).

The budget balance, which shows the balance of income and expenditure, is extremely important in the fiscal policy functionality. Budget deficit, as a chronic problem, is generally more common in developing countries. It is accepted that a country may have a certain level of budget deficit. For example, one of the conditions set by the European Union for participation in the monetary union in the Maastricht Treaty is that the share of budget deficits in gross domestic product (GDP) should not exceed 3%. High budget deficits create an expansionary fiscal policy effect, ultimately causing inflation. In addition, high budget deficits may necessitate an increase in public debt to finance the deficit. In this case, high public debt can make monetary policy dysfunctional (Favero and Giavazzi, 2004).

Therefore, the effect of budget deficits, which is an important indicator for an economy, on the inflation rate is a very important research topic. However, it has been observed that there is not enough research on the effect of inflation, which is the subject of this study, on budget deficits. Nevertheless, it should be noted that public revenues and expenditures, which constitute the basis for calculating the budget deficit, are susceptible to the impact of inflation due to their monetary nature. From this point of view, Tanzi (1978) stated in his study that an increase in inflation reduces real tax revenues. He attributed the realization of this cause-effect relationship to

two reasons: the delay in tax collection and the flexibility of tax revenue to changes in national income. Since these two reasons are expected to be valid, especially in developing countries, inflation will reduce real tax revenues. Therefore, a real decrease in tax revenues will increase the budget deficit. This view of Tanzi (1978) has been defined as the Tanzi effect in the literature and it has been argued that inflation increases the budget deficit (Abdioğlu and Terzi, 2009).

Regarding the effect of inflation on the budget deficit, Patinkin (1993) argues that inflation can be used as a financing tool for the budget deficit (Karadeniz, 2022). According to Patinkin (1993), high inflation will reduce real public expenditures and thus the budget deficit will be improved to some extent. In this way, the view that inflation reduces the budget deficit over the real value of public expenditures is known as the Patinkin effect in the literature. (Yaraşır Tülümce et al., 2021).

Given the aforementioned, the aim of this study is to investigate the effect of inflation on the budget deficit on the basis of the Tanzi effect and the Patinkin effect. It takes into account the tax revenues of the Tanzi effect and the public expenditures of the Patinkin effect. However, both views constitute the theoretical basis of this study, as they are approaches that ultimately concern the budget deficit. The fact that not enough studies have been conducted on the effect of inflation on the budget deficit in Türkiye makes the findings of this study valuable for the literature. In addition, since the data period of this study covers a relatively long period (1960-2022), the fact that techniques allowing multiple (five breaks) structural breaks were not used in previous studies can be considered as another contribution of this study to the literature.

In the following sections of the study, the empirical literature review on the subject will be summarized and the data and method will be introduced. Then, econometric analysis findings will be included, and the study will be completed with the conclusion part.

2. LITERATURE REVIEW

Past studies on the determination of the relationship between budget deficits and inflation rate generally have consistent findings. A few studies have found no relationship between the budget deficit and the inflation rate. Hondroyiannis and Papapetrou (1997) and Georganopolus and Tsamis (2011) did not find any relationship between the budget deficit and the inflation rate for Greece for the 1957-1993 and 1980-2009 periods, respectively. A similar result was reached by Tiwari et al. (2015), who used data from 9 European countries covering the period 1990-2013. In Türkiye specifically, Akçay et al. (2001) for the 1970-2000 period, Altıntaş et al. (2008) for the 1992-2006 period, Özmen and Koçak (2012) for the 1994-2011 period and Kaya and Öz (2016) for the 1980-2014 period could not detect a relationship between the budget deficit and the inflation rate.

However, in contrast to these results, a few studies have determined a positive and negative relationship between the budget deficit and the inflation rate. Egeli (1999) found negative relationships between budget deficit and inflation rate for 23 developing countries. The findings of the study conducted by Catao and Terrones (2005) for 107 developed and developing countries indicate that there is a positive relationship between the budget deficit and the inflation rate. Similarly, Zonuzi et al. (2010) determined the positive relationship result for Iran. It would not be correct to make an inference about the direction of the relationship between variables based on the findings of these few studies. However, it should be taken into consideration that the findings differ.

Studies examining the causality relationship between variables mostly point to a bidirectional causality relationship. In the context of Türkiye, Özgün (2000), Günaydın (2001, 2004), Barışık and Kesikoğlu (2006), Koyuncu (2014), İpek and Akar (2016), and Ceyhan and Yıldız (2017) studies determined the bidirectional causality relationship between budget deficit and inflation. Oktayer (2010), Bayrak and Kanca (2013), Doğru (2014) and Bayır and Güvenoğlu (2020) found a one-way causality relationship from budget

deficits to the inflation rate. In addition, when we look at the studies that analyze coefficient estimation, it is seen that they mostly focus on the effect of budget deficits on the inflation rate. The results of these studies provide clear evidence. According to these findings, budget deficits are inflationary. In other words, increasing budget deficits increases the inflation rate. The inference in question, as obtained from various country examples by Narayan et al. (2006), Devapriya and Ichihashi (2012), Isaq and Mohsin (2015), Nguyen (2015), and Arjomand et al. (2016), has been reached through studies conducted within the scope of Türkiye by Metin (1995, 1998), Akçay et al. (1996), Günaydın (2004), Oktayer (2010), Bayrak and Kanca (2013), Bedir and Tural (2014), İpek and Akar (2016), Öruç (2016), Alper (2018), Maraş and Dumrul (2019), and Erdil Şahin (2019). Contrary to the aforementioned studies, no study has been found that concludes that increasing the budget deficit reduces the inflation rate.

It can be said that there are relatively few studies examining the effect of the inflation rate on the budget deficit, which is the subject of this study. It has been observed that even in many studies examining the Tanzi effect and the Patinkin effect, the effect of the budget deficit on the inflation rate was investigated. At this point, it can be said that models have not been established within the framework of an econometrically correct cause-effect relationship to investigate the Tanzi effect and the Patinkin effect. However, the econometric model to be designed to examine the effects of Tanzi and Patinkin should focus on the effect of the inflation rate on budget deficits. When the limited number of studies conducted in this regard are compiled, Jalil et al. (2014) for Pakistan, Brima and Mansaray-Pearce (2015) and Bangura et al. (2016) for Sierra Leone, and Yaraşır-Tülümce et al. (2021) for 16 European countries have determined that an increase in the inflation rate leads to an increase in the budget deficit.

In studies conducted on the example of Türkiye, Abdioğlu and Terzi (2009) in their study covering the period of 1975-2005 have found that an increase in the inflation rate leads to a decrease in

the budget deficit, while Dağ and Kızılkaya (2019) for the period of 1960-2016 have determined that an increase in the inflation rate leads to an increase in the budget deficit. Karadeniz (2022), who reached a similar conclusion, approached the issue from a different perspective and determined that the effect of inflation on the budget deficit has a quadratic structure. Looking at the findings of the study, it was seen that the increase in the inflation rate increased the budget deficit up to a certain point and then decreased it. It has been determined that this turning point coincides with the inflation rate of approximately 74%. Additionally, Karadeniz (2022) carried out an analysis with two structural breaks in this study.

As a result, although there are different findings in the literature regarding the relationship between the inflation rate and the budget deficit, it can be said as a general conclusion that an increase in the inflation rate increases the budget deficit.

3. DATA AND METHOD

For the analysis of the study, data covering the years 1960-2022 for Türkiye were used. Data on the budget deficit was obtained from the Ministry of Treasury and Finance. It is proportioned to GDP taken from the World Bank data system in order to eliminate the price effect. Data on the inflation rate, the other variable of the study, was obtained from the World Bank data system and calculated as the annual percentage change of the consumer price index (CPI). Summary statistics for the series are presented in Table 1.

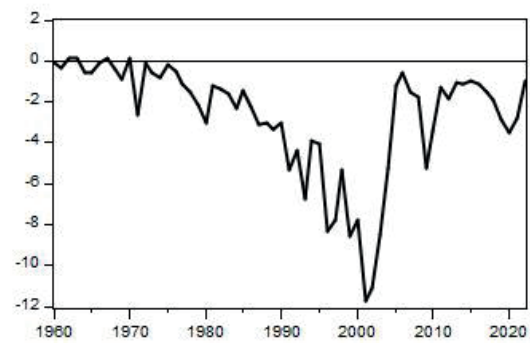
Table 1. Summary statistics

	BD	INF
Mean	-2.71	32.10
Std. Dev.	2.80	28.80
Maximum	0.18	105.22
Minimum	-11.74	1.12
Observation	63	63

When examining summary statistics, it becomes evident that the average budget deficit over a period of 63 years stands at approximately 2.7%. In the Maastricht Criteria, where the necessary conditions for the monetary union of the European Union are determined, this value is requested not to exceed 3%. In this respect, it can

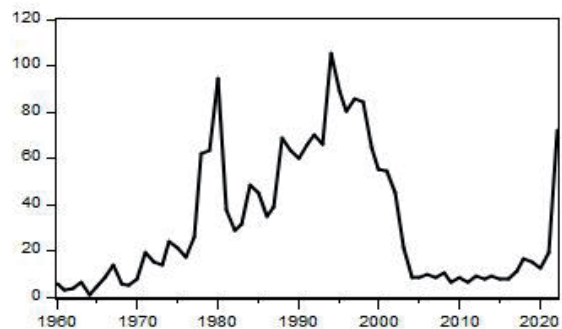
be said that Türkiye's budget deficit average is at a good level. However, the fact that the 63-year average inflation rate is approximately 32% is an important statistic showing the inflation problem that has become a chronic problem in Türkiye. In particular, the standard deviation value of 28.8% is clear evidence of price instability in Türkiye. This variability can be seen from the difference between the maximum and minimum values of the inflation rate.

The course of the budget deficit and inflation over time is seen in Graph 1 and Graph 2, respectively.

Graph 1. Budget deficit (Share in GDP, %)

When the graph of the budget deficit is examined, it is understood that the budget did not give a deficit, albeit for a short time, between the years 1960-1970, but there was a constant budget deficit after 1970. In particular, the budget deficit, which reached its peak in 2001, reached its highest level with 11.7%. However, it is seen that a significant recovery was achieved in the following period.

Graph 2. Inflation rate (annual, %)

Looking at the graph of the inflation rate, it is seen that there are rapid increases and decreases, except for the period of price stability between 2004 and 2016. Although the inflation rate

reached a significant peak of 94% in 1980, it is understood that it reached its highest value in the 63-year period, 105%, in 1994. In addition, a significant increase in the inflation is noteworthy in the period from 2021 to the present.

The use of a 63-year-old data set in the study brings to mind structural breaks. Because there have been different economic, political and social crises since 1960. For this reason, it was deemed appropriate to use the Maki (2012) cointegration test for the analysis. Following Burgaç Çil and Dülger (2017), Maki (2012) cointegration test equations were defined as follows.

Model 0: Level Shift

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta x_t + u_t \tag{1}$$

Model 1: Level Shift (with Trend)

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta x_t + u_t \tag{2}$$

Model 2: Regime Shifts

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i D_{i,t} + u_t \tag{3}$$

Model 3: Trend and Regime Shifts

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i x_i D_{i,t} + u_t \tag{4}$$

Here, the dummy variables represented by D_i ($i=1, 2, \dots, k$) depict the structural breaks being referred to. Dummy variables take the value 1 for after the break date and 0 for other cases. In the cointegration test procedure, structural breaks are determined endogenously. In this process, the determination of multiple structural break dates is based on Bai and Perron (1988), and the stationary test of the residuals is based on Kapetanios (2005) (Maki, 2012). Additionally, in the Maki (2012) cointegration test, all series must be stationary to the first order.

Maki (2012) cointegration test has become more valuable because the previous tests with

structural breaks allowed one or two breaks. Maki (2012) presented critical values to be used for test equations up to 5 breaks. The null hypothesis of the test is that there is no cointegration under structural breaks.

4. RESULTS

Before the cointegration test, the stationarity levels of the series must be determined. For this reason, instead of using traditional unit root tests that ignore structural breaks, it was deemed appropriate to use the unit root test that takes structural breaks into consideration. For this purpose, the unit root test by Carrion-i-Silvestre et al. (2009), which endogenously determines the break dates and allows for five structural breaks, has been employed. Structural break periods can be determined through dynamic programming algorithms defined by Bai and Perron (2003) and Perron and Qu (2006). Furthermore, in the test utilizing the quasi-GLS method proposed by Elliott et al. (1996), five different test statistics based on M-tests, as introduced by Stock (1999), are computed (Carrion-i-Silvestre et al., 2009).

Table 2. The Results of Carrion-i-Silvestre (2009) Unit Root Test with Multiple Structural Breaks

Test Stat.	BD	INF	Δ BD	Δ INF
P_T	16.24 [9.49]	21.71 [9.00]	3.05* [5.54]	4.20* [5.54]
MP_T	16.33 [9.49]	20.50 [9.00]	3.15* [5.54]	4.31* [5.54]
MZ_α	-27.42 [-46.33]	-20.88 [-46.20]	-30.16* [-17.33]	-30.18* [-17.33]
MSB	0.13 [0.10]	0.15 [0.10]	0.13* [0.17]	0.12* [0.17]
MZ_T	-3.68 [-4.79]	-3.18 [-4.81]	-3.86* [-2.90]	-3.66* [-2.90]
Breaks Dates	1970 1976 1995 2002 2008	1973 1980 1993 2002 2016	-	-

Note: Values in square brackets are critical values for the 5% significance level obtained using bootstrap with 1000 iterations. (*) indicates stationarity at the 5% significance level.

The result evaluation of the test is different from traditional unit root tests. If the test statistical value reached as a result of the test is less than the critical value, the series is stationary with structural breaks. Otherwise, the series is not stationary. The results of the Carrion-i-Silvestre unit root test applied to the level and first

differences of inflation and budget deficit are shown in Table 2.

According to the unit root test results, both series are not stationary at level with structural breaks. However, both series are stationary in first differences. In this case, the existence of a cointegration relationship between the series can be tested. For this purpose, Maki (2012) approach, which is a cointegration test with multiple structural breaks, was used. The cointegration test results of Model 0, Model 1, Model 2 and Model 3, respectively, shown in Equations (1), (2), (3) and (4) are presented in Table 3.

According to the Maki (2012) test results, there is a cointegration relationship with five structural breaks between the series at the 5% significance level in all models. Based on this result, it has been determined that the inflation rate is an important factor affecting the budget deficit in the long run.

Table 3. Maki (2012) Multiple Structural Break Cointegration Test Results

Dependent Variable: BD	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3
Test Stat.	-6.86	-8.15	-6.67	-8.79
Critical Value (5%)	-5.43	-5.70	-6.36	-7.41
Breaks Dates	1983 1987 1992 1995 2004	1989 1995 1999 2003 2010	1990 1999 2008 2013 2019	1995 2002 2007 2011 2018

It is seen that each model forming the test equations takes into account different break dates. However, in the process of estimating the long-run coefficients, it was thought that it would be more accurate to consider the results of the model with the minimum value of residuals sum of squares from these four different models. For this purpose, the fully modified least squares (FMOLS) method developed by Hansen and Phillips (1990) was used to estimate long-run coefficients. Residuals sum of squares values obtained as a result of FMOLS estimations of all models are shown in Table 4.

Table 4. Residuals Sum of Squares of Maki (2012) Cointegration Test Models

Model 0	Model 1	Model 2	Model 3
89.76	66.73	91.10	49.12

Based on these results, the long-run coefficients over Model 3 were estimated with the FMOLS method, taking into account the breaks dates specified in Table 3. FMOLS estimation results are presented in Table 5. When examining long-run coefficient estimates, in periods without structural breaks, it is observed that when the inflation rate increases by one percentage points, the budget deficit increases by 0.02 percentage points (negative coefficient estimated). It can be said that it is a very low effect in terms of effect size. It should also be noted that although the sign of the slope coefficient is negative, this result means that the budget deficit increases even more. Therefore, the pass-through from the inflation rate to the budget deficit is positive. Considering the structural breaks, although the effect may vary in some periods, the positive effect is generally valid.

Table 5. Long-Run Coefficient Estimates

Variables	Coefficient	Std. Error
INF	-0.02*	0.01
D ₁₉₉₅	-29.97	24.65
D ₂₀₀₂	-26.00	32.26
D ₂₀₀₇	-8.13	37.50
D ₂₀₁₁	57.91*	34.05
D ₂₀₁₈	5.50	48.44
D ₁₉₉₅ *INF	0.16**	0.07
D ₂₀₀₂ *INF	-0.39***	0.14
D ₂₀₀₇ *INF	1.06**	0.40
D ₂₀₁₁ *INF	-0.95**	0.43
D ₂₀₁₈ *INF	0.18	0.19
D ₁₉₉₅ *trend	0.39	0.52
D ₂₀₀₂ * trend	0.92	0.68
D ₂₀₀₇ * trend	-0.13	0.74
D ₂₀₁₁ * trend	-0.99	0.65
D ₂₀₁₈ * trend	-0.16	0.83
Trend	-0.09**	0.03
Constant	0.58	0.37

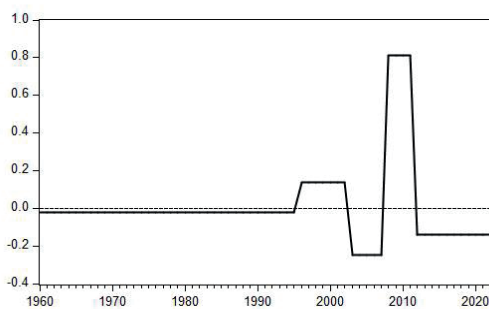
Note: (*), (**) and (***) indicate significance at the 10%, 5% and 1% significance level, respectively. Standard errors are robust based on the Newey-West approximation.

According to the estimation results, it is seen that there were breaks for Türkiye in 1995, 2002, 2007, 2011 and 2018. These dates are important dates for the Turkish economy. It has been

determined that there were structural breaks due to significant social and economic events such as the economic and political crisis in 1994 known as the "April 5 Decisions," the implementation of important financial and fiscal rules following the 2001 financial and banking crisis, the adoption of inflation targeting regime starting from 2002, the global crisis triggered by the housing market collapse in the United States in 2007, the 2010 European debt crisis, and the currency attacks in 2018 following the political disagreement between the United States and Türkiye.

The impact of the inflation rate on the budget deficit can be calculated based on the coefficient estimates of regime variables according to the break dates. For example, the slope coefficient, which is (-0.02), increases to (0.16) after the 1995 break date, decreases to (-0.39) after 2002, increases to (1.06) after 2007, and decreases to (-0.95) after the 2011 break date. The coefficient of the regime variable for 2018 was not taken into account because it was not statistically significant.

The coefficient estimates of regime variables suggest that the inflation rate affects the budget deficit with varying magnitudes and directions when considering the structural breaks. To make this clearer, the slope coefficient estimates have been calculated for each year, excluding the insignificant effect in 2018, based on the coefficient estimates of regime variables and presented in Graph 3.

Graph 3. The Effect of Inflation Rate on Budget Deficit Under Structural Breaks

As can be seen from the graph, although the inflation rate had a mildly increasing effect on the budget deficit until 1995, it had a decreasing effect between 1996 and 2002, and then increased

it again between 2003 and 2007. During the period from 2008 to 2011, there is a significant reduction in the inflation rate's impact on the budget deficit. During this period, one percentage point increase in the inflation rate leads to a 0.8 percentage point reduction in the budget deficit. However, when looking at the period from 2012 onwards, it can be seen that inflation has once again started to have an increasing effect on the budget deficit. In the current phase, which also reflects contemporary influences, one percentage point increase in the inflation rate is found to increase the budget deficit by 0.14 percentage points. In a general assessment, except for two exceptional periods, the inflation rate positively influences the budget deficit. Therefore, it can be stated that if the inflation rate decreases, the budget deficit will also decrease. With this result, it can be emphasized that the Tanzi effect dominates in Türkiye, considering only the budget deficit.

5. CONCLUSION

The role of fiscal policy in ensuring price stability is as important as monetary policy. The primary instruments of fiscal policy include taxes and government expenditures. While the literature often examines the impact of fiscal policy instruments on inflation, it's worth noting that inflation can also affect these policy tools. Tanzi (1978), advocating the view that inflation reduces real tax revenues, has argued that this would lead to an increase in the budget deficit. However, Patinkin (1993), based on the perspective that inflation reduces real government spending, has contended that this would result in a decrease in the budget deficit. Determining which of these views, known as the Tanzi effect and the Patinkin effect, is applicable in Türkiye has been the aim of this study.

The study utilized data spanning the period from 1960 to 2022 to examine the impact of inflation on the budget deficit. The motivation behind this study was the lack of a sufficient number of studies on the effect of inflation on the budget deficit. Additionally, the chosen data period covers a time in Türkiye marked by diverse economic, political, and societal events. Therefore, it is highly likely that structural breaks

occurred in the inflation and budget deficit series. As a result, Carrion-i-Silvestre et al. (2009) structural break unit root test and Maki (2012) structural break cointegration test were selected as the analytical techniques for this study. The unit root test determined that both series were stationary in first differences. Consequently, the Maki (2012) cointegration test was applied, revealing that inflation has a long-run impact on the budget deficit.

The long-run coefficients were obtained using the FMOLS method. According to the obtained coefficient estimates, inflation positively influences the budget deficit. To put it more explicitly, one percentage point increase in the inflation rate increases budget deficits by 0.02 percentage points. When considering the break dates based on the coefficient estimates of regime variables, the overall result has not changed significantly. Therefore, only the periods between 1996-2002 and 2008-2011 have seen inflation rates having a reducing effect on the budget deficit. In all other periods, the inflation rate has played a role in increasing the budget deficit.

The results obtained suggest that the Tanzi effect is more predominant in Türkiye. Additionally, it should be noted that while the inflation rate has a positive impact on increasing the budget deficit, a decrease in inflation can also lead to a reduction in the budget deficit. It is believed that this study will shed light on authorities responsible for maintaining price stability and researchers interested in the subject. Moreover, it will contribute to the literature, which currently lacks sufficient research on the impact of inflation on the budget deficit. Furthermore, the study's reliance on multiple (five-break) structural break analyses, in line with a long data period, can be considered another valuable contribution to the literature.

REFERENCES

- ABDİOĞLU, Z. & TERZİ, H. (2009). Enflasyon ve bütçe açıkları ilişkisi: Tanzi ve Patinkin etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 195-211.
- AKÇAY, O. C., ALPER, C. E. & ÖZMUCUR, S. (1996). Budget deficit, money supply and inflation: Evidence from low and high frequency data for Turkey. *Boğaziçi University Research Papers*, ISS/EC-1996-12.
- AKÇAY, O. C., ALPER, C. E. & ÖZMUCUR, S. (2001). Budget deficit, inflation and debt sustainability: Evidence form Turkey (1970-2000). *Boğaziçi University Research Papers*, ISS/EC-2001-12.
- ALPER, F. O. (2018). Türkiye'de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 1971-2016 Dönemi. *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 799-810.
- ALTINTAŞ, H., ÇETİNTAŞ, H. & TABAN, S. (2008). Türkiye'de bütçe açığı, parasal büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: 1992-2006. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 8(2), 185-208.
- ARJOMAND, M., EMAMİ, K. & SALİMİ, F. (2016). Growth and Productivity: The Role of Budget Deficit in the MENA Selected Countries. *Procedia Economics and Finance*, 36, 345-352.
- BAL, J. & PERRON, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica* 66, 47-78.
- BAL, J. & PERRON, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of Applied Econometrics*, 18, 1-22.
- BANGURA, A., TARAWALIE, A. B., FOFANAH, L. & MACARTHY, S. (2016). Macroeconomic Determinants of Budget Deficit: Evidence from Sierra Leone. *International Journal of Economic Perspectives*, 10(1), 5-13.
- BARIŞIK, S. & KESİKOĞLU, F. (2006). Türkiye'de bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1987-2003 VAR, etki-tepki analizi varyans araştırması). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 59-82.
- BAYIR, M. & GÜVENOĞLU, H. (2020). The Analysis of Relationship Between The Money Supply, Budget Deficit and Inflation in Turkey: 2009-2019. *ICOAEF'20, VII International Conference on Applied Economics and Finance & Extended with Social Sciences*, 186-197.

- BAYRAK, M. & KANCA, O. C. (2013). Türkiye'de 1970-2011 yılları arasında oluşan ekonomik ve siyasi gelişmelerin seyri. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.
- BEDİR, S. & TURAL A. (2014). Bütçe Açığı ve Enflasyon: Türkiye İçin Bir Sınır Testi Yaklaşımı. *International Conference on Eurasian Economies*, 915, 1-9.
- BRIMA, S. & MANSARAY-PEARCE, E. A. (2015). Budget Deficit and Macroeconomic Variables in Sierra Leone: an Econometric Approach. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(4), 38-51.
- BURGAÇ ÇİL, A. & DÜLGER, F. (2017). İstikrarlılık ve Eşbütünlük Testleri ile Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 998-1020.
- CARRION-i-SILVESTRE, J. L., KIM, D & PERRON, P. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*, 25, 1754-1792.
- CATAO, L. A. & TERRONES, M. E. (2005). Fiscal Deficits and Inflation. *Journal of Monetary Economics*, 52(3), 529-554.
- CEYHAN, M. S. & YILDIZ, K. S. (2017). Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Uygulaması (2006-2015). *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 21-35.
- DAĞ, M. & KIZILKAYA, F. (2019). Bütçe Açığı ile Enflasyon İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 6(2), 76-85.
- DEVAPRIYA, K. P. N. T. N. & ICHİHASHİ, M. (2012). How does the budget deficit affect inflation in Sri Lanka. *IDEA discussion paper*, Hiroshima University. 1-38.
- DOĞRU, B. (2014). Yüksek enflasyon dönemlerinde bütçe açığı ve enflasyon arasında nedensellik ilişkisi var mıdır? 1978-2002 dönemi Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 113-129.
- EGELİ, H. (1999). Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları, Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 4(2), 293-303.
- ELLİOTT, G., ROTHENBERG, T.J. & STOCK, J.H. (1996). Efficient tests for an autoregressive unit root. *Econometrica*, 64(4), 813-836.
- ERDİL ŞAHİN, B. (2019). Analysis of the Relationship Between Inflation, Budget Deficit and Money Supply in Turkey by ARDL Approach: 1980-2017. *Journal of Life Economics*, 6(3), 297-306.
- FAVERO, C. A. & GIAVAZZI, F. (2004). Inflation Targeting and Debt: Lessons from Brazil. *NBER Working Paper Series*, 10390.
- GEORGANTOPOULOS, A. G. & Tsamis, A. D. (2011). The Macroeconomic Effects of Budget Deficits in Greece: A VAR-VECM Approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, 79, 156-166.
- GÜNAYDIN, İ. (2001). Türkiye'de kamu kesimi açıkları ve enflasyon. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 16(181), 62-77.
- GÜNAYDIN, İ. (2004). Bütçe açıkları enflasyonist midir? Türkiye üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 158-181.
- HANSEN, B. E. & PHILLIPS, P. C. B. (1990). Estimation and Inference in Models of Cointegration: A Simulation Study. *Advances in Econometrics*, 8, 225-248.
- HONDROYIANNIS, G. & PAPAPETROU, E. (1997). Are budget deficits inflationary? A cointegration approach. *Applied Economics Letters*, 4(8), 493-496.
- ISHAQ, T., & MOHSİN, H. M. (2015). Deficits and inflation: Are monetary and financial institutions worthy to consider or not? *Borsa Istanbul Review*, 15(3), 180-191.
- İPEK, E. & AKAR, S. (2016). Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 167-189.
- JALIL, A., TARIQ, R. & BIBI, N. (2014). Fiscal Deficit and Inflation: New Evidences From Pakistan Using A Bounds Testing Approach. *Economic Modelling*, 37, 120-126.
- KAPETANIOS, G. (2005). Unit-root testing against the alternative hypothesis of up to m structural breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 26, 123-133.
- KARADENİZ, Y. (2022). Enflasyon ve Bütçe Açığı Arasındaki Kuadratik İlişki: Türkiye Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 33 (125), 291-309.
- KAYA, M. G. & ÖZ, E. (2016). Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi: 1980-2014 Dönemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(3), 639-651.
- KOYUNCU, A. F. T. (2014). Causality network between budget deficit, money supply and inflation: An application to Turkey. *International Journal of Business and Social Science*, 5(10).225-235.

- MAKİ, D. (2012). Tests for Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- MARAŞ, G. & DUMRUL, C. (2019). Türk ekonomisinde bütçe açığı ve enflasyon ilişkisinin sınır testi yaklaşımı ile eş-bütünleşme analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54, 314-342.
- METİN, K. (1995). An integrated analysis of Turkish inflation. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57(4), 513-533.
- METİN, K. (1998). The relationship between inflation and the budget deficit in Turkey. *Journal of Business and Economic Statistics*, 16(4), 412-422.
- NARAYAN, P. K., NARAYAN, S. & PRASAD, A. D. (2006). Modeling the relationship between budget deficit, money supply and inflation in Fiji. *Pacific Economic Bulletin*, 21(2), 103-116.
- NGUYEN, V. B. (2015). Effects of fiscal deficit and money M2 supply on inflation: Evidence from selected economies of Asia. *Journal of Economics, Finance & Administrative Science*, 20(38), 49-53.
- OKTAYER, A. (2010). Türkiye’de bütçe açığı, para arzı ve enflasyon ilişkisi. *Maliye Dergisi*, 158, 431-447.
- ÖRUÇ, E. (2016). Bütçe açıkları enflasyonist etkiye sahip midir? Türkiye üzerine uzun dönemli analiz. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 1-21.
- ÖZGÜN, D. B. (2000). An Empirical Approach to Fiscal Deficits and Inflation: Evidence From Turkey. Hazine Müstesarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZMEN, M. & KOÇAK, F. İ. (2012). Enflasyon, bütçe açığı ve para arzı ilişkisinin ARDL yaklaşımı ile tahmini: Türkiye örneği. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 1-19.
- PATINKIN, D. (1993). Israel’s stabilization program of 1985, or some simple truths of monetary theory. *Journal of Economic Perspectives*, 7(2), 103-128.
- PERRON, P. & QU, Z. (2006) Estimating restricted structural change models. *Journal of Econometrics*, 134, 373-399.
- STOCK, J.H. (1999). A class of tests for integration and cointegration. In *Cointegration, Causality, and Forecasting: A Festschrift for Clive W.J. Granger*, 135-167. Oxford University Press.
- TANZI, V. (1978). Inflation, real tax revenue, and the case for inflationary finance: Theory with an application to Argentina. *IMF Staff Papers*, 25, 417-451.
- TIWARI, A. K., BOLAT, S. & KOÇBULUT, Ö. (2015). Revisit the Budget Deficits and Inflation: Evidence from Time and Frequency Domain Analyses. *Theoretical Economics Letters*, 5, 357-369.
- YARAŞIR TÜLÜMCE, S., AKÇAY, F. & YAVUZ, E. (2021). Tanzi ve Patinkin Etkisinin Panel Veri Analizi: Euro Bölgesi Ülkeleri. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(Özel Sayı), 97-118.
- ZONUZI, J. M., Pourvaladi, M. S. H. & FARAJI, N. (2011). The Relationship between Budget Deficit and Inflation in Iran. *Iranian Economic Review*, 15(28), 117-133.

Investigation of how brands using influencer marketing affect the purchasing decisions of the Z generation in the context of Türkiye

Nayab Fatima¹

Aylin Erdoğan²

¹ Ms., Istanbul Arel University, Türkiye, e-mail: nayabnfs258@gmail.com

² Assoc. Prof. Dr., Istanbul Arel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, Türkiye, e-mail: aylinerdogdu@arel.edu.tr

Abstract

Influencer marketing has significantly altered the way brands connect with their target audience, specifically Generation Z. The aim of this research is to explore how brands using influencer marketing impact the purchasing decisions of Generation Z individuals aged 15 to 25 in Istanbul, Türkiye. Data collection for this study is conducted through a qualitative study approach. A semi-structured questionnaire is used to assess how Generation Z's perception of an influencer affects how they engage with a brand and how that shapes their buying decision process. The results of this study showed that the attractiveness, integrity and level of fame that an influencer possesses affect the way Generation Z perceives them. If they have loyalty towards an influencer, they are more likely to have loyalty towards the brand associated with the influencer. The conclusions drawn from this study are particularly valuable for brands interested in optimizing their influencer marketing strategies to efficiently establish a connection with Generation Z in the Turkish market.

Keywords: Influencer Marketing, Generation Z, Purchasing Decision, Social Media Marketing

JEL codes: M10, M31, M37

Citation/Atf: FATİMA, N. & ERDOĞDU, A. (2023). Investigation of how brands using influencer marketing affect the purchasing decisions of the Z generation in the context of Türkiye. *Journal of Life Economics*. 10(4): 179-189, DOI: [10.15637/jlecon.2117](https://doi.org/10.15637/jlecon.2117)

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Nayab Fatima
E-mail: nayabnfs258@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

Since the past few years, the marketing world has undergone a substantial transformation due to the rise of influencer marketing. As social media has gotten more and more powerful, it has now become a tool used by brands to connect with their consumers, and Generation Z (Gen Z), often called “digital natives,” has played a very critical role in this paradigm shift. Born between the mid-1990s and early 2010s, this generation makes up almost 19% of the Turkish population (Deniz & Tutgun-Üna, 2019) and has grown up in the digital age. This is why it holds a significant amount of purchasing power and understanding how influencer marketing can be utilized to affect Gen Z’s buying behavior becomes strategically important which is what this study aims to do.

Brands worldwide are utilizing the internet for both marketing and growth (Dsouza & Panakaje, 2023) and since Gen Z is also considered as the ‘internet generation’ (Akpınar, et al., 2022), brands have become more available to access and explore for this generation. Since they are so easily accessible and are being marketed even through the famous internet figures followed by a huge amount of Gen Z individuals, the affect they can have on Generation Z consuming their products can be massive. To understand this link effectively, a deeper insight on who exactly Generation Z is, how it thinks and functions as a whole, what relationship they hold with social media influencers and how these influencers are causing them to behave differently when engaging with a brand needs to be defined in detail.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Generation Z and Social Media

Gen Z is considered as the second-youngest generation, heavily influenced by their surroundings just like the generations before and after them. They come right after the millennial generation and are recognized as the first generation who grew up with constant access to the internet, making them “digital natives”. Most of Gen Z lives in urban and

metropolitan settings with constant access to social media, with only 13% of them living in rural areas. Controlling almost the entire global population with a staggering number of almost two billion people, this generation will be the largest consumer groups in the world (McKinsey & Company, 2023).

Since Gen Z have a strong grasp of digital technology and display creative thinking, they greatly influence various aspects of society. From fashion to beauty to technology, Gen Z is causing some transformative developments to occur across various industries. The most noteworthy aspect that sets Gen Z is apart is how they prefer to conduct their work, shopping, dating, and socializing online. They have a great independence on the internet to get information regarding almost everything. Social media applications like YouTube, Twitter, TikTok and Instagram has made this incredibly easier for them (Nikos, et al., 2022). Out of these platforms, TikTok is considered the most dominant app due to its power over dictating trends, sentiments, and cultural shifts for Gen Z which constitutes a staggering 60 percent of the app’s 1 billion plus user base. Based on a research in 2019, 73% of teenagers believed Instagram as the most effective application to connect with the new products and promotional offers that brands are putting out. With the way Instagram has worked towards integrating shopping into its platform, there is no surprise that it has become both a significant part of the user experience and the most preferred platform for engaging with the largest consumer generation of the current time (Gyan & Jyotsna, 2017).

A research conducted in 2017 showed that Gen Z inclined more towards influencer marketing when compared to other generations. For this generation, influencers serve as role models and educators. For Gen Z, authenticity is more about feeling a personal connection with the brand or the individual promoting the brand (FORBES, 2017). As times have changed, it has become important for marketers to know what kind of marketing strategy speaks to this generation since for most online brands, this generation is the biggest target audience. This is also why

influencer marketing has become increasingly popular.

2.2. The Growth of Influencers and Influencer Marketing

An individual who has gained a loyal following on social media platforms such as Instagram, YouTube, TikTok, are popularly known as social media influencers. Their relatability, proficiency, authenticity and accessibility is the reason they have earned so much admiration and trust from their followers. Social media influencers are now considered as extremely powerful figures who can shape consumer opinions, set new trends, and impact buying behavior (Daniel, et al., 2021). This is why using influencers to market a product has become such a widely used and effective strategy for brands to reach their consumer base. Influencer marketing refers to when brands partner with influencer to promote products and services to their followers. By using influencer's established integrity and connection with their audience as leverage, brands can connect with a highly receptive customer base (Sofie, 2017). Cooperating with a well-recognized influencer is one of the fastest way to reach young consumers through social media. Since these individuals have created a certain bond with their audience and are considered as 'digital wing leaders', their thoughts and ideas are given a lot of importance by the people who follow them and check their content on a daily basis (Elmi, 2022, p. 28).

Marketers use influencer marketing as a medium to connect with Gen Z consumers, broadcast information, and shape consumers' perceptions of products. Being computer oriented, Gen Z shows the highest interest in social media influencers, mainly in the fashion and lifestyle sector, with approximately 84.5% of them being drawn to this phenomenon (Khadar, 2020). Gen Z regards these influencers as role models or opinion leaders and tend to imitate their behavior, such as their fashion choices and dietary preferences which causes them to purchase any brand or product the influencer is endorsing.

Celebrity sponsorships and advertising are some traditional marketing tactics have been in the

industry for a very long time and are regularly utilized by various companies. However, the accessibility of influencers as online personalities has brought a lot of attention to the phenomenon of influencer marketing. Celebrities usually have limited interaction with their fans, but influencers are known to actively engage with their followers and try their best to communicate with them through comments under posts and Instagram stories. This sets a more comfortable dynamic between a follower and an influencer, which sets them apart from other famous figures and contributes to their appeal (Schouten, et al., 2019). Influencers are also known to frequently talk about their beliefs and opinions in videos, a lot of times gaining more attraction due to their political and social comments and emerging as influential figures, particularly among young people. The more these influencers continue to stand up for what they believe is right, the more trust they garner from their followers who hold the same beliefs, which makes the followers relate to them more (Alkan & Ulaş, 2022).

The amount of Gen Z individuals joining and using social media platforms is constantly increasing as days pass. Newer, more innovative strategies are being applied to social media marketing every year, and without fail using social media and social media influencers has proved to be more beneficial for businesses. One of the biggest reasons why the influence marketing method is now being widely used and preferred by businesses is the high return on investment. Approximately, 89% of businesses have stated that they prefer influence marketing more than other marketing methods (Elmi, 2022, p. 32).

2.3. Impact of Influencer Credibility and Attractiveness on Gen Z

Gen Z are more inclined towards digital advertisements where the content is more transparent and original, instead of the traditional advertising approach carried out by companies (ShopLTK, 2021). This particular generation has outgrown conventional methods and now seeks an authentic voice that can share genuine experiences related to products, purchases, and life. Here is where influencers come in; having

emerged as individuals who have gained the trust of their followers, assuming a “friend” role, they have made sure Gen Z put great trust in them. They make sure they have in-depth knowledge about the product they are endorsing, and are being realistic in their reviews, so it instils a level of confidence and trust in Gen Z (Alkan & Ulaş, 2022).

In turn for their time and loyalty, Gen Z expects the influencers to provide them with original content, a sincere approach towards products, distinctiveness and authenticity. The basis of the bond between Gen Z and influencers is formed on sincerity and genuineness. Since influencer marketing functions on a personal level, these Gen Z consumers form parasocial relationships with the influencers. Having a peek into an influencer’s life makes the Gen Z audience think they are a part of their lives, like they know the influencer and so their relationship with the influencer becomes personal to them. Gen Z consumers start to have more faith in them and believe that influencers are more sincere than companies (Närvänen, et al., 2020). In 2019, when influencer marketing was already on the rise, The Edelman Trust Barometer conducted a survey to find that 63% of respondents trusted what influencers had to say about a brand compared to what the brand said about itself in its own advertising campaigns (Edelman, 2019). It was also reported in the same report that young consumers are likely to keep following influencers as sources of knowledge and motivation as long as they feel that trust is part of the value proposition. The influence these social media personalities have over Gen Z is built on real relationships with them, and influencers are only as effective and trustworthy as the Gen Z make them out to be. If the Gen Z audience stops believing in an influencer or loses faith in their authenticity, the influencer has lost all standing (Yaman & Çakın, 2021).

Marketing activities that are carried out through social media and use influencers are considered as good marketing strategies when it comes to targeting Gen Z, but they may not always have an effect on Gen Z’s buying decisions. Gen Z will only support the people who they think

are credible, have authentic skills and talent, and those who are demonstrating the use and qualities of the product or service being offered clearly and honestly. Gen Z has a strong interest in the quality, authenticity, and uniqueness of the product or service that they want to buy, so they are more inclined to watch someone they believe in reviewing the product first. Since there is an easier associative relationship between products and influencers, Gen Z consumers are expected more to perceive the influencer as a truly reliable source when assessing the characteristics of the product (Nugroho, et al., 2022).

Customers tend to accept information from influencers if their moral qualities are confirmed, leading to more trust and acceptance. Once customers start to fully trust an influencer, they are more likely to trust and accept future information, many times without question. Also, once trust between an influencer and consumer is established, Gen Z customers readily extend it to the associated object or recommendation. This is why, when an influencer builds an honest and trustworthy image, it becomes easier to attract more individuals of the Gen Z community (Pham, 2021).

Another aspect that strengthens the link between a Gen Z consumer and an influencer is attractiveness. Attractiveness is based on an influencer’s acquaintance, fondness and familiarity to their followers (Till & Busler, 2013). An audience is more likely to adopt what an influencer believes or promotes when it believes that they have common intentions, values and characteristics with the influencer. The more the audience identifies with an influencer, the more likely they are to follow them. The desire to become like their favourite influencer because they are attracted to the way the influencer behaves, lives and thinks, makes Gen Z more reliant on what the influencer is saying or promoting (Nugroho, et al., 2022).

The attractiveness of influencers plays an essential role in catching public attention. The more attractive influencers are, the higher their popularity and the greater their chance will be to impact consumer behavior. In 2014, Sertoglu discovered that social groups often hold high

expectations of influencers who are more attractive. Additionally, in 1986, Chaiken found out that attractiveness directly correlates with social influence and the level of trust people place in individuals within their community. Based on these points, it becomes evident that the attractiveness of influencers plays a significant role in shaping the behavior of their followers (Pham, 2021). In the world of online platforms, the attraction in the virtual world clings to the minds of customers more than the words used. An attractive influencer has the advantage of presenting their message with greater persuasiveness compared to others (Chaiken, 1979). Hence, when influencers deliver messages that are attractive and captivating to users, the customers are most likely to make sense of the product's usefulness and can be convinced to actually purchase the product (Pham, 2021).

When Gen Z individuals watch an influencer's review, it makes them curious and instils in them a strong desire to purchase the featured product or brand. Research shows that if the individual likes the influencer, the product review might stay in their minds for a long time increasing the chance of purchase. A positive purchasing experience goes on to foster customer loyalty. Through a pleasant buying experience, Gen Z consumers develop trust in the product, which encourages them to buy from the same brand again and confidently share their positive experiences with others (Pinto & Paramita, 2021).

Influencers are defined as individuals who create authority and trust over their supporters. In this situation, it has been revealed that 60% of Gen Z are more involved in buying products and brands endorsed by influencers. In addition to that, influencers offer active access through social media platforms. Their posts are open for comments to which they try to regularly reply and their inboxes open for messages. All of these factors combined don't only increase reliability, but also increases brand awareness, causing Gen Z to be attracted towards the brand, many times leading them to make a purchase (Larrea, et al., 2021). Research carried out by Kantar revealed that 44% of Generation Z individuals form their purchasing decisions based on the

recommendations of influencers. Another research conducted by Survey Monkey showed that 58% of Generation Z's shopping habits are shaped by the ideas and suggestions put forth by influencers. According to another research by McKinsey and Company, Gen Z was found to be more willing to buy from personalized product promotions and products that emphasize their individuality. Similarly, Morning Consult's Influencer Report in 2019 brought forth that 52% of Generation Z trust influencers on social media platforms to get honest guidance about products, services or brands (Alkan & Ulaş, 2022).

3. THE STUDY

3.1. Aim of the Study

The aim of the paper is to find out whether the utilisation of influencer marketing by brands has had a positive effect on Generation Z's buying behaviour, particularly in Türkiye.

3.2. Research Questions

This study will provide answers to:

RQ1 Does the attraction of influencers have any affect on Gen Z's purchasing decision?

RQ2 Does the perceived honesty of influencers have any affect on Gen Z's buying decision?

RQ3 Can influencers make Gen Z loyal to a brand through their promotions?

3.3. Hypothesis

The hypothesis this study is going to be testing is as follows:

H1 Influencer marketing has a positive effect on Gen Z's purchasing decision

H0 Influencer marketing has a negative effect on Gen Z's purchasing decision

3.4. Population and Sample

The population for this research comprises of individuals ranging from ages 15 to 25, and are students at English Time which is one of the most famous English language learning schools of Istanbul. The sample for this study will consist of exactly 20 participants, male and female, who

will fall into the following criteria: they must be within the required age range, must be Turkish citizens and must be active on social media platforms.

The sample size was chosen to be 20 participants based on practical considerations, including limitations of time and resource. A larger sample size would have allowed the findings to be generalized to a larger group, but due to the limited scope of the study the focus remained on a smaller sample. To increase the significance however, it was made sure that there was some level of diversity between the participants since they all came from different areas of Istanbul. Since I am a teacher at English Time, it was very convenient to have access to the individuals there and choose participants, because knowing the exact ages of the students and having an idea of their social media usage helped in choosing the right group of people. All individuals present at the institute also speak and understand English, so as an English speaker it became easier to interview them. Moreover, students constitute of a significant portion of Generation Z, and their reliance on social media made them an ideal group for this research.

Table 1. Respondent Demographics

Demographic	Frequency	Percentage (%)
Gender		
Male	8	40
Female	12	60
Age		
15 – 20	6	30
21 – 25	14	70

3.5. Instrument and Method for Data Collection

For this research, questionnaires and interviews were used as the research instrument. The questionnaire included both open and closed-ended questions. Questions of quantitative nature were included in the interviews because some precise information was also required. On the most part, however, the study conducted was of qualitative nature. Using the qualitative research method, interviews were chosen as the most appropriate tool for data collection. Data was collected through semi-structured

questionnaires which allow the opportunity of going in-depth in the context (Gürbüz & Şahin, 2018). As the researcher, I undertook the role of guidance and made sure the questions were determined before the interview in the context of the subject. 20 students were made to sit in 1 classroom at English time, after they showed their IDs to confirm that they lied between the ages of 15 – 25. They were made to sign a consent form, and were told to participate voluntarily. The questionnaires were distributed among them, and they were given an hour to fill them out and submit them. The study was conducted in just 1 day, for not more than 2 hours.

3.6. Method of Data Analysis

After the qualitative data was collected, the data was closely inspected and studied. Segments of the data which represented similar concepts and themes were identified and coded. These coded segments were then further put under themes, after similar patterns were identified in between them. This helped categorize data in a meaningful way to get to the key findings which were then reported. To analyze the quantitative data, IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) was used to run descriptive and correlation tests. SPSS is widely acknowledged as one of the most effective tools for quantitative data analysis. (Rahman & Mukhtadir, 2021, p. 300)

3.7. Limitations of the Research

Due to the limited time and resources available, there are some limitations to this research design, for example the small sample size and the limited geographical scope restricts the generalizability of the study. Researcher bias and subjectivity may have been introduced to the research due to its qualitative nature.

4. FINDINGS

All of the respondents chosen used social media daily. 15% of the participants engaged with influencer content on a social media site other than Instagram. The average time these individuals spent on social media ranges from 2 – 5 hours per day. Patterns and themes in the data collected were formed keeping the research questions in mind. The data collected and

analyzed was categorized and inspected under the following themes, in order to see whether the research questions were answered positively or negatively.

4.1. Attractiveness of Influencer

The results clearly showed that 80% of the individuals believed that the influencers they followed were attractive.

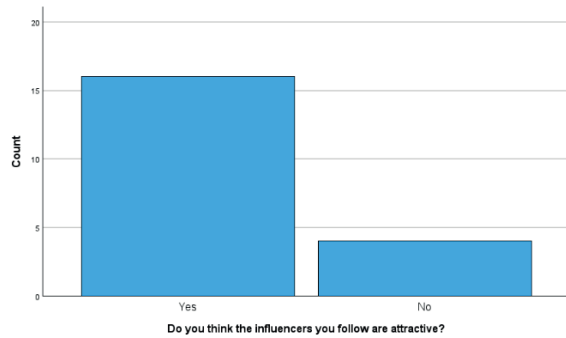

Figure 1. Individuals who find influencers attractive

When further asked about what they perceived as attraction, the most common responses included the influencers using good makeup, wearing pretty clothes and having lavish lifestyles. The participants were clear about why they deemed these influencers attractive and why they were influenced by them. Below, 12 responses are listed which fell under the same category and shows why Generation Z is in fact affected by how attractive the celebrity is.

Most individuals believed that the way the influencers they are following lived was an attractive lifestyle and they want to relate to it, or at least feel like they are living that lifestyle. Moreover, they saw how attractive these influencers are which seems to make them believe that they have become attractive by using the products they are using, which in turn makes me want to buy those products. Most of the participants just admire the attractive exterior the influencers are putting on social media, and in the race to become more like them, these individuals subconsciously let these influencers make their buying decisions for them. RQ1 is answered as follows: the attraction of an influencer does have a positive affect on the purchasing decision of Gen Z.

Table 2. Responses on Attractiveness

Question: <i>When you see an attractive influencer endorsing a product, what makes you want to buy it?</i>	
"I want to relate to them."	"I feel like I am closer to them."
"If for example Tati used a mascara and looked that pretty, I want to look the same."	"Makes me feel like I am living like them."
"Maybe by using that product they got so pretty, I can too."	"I feel like if I am using what they are using, I will be like them."
"They look pretty amazing using it sometimes, so I want to look like that too."	"I want to achieve their lifestyle."

4.2. Honesty of Influencers

The results show that most of the participants are unsure of what they feel about the honesty level of the influencers they follow. Compared to how 80% of the respondents were sure that the influencers were attractive, only 38% are sure that the influencers they follow are honest on social media, whereas more than 60% are not really sure. Out of all 20 individuals, nobody completely believed that the influencer they follow are dishonest.

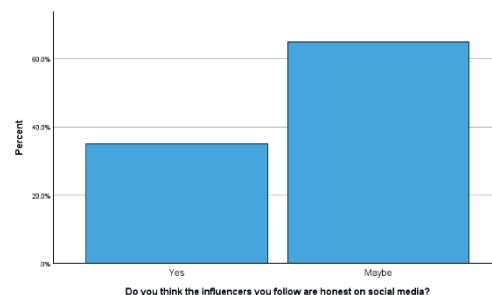

Figure 2. Individuals who find influencers honest on social media

When asked about why they responded the way that they did, the two most common responses suggested that if an influencer has never been

in a scandal or controversy, they are perceived as honest by their fans which increases the fan's loyalty towards them. The respondents who weren't sure about their favourite influencer's honesty, were confident in suggesting that nobody can be completely honest on social media all the time, but even if they are hiding things or not speaking the whole truth, it is never that serious so calling them dishonest would be unfair. Once it was understood that the participants were more inclined to believe that the influencers they followed were honest, they were inquired about if they would buy any product that is being endorsed by them even if the product did not have good reviews by the general public.

When it came to honesty, the participants seemed to believe that if the influencer has always been honest before, they were less likely to be dishonest now. Due to the attachment they had established with the influencer, they were ready to trust them with their buying decision. Just 12 responses out of 20 are stated above, but the rest were also among the same lines with 2 of the respondents saying they would listen to the general public instead. These two participants also answered as 'maybe' to the previous question about honesty too.

After analysing the responses collected from the participants, it was certain that RQ2 has also been answered positively; the perceived honesty of influencers does affect the buying decision of their Gen Z followers.

Table 3. Responses on Honesty

<p>Question: <i>If an influencer who you think is honest promotes something which the general public does not like, would you think of buying it?</i></p>	
<p>"I probably would after watching how the influencer is using it."</p>	<p>"Everyone has different experiences with things, so maybe other people are lying."</p>
<p>"I am still following them for a reason, so I will buy it most probably."</p>	<p>"They would not lie to all of their followers, that is not good for them. So I will probably believe them."</p>
<p>"Depends on the influencer. If it is someone I really love, I will."</p>	<p>"Yes, if I have the money for that product I will buy it."</p>
<p>"Yes, I mean they have never lied before so?"</p>	<p>"If I have used their recommended products before and liked them, I will probably listen to them again."</p>

4.3. Brand loyalty due to Influencers

Very direct questions were asked from the participants to check whether RQ3 had any significance. For this question two variables were identified; the participant needed to have a favourite influencer they were attached to was counted as the independent variable, and what affect this had on the participant's buying decision when it came to interacting with a brand was the dependent variable. After the Pearson Correlation test was done on the data, it showed a positive correlation of 0.157 with a significance of 0.254. This proved that a correlation did exist between the two variables, however it does not seem to very strong.

Correlations

		Do you have a favourite influencer?	If the influencer you love is promoting a brand, will you prefer it over other famously good brands?
Do you have a favourite influencer?	Pearson Correlation	1	.157
	Sig. (1-tailed)		.254
	N	20	20
If the influencer you love is promoting a brand, will you prefer it over other famously good brands?	Pearson Correlation	.157	1
	Sig. (1-tailed)	.254	
	N	20	20

Figure 3. Pearson Correlation test result output

The weakness of the correlation was further proved when the participants were asked if they would continue using a brand their favourite influencer endorsed if they were not happy with the products of that brand previously. The following responses were collected.

Table 4. Responses on Brand Loyalty

Question: <i>If you have been disappointed by a brand before, and the influencer is still promoting it, will you still buy from that brand?</i>		
“Maybe the product is good now, so I might try it.”	“Not really, unless one of my friends recommend it.”	“Yes, if it is my favourite influencer then yes.”
“No it will be hard for me to trust the brand now.”	“I will first see how they are using it and also do my research.”	“I will do my research and ask about it first.”

We understood that the reason for the correlation being is weak is the effect of extraneous factors; friend and family recommendations, previous experiences and public reviews, on the participants’ thinking process. So RQ3 was answered positively as well, but it is not recommended to believe that the answer would not change if this aspect was to be studied more deeply. This answer is specific and valid to only this study.

4.4. Is Gen Z’s Buying Decision Affected by Influencer Marketing?

After reviewing the literature available, running tests on the data and analysing it by categorizing it under different themes (attraction, honesty and brand loyalty), enough evidence was derived to answer all the research statements of this study. Since, the research questions have been majorly answered affirmatively, H1 was accepted. H1 clearly stated that the relation between influencers and Gen Z’s purchasing decision is positive meaning that an influencer’s content does influence the way Gen Z think before making a purchase which has been proved to hold a lot of truth based on the data that was collected in this study.

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

The goal of this research was to understand how widespread influencer marketing is gradually becoming and how it is increasingly influencing the way young people think. Both primary data collected through interviews and secondary information gathered from literature available was analyzed to determine the Gen Z consumer’s purchasing behavior. The research examined the relationship between Gen Z consumer behavior and influencer marketing, producing favorable results. Turkish youngsters spend a significant amount of time on social media everyday and take in a lot of information subconsciously on a daily basis. This study proves that influencer marketing is an effective marketing tool which can derive a young mind to make a purchase, even when the individual is uncertain about the quality of the product.

In Türkiye, the involvement of influencers in marketing is constantly increasing and is heading towards more growth professionally in the upcoming years. Even when it has already become so common now, this phenomenon is still just at the very beginning of all that it can become. During the course of this study, it became increasingly obvious how influencer marketing has become a very versatile and impactful marketing tool due to the convenience through which it can be used and financial viability. Due to having such a diverse and large

audience, that has social media integrated into their lives, it can be considered as one of the most well-targeted and profitable marketing tools.

One of the major reasons why influencer marketing is growing is its accessibility and approachability. Viewers cannot only access the content easily, but they feel like approaching influencers is easier than reaching out to A-list celebrities and brands. The trust factor between an influencer and follower also plays a huge part in the purchase behavior. If the consumer sees that the influencer has been authentic in the past and has a trustworthy personality, the trust for the companies endorsed by the influencer increases.

The findings of this study support the findings of the prior research done by Hermanda et al. in 2019, confirming that social media influencers have an impact on the purchase intentions of Instagram users. [26] Leveraging social media influencers as a marketing strategy is particularly effective in capturing the attention of Generation Z. Given their tendency to spend a significant amount of time on social media and their susceptibility to influence, marketers should actively pursue influencer marketing strategies to engage Generation Z.

In conclusion, this study enforces the idea that influencer marketing is a very effective tool when it comes to influencing Gen Z's buying decision. However, we need to keep in mind that behavior is a very subjective concept and is ever-changing. Thus, the results of this study cannot be generalized over a large time period or a large geographical area. Behaviors of individuals can change over time, and also from place to place. This study was done to understand this concept a little more in-depth so that the phenomenon of influencer marketing could be understood from a business point of view. The findings of this study can aid brand owners in Türkiye to understand how they can utilize influencer marketing to attract more consumers and grow their brand. Moreover, it can help Turkish advertisers and marketers to make their promotions and marketing more effective, and understand better what speaks to the younger consumer population.

As mentioned before, the research was limited to a small population. Even though it had a very smooth and reasonable progress, it could have encompassed more if the resource and time management wasn't there. Not a lot of literature that involved Gen Z in Türkiye could be found, which was an obstacle faced during the secondary research process. However, literature and articles from all around the globe aided the study hugely. This was a mixed-methods research, since it used both the quantitative and qualitative approach when collecting and analyzing data. This gave the opportunity to collect both very precise to-the-point data, as well as in-depth context which allowed the research subject to be comprehensively addressed. Although, this is a small scale research and could have been more advanced, it can be utilised as a secondary source to aid or support future studies that are conducted in the same domain.

REFERENCES

- AKPINAR, B., KULOĞLU, A. & ERDAMAR, F. (2022). Metaverse Awareness of Turkish Generation Z Preservice Teachers. *OPUS Journal of Society Research*, 19(50), pp. 838-852.
- ALKAN, Z. & ULAŞ, S. (2022). Relationship Between Influencers and Generation Z: Following and Interest Levels in The Pandemic Process. *Global Media Journal TR Edition*, 13(25), pp. 2-25.
- CHAIKEN, S. (1979). Communicator physical attractiveness and persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(8), p. 1387-1397.
- DANIEL, B., LUIS, V., MARTA, F. & SERGIO I. (2021). Understanding influencer marketing: The role of congruence between influencers, products and consumers. *Journal of Business Research*, 132(2), pp. 186-195.
- DENİZ, L. & TUTGÜN-ÜNA, A. (2019). Sosyal Medya Çağında Kuşakların Sosyal Medya Kullanımı ve Değerlerine Yönelik Bir Dizi Ölçek Geliştirme Çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), pp. 1027-1056.

- DSOUZA, A. & PANAKAJE, D. N. (2023). A Study on the Evolution of Digital Marketing. *International Journal of Case Studies in Business, IT, and Education*, 7(1), pp. 95-106.
- EDELMAN, T. B. (2019). *Special Report: In Brands We Trust?*. Edelman.
- ELMI, F. (2022). The Role of Influencer Marketing In Business: A Meta Analysis. *MSc Thesis, Istanbul Gelisim University*.
- FORBES, (2017). *10 Tips For Marketing To Gen Z On Social Media*. [Çevrimiçi] Available at: www.forbes.com/sites/deeppatel/2017/08/08/10-tips-for-marketing-to-gen-z-on-social-media/?sh=590daba52718
- GÜRBÜZ, E. & ŞAHİN, B. (2018). Zn-doping to improve the hydration level sensing performance of CuO films. *Applied Physics A*, 124(2).
- GYAN, Y. & JYOTSNA, R. (2017). The Generation Z and their Social Media Usage: A Review and a Research Outline.. *Global Journal of Enterprise Information System*, 9(2), pp. 111-115.
- KHADAR, M. (2020). Understanding The Pattern Of Online Consumer Buying Behavior Of Gen Z-An Empirical Study. *Asia Pacific Journal of Research*, 5(12), pp. 167-172.
- LARREA, B. G., SERRANO, M. J. H. & MORALES, N. (2021). Online Identity Construction in Younger Generations via Identification with Influencers: Potential Areas of Vulnerability. %1 içinde *Kindle, dü. Identity in a Hyperconnected Society*. pp. 95-107. Springer Cham, First Edition, ISBN: 9783030857882
- MCKINSEY&COMPANY,(2023 *What is Gen Z?*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-gen-z> [Erişildi: 14 7 2023].
- NÄRVÄNEN, E., KIRVESMIES, T. & KAHRI, E. (2020). Parasocial relationships of Generation Z consumers with social media influencers. *Influencer Marketing*, pp. 118-135. Routledge, First Edition, ISBN: 9780429322501
- NIKOS, P., CHRYSOULA, L. & ANTHOULA, B. (2022). Generation Z: Media Consumption And Mil.. *İmgelem*, 6(11), pp. 455-476.
- NUGROHO, S., RAHAYU, M. & HAPSARI, (2022). The impacts of social media influencer's credibility attributes on gen Z purchase intention with brand image as mediation: Study on consumers of Korea cosmetic product. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 11(5), pp. 18-32.
- PHAM, M. (2021). The Effects of Online Social Influencers on Purchasing Behavior of Generation Z: An Empirical Study in Vietnam. *Journal of Asian Finance Economics and Business* , 8(11), pp. 179-190.
- PINTO, P. A. & PARAMITA, E. L. (2021). Social media influencer and brand loyalty on generation Z: the mediating effect of purchase intention. *International Journal of Business*, 4(2), pp. 105-115.
- RAHMAN, A. & MUKTADIR, M. G. (2021). SPSS: An Imperative Quantitative Data Analysis Tool for Social Science Research. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 5(10), pp. 300-301.
- SCHOUTEN, A., JANNSEN, L. & VERSPAGET, M. (2019). Celebrity vs. Influencer endorsements in advertising: the role of identification, credibility, and Product-Endorser fit. *International Journal of Advertising*, Cilt 39, pp. 1-24.
- SHOPLTK, (2021). *Why Brands Need Micro Influencers to Reach Gen Z*. [Çevrimiçi] Available at: <https://onbrand.shopltk.com/why-brands-need-micro-influencers-to-reach-gen-z>
- SOFIE, B. (2017). Influencer Marketing as a Marketing Tool.. *Yrkeshögskolan Arcada*, pp. 6-45.
- TILL, B. & BUSLER, M. (2013). The Match-Up Hypothesis: Physical Attractiveness, Expertise, and the Role of Fit on Brand Attitude, Purchase Intent and Brand Beliefs. *Journal of Advertising*, 29(3), pp. 1-13.
- YAMAN, D. & ÇAKIN, Ö. (2021). "Investigation of the Relationship Between Influencers and Generation Z in the Context of Uses and Gratifications Theory. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), pp. 955-971.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Sosyal medya paylaşımları hisse senedi değerleri üzerinde etkili mi?*

Are social media posts effective on stock values?

Demet Erdoğan Şengel¹

Naciye Tuba Yılmaz²

¹ İş Zekası ve Data Analitiği Uzmanı, MARUBENİ Dağıtım ve Servis, Türkiye, e-mail: eng.demeterdogan@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Türkiye, e-mail: tuba.yilmaz@marmara.edu.tr

Öz

Son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler bir mal veya hizmet konusunda karar verme süreçlerinde başka insanların yorumlarını da dikkate almaktadır. Benzer şekilde şirketler de müşterilerine daha iyi hizmet verebilmek ve kendi güçlü ve zayıf yanlarını görebilmek adına internetteki verileri kullanmaktadır. Bu süreçte duygu analizi, büyük verilerin yorumlanması için son yıllarda en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı, yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformlarından biri olan Twitter'da yapılan yazılı paylaşımların hisse senedi fiyatları üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemektir. Bu anlamda, 1 Ocak 2016 ile 10 Nisan 2021 tarih aralığında #TSLA etiketi ile Twitter platformu üzerinde paylaşılan yazılı ifadelerin derin öğrenme yöntemlerinden biri olan BERT modeli ile duygu analizi gerçekleştirilmiş ve paylaşımların pozitif veya negatif anlama sahip olup olmadığı tespit edilmiştir. Paylaşım yapılan günün ardından gelen günde yorumların olumlu veya olumsuz olması durumuna göre TSLA hisse senedi değerinin azalma veya artış gösterip göstermediğinin tahmin edilmesi Neural Prophet ile gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak sosyal medya paylaşımlarının bireylerin hisse senetlerini alıp ve satıp kararları üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: TSLA, Sosyal Medya, Twitter, BERT, Neural Prophet

JEL kodları: C45, D53, G17

* Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Citation/Att: ERDOĞAN ŞENGEL, D. & YILMAZ, N. T. (2023). Sosyal medya paylaşımları hisse senedi değerleri üzerinde etkili mi? *Journal of Life Economics*. 10(4): 191-200, DOI: 10.15637/jlecon.2145

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Demet Erdoğan Şengel
E-mail: eng.demeterdogan@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

With the widespread use of the internet in recent years, individuals take into account other people's comments in their decision-making processes about a good or service. Similarly, companies use online data to provide better service to their customers and to see their own strengths and weaknesses. In this process, sentiment analysis has become one of the most preferred methods for interpreting big data in recent years. The purpose of this study is to examine whether written posts on Twitter, one of the widely used social media platforms, have an impact on stock prices. In this sense, sentiment analysis of the written expressions shared on the Twitter platform with the hashtag #TSLA between January 1, 2016 and April 10, 2021 was performed with the BERT model, one of the deep learning methods, and it was determined whether the posts had positive or negative meanings. The prediction of whether the TSLA stock value decreases or increases depending on whether the comments are positive or negative on the day following the day of the post was performed with Neural Prophet. As a result, it is concluded that social media posts have an impact on individuals' decisions to buy and sell stocks.

Keywords: TSLA, Social Media, Twitter, BERT, Neural Prophet

JEL codes: C45, D53, G17

1. GİRİŞ

Her ne kadar karar almanın temel prensiplerinden biri rasyonellik olsa da bireyler karar alırken tüm alternatifleri çeşitli kriterler altında değerlendirirler ancak değerlendirme sonuçlarında her zaman rasyonel kararlar almamakta ve hatta duyguları da aldıkları kararlarda etkili olmaktadır. Almak istedikleri ürün ile alternatifleri fiyat, kalite, satış sırasında ve satış sonrasındaki destek, kullanım ömrü gibi objektif değerlendirmelerle ve ölçülebilen özelliklerini değerlendirmekle birlikte, ürünü daha önce kullanan kullanıcıların yaptıkları yorumlar nihai kararın verilmesinde etkili olabilmektedir. Aynı şekilde finans sektöründe de yatırımcılar yatırımlarını değerlendirebilmek için hisse senedi piyasasına yöneldiklerinde senedin açıklık değeri, hissenin yüksek ve düşük değeri, gün sonu kapanış değeri ve işlem hacmi, volatilitesi, senedin dönemsel seyri gibi kriterleri dikkate almakla birlikte diğer yatırımcıların yorumları da satın alma kararlarında etkili olabilmektedir.

Klasik medyada tek taraflı bir iletişim söz konusu iken, sosyal medyada karşılıklı bilgi paylaşımının daha kolay ve hızlı olduğu, katılımcı ve kullanıcının da aktif olarak konuşmaya dahil olabildiği bir ortam söz konusudur. Sosyal medya; katılımcılar, açıklık, toplum, konuşma ve bağlantılılık gibi özelliklere sahiptir (Solmaz vd. 2013). Akıllı telefon kullanımının da artmasıyla birlikte zaman ve mekân fark etmeksizin fotoğ-

raf, video ve metin gibi birçok bilgi ve belgenin diğer kullanıcılarla paylaşılabilme imkânı oluşmakta ve bu sayede topluluklar arasında hızlı ve etkili bir iletişim imkânı sunulmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya ile insanların düşüncelerini, görüşlerini ve fikirlerini internet üzerinden diğer insanlarla etkileşimli olarak paylaştıkları aynı zamanda karar almalarında etkili bir ortam yaratılmış olmaktadır. Ayrıca sosyal medya platformları oylama, paylaşılan bilgi için yorum ve anket yapılabilmesi gibi yeni özellikleriyle de katılımcılara açıklık ve geribildirim imkânı sunarak kullanıcıların aktif bir şekilde etkileşimlerine olanak sağlamaktadır.

Sosyal medya uygulamalarından biri olan Twitter; 2006 yılında Jack Dorsey tarafından geliştirilmiştir ve sınırlı mikroblog altyapısına sahip ve günümüzde en aktif kullanılanıdır. Twitter'ın 2006 yılında ilk çıktığında ana ekranında yazan "what are you doing?" yazısı 2009 yılında "what's happening?" şeklinde değiştirilip bireysel kullanımdan çıkarılarak kişilerin hayatın her anı, alanı ve durumuyla ilgili gördüğü, yaşadığı, hissettiği şeyleri başkaları ile paylaşma konusunda daha teşvikçi bir yaklaşım izlenmiştir (Çalışkan ve Mencik 2015). Dünyada gündemde en çok konuşulan konulara erişilebilmekte, merak edilen konular hakkında arama yapılabilmekte ve hatta tüm olaylar hakkında klasik medyadan bile daha hızlı haber sahibi olmak Twitter ile mümkün olabilmektedir.

Twitter son yıllarda hem piyasalar için önemli bilgiler içeren finans haberlerinin paylaşıldığı hem de alanında uzman ve ilgili kişiler tarafından yatırım tavsiyelerinin verildiği bir platform ortamı da sunmaktadır. Yatırımcılar, yatırım kararlarını etkileyecek haberleri, tavsiyeleri ve yorumları Twitter'dan takip etmekte ve hızlı bir biçimde yatırım kararlarına yön verebilmektedirler. Bu paylaşımları dikkate alarak yapılan yatırım hamleleri ile finansal piyasaların davranış şekli de etkilenmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde, Twitter paylaşımlarının analiz edilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Son yıllarda sosyal medyada yapılan paylaşımları analiz etmek için sıklıkla duygu analizinden faydalanılmaktadır.

Duygu analizi, çeşitli algoritmalar aracılığı ile metinler üzerinde inceleme yapmaya olanak sağlayan, ifadelerin olumlu/olumsuz/tarafsız olarak değerlendirilme imkânı tanıyan bir alandır. Literatür incelendiğinde, sinema yorumlarının film seçimine etkisi, kitap yorumlarının satın alma kararına etkisi, futbol karşılaşmaları esnasında verilen tepkilerin sosyal medya ile ilişkisi, bir ürünle ilgili yapılan yorumların ürün satın alma kararı üzerindeki etkisi gibi konularda yapay sinir ağları, destek vektör makineleri, Naive Bayes gibi klasik algoritmalar kullanılarak duygu analizi gerçekleştiren çalışmalara rastlanmaktadır (Kaynar vd., 2016; Tuzcu, 2020; Korkusuz ve Carus, 2020; Seveli ve Kemaloğlu, 2020; Göçgün ve Onan, 2021). Büyük veri, makine öğrenmesi derin öğrenme yöntemlerinin gelişmesi sonucunda günümüzde BERT, DistilBERT, Electra vb. yeni algoritmaların daha yüksek başarı ile biyomedikal, sosyal medya gönderilerinden cinsiyet tespiti, bitcoin fiyatlarının tahmini, hisse senedi fiyatlarının tahmini gibi duygu analizinin etkisini gerçekleştirdikleri görülmektedir (Yıldırım ve Yüksel, 2017; Lee vd., 2019; Sel ve Hanbay, 2021; Khayyat vd., 2021; Borneklint 2021; Nagesh 2021; Akdağ ve Bozma 2021; Koca, 2021; Köksal vd., 2021; Yusufoglu vd., 2021).

Bu çalışmada amaç, Twitter sosyal platformu üzerinden yapılan yorumların bir hisse senedinin değeri üzerinde etkisi olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Twitter'da #TSLA etiketi ile paylaşılan yorumların derin öğrenme yöntemlerinden BERT modeli ile duygu

analizine bakılmış ve ertesi günkü TSLA hisse senedinin market değerinin artış veya azalışının tahmin edilmesinde etkili olup olmadığı incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Teknoloji ile birlikte artık bilgisayar ve insan arasında da iletişim için bir dil doğmuştur. Bu bir yönüyle insan ve bilgisayar arasındaki etkileşim olarak da ifade edilebilmektedir. (Preece, 1994). Fakat insanlar kendi aralarındaki iletişim için doğal dil kullanırken bilgisayarların bu dili anlaması için işlemek gerekmektedir. Dolayısıyla bu iletişimin kurulabilmesi için makine öğrenmesi yöntemleri geliştirilmiştir. Makine öğrenmesinde kullanılacak veri boyutlarının büyümesi ve model eğitimlerinin bu boyut ile yetersiz kalması, modellerin daha fazla alanda kullanılmak istenmesi ve modelden daha fazla başarı beklentisi gibi durumlar derin öğrenme yöntemlerinin popüleritesini arttırmıştır. Video, film, müzik, grafik gibi ham veri seti ya da veri kaynağının artık bilgisayarın normal işletimcisinde işlenmesi ve makineye bir olgu öğretilerek değerli bilgiye dönüştürülmesi çok güç ve maliyetli olmasından dolayı büyük veri kaynağı ile çalışmak güçlüğü derin öğrenme yöntemlerinin geliştirilmesini önemli hale getirmiştir. Derin öğrenme yöntemleri, Convolutional Neural Network (CNN) olarak adlandırılan evrişimli sinir ağlarında yapay sinir ağına verilen girdi verisi çıktı seviyesine kadar tek yönlü iletilmektedir. Yapısında en az bir düğüm bulundurduğu ve girdi verilerinin ağırlıklar ile çarpıldığı ve ardından aktivasyon fonksiyonuna aktarıldığı bu tarz ileri beslemeli ağlara algılayıcı ağlar (perceptron) adı verilmektedir (Mikolov vd., 2013). İleri beslemeli ağlarda minimum bir girdi, bir veya daha fazla gizli girdi ve bir çıktı katmanının olması durumunda çok katmanlı algılayıcı ağlardan (multi layer perceptron – MLP) bahsedilmektedir (Konakoğlu, 2020). Tek katmanlı yapılar daha çok doğrusal problemlerin çözümünde kullanılabilirken, çok katmanlı algılayıcılar doğrusal olmayan, karmaşık problem çözümlerinde de kullanılabilir. Geleneksel sinir ağlarında bir önceki cümle, metin hafızasında kaydedilmediği için neden sonuç ilişkisi ölçümlendirilemez. Dolayısıyla klasik yapay sinir ağları her girdiyi tek başına ve

diğerleriyle ilişkisine bakmaksızın değerlendirir. Ancak, cümle öğelerinin sıralaması önemlidir ve tam ve doğru anlam bu sıra bir bütün olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hafızası olan ve bağlantılılığı ölçeklendirilen sinir ağlarına ihtiyaç doğmuştur. Video, kelime dizisi, ve birbirine bağlı arka arkaya gelmiş veriler tekrarlamalı sinir ağları yani RNN (Recurrent Neural Network) mimarisini oluşturmaktadır. RNN isminden de anlaşılacağı üzere, mimarisinde metindeki her öğe için önceki çıktılarla bağlantılı olarak yeniden ve yeniden çalışan bir sistem kurulmuştur. RNN mimarisi gereği birçok alanda kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Özellikle önceki katman bilgisi ve yeni katman bilgisi birleştirildiği için kelime tahmininde yüksek başarı elde edilmektedir. Long Short Term Memory (LSTM), giriş çıkış kapılarına ek olarak bünyesinde özel unutkan kapıları bulunduran özel bir tekrarlamalı sinir ağlarıdır (RNN) (Işık ve Yağcı, 2020). Bu yapı RNN'de oluşan bazı dezavantajları kaldırmak için bellek hücrelerinin eklenerek oluşturulmuş özel mimaridir. Birbirine bağlı ve birbirinin devamı niteliğinde olan bilgiler LSTM'in bellekli mimarisi sayesinde avantajlı bir şekilde işlenebilmektedir. Bu durum örneğin bir metinde genel bağlamın çıkarılmasına olanak sunmaktadır. LSTM tek yönlü ve çift yönlü çeşitleri bulunmaktadır. Çift yönlü (bidirectional) LSTM iki yönlü işlem yapabilmesinden dolayı metindeki anlamı çıkarma, soru cevaplama, sınıflandırma, öğrenme başarısı gibi alanlarda daha başarılıdır. Herhangi bir yön bazlı yani soldan sağa ya da sağdan sola şeklinde incelemek yerine aynı anda çift yönlü incelemektedir. Bu yönden evrişimli sinir ağları (CNN) ve tekrarlayan sinir ağlarına (RNN) göre başarısı daha yüksektir. Bu yapı bilhassa büyük boyutlu girdinin (metin) sınıflandırmasına, ön eğitime, özetlemesine oldukça uygundur ve bu alanlarda başarılıdır (Yang vd., 2019). Son yıllarda bu yöntemlerle birlikte doğal dil işleme alanında sıklıkla kullanılan ve başarılı sonuçlar vermesi bakımından dikkat çeken modeller arasında A lite Bert, Electra, DistilBert ve BERT modelleri yer almaktadır.

2.1. Bert Modeli

Google tarafından 2018 yılında bulunan BERT, Bidirectional Encoder Representations form Transformers kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Bert modelini diğer klasik doğal dil işleme modellerinden ayıran özelliklerinden birisi de cümleyi öncelikle soldan sağa işlemesi ve sonrasında sağdan sola yeniden işlemesidir. Bert yalnızca cümle çevirisi için değil, doğal dil işleminin yapılabileceği tüm alanlarda kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Soru yanıtlama, dil tercüme, bilginin bulunması ve getirilmesi, kelime işleme, arama motorları, metin ön işleme, argüman birleştirme, yazılı metnin sesli metne, sesli metnin yazılı metne çevrilmesi, hedeflenmiş reklamcılık, otomatik arama düzeltme ve tamamlama alanları, duygu analizi, yazı özetleme ve benzeri alanlar için probleme göre farklı katmanlar eklenerek Bert ile yüksek başarı ile çözümlenebilmektedir. Bert genel kapsamda iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk aşamasında, yapının dilini ve bağlamı hakkında bilgi edinmeyi hedeflerken; ikinci aşamasında özel problemler için modelin nasıl kullanılacağına cevabını hedeflemektedir.

Diğer gözetimli öğrenen modeller gibi Bert'te de ilk aşama pre-train yani ön öğrenme aşamasıdır. Bu aşama dilin ve içeriğin ilk öğrenilmeye başlandığı süreçtir.

Bert, kelime dizinlerini bir bütün olarak almadan önce literatürde Masked Language Modeling (MLM) şeklinde geçen ve Türkçe karşılığı olarak Maskelenmiş Dil Modeli (MDM) olarak söylenebilecek ve %15'e karşılık gelen bir değerle cümledeki kelimeleri maskelenmektedir. Maskelenen kelimeleri dahil etmeden cümlenin geri kalanından anlam çıkararak bu boşta kalmış alanları tahmin etmeye çalışır. %15'e denk gelen rastgele seçilen kelimelerin %80'i [Mask] kelime parçacığı (token) ile değiştirilmekte, %10 herhangi rastgele atanan bir kelime ile değiştirilmekte ve geri kalan %10'luk kısım ise aynen orijinal kelime olarak kalmaktadır (Devlin vd, 2018). Bir cümledeki kelimelerle ilgili çalışılan bu aşamada kelimelerin birbiri ile ilişkisi incelenmiş olmaktadır.

Yöntemin ikinci aşamasında Sonraki Cümle Tahmini (Next Sentence Prediction (NSP) için keli-

melerin birbiri ile ilişkisi yerine cümlelerin birbirleriyle ilişkisine bakılır. Bu ilişkide cümlelerin birbirinin devamı niteliğinde olup olmadığı incelenir. Ön eğitimin bu görevinde her seferinde rastgele alınan iki cümlede öncelikle birinci cümlelerin %50'si ve ikinci cümlelerin %50'si seçilir. Önceki modellerde sadece cümle yerleştirmeleri (embeddings) alt görevlere aktarılırken Bert son görev (task) parametresini başlatmak için tüm yerleştirmeleri aktarır. Bert gibi ön eğitim modellerine modelin ilk eğitim süreçlerinin manuel yapılması çok masraflı ve zaman alan kısıtlayıcı bir durumdur. Problemin çeşidine göre bazı katmanlar eklenerek son eğitim aşaması son kullanıcı tarafından yapılabilir. Öğrenme sürecindeki maskelenmiş dil modeli ve sonraki cümle tahmini aşamaları eş zamanlı yapılmaktadır. Bu durum birbirlerinden etkilenmesini engellediği için başarıyı arttırmakta ve zaman kaybı oluşturmamaktadır. Bert modelinin en önemli avantajlarından birisi de kelimeyi konumuna göre değerlendirmesidir. Cümlelerin hangi bölümünde hangi kelimedenden önce ya da sonra geldiğine göre dikkati değişkenlik göstermektedir.

2.2. Neural Prophet Modeli

Neural prophet zaman serisi verilerini modellemek için üretilmiş sinir ağlarına dayalı gözetimli öğrenme modelidir. Zaman serisi düzenli periyotlar halinde tekrar eden eylemlerin gözlemlenmesi ve gözlemler sonucu elde edilen bilginin kaydedilmesi ile elde edilir. Bu periyotlar videolardaki gibi salise boyutundan gözlemden başlayarak saniye, dakika, saat, gün, ay, yıl şeklinde süreçler de olabilmektedir. Başarısı yüksek tahminler için deneyim, temiz ve kullanışlı veri kaynağı olmazsa olmazlardır. Prophet hala Facebook tarafından kullanılan ve ürünlerin karar verilme aşamasında, ürünlerin özellikleri aşamasında, karmaşıklığı giderme konusunda hala başarılı ve geliştirilerek devam eden model olma özelliği taşımaktadır. Neural Prophet, veri setinde aykırı değer veya eksik veri olması durumunda da kullanılabilen özelliklere sahip bir modeldir (Letham ve Taylor, 2017).

Neural Prophet modelinin dört ana birleşene sahip eklemeli regresyon modeli olduğu söylenebilir (Letham ve Taylor, 2017);

- Doğrusal veya lojistik büyüme eğrisinden kendisine göre noktalar seçerek eğilimdeki trend değişikliklerini inceleyip bunları otomatikleştirmesi,

- Fourier serisi kullanarak yıllık mevsimsel birleşen modellemesi,

- Kukla (dummy) değişkeni kullanarak haftanın mevsimsel bileşen etkisini belirlemesi,

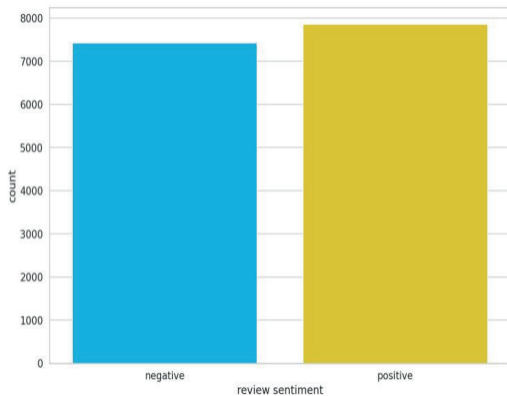
- Kullanıcı tarafından belirlenecek önemli tarihlerin sisteme girilmesine olanak sağlaması.

3. ANALİZ VE BULGULAR

İnternet kullanımının ve sosyal medya platformlarının hızla yaygınlaşması ile yapılan görsel veya yazılı her türlü paylaşım anında, hesabı takip etmeyen bireylere bile ulaşabilmekte ve herhangi bir konu ile ilgili birçok kişinin fikir sahibi olmasına hatta kararlarına yön vermesine neden olmaktadır. Sosyal medyanın kattığı olumlu tarafların yanında beklenen ya da beklenmeyen olumsuz yanları da olmaktadır. Örneğin taraflı bir yaklaşımdaki olumsuz yorum restoranların, kitapların, filmlerin veya herhangi bir düşüncenin diğer insanlar üzerindeki etkisini de olumsuz etkileyebilmektedir. Yapılan birçok araştırmada sosyal medyanın birçok alanda etkisinin olduğunu kanıtlamıştır. Bu etkiden yola çıkarak bu çalışma kapsamında ise Twitter sosyal platformu üzerinde TSLA etiketi kullanılarak yapılan olumlu ve olumsuz yorumların ertesi gün markette TSLA hisse senedi değerinde artış veya azalış yaratıp yaratmadığı incelenmek istenmiştir. Twitter verilerinin probleme uyarlanabilmesi için ön eğitim süreci sinema, finans yorumları ve duygu etiketlerini içeren veri seti ile duygu analizi BERT yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş, ardından twitler hisse senedi değerleri ile birleştirilerek Neural Prophet modeline aktarılmış ve gelecek tahmini için kullanılmıştır. Çalışma kapsamındaki verilere 1 Ocak 2016 tarihi ile 10 Nisan 2021 tarihleri arasında günlük 100 farklı #TSLA etiketini kullanarak yapılan İngilizce paylaşımlar, Twitter'ın Twint¹ aracı kullanılarak toplam 2432 adet twit çekilmiştir. Ayrıca finansal değerler için Yahoo Finans² Finance API³ kaynağı üzerinden TSLA hisse senedine ait hisselerin açılış değeri, hisselerin yüksek ve düşük değeri, gün sonu kapanış

değeri ve işlem hacmi verileri elde edilmiştir. Doğal dil işlemede Bert modeli gözetimli yani öğreticiyle öğrenen bir modeldir. Gözetimli öğrenmesi için daha önceden hazırlanmış ve analiz edilmiş yani duyguların etiketlenmiş halini modele tanıtmak ve onun öğrenmesini sağlamak gerekmektedir. Bert modelinin ilk adımdaki eğitiminde kullanılmak üzere çalışma kapsamında Kaggle'dan etiketlenmiş veri setleri alınmıştır⁴. Orijinal veri setinde duygular; negatif, aşağı yukarı negatif, nötr, aşağı yukarı pozitif ve pozitif duygu etiketleri bulunmaktadır. Bu nedenle veriler negatif yani olumsuz ve pozitif yani olumlu olmak üzere iki ana gruba indirgenmiş ve nötr yorumlar dahil edilmemiştir. Sadece sinema ya da film yorumları kullanımı modeldeki başarıyı etkileyeceğinden dolayı bu durum hisse senedi marketi hakkında etiketlenmiş veri seti ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle bir diğer etiketlenmiş veri seti de yine Kaggle üzerinden⁵ elde edilmiştir. Bu veri setinde bir öncekinden farklı olarak duygu etiketi sadece iki tanedir. Olumlu ya da olumsuz yani negatif / olumsuz yorumda (-1) ve pozitif/ olumlu için (+1) kullanılmıştır. Veri setinde 5791 cümle ve bunların duygu analiz etiketleri vardır. Bu veri seti ile sinema yorumları veri seti birleştirilmiş ve -1 negatif yorumu +1 ise pozitif yorumu içeren üç veri setinin toplamı toplamda 14000 satır oluşturmuştur. Birleştirilen sinema yorum verileri ve hisse senedi yorum verilerinde negatif ve pozitif etiketlerde sayıca dengesizlik tespit edilmiş veri dengesi sağlanabilmesi için iyileştirme yoluna gidilmiştir. Bu iyileştirme işleminden sonra pozitif ve negatif etiketli verilerin toplamı 15270 satır olmuştur.

Şekil 1. Veri Setindeki Negatif ve Pozitif Etiketli Satırlar

Verinin modele hazır hale getirilmesinden sonra Colab platformu üzerinde BERT modeli işlenmiştir. Bert modeli, ön eğitilmiş probleme özel katman eklenerek problemle ilgili veri setinden sonraki etiketlenmiş öğrenme süreci çalışılmıştır. Önceden eğitilmiş model Hugging face API'sinden çekilmiştir. Bert'in de bunlardan birisi olduğu beş binden fazla büyük organizasyonun paylaştığı açık kaynaklı modeller bulunmaktadır. BERT modelinde Maskelenmiş Dil Modeli (MLM) ve örnek kelimelere ayırma (tokenization) işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ön işlemlerden geçirilmiş 15270 satırlık, iki etiket sınıfından oluşan veri ile modele ön öğretim işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamındaki modelin ön öğretimi çalışma yapıldığı tarihte 800 milyon kelime hazinesi olan Toronto Book Corpus ve 2,5 milyon kelimedenden oluşan İngilizce Wikipedia kaynakları ile yapılmıştır. Transformer'ın yapısında olan kodlayıcı (encoder) ve kod çözücü (decoder) sürecinin encoder süreci yani kelimenin kökeni, yapısı, modelin dili algılama süreci bu ön öğretim (pre-train) ile modele verilmiş olmaktadır. Bert modeli bu süreçle birlikte kod çözücü sürecini işleyebilecek duruma getirilmiştir.

Veri setinin kullanılabilir olması, sonucu direkt etkileyeceği için büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden veri setinde eksik değer olup olmadığı kontrol edilmiş ve eksik değer olmadığı görülmüştür.

Şekil 2. Değer Şeması

```
[ ] df.info()

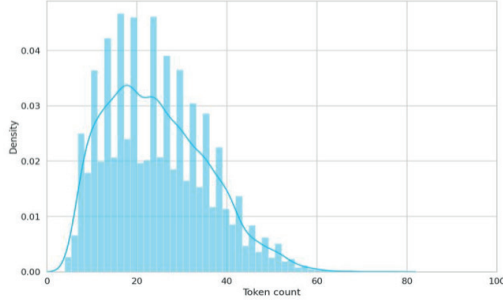
<class 'pandas.core.frame.DataFrame'>
RangeIndex: 15270 entries, 0 to 15269
Data columns (total 2 columns):
 #   Column      Non-Null Count  Dtype
---  -
 0   Text        15270 non-null  object
 1   Sentiment   15270 non-null  int64
dtypes: int64(1), object(1)
memory usage: 238.7+ KB
```

Bert modelinin kasalı (cased) sürümü duygu analizinde daha iyi çalıştığı için tercih edilmiştir. Bu yöntemde olumsuz anlama sahip bir kelimenin küçük veya büyük harfle yazılması arasındaki duygu farkı da dikkate alınmaktadır.

Bölütleme (tokenization) işlemi metni bölütlere ve bölütleri de benzersiz tam sayılara (id) dönüş-

türür. Cümle sonlarında bitirildiğine dair cümle bitiş işareti kullanılır. Belirteçler yani bölütlenmiş özel id edinmiş benzersiz sayılar Tensor'lerde (Tensor) saklanır. Dikkat maskesi (attention mask) ismi verilen sabit uzunluk ise bu çalışma kapsamında 32 seçilmiştir.

Şekil 3. Bölüt Sayıları ve Ağırlıkları

Şekil 3'te görüldüğü üzere geneli 80'den az kelime içeren cümleler olduğu için maksimum uzunluk 80 olarak belirlenmiştir.

Sonraki aşamada makinanın öğrenmesi ve verinin hesaplanabilmesi için metin veri seti %90 eğitim (training), %5 doğrulama (validation) ve %5 test (testing) şeklinde üç parçaya ayrılmıştır. Tüm veri setini bölme işlemi sonucu eğitim için 13743 satır metin, doğrulama için 763 satır metin ve test için 764 satır metin elde edilmiştir. Eğitim, doğrulama ve test verisine ait bilgiler Şekil 4'te görüldüğü gibidir.

Şekil 4. Veri Bölütleme Sonucu

```
[ ] df_train.shape, df_val.shape, df_test.shape
((13743, 3), (763, 3), (764, 3))
```

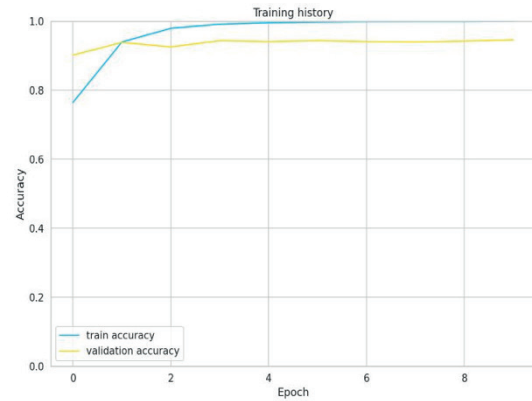
Sınıflandırma işlemi için olması gereken işaret cümlelerin en başına ve cümlelerin en sonuna eklenir. Metin değeri sabit değer belirtildiği için belirtilen maksimum uzunluktan kısa ise boşluklar doldurulur fakat eğer metin daha uzun ise o zaman belirtilen sabit değer kadar kelime ile ifade edilir. Bu işlem ile dikkat maskeleri oluşturulmuştur (attention mask) ve cümleler bu işlemler ile birlikte tensor objesi şeklinde geri döndürülmektedir. Bölütlerine ayrılmış kelimelerin id numaraları ve dikkat maskesi değerleri ile olasılıkların toplam değerinin 1 olduğu Şekil 5'te görülmektedir.

Şekil 5. Tensor ve Dikkat Maskesi Çıktısı

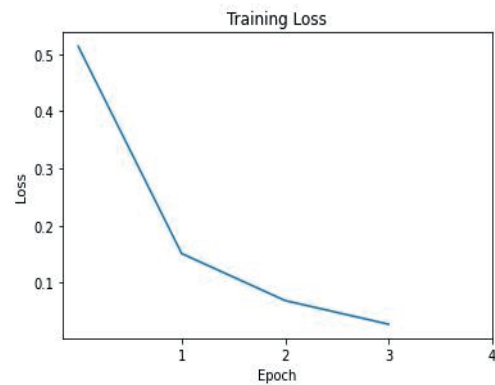
```
[ ] F.softmax(model(input_ids, attention_mask), dim=1)
tensor([[0.3311, 0.6689],
        [0.4530, 0.5470],
        [0.5488, 0.4512],
        [0.3166, 0.6834],
        [0.7348, 0.2652],
        [0.3665, 0.6335],
        [0.4566, 0.5434],
        [0.6227, 0.3773],
        [0.6790, 0.3210],
        [0.5921, 0.4079],
        [0.4571, 0.5429],
        [0.6397, 0.3603],
        [0.3888, 0.6112],
        [0.5508, 0.4492],
```

Modelle ilgili aşamalar tamamlandıktan sonra toplanan sinema yorumları, borsa yorumları ve duygu puanları (-1, +1) ile modelin eğitiminin gerçekleştirilmesi aşamasına geçilmektedir. Modelin devir tekrar sayısı ile öğrenme sonucunda elde edilen doğruluk oranı Şekil 6'da görülmektedir. Şekil 7'de işlem sayısı arttıkça kayıp değerlerinin düştüğü görülmektedir.

Şekil 6. Epoch Sayısı ve Doğruluk Orantısı

Şekil 7. İşlem Sayısı ve Kayıp Değeri

Elde edilen duygu verileri kullanarak öğrenim süreci tamamlanan BERT modeli ile #TSLA eti-

Şekil 12. Neural Prophet Model Başarı Tablosu

```

Accuracy is 64.0
True positive 31
True negative 1
False positive 17
False negative 1
50

```

Şekil 11 incelendiğinde, tüm kriterlere göre Bert modelinin başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Şekil 12 incelendiğinde ise, Neural Prophet modelinin kabul edilebilir nitelikte olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Teknolojik gelişmenin sonucu olarak internet kullanımındaki kolay erişim sayesinde sosyal medyanın da önemi her geçen gün artmaktadır. Sosyal medyadaki kullanım artışı anlık etkileşimi arttırmaktadır. Sosyal medya kullanımının artması ve etkileşimin de artmasından dolayı bu çalışma kapsamında sosyal medyadaki yorumların borsa üzerine etkisi ölçülmüştür. Bert modeli ile duygu analizi yapılarak günlük bir değer ortalaması tespit edilmiştir. Bu duygu etiketinin pozitif ise ertesi gün hisse değerinin artış göstermesi, negatif ise ertesi gün hisse senedi değerinin azalması beklenmiş ve bu test edilmiştir. Sonuç olarak Bert modeli başarısı %96 olarak bulunmuştur. Neural Prophet modelinin başarısı ise %64 olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda sosyal medyada yapılan olumlu veya olumsuz yorumların hisse senedinin değeri üzerinde etkisi olduğu söylenebilmektedir. Sosyal medya üzerinden alınan verinin sayısının artırılması ile modelin başarısının artacağı öngörülmektedir. Büyük veri seti ve uzun süreli veri toplama ile yapılması başarıyı arttıracak faktörlerden olduğu düşünülmektedir.

Sonnot

¹<https://github.com/twintproject/twint>

²<https://finance.yahoo.com/quote/TSLA/history?guccounter=1>

³<https://algotrading101.com/learn/yahoo-finance-api-guide/>

⁴<https://www.kaggle.com/c/sentiment-analysis-on-movie-reviews/data>

⁵<https://www.kaggle.com/yash612/stockmarket-sentiment-dataset>

KAYNAKÇA

AKDAĞ, M. & BOZMA, G. (2021). Stok Akış Modeli ve Facebook Prophet Algoritması İle Bitcoin Fiyatı Tahmini. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 16-30.

BORNEKLINT, N. (2021). *Forecasting prices of Bitcoin and Google stock with ARIMA vs Facebook Prophet*, Bachelor's Thesis, University West, School of Business, Economics and IT Division of Law, Economics and Politics.

ÇALIŞKAN, M. & MENCİK, Y. (2015). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 254-277.

DEVLIN, J., CHANG, M. W., LEE, K. & TOUTANOVA, K. (2018). Bert: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding. *arXiv preprint arXiv:1810.04805*.

GÖÇGÜN, Ö. F. & AYTUĞ, O. (2021). Amazon Ürün Değerlendirmeleri Üzerinde Derin Öğrenme/Makine Öğrenmesi Tabanlı Duygu Analizi Yapılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (24), 445-448.

SEL, İ. & HANBAY, D. (2021). Ön Eğitimli Dil Modelleri Kullanarak Türkçe Tweetlerden Cinsiyet Tespiti. *Firat University Journal of Engineering*, 33(2), 675-684.

IŞIK, A. H. & YAĞCI, A.Ş. (2020). Sıradan Sıraya LSTM Modeli ile Telegram Bot Uygulaması. *Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(1), 32-39.

KAYNAR, O., GÖRMEZ, Y. & YILDIZ, M., ALBAYRAK, A. (2016). Makine öğrenmesi yöntemleri ile Duygu Analizi. *International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP'16)* (Vol. 17).

KHAYYAT, M., LAABIDI, K., ALMALKI, N. & AL-ZAHRANI, M. (2021). Time Series Facebook Prophet Model and Python for COVID-19 Outbreak Prediction. *CMC-COMPUTERS MATERIALS & CONTINUUA*, 67(3), 3781-3793.

KOCA, G. (2021). Bitcoin Üzerine Twitter Verileri ile Duygu Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 19-30.

KONAKOĞLU, B. (2020). Çok Katmanlı Algılayıcı Yapay Sinir Ağı ile Jeodezik Elipsoid Koordinatların (φ, λ, h) 3 Boyutlu Global Kartezyen Koordinatlara (X, Y, Z) Dönüşümü. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 702-710.

KORKUSUZ, R. & CARUS, A. (2020). Futbol Müsabakaları ile İlgili Tweetlerin Anlık Duygu Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 386-396.

KÖKSAL, B. , ERDEM, G. , TÜRKELİ, C. & KAMIŞLI ÖZTÜRK, Z. (2021). Twitter’da Duygu Analizi Yöntemi Kullanılarak Bitcoin Değer Tahminlemesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Additional Issue, 280-297. doi: 10.29130/dubited.792909

LEE, J., YOON, W., KİM, S., KİM, D., KİM, S., SO, C. H. & KANG, J. (2020). BioBERT: a pre-trained biomedical language representation model for biomedical text mining. *Bioinformatics*, 36(4), 1234-1240.

MIKOLOV, T., CHEN, K., CORRADO, G. & DEAN, J. (2013). Efficient estimation of word representations in vector space. *arXiv preprint arXiv:1301.3781*.

NAGESH, P. (2021). Combination of Facebook Prophet and Attention-Based LSTM with Multi-Source data for Indian Stock Market Prediction. Dissertation, Technological University Dublin, doi:10.21427/ tzy-4r42

PREECE, J., ROGERS, Y., SHARP, H., BENYON, D., HOLLAND, H. & CAREY, T. (1994). *Human-Computer Interaction*. Pearson Education Limited: Essex, England.

TUZCU, S. (2020). Çevrimiçi Kullanıcı Yorumlarının Duygu Analizi ile Sınıflandırılması. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Bilişim Dergisi*, 1(2), 1-5.

SEVLİ, O. & KEMALOĞLU, N. (2021). Olağandışı Olaylar Hakkındaki Tweet’lerin Gerçek ve Gerçek Dışı Olarak Google BERT Modeli ile Sınıflandırılması. *Veri Bilimi*, 4(1), 31-37.

SOLMAZ, B., TEKİN, G., HERZEM, Z. & DEMİR, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk İletişim*, 7(4), 23-32.

TAYLOR, S. J. & LETHAM, B. (2018). Forecasting at scale. *The American Statistician*, 72(1), 37-45.

YANG, Z., DAI, Z., YANG, Y., CARBONELL, J., SALAKHUTDINOV, R. R. & LE, Q. V. (2019). Xlnet: Generalized autoregressive pretraining for language understanding. *Advances in neural information processing systems*. 33rd Conference on Neural Information Processing Systems, Vancouver, Canada.

YILDIRIM, M. & YÜKSEL, C.A., (2017). Sosyal Medya ile Hisse Senedi Fiyatının Günlük Hareket Yönü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Duygu Analizi Uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 22. UPK Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı, 33-44.

YUSUFOĞLU, H., AYDIN, H. & ÇETİNKAYA, A. (2021). Twitter Üzerindeki Finansal Tweetlerin LSTM Sinir Ağı Algoritması ile Duygu Analizi. *Veri Bilimi*, 4(3), 28-43.

Gençliğin ekonomi politiği ve gençlik esaslı bütçeleme önerisi

Political economy of youth and youth-based budgeting proposal

Mahmut Melih Kaplan¹

Hilmiye Yasemin Özüğurlu²

¹Yüksek Lisans Öğr., Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Türkiye, e-mail: melihkaplan@hotmail.com

²Doç.Dr., Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Türkiye, e-mail: yaseminozugurlu@mersin.edu.tr

Öz

Gençlerin son yarım yüzyılda yaşadığı sorunların şiddetlenmesi ve genç emeğinin kullanımına ilişkin yürütülen tartışmalar, gençlik üzerine yapılan araştırmalara olan ilginin artmasına neden olmaktadır. Bu ilgi sonucunda gençlik sorunlarına ilişkin ekonomi politik yaklaşım, konu ile ilgili önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Böylece gençliğin yaşadığı sorunların geniş bir düzlemde ele alınması mümkün hale gelmektedir. Bu anlamda çalışmada gençliğin ekonomi politiği ana akım yaklaşımlar ve heterodoks yaklaşım içerisinde incelenmektedir. Ana akım yaklaşımlar daha çok gençlerin yetişkinliğe geçiş sürelerinin uzamasına, gençlerin eğitimden iş hayatına geçişlerinde karşılaştıkları sorunlara ve nesiller arasında eşitsizliğin artmasına odaklanmaktadır. Bu sorunlar karşısında gençlerin dezavantajlı konumlarını gençleri güçlendirmeye çalışarak azaltmayı hedeflemektedir. Heterodoks yaklaşımlar ise eleştirel bir çerçevede içerisinde, gençlerin yaşadığı problemlerin temel kaynağını ekonomik sistemin işleyiş mekanizması ile ilişkilendirmektedir. Böylece gençlik meselesini sadece belli bir yaş aralığındaki nüfusun geçici olarak karşılaştığı problemler olarak değil, bu problemlerin ekonomik sistem ile ilişkisini kurarak incelemeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle kapitalizmin işleyiş mekanizması gençlerin sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Hakim sistemin yarattığı eşitsiz ortam gençlerin gelir dağılımından aldıkları payın azalmasına yol açmaktadır. Heterodoks yaklaşım bu konuları neoliberal ekonomi politikalarının sonucu olarak sanayisizleşme, işin yoğunlaştırılması ve gençlik emeği kapsamında incelemektedir. Buradan hareketle gençliğin yaşam koşullarının ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanlarını şekillendiren toplumsal ilişkiler ile yerel dinamikler arasındaki ilişkiyi kamu bütçesi bağlamında incelemek önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ana akım ve heterodoks yaklaşımlar içerisinde kamu bütçesi ile gençliğin toplumsal konumu arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada gençlerin görünür hale gelmesinin bir aracı olarak "gençlik esaslı bütçeleme kavramı" önerisi geliştirilmektedir. Gençlik esaslı bütçe, bütçe program ve politikalarının gençlik temelli olarak düzenlenmesini, bunun yansımalarının sistematik biçimde incelenmesini ve kamusal alan içerisinde kaynak dağılımının gençlik temelli olarak düzenlenmesini önermektedir.

Anahtar kelimeler: Gençliğin Ekonomi Politiği, Gençlik Esaslı Bütçeleme, Heterodoks Yaklaşımlar, Ana Akım Yaklaşımlar.

JEL kodları: P1, B5, J62, H61

*Bu Çalışma Mersin Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZÜĞURLU danışmanlığında devam etmekte olan Yüksek lisans öğrencisi Mahmut Melih KAPLAN tarafından hazırlanan "Gençliğin Ekonomi Politiği, Gençlerin Yaşadığı Sorunlar ve Gençlik Esaslı Bütçeleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Citation/Atf: KAPLAN, M. M. & ÖZÜĞURLU, H. Y. (2023). Gençliğin ekonomi politiği ve gençlik esaslı bütçeleme önerisi? *Journal of Life Economics*. 10(4): 201-231, DOI: 10.15637/jlecon.2193

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Hilmiye Yasemin Özüğurlu
E-mail: yaseminozugurlu@mersin.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The exacerbation of the problems experienced by young people in the last half century and the discussions on the use of youth labor lead to an increase in interest in research on youth. As a result of this interest, the political economy approach to youth problems offers an important perspective on the subject. Thus, it becomes possible to address the problems experienced by youth on a broad level. In this sense, the study examines the political economy of youth within the mainstream and heterodox approaches. Mainstream approaches focus more on the prolongation of young people's transition to adulthood, the problems young people face in their transition from education to business life, and the increase in inequality between generations. It aims to reduce the disadvantaged positions of young people in the face of these problems by trying to empower them. Heterodox approaches, on the other hand, associate the main source of the problems experienced by young people with the functioning mechanism of the economic system, within a critical framework. Thus, it aims to examine the youth issue not only as problems faced temporarily by the population in a certain age range, but also by establishing the relationship between these problems and the economic system. In other words, the problems experienced by young people are caused by the capitalist operating mechanism itself. The unequal environment created by the dominant system leads to a decrease in the share of young people in the income distribution. The heterodox approach examines these issues within the context of deindustrialization, work intensification and youth labor as a result of neoliberal economic policies. From this point of view, it is important to examine the relationship between social relations and local dynamics that shape the economic, political, cultural and social areas of youth's living conditions in the context of the public budget. Therefore, this study examines the relationship between the public budget and the social position of youth within mainstream and heterodox approaches. In this context, the "youth-based budgeting concept" proposal is developed as a means of making young people visible. Youth-based budget suggests that budget programs and policies should be organized on a youth-based basis, the reflections of this should be examined systematically, and resource distribution within the public sphere should be organized on a youth-based basis.

Keyword: Political Economy of Youth, Youth-Based Budgeting, Heterodox Approaches, Mainstream Approaches.

JEL codes: P1, B5, J62, H61

1. GİRİŞ

Gençliğin toplumsal var oluş koşulları ve bu konuda ortaya çıkan sorunlara çözüm arayışı, gençliğin ekonomik ve sosyal süreçlerden etkilenme biçimi dikkate alınarak geliştirilmelidir. Bu anlamda, ekonomik sistemin gelişme dinamikleri ile gençlik sorunlarını ele alış yöntemi çerçevesinde geliştirilen çözüm önerileri arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Diğer bir ifade ile gençliğin ekonomik ve sosyal yapı içerisindeki konumu, iktisadi gelişme dinamikleri ile yakından ilişkilidir. Söz konusu ilişki, ekonomik sistemi açıklayan kuramsal yaklaşımlara ve bu kuramsal yaklaşımların gençlik sorunlarını ele alış biçimine göre belirlenir. Nitekim ekonomik ve sosyal yapının diğer bileşenleri gibi gençlik üzerine yapılan çalışmaların da sermaye birikim sürecinin genişleme ve daralma dönemlerinde ortaya çıkan dinamikleri dikkate alarak, gençliğin maddi koşullarını içeren bir analitik çerçeve ortaya koyması gerekmektedir. Bu anlamda genişleme dönemlerinin refah politikalarına dayalı

yeniden dağıtıcı uygulama biçimleri ile daralma dönemlerinin sıkı maliye politikalarını içeren uygulamalarının gençlerin maddi var oluş koşulları üzerinde farklı etkiler yarattığı sonucuna varılabilir. Ancak gerek refah devleti uygulamaları gerekse devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması yönündeki tercihlere bağlı olarak uygulama alanı bulan kemer sıkma politikaları (sıkı bütçe ve maliye politikaları) gençlerin maddi koşullarını belirleyen temel dinamiğin ekonomik sistemin özellikleri ile ilişkisini ele almaktan uzaktır. Çünkü her iki uygulama biçimi gençlik sorunlarına; gençlerin eğitimi ve iş gücü piyasasına girişe hazırlanma süreci, işe girdikten sonra kariyerde ilerleme olanakları, kalkınma için gerekli beşeri sermaye ihtiyacını karşılayan potansiyel nitelikli işgücü ya da işsizlik oranları çerçevesinde yaklaşmaktadır. Elbette bütün bu unsurlar gençlerin yaşam koşullarını ve kalitesini etkilemektedir. Özellikle geçtiğimiz son yarım yüzyıl boyunca küresel ve ulusal düzeyde işgücü piyasaları gençlerin dezavantajlı konumunu

güçlendirecek biçimde dönüşmüştür.

Ancak gençliğin karşılaştığı tüm bu sorunların birbirinden bağımsız tekil süreçler olarak ele alınması, gençlik sorunlarına yol açan temel unsurların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, kapitalist sermaye birikimi dinamikleri içerisinde ve bu dinamikler aracılığı ile devletin ekonomiye müdahale biçimlerinin ve kurumsal yapıların dönüştürmesinin gençlik üzerindeki etkilerini bütünsel bir çerçevede ele almak, ekonomi politik yaklaşımı gerektirmektedir.

Ekonomi politik yaklaşımlar sermaye birikimi dinamiklerine bağlı olarak ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanları şekillendiren toplumsal ilişkiler ile ilgilenir. Ekonomi politik bakış açısı, toplumda savunmasız konumda olan gençlerin sorunlarının doğru analiz edilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmada gençliğin ekonomi politikasına yönelik yaklaşımlar, ana akım ve heterodoks yaklaşım başlıkları altında incelenmektedir. Gençlik çalışmalarına ilişkin tartışmaları bu şekilde ele almak, kamu maliyesi literatürü açısından bir ilk olarak tanımlanabilir. İki yaklaşım da gençlerin yaşadığı sorunların farkındadır. Ana akım yaklaşımlar çerçevesinde yapılan çalışmalar, gençleri düzeltilecek bir sorun olarak görür ve onları güçlendirmeye çalışır. Gençlerin karşı karşıya kaldığı olgu ve sorunları tekil olarak ele alır. Sadece olgu veya soruna özgü tartışmaları ve/veya önerileri içerir. Ekonomi politik bu yaklaşımı gerek piyasa mekanizması işleyişi ve buna ilişkin devletin düzenleyici müdahaleleri gerekse refah devletinin salt gençliğe yönelik olmayan yeniden dağıtıcı müdahaleleri ile çözüm arayışı geliştirmektedir. Diğer bir ifadeyle gençlerin yaşadığı sorunların kökenine inmeden yalnızca sorunların etkilerinin azaltılması için yapılan müdahaleleri kapsar. Gençliğin ekonomi politikasına ilişkin heterodoks yaklaşımlar ise bu sorunların kapitalist üretim ilişkilerine dayalı kökenine inmeyi amaçlayan bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşımda kapitalizmin işleyiş mekanizması gençlerin sorunlarının temelini oluşturur. Bu anlamda devletin ekonomiye müdahale yöntemine bağlı olarak kullandığı kamu bütçesi ve maliye politikası ile sosyal politika araçları kapitalist sistemin dinamikleri ile iliş-

kilendirilmektedir. Dolayısıyla gençlere yönelik akademik çalışmalara bütüncül bir yaklaşım geliştirmektedir. Özetle, ana akım yaklaşımlar açısından gençlik esas olarak yaş grubuna bağlı bir sosyolojik kategori olarak ele alınır. Buna karşın heterodoks yaklaşımlar gençliği kapitalist üretim ilişkilerinin bir bileşeni olarak ücretli emek kategorisinde değerlendirmektedir. Böylece her iki yaklaşımın gençliğin maddi var oluş koşullarına yönelik kullandığı politika seçenekleri farklılaşmaktadır.

Bu çerçevede gençlik çalışmalarına yönelik kuramsal katkı sağlama amacını güden gençliğin ekonomi politik yaklaşımları, kapitalist gelişme dinamikleri çerçevesinde devlet-ekonomi ilişkisindeki değişimi ele almayı gerektirmektedir. Bu anlamda kapitalist gelişme dinamiklerinin devlet-ekonomi ilişkisi üzerindeki etkisi bütçe yapısı ve politikalarındaki değişim doğrultusunda değerlendirilebilir. Kamu bütçesinde harcama ve gelir bileşimi, kaynakların ve gelirin toplumsal kategoriler arasındaki dağılımını görünür kılmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada kamu bütçesi yoluyla gençliğin maddi var oluş koşullarını görünür kılmak üzere 'Gençlik Esaslı Bütçeleme' önerisi geliştirilmektedir. Gençlik esaslı bütçeleme, kamu bütçesine yeni bir yaklaşımı ifade etmektedir. Gençlerin ekonomik işleyiş mekanizmasına bağlı olarak yaşadıkları dezavantajlarının giderilmesini ve gençlerin toplumsal üretimden mümkün olduğunca yüksek oranda pay almasını sağlamayı hedefleyen bir bütçe yaklaşımını ifade etmektedir. Bu anlayış 18-35 yaş aralığındaki gençlerin toplumda önemli rol almaları için devlet bütçesini kullanmayı önermektedir.

Bu çalışma kamu maliyesi literatürü açısından iki temel katkı sağlamayı hedeflemektedir. İlki gençlik çalışmalarına kamu maliyesi perspektifinden yaklaşmak ve devlet-ekonomi ilişkisi çerçevesinde bir araştırma önerisi sunmak. Bu bağlamda devlet-ekonomi ilişkisini gençliğin ekonomi politikası çerçevesinde ele almak, kamu maliyesi ve gençlik çalışmaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. İkinci katkı ise söz konusu ilişkiyi "gençlik esaslı bütçeleme" önerisi ile somutlaştırmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde gençliğin ekonomi politikasına yönelik kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Sonraki bölümde ise gençleri ekonomik ve sosyal yapı içerisinde görünür kılmayı hedefleyen ‘Gençlik Esaslı Bütçeleme’ önerisi yer almaktadır.

2. GENÇLİĞİN EKONOMİ POLİTİĞİNE İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Gençliğin ekonomi politikasını açıklamadan önce konunun anlaşılmasına yardımcı olacak biçimde ekonomi politik kavramının açıklanmasında yarar vardır. Sukarieh ve Tannock (2016: 1282), ekonomi politik kavramını; devletlerin, piyasaların ve sınıfların karşılıklı olarak etkileşimi ve gelişimi olarak ele alır. Bu anlamda sınıf, ırk, cinsiyet ve diğer kimlik biçimlerinin birlikte var oluş koşulları; değişen sermaye birikimi yapısı ve bunların yasal, kültürel ve politik düzenleme biçimleri; ulusal, küresel ve yerel sermaye ile sınıf ve kültürel ilişkiler arasındaki bağlar; bilgi ve hegemonya biçimlerinin inşası; tekno-politika; kaynak ve mücadele alanı olarak su ve çevre; devletlerin ve sınıfların oluşumunda savaşın rolü; tahakküm ve direniş pratikleri ve kültürleri arasındaki bütünsel ilişkiler biçimi olarak ele alır. Sukarieh ve Tannock (2016: 1282) ‘ın çizmiş olduğu çerçeveden de anlaşılacağı gibi ekonomi politik kavramı gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde iktisadi ve toplumsal yaşamın bütün bileşenlerini kapsayan ve bu bileşenler arasındaki ilişkilerin tarihsel süreç içerisindeki gelişme dinamiklerini ele alan bir çerçeveyi ifade etmektedir. Bu anlamda, ekonomi politik yaklaşımlar; ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanları şekillendiren toplumsal ilişkiler ile yerel ortamlar arasındaki ilişkiyi tarihsel dinamikler ile ilişkilendirmektedir. (Sukarieh ve Tannock, 2016: 1282).

Dünyadaki genel eğilime bakıldığında gençliğin sosyo-ekonomik konumuna yönelik tartışmalar özellikle son zamanlarda giderek artış eğilimi içerisine girmiştir. Bununla birlikte akademik düzeyde gençliğin ekonomik ve sosyal yapı içerisindeki önemine yönelik saptamalar özellikle ekonomi politik tartışmalar içerisinde gelişmektedir. Çünkü ekonomik ve sosyal yapıdaki değişim dinamikleri, diğer bütün toplumsal ka-

tegoriler arasındaki ilişkileri etkilediği ve dönüştürdüğü gibi gençliğin var oluş koşullarını da etkilemektedir. Daha açık bir ifade ile gençliğin ekonomik ve sosyal yapıdaki değişim karşısındaki konumu, ekonomi politığın geniş kapsamlı tartışma alanı içerisinde özel olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Değişen sermaye-emek ilişkileri ve buna bağlı olarak çalışma ilişkilerindeki dönüşüm genç emeğinin işgücü piyasaları açısından güvencesiz ve rezerv işgücü niteliğini beraberinde getirmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak genç emeğinin yetişkin emeğin içerisinde ele alınması, gençliğin gerek işgücü piyasalarında gerekse gündelik yaşamın diğer alanlarında görünmez hale gelme riskini oluşturmaktadır. Bu nedenle kapitalist gelişme dinamikleri çerçevesinde giderek keskinleşen toplumsal iş bölümüne bağlı olarak, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi gençliğin gerek kuramsal düzeyde gerekse politik araçların biçimlenmesi düzeyinde görünür kılınması önem taşımaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün oluşturduğu kadın emeğini yaşamın bütün alanlarında görünür kılmaya benzer bir şekilde genç emeğinin de ekonomi politik tartışmalarda özel bir başlık olarak ele alınması, bir gereklilik haline gelmektedir.

Gençliğin ekonomi politığının temeli 1960’lardaki gençlik hareketlerini ve gençlik kültürlerini açıklamaya çalışan, gençleri potansiyel olarak devrimci bir ‘sınıf’ olarak gören neo-marksist girişimlere kadar gidebilir. Neo-marksist yaklaşımlarda gençlik protestolarına ve gençlerin toplumsal hareketlerine ilişkin düşünceler, ekonomik ve siyasi gücün ortaya çıkardığı maddi koşullarla ve değişen güç dağılımı ile ilişkilidir. O dönemki tartışmalarda gençler devrimci güç olarak görülmekte idi ve bu nedenle kapitalizm gençleri durdurmak için eğitimi kullanmıştır (Cote, 2014: 529-530). Kavram olarak ‘gençliğin ekonomi politik’ ilk defa 1960’larda (Rowntree ve Rowntree, 1968) tarafından kullanılmış olmakla birlikte kavramı geliştirerek tekrar gündeme getiren kişi Cote (2014) olmuştur. Cote (2014) sosyoekonomik güce sahip yetişkinler ve gençler arasındaki ilişkiyi öne çıkaran ‘sınıf olarak gençlik’ yaklaşımını savunarak kavramı geliştirmiştir. Cote gençliğin ekonomi-politik perspektifini, “belirli bir toplumda siyasi ve ekonomik güce

sahip olanlara (yetişkinlere) göre gençlik kesiminin konumlanmasının zaman içindeki temel nedenlerini ve sonuçlarını araştıran bir bakış açısı'' olarak tanımlamaktadır. Cote'ye göre gençliğin çağdaş ekonomi politikası genç emeğin aşırı sömürüsüne dayanmaktadır. Sukarieh ve Tannock (2015)'a göre gençliğin ekonomi politik disiplini, ekonomik alan içerisindeki gençlerin eşitsiz oldukları durumlarla ilgilenmektedir. Bu anlamda gençlerin içinde bulunduğu eşitsiz ortamın anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile gençlerin yaşamları süresince içinde yer aldıkları eşitsiz ortamı ve gençleri ikincil konuma iten koşulları analiz etmeyi sağlayan yol ekonomi-politik disiplininin geçmektedir. France ve Threadgold (2015) ise gençliğin ekonomi politikasını "ekonomi ve gençlerin günlük yaşamı arasındaki ilişki" olarak tanımlamıştır. Gençliğin ekonomi-politiki, mikro bir toplumsal olgu olan gençliğin, makroekonomideki kurumlarla ve aktörlerle ilişkisini incelemektedir. Ayrıca bu ilişki sonucunda gençliğin aleyhine oluşan koşulları gündeme getirmek amaçlanmaktadır.

Gençlik giderek küresel politikaların, kalkınmanın ve kamusal tartışmaların merkezinde yer almaktadır. İçinden geçmekte olduğumuz dönemde çok uluslu şirketler, hayırsever vakıflar, uluslararası kalkınma örgütleri, ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşları, ulus devletler ve yerel devletler gençlik odaklı çeşitli politikalar ve programlar uygulamaktadır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Dünya Ekonomik Forumu gibi kuruluşlar yeni gençlik ofisleri, gençlik grupları, gençlik programları, gençlik elçileri ve gençlik zirveleri gibi çalışmalar yapmaktadır. Örneğin 2012'de Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı, özellikle küresel çapta gençleri güçlendirmek için Küresel Gençlik Sorunları Ofisi ve Küresel Gençlik Konseyleri ağını oluşturmuştur (Sukarieh ve Tannock, 2016: 1286).

Gençlik, toplum içerisinde en savunmasız ve dezavantajlı konumdaki toplumsal kategorilerden birini oluşturmaktadır. Gençlerin yetişkinliğe geçiş sürecinde, toplum içerisinde kabul edilebilir bir konuma ulaşmak ve deneyim kazanmak için ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal alanda gerçekleşen dönüşümlerin etkisi altında kalmaktadır. Dolayısıyla ekonomi politik bakış

açısı gençlerin dezavantajlı konumlarını ortaya koymak yönünde önemli katkılar sağlamaktadır (Paciello, 2012). Gençliğin ekonomi politikasını geliştirmeye yönelik çalışmalar, gençliğe bir kuşak olarak odaklanmaktan ziyade gençlik algısını ekonomik ve siyasal gelişmelerin içerisine yerleştirmeyi önermektedir. Bu anlamda gençliğe yönelik araştırmalar aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal süreçlerin izlenmesini de beraberinde getirmektedir. Bunun temel nedeni ekonomik ve sosyal yapıda ortaya çıkan dönüşümlerin ilk etkisi gençler, kadınlar ve diğer dezavantajlı gruplar üzerinde gözlemlenir. Dolayısıyla kapitalist ekonomik sistemin işleyişine bağlı olarak gelişen çelişkili süreçlerin ortaya koyduğu sosyal ve siyasal dönüşümleri incelemek için gençlerin maddi var oluş koşullarını analiz etmek gerekir (Sika, 2020: 274-275). Gençlik çalışmalarının ekonomi politik yaklaşımı, ekonomi ile gençlerin yaşamı arasındaki ilişkiye dar bir bakış açısından çok daha fazlasını içermektedir (Sukarieh ve Tannock, 2016: 1283).

İzleyen bölümde gençliğin ekonomi politikası hakkındaki kuramsal tartışmalara yer verilmektedir. Bu çerçevede öncelikle ana akım yaklaşımlarda gençliğin ekonomi politikası ele alınacaktır.

2.1. Ana Akım Yaklaşımlarda Gençliğin Ekonomi Politikası

Ana akım yaklaşımlar yükselen gençliğin farkındadır ve bunun için çalışmalar yapmaktadır. Bunun en önemli göstergeleri de gençlik ile ilgili araştırmaların geniş çevrelerin ilgisini çekmeye başlaması ve hükümetlerin yöneldikleri gençlik politikalarıdır

Gençlik sorunları son zamanlarda artan ölçüde ilgi odağı olmakla birlikte özellikle 2007 Küresel Mali Krizi ve onu takip eden on yıllık kemer sıkma politikalarından bu yana şiddetini arttırmıştır. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde ana akım yaklaşımların önerileri doğrultusunda uygulama alanı bulan devletin küçültülmesi ve/veya düzenleyici devlet anlayışına dayalı kamu maliyesi yaklaşımı ve buna bağlı olarak uygulanan daraltıcı maliye politikalarından gençler olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu süreç içinde genç işgücünün reel ücretlerinin durgunlaştığı veya düştüğü, işgücü piyasasının

kötüleştigi ve güvencesiz istihdam sayısının arttığını ifade etmek mümkündür. Bunlara ek olarak COVID-19 küresel pandemi krizi de gençler üzerindeki bu negatif etkilerin artmasına yol açmıştır (Yates, 2021: 2).

Ekonomik alanın eşitsizliği, gençlerin istihdama geçme sürecini engellerken aynı zamanda iş olanakları konusunda bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Gençler kariyerlerinin erken dönemlerinde gelir eşitsizliğiyle karşı karşıya kalmakta, aynı zamanda çoğu kez iş güvencesinden yoksun biçimde çalıştıkları işi koruyabilme endişesi ile çalışma yaşamının içine girmektedir. Ayrıca, gençlerin kayıt dışı işlerde çalışarak sosyal güvence sisteminin dışına çıkmaları çalışma yaşamlarını negatif etkileyen sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Karşılaşılan tüm bu problemlerin kaynağını, sermayenin karlılığını yükseltmeyi hedefleyen neo-liberal ekonomi politikalarına dayandırmak mümkündür. Dolayısıyla ekonomik sistemin sermaye grupları lehine işleyişe sahip olması gençlerin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. (Göze ve Yılmaz, 2021: 1521).

Gençlerin çalışma koşulları ve saatleri üzerindeki sınırların esnekleştirilmesi, sosyal güvenlik ve gelir desteği uygulamalarının kaldırılması genç emeğine dayalı ücretlendirmeye yönelik aşağı yönlü baskıları arttırmaktadır. Diğer bir ifade ile işgücü piyasalarının esnekleşmesi, genç emeğinin maddi var oluş koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir. Genç emeği ücretlerindeki aşağı yönlü eğilimin doğal sonucu olarak da gençlerin ebeveynlerinden ayrılarak ekonomik olarak bağımsız olmaları giderek güçleşmektedir. Gençlerin görece olarak yüksek ücret vadeden üst düzey işlere erişim olanaklarının giderek zorlaşması, gençlerin eğitim aşamasının uzamasına ve aldıkları eğitimle uyumsuz daha düşük ücretli işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Tüm bu veriler, gençlerin işgücü piyasası ile var olan ilişkilerinin tamamen değiştiğini ve daha uzun süreli geçişler yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu süreç gençleri ekonomik olarak desteklemek için ailelere yüklenen sorumluluğun arttığını göstermektedir. Aileye maddi olarak bağımlılığın devam etmesi ebeveynlerinin emekliliklerini ertelemesine de yol açmaktadır. Değişen istihdam modelleri nedeniyle, kendinden önceki kuşağa

oldukça yabancılaşan gençlerin, iş sahibi olabilmek için kayıt dışı ekonomiye veya göçe zorlanması, nesiller arasında oluşan farklılıkları da şiddetlendirmektedir. Buna ek olarak gençlerin, kamusal hizmetlere ve düzenli istihdama duyduğu güven azalmakta, sosyal ağlara ve aileye olan ihtiyacı artmış olmaktadır (Murphy, 2017: 7).

Bu çerçevede izleyen bölümde ana akım ekolün gençliğin ekonomi politikasına yönelik yaklaşım biçimleri, yetişkinliğe geçiş ve olumlu gençlik yaklaşımı, gençlik geçişleri ve nesiller arası eşitsizlik alt başlıkları etrafında ele alınmıştır.

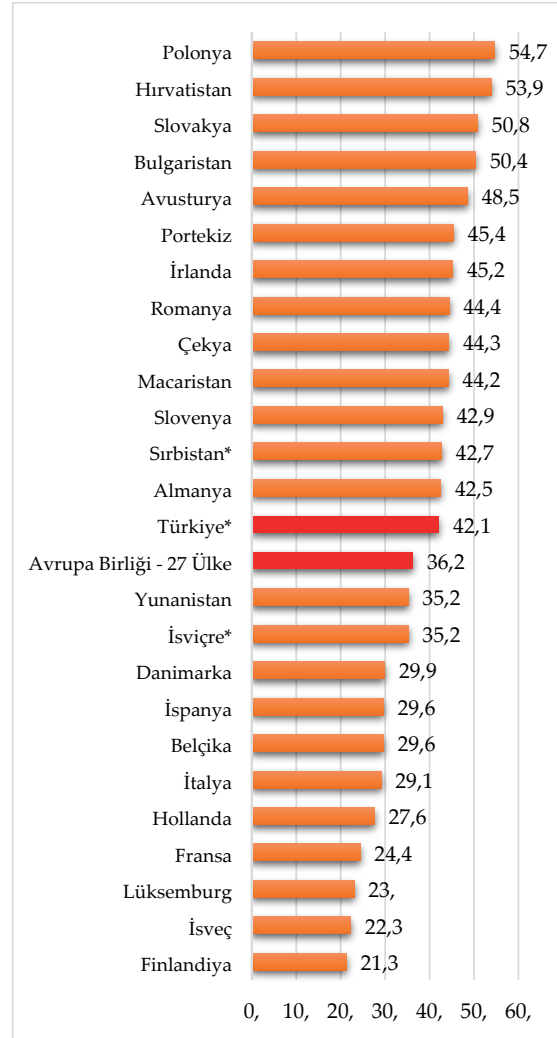
2.1.1. Yetişkinliğe Geçiş ve Gençliğin Pozitif Gelişimi

Ana akım yaklaşımlar için gençlik dönemi, kendine has fizyolojik, psikolojik ve sosyal değişimler içeren bir gelişim dönemini ifade etmektedir. Bu dönem içerisinde bireyler duygusal gelgitler, yoğun zihinsel sorgulamalar ve çalkantılı süreçler geçirirler. Yetişkinlik döneminde ise bireylerin duygu dünyası nispeten dinginliğe ve netliğe ulaşır (Düzgüner, 2015: 106). Gençlik dönemi içindeki bireylerin dezavantajlı konumda olduğu düşüncesi yaygın bir kabul görmektedir. Dezavantajlı gençlik terimi istihdama hızlı ve erken adım atmak da dahil olmak üzere olumsuz koşullar altında gençlerin sosyalleşme biçimini açıklamak için kullanılmaktadır (Reiter, 2003: 256). Ana akım yaklaşımlar açısından dezavantajlı gençlerin yetişkinliğe geçiş sürecinde yaşadığı sorunlar, ekonomik gelişme süreçlerini kesintiye uğratabilir. Dolayısıyla yetişkinliğe geçiş süresince gençlerin kamusal karar alıcılar tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Bu desteklerin sağlanamaması durumunda genç işsizlik, suça yönelme ve yaygın madde bağımlılığı gibi ortaya çıkması muhtemel ekonomik ve sosyal sorunlar, kaynak dağılımında etkinlik kriterlerinden uzaklaşmaya ve ekonomik verimliliğin düşmesine neden olacaktır. (Bessant, 2003).

Yetişkinliğe geçiş, genellikle gençlerin kademeli bir şekilde yetişkin rollerine ulaştığı bir dönem olarak görülür. Bu geçiş döneminde gençler eğitimlerini nasıl sürdürecekleri, ne tür işlerle ilgilenecekleri, nerede ve kiminle yaşayacakları,

evlilik gibi birçok önemli konuda seçim yaparlar. Son yarım yüzyılda araştırmalar, bu geçiş sürecinin tamamlanmasının daha uzun süreler aldığını ortaya koymaktadır. Geleneksel olarak yetişkinliği gösteren belirteçlerin (evlenmek, finansal olarak bağımsız olmak, çocuk sahibi olmak ve bir ev sahibi olmak vb.) daha kolay ve hızlı gerçekleştiği 2. Dünya savaşı sonrası döneme göre özellikle 1970'li yıllarda bu yana daha uzun zaman aldığı ifade edilmektedir (Clark, 2007; Mazurik, 2022: 1). 25 yaş ve üstündeki gençlerin ebeveynleriyle birlikte yaşama eğilimindeki artış, gençlerin yaşam şekillerinde köklü değişikliklerin yaşandığını göstermektedir. Bu köklü değişikliklerin, önemli ekonomik ve sosyal dönüşümlerle aynı zamanda olduğu görülmüştür. 1960'lardan başlayarak, kolejlerin ve üniversitelerin artması, eğitime dahil olan birey sayısının artması ve eğitim sürecinin uzaması gençlerin ebeveynlerine bağımlılıklarının süresini uzatmıştır. Bu anlamda gençlerin ebeveynleriyle birlikte yaşaması ve okul sürecini uzatması, işsizliğe ve düşük ücretlere tepki gösterme yollarından biri olarak da değerlendirilebilir. Nitekim gençlerin ebeveynleri ile birlikte yaşamasının, ev harcamalarını düşürmeye yönelik bir strateji olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır ve bu aynı zamanda aile için ekonomik bir stratejiyi de ifade etmektedir.. Örneğin ebeveynler ve gençler birlikte yaşarken yiyecek ve barınma giderleri açısından ölçek ekonomilerini benimseyebilirler (Boyd ve Norris, 1999: 4-5). Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) verilerine göre Şekil 1'de 18-34 yaş arasındaki genç bireylerin kendi tanımladığı mevcut ekonomik duruma göre ebeveynleriyle birlikte yaşayanlarının oranı verilmiştir. Bu verilerde Polonya'nın en yüksek orana sahip olduğu, balkan ülkelerinin ve Türkiye'nin AB ortalamasının üstünde olduğu gözle çarpmaktadır.

Şekil 1. Kendi Tanımladığı Mevcut Ekonomik Duruma Göre Ebeveynleriyle Birlikte Yaşayan 18-34 Yaş Arası Gençlerin 2022 Yılı Verileri

Not: (*) İşaretili olan ülkelerin verileri 2021 yılına aittir.

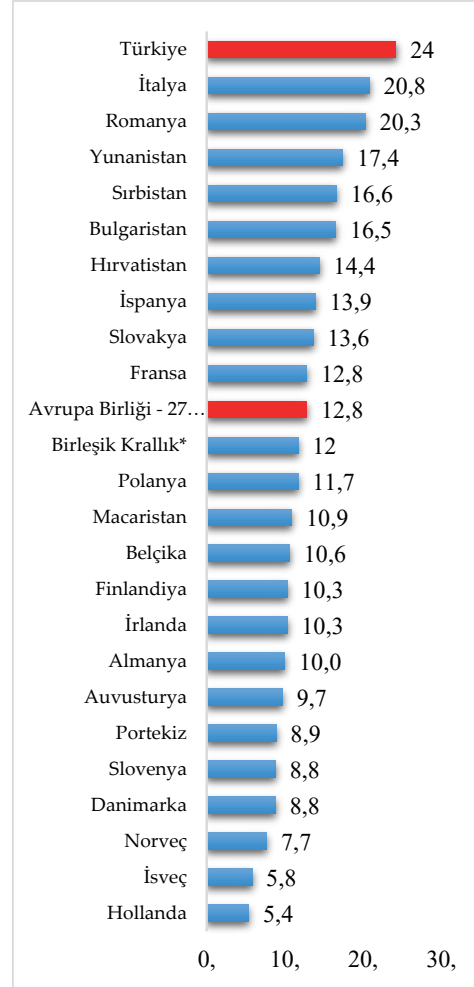
Kaynak: EU-SILC anketi (EUROSTAT, 2023a).

Gençlerin sorunlarına yönelik ana akım tartışmalarda dikkat çeken bir diğer konu Gençliğin Pozitif Gelişimi (Positive Youth Development) kavramıdır. Bu yaklaşım gençlere olanaklar ve hizmetler sağlayarak onları güçlendirmeyi hedefler. Gençlere yararlılık, yeterlilik ve aitlik duygularını kazandırmayı amaçlayan politik bir bakış açıdır (Sukarieh ve Tannock, 2015: 17-18; Aslan, 2014: 82). Gençliğin pozitif gelişimi, en dezavantajlı ve en sorunlu geçmişlere sahip gençleri de içine alır ve onların yetersizliklerine değil, potansiyellerine dikkat çeker. Diğer bir ifadeyle gençleri toplumun sorunları olarak ele almaz, onları kaynak olarak değerlendirir (Damon, 2004: 15). Bu kapsamda gençlerin eğitimi

konusu önem kazanmaktadır. Eğitim politikalarının gençlerin geleceğine bir yatırım ve gelecekte yararlanılacak becerilerinin taşıyıcısı olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla eğitim politikaları “ekonomik rasyonaliteye” uygun bir düşünce temelinde düzenlenmelidir (Wyn ve White, 1997: 7). Bu bakış açısından hareketle Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar ve hükümetler, gençlere verdikleri destekleri arttırmayı amaçlayarak, gençlerin potansiyellerinin ve kapasitelerinin tanınmasına yönelik gençlik politikaları oluşturmaktadır. Gençlik politikaları; eğitim (hem örgün hem de yaygın), bilgi ve kariyer rehberliği, adalet ve gençlik hakları, katılım ve aktif vatandaşlık, yeni teknolojilere erişim, rekreasyon ve boş zaman etkinlikleri, gençler için güvenli ve emniyetli bir ortam sağlamak gibi politikaları kapsamaktadır (Denstad, 2009). Özetle ana akım yaklaşımlar açısından gençlik politikalarında amaç, gençlerin yeteneklerinin ve yeterliliklerinin ekonomik işleyiş mekanizmasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesini sağlamaktır.

Bu anlamda istihdamda ve eğitimde yer alan gençlerin toplam genç nüfus içerisindeki oranı gençlik politikalarına yönelik hedeflerin belirlenmesinde temel göstergelerden birini oluşturmaktadır. Şekil 2’de ne istihdamda ne de eğitimde olan gençlerin 2022 yılı verileri yer almaktadır. Bu veriler incelendiğinde Kuzey Avrupa ülkelerinin toplam genç nüfus içerisinde ne istihdamda nede eğitimde olan genç nüfusun oranının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Avrupa Birliği ortalamasının 12,8 olduğu dikkate alındığında Türkiye yüzde 24 düzeyindeki bir oran ile AB ortalamasından negatif yönlü ayrılmaktadır. Bu veri Türkiye’de ana akım yaklaşım çerçevesinde bile olsa gençlik politikalarına yönelik ihtiyacın göstergesi olarak değerlendirilebilir. .

Şekil 2. Ne İstihdamda Ne de Eğitimde Olan Gençlerin 2022 Yılı Verileri

Not: Türkiye'nin verisi 2020 yılına ve Birleşik Krallık verisi 2019 yılına aittir.

Kaynak : (EUROSTAT, 2023b).

Ana akım ekonomi politik yaklaşımlarda gençlerin sorunlarına yönelik oluşturulan gençlik politikaları aslında gençleri küresel iktisadi yapının içine dahil ederek kapitalizmin sürekliliğini sağlamayı amaçlar. Daha önce de ifade edildiği üzere gençliğin pozitif gelişimi kavramı, gençlerin üretken ve sağlıklı yetişkinler olmaları için gerekli olan yetkinlikleri ve başlıca özellikleri edinmelerini içermektedir (Sukarieh ve Tannock, 2015: 17-18). Bu nedenle gençlerin olumlu bir geleceğe doğru yönlendirilmesi beklenmektedir fakat bu “olumlu gelecek” neo-liberal ekonominin sürekliliğiyle paralel bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, gençliğin yapıyla ilişkisi incelendiğinde ilgili yapının gençliğe karşı belirleyici gücü olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, gençlerin sisteme düzenli bir şekilde uyum sağlaması yine sistemin faydasına olacaktır.

2.1.2. Gençlik Geçişleri

Gençlik geçişleri, işgücü piyasasına geçecek olan gençlerin uyumunu sağlayan girişimleri içeren bir kavramdır. Bu girişimler gençlerin işgücü piyasasına dahil edilmelerine odaklanan genellikle kalifikasyon, mesleki eğitim ve iş arama desteklerini içeren programlardır. Gençlik geçişlerine yönelik yapılan araştırmalar, gençlerin eğitimden çeşitli çalışma biçimlerine, işsizliğe veya ekonomik hareketsizliğe nasıl geçtiğini inceler. Bu araştırmalar ekonomik koşullar değiştiğinde gençlerin istihdama geçişinin neden uzadığıyla ilgilenmektedir.

İş sahibi olmak topluluk içinde kimliğin şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Meslekler ana akım yaklaşımlar tarafından çoğu kez sosyal ve ekonomik sermaye, kültür düzeyi ve eğitime kadar giden bir dizi başka sermaye biçimini içinde barındırır (Duffy, 2019: 3). İş sahibi olmak için üniversite mezunu olmanın önemli olduğu algısı yaygındır ve mezuniyet sosyal başarı için önemli bir gösterge olarak kabul edilir. Geçmişten bugüne üniversite mezunu sayısı hızla artmıştır fakat işgücü piyasasındaki istihdam olanakları bu artan mezun sayısını karşılayacak kadar hızlı genişlememiştir. Bunun sonucu da artan rekabet ve işsizlik olmaktadır (Sultana ve Rahman, 2022: 120).

İşgücü piyasası iktisadi gelişme dinamiklerine paralel olarak yeni yeteneklere ve yeterliliklere ihtiyacı sürekli olarak ortaya çıkaran ve bu yeterliliklerden yoksun olanların piyasa dışı kaldığı özellikler taşımaktadır. Gençlerin yeni kabiliyetlere sahip olabilmesi için eğitimden işgücü piyasasına geçişine yönelik yapılan müdahaleler bu geçişlere duyarlı olan topluluklarda faydalı olabilmektedir. Ancak gençlerin istihdamında 'temel becerilerin eksikliği' merkezinde tutan aktif istihdam politikaları bağlamsal faktörleri önemsemez. Gençlerin eğitimi ile çalışma yaşamı arasındaki uyum piyasa mekanizmasının ihtiyaçları çerçevesinde yapılan ekonomik ve siyasal tercihler nedeniyle her zaman sağlanamamaktadır. Diğer bir ifade ile piyasa mekanizmasının işleyişi gençlerin öznelliklerini, ilgi alanlarını ve değerlerini dikkate almaz (Colombo ve Rebughini, 2019: 4-5; Miranda ve Alfredo 2022: 241-242). Neo-liberal düşünce eğitim sürecini,

insan sermayesi oluşumu ve iş hazırlığı olarak değerlendirir. Bu nedenle gençlik geçişi politikaları yoluyla eğitim sistemlerinin piyasa işgücü taleplerine göre şekillenmesi amaçlanmaktadır (Damon, 2004: 15).

Neoliberal politikalar sonucunda birçok ülkede eğitim hizmetleri yarı özelleştirilmiş ve yükseköğretim de piyasalaştırma baskıları ile karşı karşıya kalmaktadır. Üniversiteler, giderek kamusal hizmet üretim alanı içerisinde çıkarılmakta, vergilerle finansmanın yerini eğitim ücretleri almaktadır. (Kuznetsova ve Kuznetsov, 2020). Özetle üniversiteye gitmenin maliyeti bireyselleştirilmiştir. Bu durum öğrencilerin üzerinde ciddi bir borç yükünün oluşmasına yol açmaktadır. Üniversiteye girme ve üniversite eğitimini sürdürmek isteyen gençler, işgücü piyasasına dahil olmadan önce borçlanmak zorunda kalmaktadır. Sözkonusu borç yükü işgücüne dahil olan gençler üzerinde disiplin baskısı işlevini görmektedir. Ayrıca üniversite mezunu sayısının artması ve bunun istihdam olanaklarıyla karşılanamaması nedeniyle işgücü piyasasına giremeyen gençlerin işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmaları ana akım yaklaşımlar tarafından ekonomik sistemin işleyişinden kaynaklanan kolektif bir sorun olarak değil bireysel bir sorun olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle gençlerin karşı karşıya kaldığı "başarısızlık" kendi becerilerini geliştirememelerine bağlı olarak karşılaştıkları bireysel bir sonuç olarak ifade edilmektedir (Yates, 2021: 9). Bu algı nedeniyle gençler eğitimde istenilen başarı ölçütünü karşılayamadıkları takdirde suçluluk ve utanç duymaktadır. Çünkü eğitim sisteminde başarısız olmanın sonucu başarısızlıkla yoğrulmuş bir gelecek demektir. Bu anlamda gençler, iyi bir not almak, iyi bir referans almak, mümkün olduğunca nitelik kazanmak üzere sürekli bir çabanın içerisinde olmaya ve güvensiz çalışma koşullarını kabullenmeye zorlanmaktadır. (Pimlott-Wilson, 2017: 4).

Özetle kapitalist işleyiş mekanizmasının eğitim sistemine yansımaları, gençliğin maddi var oluş koşullarını gelecek konusundaki belirsizlik, güvensiz istihdam, eğitim ve iş seçimi konusundaki ayrışma ve sürekli bireyselliği öne çıkaran bir kabullenişe zorlanma biçiminde etkilemekte-

dir. Gençlik geçişleri alanında yapılan çalışmalar dikkati kapitalizmin sistematik çelişkilerinden ve yapısal sorunlarından uzaklaştırır. Gençlere yönelik sunulan sözde olanaklar gençlerin yaşadıkları sorunların çözümünü sağlamaktan uzak sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin eğitim sisteminde kolektif ve yapısal engeller yerine uyum sağlayamayan gençlerin “bireysel tercihleri” dikkate alınmaktadır. (Pimlott-Wilson, 2017: 7; Yates, 2021: 9). Günümüz gençlerinin yaşadığı maddi varoluş sorunları nesiller arası eşitsizlik düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Bu çerçevede izleyen bölümde ana akım yaklaşımların gençliğin ekonomi politikasına çelişkili açıklamalarına gene kendi içlerinden geliştirdikleri ve bir savunma refleksi olarak tanımladığımız nesiller arası eşitsizlik kavramı ele alınmaktadır.

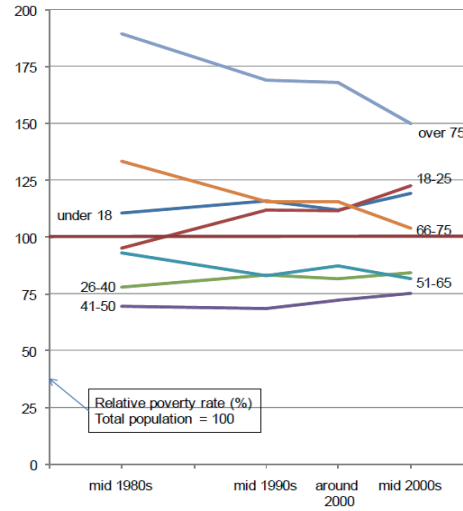
2.1.3. Nesiller Arası Eşitsizlik

Toplumsal alanda her yere etki eden neo-liberalizmin sonucu olarak son yarım yüzyılda yaş odaklı servet gençleri yoksullaştıracak şekilde eşitsiz dağılmıştır. Günümüz gençleri ile 1970’den önce aynı yerde yaşamını sürdürmüş olan gençlerin servet dağılımından aldıkları pay karşılaştırıldığında, günümüz gençlerinin çok daha dezavantajlı konumda oldukları görülmektedir. Buna ek olarak genç ve yetişkin sınıf arasındaki fark artan maddi eşitsiz durumlar nedeniyle gittikçe açılmaktadır (Göze ve Yılmaz, 2021: 1519). Eski nesiller ile karşılaştırıldığında gençler daha düşük servet, daha yüksek işsizlik, daha güvencesiz çalışma ortamı, daha düşük emekli maaşları ve daha zor konut sahibi olmak gibi maddi var oluş koşullarını belirleyen sorunlar ile yüzleşmektedir. Özellikle son yirmi yılda söz konusu göstergelerdeki olumsuz eğilim artış göstermektedir. (O’grady, 2022). Bu anlamda birçok gencin ebeveynlerinin yaşam standartlarına ulaşamayacakları öngörülmektedir (Roberts, 2021; Keating ve Melis, 2022; Miranda ve Alfredo, 2022).

Şekil 3’deki yoksulluk ile ilgili veriler incelendiğinde ileri yaş gruplarında yoksulluk riski azalırken, gençlerin yoksulluğu artmıştır (OECD, 2008). Gençlerin yoksulluğuna sebep olan en büyük etkenlerden biri işsizliktir. Günümüzde birçok ülke bu durumla karşı karşıyadır. Bu sorun az gelişmiş ülkelerde daha yaygın ve şiddetli gö-

rülmesine rağmen gelişmiş ülkelerde de önemli seviyelere ulaşmıştır (Sultana ve Rahman, 2022: 120).

Şekil 3. OECD’nin 20 Yılı Aşkın Süre İçinde Yaşa Göre Yoksulluk Oranı

Kaynak: (OECD, 2008).

Yoksul olma olasılığı en yüksek yaş grubu hala 75 yaş üstündekileri içeren gruptur fakat taşıdıkları risk 1980’lerin ortasındaki nüfus ortalamasına göre neredeyse iki katyken, 2000’lerin ortalarında 1,5 katına düşmüştür. Bu durumun tam tersi olarak gençler ve çocuklar 20 sene öncesinin nüfus ortalamasının altında veya yakınında yer almaktayken nüfus ortalamasından neredeyse %25 daha yüksek yoksulluk oranına ulaşmıştır (OECD, 2008).

2007 küresel ekonomik krizinden bu yana reel ücretlerde artış oranı giderek azalmakta, buna karşın konut fiyatları sürekli olarak artış eğilimini korumaktadır. Bu eğilimler işgücü piyasasına giren ve sayıları gittikçe artan gençlerin ev sahibi olmasını zorlaştırmaktadır. Konut sahibi olan ileri yaş işçilerin ev kiralamak zorunda olan gençlere göre süreç içinde daha “varlıklı” duruma gelmesi de nesiller arası eşitsizliğin gittikçe artış eğilimi içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

Ana akıma dayalı gençlerin ekonomi politikası yaklaşımında sorunların köklerinin analizi yapılmadan sorunları üreten statüko onaylanmaktadır. Liberal yaklaşımlardaki genel eğilimin bireyselliğe ve faydacılığa dayalı vurgusu, gençler

arasında bunu telafi eden ya da bu durumla başa çıkmasını sağlayan davranışları güçlendirirken, sömürüye dayalı ekonomik ve sosyal işleyiş mekanizmasını normalleştirebilir. Genç bireyin 'yetişkinliğe dönüştürülerek düzeltilebilecek bir olgu olarak görülmesiyle hem mevcut statüko kabul edilmiş olur hem de gençliğin sınıfsal sınırlaması kolayca kabul edilmiş olur. Diğer bir ifadeyle ana akımda yapılan gençlik yaklaşımları daha çok sembolik konulara yani gözlemcinin kendisini haklı çıkardığı ideolojileri içeren konulara odaklanır (Cote, 2014: 537-538).

Gençliğin toplumsal kategori olarak ortaya çıkması ile kapitalizm biçimleri ve kapitalist toplumun gelişimi arasında uzun zamandır önemli bağlar olsa da özellikle dünya genelinde gençlik hakkındaki değişimler neoliberal ideolojinin küresel yükselişi ile doğrudan bağlantılıdır. Ana akım retoriği, gençlerin sorunlarına 'ilgileniyor-muş' gibi davranır ve aslında gençlerin yaşadığı sorunların kökenine inmeden yalnızca sorunların etkilerinin azaltılması için yapılan çalışmalarını kapsamaktadır. Gençliğin ekonomi politikasına ilişkin heterodoks yaklaşımlar ise bu sorunların kökenine inmeyi hedefleyerek analitik bir çerçeve geliştirmektedir.

2.2. Heterodoks Yaklaşımlarda Gençliğin Ekonomi Politikası

Gençliğin ekonomi politikasına ilişkin heterodoks yaklaşımlar gençlerin yaşadığı sorunların temeline odaklanır ve bu sorunların temelinde ise ekonomik sistem vardır. Diğer bir ifadeyle kapitalizmin işleyiş mekanizması gençlerin sorunlarının temelini oluşturur. Bu bakış açısı kapsamında toplumsal cinsiyet ve gençlik gibi sosyo-ekonomik gruplar toplumsal işbölümünün farklı bileşenlerini oluşturmaktadır. Her bir grup kapitalist işleyişin ortaya koyduğu ilişkilerden benzer biçimde etkilenmektedir. Bu anlamda sınıf kategorisi toplumsal işbölümünü tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Üretim araçları mülkiyetine bağlı olarak konumlanan sınıf oluşumları ücretli-emek ve sermaye sınıfı olarak kategorize edilmektedir. Genç ve yetişkin emeği, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak tanımlanan kadın ve erkek emeği biçimindeki ayrımlar ücretli-emek kategorisi içinde sınıf içi kategorileri temsil etmek üzere kullanılmakta-

dır. Bu anlamda gerek toplumsal işbölümünün bir bileşeni olarak genç emeği gerekse cinsiyete dayalı işbölümünün bir tarafı olarak kadın emeği kapitalist işleyiş mekanizmasına bağlı olarak ortaya çıkan çelişkili süreçlerden en fazla etkilenen toplumsal kategorileri oluşturmaktadır. (Yates, 2021: 5). Neo-liberalizmin uygulama alanı bulduğu 1980'li yıllardan itibaren gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde gençlerin yaşanabilir ücret düzeyine bağlı güvenceli çalışma olanaklarından giderek yoksun kaldığını belirlemek mümkündür. Dolayısıyla hakim sistemin yarattığı eşitsiz ortam gençlerin gelir dağılımından aldıkları payın azalmasına yol açmıştır (Kelly, 2018: 1290).

Sermayenin kârlı birikim amacı güderek üretime girmesi nedeniyle emek gücü satın alması kapitalizmin merkezinde yer alır. Emek gücü, emeğini satarak geçinen işçiler tarafından karşılanır ve kapitalist üretim süreci içinde tüm işçiler sınıf temelli bir toplumsal kategoriye oluştururlar. Bir birey aynı anda hem işgücünün (ücret karşılığında emeğini satarak) hem de sermayenin (mülkiyet veya yatırımlar gibi varlıklara sahip olarak) sahibi olabilir. Sermaye ve emek arasındaki ilişki somut biçimde işverenler ve işçiler arasındaki ilişki bağlamında açıklanır ve bu ilişki temelde eşitsiz doğası nedeniyle birbiriyle anlaşamaz. Sermayenin parasal kâr olarak da ifade edilen daha fazla artı değer oluşturma çabası, emek gücünün değerini azaltma girişimlerine neden olur. Üretim alanında işçilerin eşitsiz koşulları, sömürülmeleri ve özgürlüklerinden yoksun olmaları, işverenlerin ve işçilerin geçici olarak işgücü alım satımında eşit bir şekilde etkileşimde olduğu emek piyasasının görünürdeki «özgürlüğü» ile çelişmektedir (Yates, 2021: 6).

Gençlerin önemli sorunlar yaşadığı uzun yıllardır süregelen bir konudur ve bu sorunların derecesini azaltmak için birtakım ana akım politikalar uygulanmaya çalışılmıştır ancak bunlar sorunları çözmeyp ertelemiştir. Bu yaklaşımların çoğu, gençlik sorunlarının kalıcı bir nitelik kazandığını, gençlik emeğinin sömürülmesini ve eksik istihdamını görmezden gelir. Gençlerin yaşadığı sorunların temelinde kapitalist birikim süreçleri yer almaktadır ve özellikle 1970'li yıllardan sonra küresel kapitalist sistemin yeni yüzü

olan neo-liberalizm aracılığıyla gençler daha çok sömürülmüş ve proleterleştirilmiştir (Cote, 2014: 528-529).

Kapitalizm tarihsel olarak maliyetleri azaltmak ve verimliliği artırmak için savunmasız durumda olan düşük vasıflı ve düşük ücretli işçiler yoluyla emeğin payını el koymaya çalışır (Kelly, 2018: 1292). Kapitalist ekonomilerde işverenlerin, düşük seviyeli işler için en ucuz emeği kiralamaları temel bir iş uygulamasıdır. Bu nedenle toplumda en düşük statüye sahip olan gruplar içinde en ucuz işgücü aranmaktadır. Kapitalizmin ücretleri aşağı doğru çekme yönündeki eğilimine bağlı olarak gençler en savunmasız topluluğu oluşturmaktadır. Neoliberal politikaların uygulama alanı bulması öncesinde şirketler en ucuz işgücü kaynağı olarak azınlıkları ve kadınları görmekte idi. Ancak yakın geçmişte bakıldığında azınlıkların ve kadınların haklarının güçlendirilmesine yönelik girişimlerin artması, gençlik emeğini önemli bir alternatif haline getirmiştir. Bunun en önemli gerekçesi, gerek azınlık emeği, gerekse kadın emeği yasal düzenlemeler ile görece olarak koruma altına alınmış olmakla birlikte genç emeğine yönelik yasal düzenlemelerin yok denecek kadar az olması ile açıklanabilir. Dolayısıyla gençlik emeğinin ucuzlaması sermaye sahiplerinin yararına olmaktadır. Politikacılar, şirket yöneticileri ve pazarlamacılar yapmış oldukları lobi faaliyetleriyle (sendikaları çökerterek, istihdam olanaklarını önemli ölçüde sınırlandırarak ve emeği ucuzlatarak) bu durumu desteklemektedir. Gençlik emeğinin ucuzlatılmasına yönelik bu çabalar sonucunda genç işçiler fast-food ve diğer hizmet sektörlerinde agresif bir şekilde kaynak olarak kullanılmaktadır. On yıllarca süren söz konusu emek süreçlerine ve statü kayıplarına bağlı olarak genç emeği birçok Batı ülkesinde ekonomik anlamda en çok sömürülen gruplardan birini oluşturmaktadır (Cote, 2014: 539-540).

Gençlik emeği ile ilgili olarak Heterodoks yaklaşımlarda gençliğin ekonomi politiği çerçevesinde, neoliberal ekonomi politikalarının sonucu olarak sanayisizleşme, iş yoğunlaştırılması ve gençlik emeği konularını içermektedir. İzleyen bölümler sırası ile bu başlıkları ele almaktadır.

2.2.1. Neoliberal Ekonomi Politikalarının Sonucu Olarak Sanayisizleşme

Gençlik emeği ile ilgili olarak son 40 yılda gerçekleşen önemli ekonomik dönüşümler dikkat çekmektedir. Keynesyen yaklaşımların etkisinin azalması ve 1980'lerde neoliberal düşüncenin hakim olmasından kaynaklanan sanayisizleşme politikası ve kitlesel işsizlik önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. İmalat ve ağır sanayi sektöründe üretim faaliyetinin azalması, istihdam ortamını önemli oranda değiştirmiş ve gençlerin işgücü piyasasına girmelerini zorlaştırmıştır. Hizmet sektörünü desteklemeye yönelik devlet faaliyetleri artmış ve çoğunluğunu genç emeğinin oluşturduğu hizmet sektörü büyümüştür. Hizmet sektöründeki istihdam modeli genellikle daha düşük ücretli, niteliksel olarak daha kötü, daha düşük vasıflı ve daha az terfi şansı sunmaktadır. Bu nedenle gençler geçmiş nesillere göre farklı bir ortamda iş aramak zorunda kalmaktadır (Pimlott-Wilson, 2017:2 ;Yates, 2021: 10).

Günümüzde gençler perakende işlerde güvencesiz bir şekilde istihdam edilmekte ve düşük ücrete razı olmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca fast-food ve diğer benzer endüstriler aracılığıyla da sömürülmektedirler. Bu sektörlerde cinsiyete dayalı iş bölümü net olarak görülmektedir. Buna ek olarak genç işçilerin öznelliklerine yönelik daha kapsamlı talepler meydana gelmiştir. Giysi, ayakkabı ve diğer butik veya moda uygun olan ürünleri satan gençlerin, müşteriler ile başarılı bir etkileşim kurmaları ve markanın değerini alıcılara satmak için kültürel bilgilerini kullanmaları beklenmektedir. Moda perakendeciliğinde istihdam edilen genç kadınlardan çalıştıkları yerdeki markanın imajının somutlaştırılmasında görev almalarının beklendiği görülmektedir. Orta sınıfta bulunan genç kadınlar ve özellikle öğrenci olanları cinsiyete dayalı eğilimlerle istihdam edilmektedir. Görüldüğü üzere küresel küzeyin ekonomilerine yeniden şekil veren ekonomik değişimler, gençleri yalnızca yüksek işsizlik ve güvencesiz işler bağlamından etkilememekte ayrıca çağdaş istihdamın disipline edici gereklilikleri aracılığıyla üretilen ve onu şekillendiren yeni ekonomik öznelliklerin oluşumu bakımından da etkilemektedir. Gençlik öznellikleri mal-

lara, konaklama mekanlarına ve perakende satış noktalarına değer kazandırmak için kullanılmaktadır. Bütün bunlar sınıf, toplumsal cinsiyet ve gençlik, konularının iç içe geçtiğini gösterir (Farrugia, 2021: 380).

Küresel kuzeyin sanayisizleşmesi yeni imalat merkezlerinin oluşmasını dolayısıyla küresel sermaye akışlarının ve devlet destekli kalkınma projelerinin birleşiminde meydana gelen genç işgücü üretimini de kapsamaktadır. Örneğin son otuz yılda Doğu ve Güneydoğu Asya'da kırsal kesimde yaşayan genç kadınların emeği temelinde ortaya çıkan kırsal sanayileşme süreçleri bu konuda önemli bir göstergedir. Kırsal kesimde yaşayan genç kadınlar disiplin, uysallık ve el becerisi gibi niteliklerine odaklanan cinsiyetlendirilmiş ve ırksallaştırılmış söylemler temelinde ideal imalat işçileri olarak istihdam edilmektedir. Bu nitelikler küresel tekstil endüstrisinde yatırım olanağı yaratmak için düzenlenmiş bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıyla ortaya çıkan işgücü için değerli özellikler olarak görülmektedir. Gerçekten de küresel güneyde kırsal kesimde yaşayan genç kadınlar, çağdaş imalat sanayiinde en önemli iş gücü kaynağı konumuna gelmiştir. Bu işgücünün oluşması, genç kadınların geniş toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümleri çerçevesinde aşağılanan ve sömürülen karmaşık bir yeni statü elde etmeleri anlamına gelmektedir. Genç emeğin ücreti ve kalitesi, küresel firmalara yatırım çekmek için pazarlanmakta ve üretim yerel cinsiyete dayalı kuşaksal ilişkileri dönüştürecek şekilde gerçekleşmektedir. Güneydoğu Asyalı kırsal kadınlar için fabrika işçiliği normatif bir deneyimdir ve bu durum küresel imalat endüstrisinin dinamikleri içinde gençleri sömürülen merkezi figürler haline getirmiştir (Farrugia, 2021: 381).

Yukarıda verilen örnekler bize gençlerin işgücü olarak kullanımında hem gerekli bağlantıları hem de kritik ayrışmaları göstermektedir. Küresel kuzeydeki genç işçi sınıfı içerisindeki erkekler sanayisizleştirme nedeniyle başka sektörlere yönlendirilirken, Çin ve Güneydoğu Asya'da kırsalda yaşayan genç kadınlar uygulanan kırsal sanayileşme süreçleri içinde önemli bir yer edinmiştir. Coğrafi ve sosyal olarak birbirinden uzak olan bu genç insanları birleştiren konu, sanayi

üretiminin mekansal organizasyonunda ve politik ekonomisinde yaşanan değişimler sonucunda küresel işgücü dönüşümlerinde üstlendikleri roldür. Her iki açıdan da gençlerin öznelliklerinin endüstriyel emeğin ihtiyaçlarına sunduğu değerler, onların işçi olarak konumlarını belirlemektedir (Farrugia, 2021: 383).

2.2.2. İşin Yoğunlaştırılması ve Gençlik Emeği

Emek gücünün değerini azaltan ve son zamanlarda gençler üzerinde etkisi artan bir kavram olan işin yoğunlaştırılması önemlidir. İşin yoğunlaştırılması, işçilerin istihdam edildikleri işlerde uzun süreler veya daha çok çalıştırılma sürecidir. Bu süreç özellikle son yıllarda gençleri şiddetli düzeyde etkileyecek biçimde artmaktadır. İşin yoğunlaştırılması perakende ve konaklama gibi sektörlerde daha yaygın görülmektedir ve bu sektörlerde gençler düzensiz olarak istihdam edilmekte olduğu için etkinin şiddeti de yüksektir. Birçok meslekte iş yoğunluğu yaygın teknolojik izleme yoluyla takip edilmekte bu da iş tatmini ve kalitesini azaltmaktadır (Yates, 2021: 11).

Gençlik emeğinin sistem açısından önemini ücretli emekle arasındaki ilişkisi bağlamında diğer bir ifadeyle ücretli emeğe katılmak zorunda kalmaları fakat yaptıkları işin karşılığını tam olarak alamamaları açısından kavramsallaştırdığımızda, tam olarak anlayabiliriz. Bu nedenle genç işçilerin maddi koşulları ve kapitalist süreç arasındaki ilişkiyi anlamak için 'Emek Gücünün Değeri' kavramını kullanmak önemlidir.

Emek gücünün değeri, dolaylı bir şekilde kanıtlanabilen soyut bir kavramdır. Doğrudan ölçülememesine rağmen genel olarak emek gücünün değerini etkileyen faktörlerde gerçekleşen değişiklikleri incelemek mümkündür. Emek gücünün somut göstergelerinden biri ücretlerdir. Ancak emek gücünün değerinin ölçülmesi açısından ücretleri kesin bir gösterge olarak kabul etmek güçtür. Örneğin ücretler arttığında enflasyon oranları ücret artışını aşarsa emek gücünün değeri düşer. Dolayısıyla işçilerin barınma, ulaşım, eğitim ve gıda gibi ihtiyaçlarını karşılayacak reel ücret düzeyinin dikkate alınması gerekir. Ücretlerin sabit kaldığı bir durumda emek sürecinde işçi üretkenliğini arttırmaya yönelik tek-

nolojik gelişmelere bağlı olarak emek gücünün değeri düşebilir. Genç işçilerin emek gücünün değeri ücretlerin sabit kaldığı bir durumda ücret ile alınacak olan metalarının maliyeti düşerse artabilir. Emek gücünün değeri kavramı, kapitalizmin gençler için maddi sonuçlarını bütüncül olarak nasıl şekillendirdiğini kavramsallaştırmak için önemli bir teorik araç olarak kullanılmaktadır. Fakat gençlerin işçi olarak analitik bir kategori olarak incelenmesi ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi diğer sosyal kategorilerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kategorilerin hepsi maddi koşullar analiz edilirken dikkate alınmalıdır (Yates, 2021: 6).

Gençler ve genç emeğinin kapitalist gelişme dinamiğinin sürdürülebilirliği açısından son yıllarda giderek artan bir öneme sahip olduğunu bir kez daha vurgulamak önemlidir. Bu çerçevede Gençlik üzerine yapılan araştırmalar artış eğilimi göstermekle birlikte gençlerin toplumsal işbölümü içerisindeki konumu yeterince tartışılmaktadır. Bu anlamda gençleri görünür kılmak ve toplum içerisinde yaşadıkları sorunlara çözüm araçları geliştirmek üzere izleyen bölümde gençlik esaslı bütçeleme önerisi geliştirilmektedir.

3. GENÇLİĞİ GÖRÜNÜR KILMAK: GENÇLİK ESASLI BÜTÇELEME ÖNERİSİ

Gençlik esaslı bütçeleme anlayışı, gençlerin toplumsal üretimden daha yüksek pay almasını sağlamaya dayalı bir öneri olarak ele alınabilir. Gençlerin maddi var oluş koşullarının güçlendirilmesini ve kapitalist sistemin işleyiş mekanizmasının yarattığı çelişkilerin gençler üzerindeki etkilerinin giderilmesini hedefleyen bütçe sistemi olarak tanımlanabilir. Bu anlayış 18-35 yaş aralığında bulunan tüm gençlere yöneliktir. Bütçe ile ilgili bir konuda kavramsallaştırma yapabilmek için öncelikle bütçe ve bütçe hakkı kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Devletin en önemli ekonomi politika aracı bütçedir. Bütçeler, öncelikleri belirler ve ulusal veya yerel düzeyde vatandaşların kaynaklara, mal ve hizmetlere erişim yöntemini belirleyen araçlardır. Diğer bir ifadeyle bütçe, sadece teknik bir olgu olmayıp siyasal karar alma süreci içerisinde hükümetlerin ekonomik ve sosyal olarak önce-

liklerini de belirtir. Dolayısıyla ekonomik, sosyal ve politik etkileri olan ulusal düzeyde kaynak ve gelirin yeniden dağılımını belirleyici sonuçlar doğuran ekonomi politik bir araçtır. Hükümetlerin politikalarına ve hedeflerine yönelik vaatlerinin somut göstergesidir. Bütçe, yurttaşların sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılayacak yolların neler olduğu hakkında bilgi verir ve siyasetin de ona göre şekillenmesini sağlar (Erkan vd., 2012: 87-88).

İktisadi ve mali araç olan devlet bütçesinin devlet politikalarında hedeflenen öncelikleri göstermesi ve hesap verilebilirlik özelliği taşıması önemlidir (Bağlı, 2012: 50). Bütçe konusunda hesap verilebilirlik ile ilgili olarak 'bütçe hakkı' kavramı öne çıkmaktadır. Kamu gelir ve giderlerinin belirlenmesinde halkın söz sahibi olması "Bütçe Hakkı" olarak açıklanır. Bütçe hakkı, uzun süren demokrasi mücadeleleri sonucunda kazanılmıştır ve aşamalı olarak ilerlemiştir. Halk ilk olarak vergi hakkını sonra da toplanan vergilerin harcanmasına ilişkin harcama hakkını elde etmiştir ve bu doğrultuda çağdaş bütçe yapısının geliştiği ifade edilebilir. Bütçe hakkı ilk olarak İngiltere'de ve Fransız Devrimi ile Fransa'da kabullenildikten sonra diğer ülkelere de zamanla yayılarak evrensel bir nitelik kazanmıştır (Konukman, 2015). Bütçe hakkının tüm vatandaşlara ait bir hak olması, ulusal egemenliğin gereği ve sonucudur. Temsili demokrasilerde bütçe hakkı, vatandaşlar tarafından seçilen temsilcileri içeren parlamentolar aracılığıyla kullanılmaktadır. Bütçe hakkı, vatandaşlara devleti denetleme imkanı vermiştir. Vatandaşlar bütçe hakkı ile ödedikleri vergilerin hangi hizmetlerde kullanıldığını kontrol etme hakkına sahip olmuştur (Bağlı, 2012: 49-50).

Bütçe ve bütçe hakkı kavramlarından da anlaşıldığı üzere bütçe, devletin politikalarını gösteren en önemli mali araçlarından biridir. Bütçe vatandaşlar tarafından seçilmiş siyasi karar alıcıların hangi politikaları izleyeceği ve hangi uygulamaları gerçekleştireceğini göstermektedir. Dolayısıyla gençlere odaklanan bir politika için, gençlerin bütçenin her kalemine dahil edilmesi gerekir.

Gençlerin yaşadığı sorunlarının çözümünde ve gençlerin toplumda kendilerine yer edinebilmelerinde devlet bütçelerinin önemli fonksiyonlar üstlenmesi gerekmektedir.

3.1. Gençlik Esaslı Bütçeleme: Kavramsal Çerçeve

Genç insanların taşıdığı özellikler, gençlik döneminin diğer dönemlerden farklı olarak ele alınmasını ve tartışılmasını gerektirmektedir. Gençleri bir olgu olarak dikkate almamak mümkün olmadığı gibi; nüfusun sosyal ve ekonomik yapısıyla ilişkili sorunların çözümü bağlamında gençliği görmezden gelmek imkânsızdır (Murat ve Şahin, 2011: 96). Gençler ülkeler için ekonomik kalkınmanın, toplumsal değişimin, teknolojik yenilikçiliğin oluşması açısından gerek siyasal karar alma sürecinde gerekse ülke kaynaklarının kullanımı ve dağılımı sürecinde son derece etkili bir toplumsal kategoriye oluşturmaktadır. Bu anlamda ülkelerin geleceğini belirleme potansiyeline sahip önemli bir sosyo-ekonomik bileşen olarak ifade edilebilir. Bu nedenle gençleri geleceğe hazırlamak bir ulusun geleceğini korumak ile eş değer anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla gençlerin politikadan ekonomiye, eğitimden sağlığa, teknolojiden bilime birçok alanda var olmasını sağlayacak biçimde kamu kaynaklarının kullanılması ve bu amaç doğrultusunda kaynak transferinin gerçekleştirilmesinin önemi yadsınamaz. (Yaman, 2021: 47). Bu çerçevede gençliği esas alan kaynak transferi kamu bütçeleri yoluyla gerçekleştirilebilir.

Gençlik esaslı bütçeleme önerisi kamu bütçesine yönelik bir yaklaşım biçimi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda teknik olarak geleneksel bütçe, performans bütçe, program bütçe, planlama programlama bütçeleme sistemi, sıfır esaslı bütçeleme, fonksiyonel bütçeleme, hedef esaslı bütçeleme gibi farklı bütçe teknikleri ekonomik sistemin dinamikleri, ülkelerin siyasal ve ekonomik yapıları vb. etkenlere bağlı olarak uygulama alanı bulmaktadır. Ancak gerek kapitalist sistemin işleyişi ile ilgili olarak ortaya çıkan çelişkiler gerekse ülkelerin siyasal, ekonomik ve sosyolojik özellikleri kamu bütçelerinin teknik uygulama biçimlerinin ötesinde özellikler taşımasını gerektirmektedir. Bu anlamda kamu bütçesinin kaynak ve gelir dağılımını miktar ve bileşim yönü ile değiştirici etkisi düşünüldüğünde, toplumsal kategorileri ve doğa/çevre dengesi gibi yaşam alanlarını da kapsayacak biçimde dezavantajlı grupları ve herkes için yaşam alan-

larını koruyacak biçimde kaynakların ve gelirin yeniden dağılımını sağlayacak özellikler taşıması gerekmektedir. Gençlik esaslı bütçe yaklaşımı, diğer bütçe sistemleri kapsamında bütçenin hazırlık ve uygulama sürecinde gençlik esaslı pozitif ayrımcılığı hedeflemektedir. Gençlik Esaslı Bütçe, bütçe program ve politikalarının gençlik esaslı olarak düzenlenmesini, bunun yansımalarının sistematik biçimde incelenmesini ve kamu idarelerinin kaynakların yeniden dağılımını gençliğin öncelikleri doğrultusunda planlamasını ve gerçekleştirmesini gerektiren bir sistemdir. Gençlik odaklı bir kalkınma hareketinin oluşması için devlet bütçeleri önemli fonksiyonlar üstlenir ve bu bütçeleme anlayışıyla hükümetler veya yerel yönetimler, gençliği toplum içerisinde aktif bir rol olarak kullanarak önemli bir kalkınma gerçekleştirebilir. Toplumda harcama ve vergilendirme politikalarının farklı etkileri görülmektedir dolayısıyla uygulanacak politikalar ile gençler toplumsal yaşamda önemli bir rol üstlenecek ve hem ekonomik hem de toplumsal kalkınma gerçekleştirecektir.

Gençlik esaslı bütçelemede kullanılacak araçlar, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinden oluşur ve bütçeleme sürecinde başlangıç, gelişim ve sonuç olarak bütün bu evrelerde yapılan çalışmaların hepsini kapsamaktadır. Bu araçlar, bütçeleme sürecinin içerisinde gerçekleşen analizlerin, uygulanan tekniklerin ve bütçe politikalarının bu sürece nasıl dahil edildiğini ve süreç sonunda hedeflerin ne kadar gerçekleştirildiğinin incelenmesini sağlamaktadır. Toplumların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapılarını farklı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gençlik esaslı bütçelemenin uygulanma şekli ülkeden ülkeye veya bölgeden bölgeye farklılık gösterebilir. Dolayısıyla bütçeleme sürecinde kullanılan araçlar, uygulama teknikleri, ilke ve yöntemler birbirinden farklı olabilir.

Gençlik esaslı bütçelemenin en temel amacı, gençleri ilgilendiren konuların hükümet politikalarına girmesi ve bu politikaların doğru bir şekilde uygulanması için bütçelere dahil edilmesiyle farkındalık oluşturmaktır. Gençlik esaslı bütçelemenin diğer amaçları şunlardır: Politikaların ve bütçenin gençlik esaslı olarak değiştirilmesi, bütçe ödeneklerinin gençlerin gelişimine katkı

sağlayacak biçimde arttırılması bu doğrultuda bütçe ödeneklerin yeniden dağılımı, girdilerin kalitesinin artması, politika çıktılarının değiştirilmesi ve devletin sunduğu mal ve hizmetlerin miktar ve bileşiminin gençliği kapsayacak biçimde değişimi gibi amaçları içerir. Bu bütçeleme yoluyla bütçeyle ilgili bilgiler incelenmeli, bütçe ödeneklerinin dağılımı analiz edilmeli ve gençlere ilişkin performans ve gelişmelerle ilgili değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Hesap verilebilirliğin gerçekleşmesi için gençliğin siyasal karar alma sürecine dolayısıyla bütçe sürecine katılımı arttırılmalıdır. Bunlara ek olarak şeffaflık ilkesi gereğince, gençler için yapılan kamu harcamalarının ve sunulan kamu hizmetlerinin bütçelerde açıkça belirtilmesi önemlidir (Rençber, 2020: 16).

Gençlik esaslı bütçeleme anlayışının amaçlarının gerçekleştirilmesi için; gençlerle ilgili konularda farkındalık oluşturma, politik ve toplumsal destek, kamu yönetimi dışındaki uzmanlarla iş birliği, gençlerin karşılaştığı sorunlar ile ilgili verilerin toplanması, bu konuda uzman kadroların varlığı oldukça önemlidir (Rençber, 2020: 16). Bunlara ek olarak gençlik esaslı bütçelemeyi uygulamak için bazı hususların da olması gerekir. Bunlar; toplumsal bilinç, şeffaflık, kaynak dağılım sürecinde toplumsal kategorilerin ve dezavantajlı grupların önceliklendirilmesine dayalı bir siyasal bilinç ve tercihin benimsenmesi, gençlerin sorunlarının analiz edilmesine olanak sağlayan verilere ulaşılabilme imkanı, politik ve bürokratik irade, gençlerin siyasal süreçlere katılımının sağlanması, kamu harcamalarının gençlere ne faydalar sağladığının tespiti, vergi politikalarının gençler üzerindeki etkileri gibi konulardır. Bu hususların gerekliliği, gençlik esaslı bütçeleme sisteminin nasıl etkin biçimde uygulanacağına önemli bir yapı taşı olacaktır.

Türkiye’de 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 9’uncu maddesi kamu idarelerinin stratejik plan hazırlamasını öngörmüştür. Gençlik esaslı bütçelemede merkezi yönetim ve yerel yönetimler gençlerin ihtiyaç ve taleplerini belirlemek ve bunlar için bütçe faaliyetlerini öncelik sırasına göre belirlemeye dayalı bir bütçe politikası uygulamalıdır. Bunları da stratejik planda amaç-hedef-faaliyet olarak

sıralayarak sunmaları gerekmektedir. Böylelikle gençlerin ihtiyaçlarını ve taleplerini sağlamaya yönelik olarak hazırlanan stratejik planlar, politik amaçlar ve bununla bağlantılı olarak hedef ve faaliyetler belirlenmiş olur. Bütçenin gelir ve harcama kararı aşamasında ise, stratejik planda belirlenen gençlik esaslı bütçeleme perspektifinde bütçenin uygulamasına geçilecektir. Diğer bir ifadeyle merkezi veya yerel yönetimin bütçesinin içerisinde bulunan harcama ve gelir kalemlerinin stratejik planda belirlenen amaç ve hedefler ile ne kadar uyumlu bir şekilde gençleri kapsayacak biçimde düzenlenmesi önemlidir. Örneğin, gençleri yeni iş yeri açmaya yönlendiren hibe destekleri ve genç istihdamını arttırmayı hedefleyen politikaların stratejik planda yer alması önemlidir.

Gençlik esaslı bütçeleme, alışlagelmiş bütçe sürecinden bağımsız bir bütçeleme süreci anlamına gelmemektedir. Gençlere karşı uygulanacak pozitif ayrımcılığı bütçe süreçlerine dahil ederek, bütçenin her aşamasını kapsayan ve her aşamada bunu uygulanmaya çalışılan bir sistem olarak ifade edilebilir. Bütçe sürecinde gençliği kapsayan amaçların neler olduğunun belirlenmesi, amaçları gerçekleştirmek için gerekli olan kaynakların ne olduğuna yönelik incelemelerin yapılması, harcamaların yeniden dağılımı ve amaçlara ne kadar ulaşıldığının anlaşılması için etkinlik analizi yapılması gerekmektedir.

3.2. Gençlik Esaslı Bütçeleme Süreci

Bir bütçe sisteminde bütçeleme süreçleri ve kamu bütçesini tarafları bütçenin amacına ulaşmasında önemli rol oynar. Genel olarak bütçe süreçleri dört aşamadan meydana gelir. Bunlar bütçenin; planlama, kabul ve kanunlaşma, yürütme, uygulama ve denetimdir.

Hükümetlerin hazırladığı bütçeler çoğunlukla bir bütçe dönemi için yapılır ve bütçe döneminin süresi genellikle 1 yıldır. Bütçe sürecinin ilk aşaması, planlama ve tasarlama aşamasıdır. Bu aşamada gelecek yılın rakamlarıyla ilişkili projeksiyonun ne olacağı tahmin edilir ve bu rakamların planlanan politikaları yansıtabilme başarısı incelenir. Dolayısıyla bu aşama, gençlik esaslı bütçeleme anlayışı için ilk basamaktır. Çünkü gençlik esaslı bütçe analizi için gerekli olan verilerin

planlanmasını yapmak ve bu verilerin toplanması için gereken çalışmalarda bulunmak, olan bütçe süreçlerinde gençlik esaslı bütçeleme anlayışının uygulanması ilk adımı oluşturmaktadır. Gençlik esaslı bütçeleme uygulayabilir olması için, hangi alanların yeniden yapılandırılması veya düzenlenmesi gerektiği, harcamaların hangi alanlar için yeniden dağılımının yapılacağı ve yönetimin uygulayacağı politikalara gençliği yerleştirilmesi oldukça önemlidir. Harcamalar oluşturulurken bu harcamaların gençlerin sorunlarına ve ihtiyaçlarına ne derecede cevap verdiği dikkate alınarak bir analiz yapılmalıdır (Dikmen, 2015: 50).

Bütçelerin kabul ve kanunlaşması bütçe sürecinde ikinci aşamayı oluşturur. Bütçenin kanunlaşması vatandaş adına bütçe hakkını elinde bulunduran parlamentoların bu yetkilerini kullanmaları yoluyla gerçekleştirilir. Parlamentoların bu yetkiyi kullanması gençlik esaslı bütçeleme hukuken temellenmesi konusunda önemlidir. Parlamentolar, anayasa ile oluşan bütçelerin kanunlaşma sürecinde gençlik esaslı bütçeleme mevcut programlarda uygulanmasını ve bu uygulama için tahsis edilmiş olan ödeneğin artırılması önerisinde bulunabilirler. Gençlik esaslı bütçeleme, bütçenin tamamında veya bazı bölümlerinde yer edinmesi istenebileceği gibi aynı süreçte ilke ve yöntemler geliştirilerek bunları hükümete önerilebilir ve ileriki süreçlerde uygulama alanı bulabilir (Genç, 2011: 49).

Bütçeler, kamu yönetimini oluşturan birimler tarafından onaylanan bütçeyi mevzuata ve ilgili birimlerin uygulama tebliğlerine göre yürütülür ve bu zaman dilimi karar alma süreçlerini de kapsar. Karar alma süreçlerinde verilen kararlar, gençlik esaslı olmalı, yapılan değerlendirmeler gençler ile ilgili konulara katkı sağlayacak biçimde olmalı ve politik süreçlerle uyumlu olmalıdır. Bu nedenle süreç içerisinde yerleştirilen gençlik esaslı konular, uygulamadaki başarıyı ortaya çıkaracak ve uygulamanın geliştirilmesi doğrultusunda iyi bir örnek olacaktır (Dikmen, 2015: 54)

Bütçelerin denetimi ise parlamentoların görev alanına dahildir. Parlamentolar bu yetkilerini bir denetim birimi aracılığı ile kullanırlar. Ülkemizde bu denetim yetkisi Anayasa tarafından

Sayıştay'a verilmiştir. Makroekonomik koşulların değişmesi nedeniyle denetimlerin de içeriği değişmiş, performans odaklı denetim sistemleri öne çıkmıştır. Performans odaklı olarak yapılan bir denetim sonucunda kamu harcamalarında girdilerden sağlanacak verimlilik yerine, çıktılar ile sonuçlardan elde edilecek verimlilik dikkate alınmaktadır. Çıktılar ve sonuçlar üzerine uygulanan bu denetim, gençlik esaslı bütçeleme anlayışıyla da uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu anlayışta denetimin temeli verimlilik ve etkinliktir (Genç, 2011: 50).

Bütçenin değerlendirilmesi gelecekte temel hareket noktalarının belirlenmesinde rol alacak olan ekonomik değerin oluşturduğu faydanın, idari sistem ile birlikte çıktılarının öneminin ve hükümet müdahalelerinin sonuçlarının geçmişe yönelik irdelenmesi biçiminde tanımlanabilir. Değerlendirme yapılırken bütçelerin gençlik üzerindeki etkilerini görünür hale getirmek çok önemlidir. Gençlik sorunlarını ve gençlik temelli bir kalkınma düşüncesini içselleştirmiş bir değerlendirme sisteminin oluşumunu sağlamak için, yeni kurumsal yöntemler önerilmeli ve mümkün olduğunca uzmanlara başvurulmalıdır. Vergilerin ve kamu harcamalarının etki analizlerinin gerçekleştirilmesi, değerlendirme yapılması için en önemli gerekliliklerdendir. Değerlendirme aşaması, sonraki senelerin bütçelerine yönelik uygulanacak olan planlama ve hazırlama aşamaları için temel oluşturması ve bu aşamaların istekler ve amaçlar bakımından yeniden düzenlenebilmesi için gereken en değerli aşama olarak görülmektedir (Genç, 2011: 50).

Bütçeleme süreci *önemli olduğu kadar* bütçelemeye yönelik araçları kimlerin kullanacağını tespiti de önemlidir. Bütçeleme sürecinde tarafların hangi sorumlulukları *üstleneceği* veya paylaşacaklarının belirlenmesi, uygulanmanın daha kolay olarak gerçekleşmesi ve standart hale gelmesi bakımından gereklidir. Gençlik esaslı bütçeleme anlayışının uygulanması ve yürütülmesi sürecinde *özellikle gençler* görev alabilir. *Bütçeleme sürecinde gençlerin*, karar alma sürecinin ana bileşeni olması, sorumluluğun ve uygulamaların gençlik temelli olarak belirlenmesi konusunda yararlı olacaktır.

Böylece gençlik esaslı bütçeleme anlayışının gerçekleşmesinde görev alacak ana bileşen olarak süreci başlatacak veya bu sürecin oluşmasına yönelik bir irade gösterecek olan parlamentolar, süreci etkinleştirecek ve yönlendirecek olan hükümetler, süreci sürdürecektir ve topluma aktif şekilde ulaştıracak olan kamu idarelerinde gençlerin yer alması son derece önemlidir. Bunun yanı sıra bütçeleme sürecinin oluşmasında ve dinamik bir şekilde sürdürülmesinde, hükümetlere ve parlamentolara teorik ve eğitimsel destek sağlayan, kamuoyu oluşturan uzmanlar ve akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar gençlik esaslı bütçe oluşumunda akademik bilgi birikimini ve toplumsal kabulü sağlayacak önemli bileşenleri oluşturmaktadır.

Bütün bu bütçeleme süreci ve kamu bütçesinin tarafları bütçeleme sisteminin ulaşmak istediği amaçları gerçekleştirmek üzere son derece etkili rol üstlenmektedir. Bu anlamda gençlik esaslı bütçeleme sisteminin amaçlarının çerçevesini oluşturmak gerekir.

3.3. Gençlik Esaslı Bütçeleme Amaçları

Toplum içerisinde gençlerin işsizlik, yoksulluk, eğitim, sağlık, boş zaman kullanımı, şiddet, çevre ve sağlık, teknoloji ilişkileri, suç ve madde bağımlılığı gibi pek çok ekonomik, sosyal, kültürel ve politik konularda sorunları ve talepleri bulunmaktadır. Bu nedenle gençlik kavramı bu konulara yönelik uygulanan kamu hizmetlerine paralel bir konudur. Gençlere yönelik kamu hizmetlerinin uygulama araçları da çeşitlilik görmektedir. Gençlere yönelik olan amaçlar; politika metinleri oluşturma (politika belgesi, plan, program, araştırmalar, çalışma grubu), sağlık hizmetleri sunma (sosyal güvenlik uygulamaları), spor faaliyet alanlarını geliştirme (organizasyonlar, çalışmalar), finansal destek sağlama (burs, kredi ödemeleri, hibe, girişimcilik), altyapı hizmetleri sunma (üniversite, tesis, yurt) olarak sınıflandırılabilir (Yaman, 2021: 64).

Gençlik esaslı bütçelemenin amaçlarını özetle şu şekilde belirleyebiliriz;

1-Gençlerin iş sahibi olabilmesi ve gençlere yönelik istihdam sağlanması için bütçenin kullanılması,

2- Gençlik esaslı bütçeleme içinde kamu harcamaları yoluyla güvenceli istihdam olanaklarının arttırılması.

3- Staj ihtiyacı olan mesleklerde staj imkanının sağlanması (ücretleri bütçeden karşılanacak).

4- Gençlerin haklarının korunması ve düşüncelerinin dinlenebilmesi için çalışmalar yapılması

5- Gençler için yurtiçi ve yurtdışı ücretsiz geziler düzenlenmesi

6- Gençlere tiyatro, sinema, kitap gibi konularda mali destek sağlanması ve bu konulara yönelik etkinliklerin organize edilmesi

7- Şehir içinde yapılan konser, tiyatro veya stand-up gibi etkinliklerde boş kalan koltukların satın alınması ve satın alınan koltuklardan gençlerin ücretsiz olarak faydalanması.

8- Gençlerin dil öğrenmesi amacıyla, gençlerin öğrenim alabileceği yurtiçi ve yurtdışı dil eğitim ücretlerinin karşılanması (eğitim vermesi değil).

9- Öğrencilere akademik olarak gelişmeleri için lise veya üniversite sonrası yurtdışında lisans, yüksek lisans, doktora gibi eğitim desteklerinin verilmesinin sağlanması ve ücretlerinin karşılanması.

10- Gençlerin spor faaliyetlerinde bulunmasının sağlanması, bir spor alanında faaliyet göstermeye yönlendirmesi ve seçilen spor alanında genç bireyin ihtiyacı olan malzemelerin, kurs ücretlerinin finanse edilmesi.

11- Gençlere kamusal hizmetlerde 'gençlik indirim' uygulanması. Örnek olarak; indirimli otobüs kullanımı (öğrenci indiriminden farklı olarak gençlik indirim)

12- Gençlere 'gençlik ödemesi' verilmesi, idari sınırlar içerisinde ikamet eden her gence bütçeden belirli bir payın kişisel kullanım için geri ödemesiz olarak verilmesi.

Gençlik esaslı bütçeleme amaçları ve uygulamaları daha da arttırılabilir. Ülkelerin veya bölgelerin coğrafi koşulları, beşeri sermayesi gibi farklı etkenlere göre şekillenebilir. Uygulama şekillerinin bölgeden bölgeye veya ülkeden ülkeye farklılık göstermesini bütçelemede görev alan tarafların kararları belirlemektedir.

3.4. Gençlik Esaslı Bütçelemeyi Oluşturmanın Temel Bileşenleri

Gençlik esaslı bütçelemenin istenilen amaçlara ulaşması için temel bazı bileşenlerin olması gerekmektedir. Bu bileşenler; gençlik meclisi ve onun bünyesindeki gençlik kariyer merkezi ofisi ve nesiller arası iletişim ofisidir.

Gençlerin yetişkinlik öncesi dönemde okulda aldıkları eğitim ve kazandıkları bilinçle toplumsal konularda daha duyarlı hareket etmeleri ve görüşlerini rahatça ortaya koyabilmeleri beklenmektedir. Ancak bu farkındalık tek başına eğitim öğretim kurumlarında kazanılacak bir gelişim değildir. Gençlerin katılımını arttırmak için genel anlamda merkezi- yerel yönetim ve sivil inisiyatif tarafından teşvik edilmeleri ve gençlere yönelik hazırlanacak programlarla katılım konusunda yönlendirilmeleri gerekmektedir.

Topluluk kimliğini, uyumu, canlılığı ve yaratıcılığı geliştirmede gençlik, yaygın ve sosyal olarak bütünleştirici bir role sahiptir. Gençlerin toplum içinde kendine yer bulmasıyla gençlerin özgüveni ve kişisel refahı artacaktır (Buheji 2018: 58). Bazı Afrika ülkelerinde kooperatifler bu konuda önemli bir örnek olabilir. Bu ülkelerdeki kooperatifler, tarım sektöründe gençlerin rolüne odaklanmaktadır. Kooperatif ilkeleri, gençliği örgütlemeye ve onları bir araya getirmeye çok önemli bir rol oynar. Etkili kooperatif programı olan ülkelerdeki gençler, gelir eşitsizliğini azaltmak için çalışabilir. Gençlere işbirliği fırsatı verecek gençlik kooperatifi modeli onların yaratıcılıklarını, girişimciliklerini geliştirmelerini sağlayabilir ve bu da tarım gibi sektörlerin başarı öyküsünde büyük bir değişiklik oluşturabilir. Bu tür modeller toplum faaliyetlerinin büyümesini, sürdürülebilirliğini ve iş ortamının istikrarını sağlar. (Buheji 2018: 290-291). Dolayısıyla gençlik esaslı bütçeleme uygulaması daha geniş olarak ele alındığında; sadece gençlere yönelik bir bütçe ayrılması şeklinde değil, gençlerin düşüncelerine değer verilmesi ve gençlerin toplumsal karar alma süreçlerinde daha aktif rol almasını da kapsamaktadır.

Gençlik esaslı bütçeleme kapsamında, belediyelerde, il ve ilçe nüfusu oranına göre üye sayısı belirlenerek ve bir "Gençlik Meclisi" kurulması

gençlerin siyasal karar alma süreci içerisinde yer almalarını sağlayacaktır. Bu gençlik meclisi üyelerini il veya ilçede ikamet eden 18-35 yaş arasındaki gençler tarafından oluşturulacaktır. Böylece meclise girecek gençliği temsil eden üyeler belediye seçimleriyle beraber seçilecektir. Örneğin: Her 100 bin genç için 1 tane gençlik meclisinde temsili vekil olacaktır. Bu bütçelemenin uygulanacağı il veya ilçe belediyesinde ikamet eden 18-35 yaş aralığındaki gençler oy kullanırken hem belediye başkanı için hem de gençlik meclisine girecek adayları için oy kullanacaktır.

Gençlik meclisinin bulunduğu belediyenin huni şeklinde bir iletişim ağı olmalıdır. İl veya ilçedeki lisedeki gençlerle gençlik meclisi düzenli aralıklarla toplantılar yaparak isteklerini ve projelerini dinlemelidir ayrıca gençlik esaslı bütçeleme hakkında eğitim vermelidir. Gençlik meclisinin görevleri; İl veya ilçede bulunan 18-35 yaş arasındaki gençlerin isteklerinin ve projelerinin dinlenmesi, dinlenen görüşlerin değerlendirilmesi ve gerekli kurumlara yönlendirilmesi, il veya ilçe belediyelerinde gençlere yönelik uygulanması gereken çalışmaların belirlenmesi, bütçenin nasıl kullanıldığının araştırılması ve kullanım sonrasındaki etkilerinin de gençler temelinde analiz edilmesidir.

Gençlik meclisinde, gençlik esaslı bütçeleme amaçlarının ve hangi faaliyetlerin uygulanacağını belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu uygulamalar gençlerin isteklerine ve yaratıcılıklarına ve dönemin ihtiyaçlarına göre değişebilir nitelikler taşımaktadır. Bunlara ek olarak gençlik meclisi çok yönlü bir oluşum olup kendi içerisinde farklı amaçlara hizmet eden gençlerin kariyer rehberliği ofisi ve nesiller arası iletişim ofisini içerir.

Gençler, geleceğe yönelik amaçları bakımından birbirlerinden farklıdır. Gençler kariyer planlarına ve kişisel özelliklerine bağlı olarak, kariyerlerini şekillendirme konusunda doğru ve pratik bilgilere gereksinim duymaktadırlar. Dolayısıyla gençlerin kariyer rehberliği ofisi gençleri odağına alan bir düşünce içinde ihtiyaç duyulan yapılardan biridir (Ültanır, 2021: 112).

Gençlerin kariyer rehberliği ofisi, gençlik meclisinin etki alanında bulunduğu ortamda faaliyetlerini yürütür. Gençlerin kariyerlerinde

özelliklerine ve yeteneklerine göre doğru bir şekilde yönlendirilmesi gençlik meclisi ile ilişkili olarak gerçekleştirilmelidir. Gençlerin kariyer rehberliği ofisi, gençlerin kariyerlerini yönetmelerine ve kendi isteklerine ve özelliklerine uygun olan eğitim, öğretim ve meslek seçimlerini yapmalarına destek olan hizmetleri içerir. İnsanların hedeflerine, becerilerine, niteliklerine ve ilgi alanlarına yönelik düşüncelerin neler olduğu ve bu düşünceler doğrultusunda nasıl bir kariyer yolu çizilmesi gerektiğine yardımcı olur. Kariyer rehberliği ofisi, bireysel rehberlik, beceri değerlendirmesi, psikolojik danışma, iş dünyası hakkında bilgi verme, iş dünyası ile ilişki kurma ve kariyer yönetimi becerilerinin öğretimini de içine alan bir dizi bağlantılı faaliyeti yürütmelidir (Ültanır, 2021: 113).

Yaşlı insanlar bakım evlerinde giderek daha fazla yalnızlaşmakta ve aile üyeleri dışında genç insanlarla nadiren iletişime geçmektedir. Nesiller arası bazı araştırmalar, gençlerin yaşlılarla aynı ortamlarda bulunmasının ve onlarla evlerde veya bakım evlerinde ilgilenmesinin her iki nesil için de olumlu sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Günümüzde Birleşik Krallık, Bahreyn veya Türkiye gibi ülkelerde geniş aile iletişimi otuz yıl öncesine göre %60 daha azalmış olduğu için nesiller arası bilgi aktarımı sağlanamamaktadır. Bu nedenle dünyadaki hemen hemen bütün ülkelerde nesiller arası iletişimi arttıran girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır (Buheji 2018: 90-91).

Nesiller arası iletişim ofisi de tıpkı gençlerin kariyer rehberliği ofisi gibi gençlik meclisi kapsamında faaliyetlerini sürdürmesi gereken bir birim olarak önerilmektedir. Bu kurumun amacı gençlerin yaşlılar ile iletişim boşluğunu giderek yaşlı insanların tecrübelerinin, bilgi birikiminin ve kültürel birikiminin gençlere aktarımının sağlanmasıdır. Bu amaçtaki faaliyetler bir toplumun devamlılığına, tarihsel ve kültürel bağlarının güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca gençlerin yaşamlarını ve kariyerlerini daha doğru yönetmelerine de yardımcı olacaktır.

Kuşaklar arasında yapılan araştırmalarda kuşaklar arasında hala çok büyük sosyo-ekonomik ve sosyo-politik farklılıkların olduğu görülmektedir. Örneğin; Birleşik Krallık'ta Brexit için gerçekleştirilen AB referandumu, nesillerin siyasi

tutumları arasındaki kutuplaşmayı göstermektedir. Referandumda 18-24 yaş grubunda oy kullananların yaklaşık dörtte üçü ayrılmak istemeyen 65 yaş ve üstü seçmenlerin %60'ı ayrılmayı tercih etmiştir (Buheji 2018: 91-92). Dolayısıyla bu siyasi ayrışmayı da içerisine alan toplumdaki gençler ve yaşlılar kutuplaşması nesiller arası iletişimin ülkeler için önemini göstermektedir. Bu anlamda gençlik esaslı bütçe önerisi, gençlik meclisleri kapsamında gerek gençlerin kariyer planlaması gerekse nesillerarası iletişimi oluşturma yönüyle siyasal karar alma sürecinin önemli bir bileşeni olma özelliği taşımaktadır.

4. SONUÇ

Ekonomik gelişme dinamikleri ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklılaşmakla birlikte toplumsal kategorileri birçok yönü ile etkilemektedir. Bu çerçevede gençlik dahil toplumsal kategorileri oluşturan sosyo-ekonomik grupların kapitalist birikimin yol açtığı başta kaynaklara erişim eşitsizliği ve gelirin yeniden dağılımında adaletsizlik olmak üzere yaşam alanlarının giderek sermaye birikiminin aracı haline gelmesine yönelik bir çok sorun ile karşı karşıya olduğunu belirlemek gerekir. Bu anlamda gerek sorunların tespiti gerekse çözüme yönelik politika seçeneklerinin geliştirilmesi konusunda ekonomi politik bakış açısı son derece önemli bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü ekonomi politik yaklaşımlar, ekonomik ve sosyal yapıyı oluşturan bütün toplumsal kategorilerin maddi var oluş koşullarını kapitalist birikimi esas alarak inceleme olanağı sağlamaktadır. Böylece bütünsel bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Bu çalışmada da gençlik sorunları ve gençliğin maddi varoluş koşulları kuramsal düzeyde ekonomi politik yaklaşıma dayalı olarak incelenmiştir. Bu anlamda ana akıma dayalı ekonomi politik yaklaşımın gençliğin maddi var oluş koşullarını ekonomik sistemin dinamikleri ile ilişki kurmaksızın mikro düzeyde ele alma eğilimine dayandığı belirlenmiştir. Ana akım yaklaşım açısından gençlik bir yaş grubu olarak sosyolojik ve demografik kategoriye temsil etmektedir. Dolayısıyla bu yaş grubunun ekonomik sistemin işleyişine uyumunun sağlanması ana akım yaklaşım açısından gerekli ve yeterli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa heteredoks yaklaşıma

dayalı ekonomi politik bir analitik çerçeve içerisinde gençlik, kapitalist birikimin yarattığı eşitsizliklerin dezavantajlı konumda olan önemli bir taraftır. Bu anlamda gençlik, tıpkı kapitalist birikimin maddi üretim ilişkileri bütünü oluşturduğu emek-sermaye ilişkisi gibi ve bu ilişkinin farklı boyutu ve/veya görünümü olarak ifade edilebilecek toplumsal işbölümünün bir unsurunu ifade etmektedir. Dolayısıyla gençlik sorunları ve gençliğin maddi var oluş koşulları kapitalist gelişme dinamiklerinden bağımsız düşünülemez.

Bu çalışmada heterodoks yaklaşıma dayalı bir çerçeve içerisinde gençlik sorunlarının ve ele alınmasının önemine vurgu yapılmıştır. Kapitalizmin içine girdiği dönemsel krizlerin etkisi ile işgücü maliyetlerini azaltmaya yönelik genel eğilim, gençlik emeğinin önemli bir rezerv işgücü kaynağı olarak görülmesini beraberinde getirmektedir. Güvencesiz ve düşük ücretli çalışma koşulları gençlik emeğinin kullanım bini yansıtan temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu eğilim gençliğin maddi var oluş koşullarını belirlemektedir.

Buradan hareketle çalışmada gençliğin ve genç emeğinin toplumsal işbölümünün bir tarafı olarak görünür kılınmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede gençlik esaslı bütçeleme önerisi geliştirilmiştir.

Gençlik esaslı bütçe önerisi gençliğin bir toplumsal kategori olarak kamu politikalarına dahil olmasının önemli bir aracını ifade etmektedir. Böyle bir öneri ile bir taraftan sermaye birikimi dinamiklerinin yarattığı eşitsizlikler ve toplumsal kaynaklara erişim olanaklarının yetersizliği vb sonuçlardan etkilenen toplumsal kategorilerin bütçe politikalarına dahil olma olanaklarının geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Diğer taraftan bütçe hakkının kullanımına bağlı olarak bütün dezavantajlı gurupların toplumsal kaynakların dağılımı ve kullanımına dayalı katılımını sağlayacak bir süreç olarak ele alınmasının önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Böyle bir önerinin bir diğer önemi, gençlik çalışmalarının kamu maliyesi literatürü çerçevesinde ele alınması açısından ilk çabalardan birini oluşturmasıdır.

Sonuç olarak gençlik esaslı bütçeleme ile ilgili

elde edilmesi muhtemel kazanımların sağlanması, bütçe politikalarına heterodoks yaklaşıma dayalı bütüncül bir bakış açısının hakim olması ile mümkün olabilir. Böyle bir sonuca ulaşmanın temel yönteminin güçlü demokratik katılım mekanizmalarının oluşturulmasına dayandığını belirlemek gerekir.

KAYNAKÇA

- ASLAN, S. (2014). Gençliğin Pozitif Gelişimi: ABD Illinois Eyaleti Örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 81-101.
- BAĞLI, M. S. (2012). Teorik Ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı. *Yasama Dergisi*, 20(1), 39-77.
- BESSANT, J. (2003). Youth participation: a new mode of government. *Policy studies*, 24(2-3), 87-100.
- BOYD, M., & NORRIS, D. (1999). The crowded nest: Young adults at home. *Canadian Social Trends*, 52, 2-5.
- BUHEJI, M. (2018). *Handbook of Youth Economy*. Author House.
- COLOMBO, E., & REBUGHINI, P. (2019). *Youth and the Politics of the Present: Coping with Complexity and Ambivalence*, Taylor & Francis.
- CÔTÉ, J. E. (2014). Towards a new political economy of youth. *Journal Of Youth Studies*, 17(4), 527-543.
- CLARK, W. (2007). Delayed transitions of young adults. *Canadian Social Trends*, 84, 14-2.
- DAMON, W. (2004). What is positive youth development?. *The Annals of the American Academy of political and social science*, 591(1), 13-24.
- DENSTAD, F. Y. (2009). Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy. *Council of Europe*.
- DİKMEN C. (2015). *Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Ve Türkiye Uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE. 2015. İzmir.
- DUFFY, S. (2019). *Meaningful Transitions: How Education Shapes Young Working Class Individuals' Perceptions Of Work in Austerity* Scotland ,Doctoral dissertation, University of Glasgow.
- DÜZGÜNER, S. (2015). Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 105-126.
- ERKAN, B. ŞENTÜRK, M. AKBAŞ, Y. & PAKSOY, S. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (9).

- EUROSTAT, (2023 a). Share of young adults aged 18-34 living with their parents by self-defined current economic status- EU-SILC survey https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LVPS09/default/table?lang=en [Erişim tarihi: 20/07/2023]
- EUROSTAT, (2023b). Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status (NEET rates). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EDAT_LFSE_20/default/table?lang=en. [Erişim Tarihi: 21/07/2023]
- FARRUGIA, D. (2021). Youth, work and global capitalism: new directions. *Journal of Youth Studies*, 24(3), 372-387.
- FRANCE, A. & THREADGOLD, S. (2016). Youth and political economy: Towards a Bourdieusian approach. *Journal of Youth Studies*, 19(5), 612-628.
- GENÇ, M, (2010). Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ve kamu hizmetlerinde etkinlik. *Sayıştay Dergisi*, (77), 33-62.
- GÖZE, F. E. & YILMAZ, E. Neoliberalizm, Genç İşsizliği ve Sosyal Güvensizlik Bağlamında Sinemada Gençliğin Temsili: American Honey.
- KEATING, A. & MELİS, G. (2022). Youth attitudes towards their future: the role of resources, agency and individualism in the UK. *Journal of Applied Youth Studies*, 5(1), 1-18.
- KELLY, P. (2018). Three Notes On A Political Economy of Youth. *Journal of Youth Studies*, 21(10), 1283-1304.
- KONUKMAN, A. (2015). Türkiye’de bütçe hakkının kullanımı: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 23-65.
- KUZNETSOVA, O. & KUZNETSOV, A. (2020). And Then There Were None: What A UCU Archive Tells Us About Employee Relations in Marketising Universities. *Studies in Higher Education*, 45(12), 2439-2450.
- MAZURIK, K. (2022). *The Repertoires of Relatedness: Understanding the Parent-Child Relationships of Young Adults Who Live at Home*, Doctoral dissertation, University of Saskatchewan.
- MIRANDA, A. & ALFREDO, M. A. (2022). Transitions in the post-pandemic COVID-19 context: building youth policies in the Global South. *Journal of Applied Youth Studies*, 1-15.
- MURAT, S. (1995). Gençlerin İşsizliğine Genel Bir Bakış. In *Journal of Social Policy Conferences* No. 40, pp. 175-194.
- MURAT, S. & ŞAHİN, L. (2011). Gençlerin istihdamı/işsizliği bakımından Türk Eğitim Sisteminin değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 3(30), 93-135.
- MURPHY, E. C. (2017). A political economy of youth policy in Tunisia. *New Political Economy*, 22(6), 676-691.
- OECD (2008), Are we growing unequal?
- O’GRADY, T. (2022). Is ideological polarisation by age group growing in Europe?. *European Journal of Political Research*.
- PACIELLO, M. C. (2012). The Political Economy of Youth Exclusion in the Mediterranean: Continuity or Change. *Op-Med: Opinions on the Mediterranean*, June 2012. The German Marshal Fund of the United States.
- PIMLOTT-WILSON, H. (2017). Individualising The Future: The Emotional Geographies of Neoliberal Governance in Young People’s Aspirations. *Area*, 49(3), 288-295.
- REITER, H. (2003). Past, Present, Future: Biographical Time Structuring Of Disadvantaged Young People. *Young: Nordic Journal of Youth Research*, 11(3), 253-279.
- RENÇBER, N. (2020) *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi SBE. 2020. Ankara.
- ROBERTS, K. (2021). Education-to-work transitions during the Covid-19 lockdowns in Britain, 2020-2021. *Advances in Applied Sociology*, 11(11), 564-584.
- ROWNTREE, J., and M. ROWNTREE. (1968). The Political Economy of Youth. *Our Generation*, 6:155-190.
- SIKA, N. (2021). Beyond the Impasse? Dynamics of youth agency in times of crisis. *Mediterranean Politics*, 26(3), 273-284.
- SUKARIEH, M. & TANNOCK, S. (2014). *Youth Rising? The Politics Of Youth in The Global Economy*. Routledge.
- SUKARIEH, M. & TANNOCK, S. (2016). On the political economy of youth: A comment. *Journal Of Youth Studies*, 19(9), 1281-1289.
- SULTANA, N., & RAHMAN, M. A. (2022). Institutional Assistance and Adaptation of Fresh Graduates Facing Employment Crisis and Poverty. *Journal of Business Studies*, 3(1), 119-143
- ÜLTANIR, E. (2021). Yükseköğretimde Pandemi Koşullarında Mezunların İstihdam Edilebilirliği ve Uzaktan Kariyer Rehberliği. *IHEC* 2021, 112-120.
- WYN, J. and WHITE, R. (1997). *Rethinking Youth*, Allen and Unwin, Sydney.
- YAMAN, A. (2021). Kamu politikası analizi bağlamında Türkiye’nin gençlik politikası. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 45-71.
- YATES, E. (2021). Work, employment and the material conditions of young people in developed economies: a Marxist political economy of youth perspective. *Journal of Youth Studies*, 1-16.

Türkiye’de kişilerin sosyodemografik özellikleri ile sağlık hizmeti sunucusu tercihleri arasındaki ilişki

Sociodemographic characteristics of people in Türkiye the relationship between healthcare provider preferences

Levent İncedere

Dr.Öğr. Üyesi., Işık Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Görüntüleme Teknikleri Programı, Türkiye,
e-mail: Levent.inedere@isikun.edu.tr

Öz

Türkiye’de sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşlarının sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerle nasıl şekillendiğini ve ilişkisini tanımlayıcı bulgularla ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada TÜİK’in 2019 yılına ait Yaşam memnuniyeti anketi verileri kullanılmıştır. Çalışmada, kişilerin tercih ettiği sağlık kuruluşlarının özel/kamu ve basamaklı sisteme göre sosyodemografik veriler ile ilişkisi analiz edilmiştir. Kişiler sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşlarının sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sağlık, Sağlık Hizmeti Sunucusu, Hastane Tercih, Sağlık Hizmetleri, İlk Başvuru

JEL kodları: I110, I120

Abstract

In this study, which aims to reveal how the health institutions that are first consulted when health services are needed in Turkey are shaped by sociodemographic and economic variables and their relationship with descriptive findings, TURKSTAT’s Life Satisfaction Survey data for 2019 were used. In the study, the relationship between the health institutions preferred by individuals and sociodemographic data according to private/public and cascade system was analysed. It was revealed that the health institutions that people first apply when they need health services are related to sociodemographic and economic variables.

Keywords: Health, Healthcare Provider, Hospital Choice, Health Services, First Application

JEL codes: I110, I120

Citation/Atf: İNCEDERE, L. (2023). Türkiye’de kişilerin sosyodemografik özellikleri ile sağlık hizmeti sunucusu tercihleri arasındaki ilişki. *Journal of Life Economics*. 10(4): 223-231, DOI: 10.15637/jlecon.2190

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Levent İncedere
E-mail: Levent.inedere@isikun.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Sağlık, günlük yaşam görevlerinin yerine getirilmesinde ve maruz kalındığında fiziksel, ruhsal ve sosyal zorlukların yönetilmesinde etkili olan, yaşam kalitesini belirleyen ana faktördür ve her birey için vazgeçilmez öneme sahiptir. Öyle ki sağlık kaybedildiğinde hayata dair hiçbir konunun önemi kalmamaktadır. Toplumsal açıdan bakıldığında ise, genel refah seviyesinin artırılması için iyileştirilmesi gereken alanların başında sağlık sektörü gelmektedir. Sağlık sektörünün temel özelliklerinden biri olan dışsallıkların yüksek olduğu göz önüne alındığında bireylerin sağlıklı veya sağlıksız olmaları bireyin ve toplumun sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir (Gözlü & Tatlıdil, 2015).

Birey, hastalık belirtileri hissettiğinde veya hastalandığını düşündüğünde çözüm için sağlık hizmeti sunucularına başvuruda bulunur. Bireyin sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyduğu anda ve yerde sağlık hizmetlerini kullanabilmesi sağlık statüsü açısından son derece önemlidir ve bu görev devletin yükümlülüğü altındadır.

Kişilerin hastalandıklarında veya sağlıklarını yitirdiklerinde düşündüklerinde bir sağlık kuruluşuna başvurmaları en doğal davranış olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bir sağlık sorunu olmasa bile genel sağlık durumlarını kontrol ettirmek üzere de kişiler sağlık kuruluşlarına başvurabilmektedir. İhtiyaç duyulan sağlık hizmetleri için başvuru sağlık kuruluşlarının seçimini etkileyen değişik faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler arasında kişilerin yaşı, cinsiyeti, sosyoekonomik durumu gibi demografik özellikleri olduğu gibi sağlık kuruluşlarının kapsamı veya özel ya da kamuya ait olması gibi özellikleri de yer alabilmektedir.

Kişilerin değişik nedenlerle bir sağlık kurumuna başvurmaya ihtiyaç duyduklarında, ilk hangi sağlık kuruluşuna başvurdukları ve başvurularının sosyodemografik özelliklere göre incelenmesi tercihlerin yönü açısından önemli bilgiler sunacaktır.

Sağlık, birey, aile ve toplumun sosyal ve ekonomik refahını etkileyen yaşamın temel bir önceliği olarak kabul edilmektedir. Sağlığın insan yaşamı

açısından taşıdığı vazgeçilmez önem nedeniyle özel sektör karlı gördüğü bu alana büyük önem göstermekte ve yatırımlarda bulunmaktadır. Türkiye’de son 20 yılda özel sağlık sektörünü çok hızlı büyümüş ve sağlık hizmetleri sunumu ve sağlık sektörünün işleyişi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Özel sağlık hizmeti sunucuları, hastalara reklam ve tanıtım gibi piyasa enstrümanları yoluyla özellikle otelcilik hizmetlerinde ortaya koyduğu çeşitlilik ve farklılıklar ile bir çeşit kalite algısı sunarak hasta tercihlerini etkileyebilmektedir. Sağlık hizmeti sunucuları kamu ve özel sektör olarak farklı özellikleri, avantajları ve dezavantajları bulunması ile hasta tercihleri üzerinde farklı açılardan etkileri olmaktadır (Bostan & Çiftçi, 2016; Değirmenci, 2021; Eke & Ünal, 2019; A. Kartal, 2021; N. Kartal & Koca, 2018; Keskin, 2018; Öztekin, 2006; Seçtim, 2019; Yetim & Çelik, 2021)

Sağlık sektörünü diğer sektörlerden ayıran temel ayırt edici özelliklerin başında kamunun sağlık sektöründe müdahil olarak yer alması gelmektedir. Türkiye’de kamu, sağlık sektöründe hem hizmet sunucusu hem sağlık hizmetlerinin finansörü hem de düzenleyicisi olarak faaliyet göstermektedir. Bireylerin sağlık hizmeti sunucusu tercihlerinde özel-kamu ayrımı yaşanırken; sağlık hizmeti sunucuları içinde basamaklar arasında tercihler de değişkenlik göstermektedir. Hastalık belirtilerine bağlı olarak ilk adım birinci basamak sağlık hizmeti sunucusuna başvurmadır. Buradaki doktor sevk zinciri prosedürüne göre hastayı gerekirse uzman bir hekime yönlendirebilmektedir. Ancak Türkiye’de sevk zincirinin uygulanmaması nedeniyle hastalar dilediği basamaktaki sağlık kuruluşuna başvurmaktadır. (Bulut 2020; Bulut and Uğurluoğlu 2018; Eke and Ünal 2019; Güven and Aycan 2018; Oztek 2006).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda ilk başvuru sağlık kuruluşlarının sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerle nasıl şekillendiğini ve ilişkisini tanımlayıcı bulgularla ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Türkiye toplumunun sosyodemografik ve ekonomik faktörlerinin tercih edilen sağlık hizmeti sunucularına ne şekilde dağıldığını tespit etmek amacıyla TÜİK tarafından 2003 yılından itibaren Türkiye genelinde her yıl düzenli olarak yapılan “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” 2019 yılı veri seti kullanılmıştır. Veri seti TÜİK’den (Başvuru no: 15122) resmi yazışmalar yoluyla elde edilmiştir. Yaşam Memnuniyeti Araştırması (YMA) ile Türkiye’deki bireylerin öznel mutluluk algısı, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ölçülmektedir. Türkiye’yi temsil eden tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yöntemi ile seçilen hanelerde 18 yaş ve üzeri tüm fertlerin bilgileri toplanmaktadır (TÜİK, 2019).

Araştırmaya (YMA) katılan bireylere sorulan “Hastalandığınızda genellikle ilk nereye başvurursunuz?” sorusuna verilen cevaplar çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tercih edilen farklı türden sağlık hizmeti sunucuları bu çalışmada, mülkiyetine göre kamu veya özel sağlık kuruluşu ve Sağlık Hizmet Sunucularının Basamaklandırılmasına Dair Yönetmelik’e göre, 1., 2. ve 3. basamak olarak yeniden kodlanarak sınıflandırılmıştır (Gazete R n.) Mülkiyetine göre bakıldığında özel hastane, özel poliklinik/tıp merkezi ve özel muayenehaneler özel sağlık kuruluşu olarak gruplandırılmıştır.

Sağlık hizmeti sunucusu tercihlerinde bireylerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, çalışma durumu ve sosyal güvence) kamu/özel sağlık kuruluşu türü ve sağlık kuruluşu basamaklarına göre ele alınmıştır. Değişkenlerden eğitim düzeyi, sosyal güvenlik türü çalışmanın amacına uygun şekilde yeniden kodlanarak SPSS programında analiz edilerek tanımlayıcı bulgulara ulaşılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşu tercihine etki eden faktörler arasında sağlık hizmeti kullanıcılarının yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, aylık gelir, çalışma durumu, sosyal güvenlik durumu gibi sosyodemografik özelliklere göre farklılaşmakta mıdır, sorusuna cevap

aranmıştır.

2019 yılında TÜİK tarafından gerçekleştirilmiş Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında örneklem olarak belirlenen 9212 bireyin verisi toplanmıştır ve çalışmaya birey sayısının tamamı katılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların demografik verilerinin dağılımı değerlendirildiğinde; %54,1’inin kadın, %39,9’unun 21-40 yaş aralığında, %32,4’ünün ilkokul mezunu, %23’ünün 2019 yılı için 2,893 TL-4,049 TL gelirinin olduğu, %57,5’inin çalışmadığı, %30,9’unun ücretli ve maaşlı çalıştığı, tespit edilmiştir (Tablo 1).

Katılımcıların sağlık verilerinin dağılımı değerlendirildiğinde; bireylerin %83,8’inin SGK kaydının olduğu ve bunların %57,6’sının SGK-SSK (4A)’lı, %12,2’sinin SGK-Emekli Sandığı (4C) ve %13,4’nün SGK-BAĞ-KUR’a (4B) kayıtlı olduğu görülmektedir. Hastalandığınızda ilk hangi sağlık kuruluşuna başvurursunuz? sorusuna katılımcıların %63,9’u 2. basamak, %33,4’ü 1. Basamak ve %2,7’si 3. basamak sağlık kuruluşlarını tercih ettikleri görülmektedir. İlk başvuru yapılan sağlık kuruluşları özel/kamu ayrımı olarak incelendiğinde katılımcıların %88,7’sinin kamu sağlık kuruluşuna başvurduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Cinsiyete göre ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşu basamağı ve türü değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum ($p=,001$) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. 1. basamak sağlık kuruluşlarına %56,7 oranında, 2. basamak sağlık kuruluşlarına %52,7 oranında, 3. basamak sağlık kuruluşlarına %56,5 oranında kadınların başvurduğu tespit edilmiştir. Verilere göre, kadınlar (%52,7) özel sağlık hizmeti sunucularını tercihte erkeklere (%47,3) göre biraz daha fazla bir orana sahiptir (Tablo 3).

Yaşa göre değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum ($p=,000$) ve türü ($p=,000$) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. 1. basamak sağlık kuruluşlarına %39 oranında 41-60 yaş, 2. basamak sağlık kuruluşlarına %41,9 oranında 21-40 yaş, 3. basamak sağlık kuruluşlarına ise %41,5 oranında 21-40 yaş bireylerin başvurduğu tespit edilmiştir. 21-40 yaş grubu hem

kamu sağlık hizmeti sunucularına %38,1 oranıyla; hem de özel sağlık hizmeti sunucularına %53,8 oranıyla en yüksek başvuruya sahip gruptur. Özel sağlık kuruluşu tercihinde ikinci büyük grup %28,90 ile 41-60 yaş grubudur (Tablo 3).

Eğitim düzeyine göre ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşu basamağı ve türü değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum ($p=,000$) ve türü ($p=,000$) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. 1. basamak sağlık kuruluş-

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Verilerinin Dağılımı

		Sıklık (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	4226	45,9
	Kadın	4986	54,1
Yaş	20 yaş ve altı	434	4,7
	21-40 yaş	3673	39,9
	41-60 yaş	3299	35,8
	60 yaş üzeri	1806	19,6
Eğitim	Bir okul bitirmedi	1260	13,7
	İlkokul	2982	32,4
	Ortaokul	1385	15,0
	Lise	1827	19,8
	Önlisans	508	5,5
	Lisans	1072	11,6
Gelir	Lisansüstü	178	1,9
	0 - 2,015 TL	1990	21,6
	2,016 TL - 2,892 TL	1821	19,8
	2,893 TL - 4,049 TL	2115	23,0
	4,050 - 5,932 TL	1505	16,3
Çalışma Durumu	5,933+ TL	1781	19,3
	Çalışıyor	3890	42,2
	Çalışmıyor ama işe devam	28	,3
	Çalışmıyor	5294	57,5
Total	9212	100,0	

Tablo 2. Katılımcıların Sağlık Verilerinin Dağılımı

		Sıklık (n)	Yüzde (%)
SGK	Evet	7723	83,8
	Hayır	1489	16,2
SGK Türü	Yurtdışı	17	,2
	SGK-Emekli Sandığı (4C)	1120	12,2
	SGK-SSK (4A)	5304	57,6
	SGK-BAĞ-KUR (4B)	1239	13,4
	Banka Sandığı	43	,5
İlk Başvuru Basamak	1.basamak	3073	33,4
	2.basamak	5886	63,9
	3.basamak	253	2,7
İlk Başvuru Kamu/Özel	Kamu	8175	88,7
	Özel	1037	11,3
Total	9212	100,0	

larına %35,1 oranında, 2. basamak sağlık kuruluşlarına %31,2 oranında ve 3. basamak sağlık kuruluşlarına %26,1 oranında ilkokul mezunlarının başvurduğu tespit edilmiştir. Kamu sağlık hizmeti sunucularına %34,6 ile en yüksek oranda ilkokul eğitilmiş başvuruda bulunduğu görülmektedir. Özel sağlık kurumlarına %27,5 oranında lise, %26,2 oranında lisans mezunlarının başvurduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Gelir durumuna göre değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum (p=,000) ve türü (p=,000) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. 1. basamak sağlık kuruluşlarına %23,5 oranında 2.893-4.049 TL aralığında geliri olanların, 2. basamak sağlık kuruluşlarına %23,1 oranında 0-2.015 TL geliri olanların, 3. basamak sağlık kuruluşlarına %29,6 oranında 2.893-4.049 TL aralığında geliri olanların başvurduğu tespit edilmiştir. Kamu kuruluşlarına %23,8 oranında 2.893-4.049 TL geliri olanların, özel sağlık kurumlarına ise %47,1 oranında 5.933 TL ve üzeri geliri olanların başvurduğu belirlenmiştir. Genel olarak eğitim ve gelir arasında güçlü bir korelasyon vardır; eğitim yükseldikçe gelir de yükselmektedir. Özel sağlık kuruluşları iyi eğitimli-

lerin ve gelir seviyesi yüksek bireylerin ihtiyaç halinde ilk tercih ettikleri sunucular olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Çalışma durumuna göre ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşu basamağı ve türü değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum (p=,000) ve türü (p=,000) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Hem çalışan (%66,70) hem de çalışmayan (%61,80) grubunda en yüksek oranda 2. basamak sağlık kuruluşlarına başvuru yapıldığı tespit edilmiştir. 1. basamak sağlık kuruluşlarına çalışanların %30,50'si başvuruda bulunurken, çalışmayanların %35,50'si başvuruda bulunduğu belirlenmiştir. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasına katılmış olanların (9212 kişi) %57,50'si herhangi bir işte çalışmadıklarını, %42,20'si ise gelir getiren bir işte çalıştıklarını belirtmiştir. Mülkiyet türü olarak bakıldığında, çalışanların %84,80'i kamu sağlık kuruluşlarına, %15,20'si ise özel sağlık kuruluşlarına başvurduğu görülmektedir. Çalışmayanların %91,60'ı kamu sağlık kurumlarına, %8,40'ı ise özel sağlık kurumlarına başvuruda buldukları tespit belirlenmiştir. SGK'ya kayıtlı olma durumuna göre ilk başvuru yapılan sağlık kuruluşu basamağı

Tablo 3. Cinsiyete ve Yaşa Göre İlk Başvuru Yapılan Sağlık Kuruluşu Basamağı ve Türü

			Sağlık Kuruluşu Basamağı			Türü		
			1.basamak	2.basamak	3.basamak	Kamu	Özel	
Cinsiyet	Erkek	n	1330	2786	110	3736	490	
		%	43,30%	47,30%	43,50%	45,70%	47,30%	
	Kadın	n	1743	3100	143	4439	547	
		%	56,70%	52,70%	56,50%	54,30%	52,70%	
Test*			$\chi^2=13,955$ p= ,001			$\chi^2=,892$ p= ,354		
Yaş	20 yaş ve altı	n	118	311	5	400	34	
		%	3,80%	5,30%	2,00%	4,90%	3,30%	
	21-40 yaş	n	1100	2468	105	3115	558	
		%	35,80%	41,90%	41,50%	38,10%	53,80%	
	41-60 yaş	n	1197	2003	99	2999	300	
		%	39,00%	34,00%	39,10%	36,70%	28,90%	
	60 yaş üzeri	n	658	1104	44	1661	145	
		%	21,40%	18,80%	17,40%	20,30%	14,00%	
				100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
	Test*			$\chi^2=54,665$ p= ,000			$\chi^2=96,315$ p= ,000	

*Ki kare testi

ve türü değerlendirildiğinde; ilk başvuru yapılan kurum ($p=,000$) ve türü ($p=,000$) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir (Tablo 6).

SGK'ya kayıtlı olanların %62,20'si 2. basamak sağlık kuruluşlarına, %34,90'ı 1. basamak ve %2,90'ı 3. basamak sağlık kuruluşlarına başvurduğu tespit edilmiştir. SGK'ya kayıtlı olmayanların %72,90'ı 2. basamak sağlık kuruluşlarına, %25,40'ı 1. basamak ve %1,70'i 3. basamak sağlık kuruluşlarına başvurduğu tespit edilmiştir.

Yaşam Memnuniyeti Araştırmasına katılmış olanların (9212 kişi) %83,80'i SGK'ya kayıtlı olduklarını, %16,20'sinin ise SGK'ya kayıtlı olmadıklarını belirlemiştir. Mülkiyet türü olarak bakıldığında, SGK'ya kayıtlı olanların %87,80'inin Kamu sağlık kuruluşlarına, %12,20'sinin ise ilk başvuru olarak özel sağlık kuruluşlarını tercih ettikleri görülmektedir. SGK kaydı olmayanların ise %93,70'i kamu, %6,30'u ise özel sağlık kuruluşlarına başvuruda buldukları tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 4. Eğitim ve Gelir Düzeyine Göre İlk Başvuru Yapılan Sağlık Kuruluşu Basamağı ve Türü

		Sağlık Kuruluşu Basamağı			Türü		
		1.basamak	2.basamak	3.basamak	Kamu	Özel	
Eğitim	Bir okul bitirmedi	n	341	894	25	1200	60
		%	11,10%	15,20%	9,90%	14,70%	5,80%
	İlkokul	n	1079	1837	66	2829	153
		%	35,10%	31,20%	26,10%	34,60%	14,80%
	Ortaokul	n	420	935	30	1256	129
		%	13,70%	15,90%	11,90%	15,40%	12,40%
	Lise	n	630	1139	58	1542	285
		%	20,50%	19,40%	22,90%	18,90%	27,50%
	Ön lisans	n	187	299	22	426	82
		%	6,10%	5,10%	8,70%	5,20%	7,90%
	Lisans	n	362	670	40	800	272
		%	11,80%	11,40%	15,80%	9,80%	26,20%
	Lisansüstü	n	54	112	12	122	56
		%	1,80%	1,90%	4,70%	1,50%	5,40%
	Test*		$\chi^2=74,580$ $p=,000$			$\chi^2=503,651$ $p=,000$	
	Gelir	0-2,015 TL	n	600	1357	33	1915
%			19,50%	23,10%	13,00%	23,40%	7,20%
2,016 TL - 2,892 TL		n	644	1130	47	1726	95
		%	21,00%	19,20%	18,60%	21,10%	9,20%
2,893 TL - 4,049 TL		n	722	1318	75	1942	173
		%	23,50%	22,40%	29,60%	23,80%	16,70%
4,050 TL - 5,932 TL		n	559	909	37	1299	206
		%	18,20%	15,40%	14,60%	15,90%	19,90%
5,933 TL+		n	548	1172	61	1293	488
		%	17,80%	19,90%	24,20%	15,80%	47,00%
		100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	
Test*		$\chi^2=47,323$ $p=,000$			$\chi^2=671,764$ $p=,000$		

*Ki kare testi

Tablo 5. Çalışma Durumuna Göre İlk Başvuru Yapılan Sağlık Kuruluşu Basamağı ve Türü

		Çalışma Durumu			
		Çalışıyor	Çalışmıyor ama işe devam	Çalışmıyor	
İlk Başvuru	1.basamak	n	1186	8	1879
		%	30,50%	28,60%	35,50%
	2.basamak	n	2595	17	3274
		%	66,70%	60,70%	61,80%
	3.basamak	n	109	3	141
		%	2,80%	10,70%	2,70%
Toplam	n	3890	28	5294	
	%	42,20%	0,30%	57,50%	
			100,00%	100,00%	100,00%
Test*		x ² =32,032 p= ,000			
Türü	Kamu		3300	24	4851
			84,80%	85,70%	91,60%
	Özel		590	4	443
			15,20%	14,30%	8,40%
			100,00%	100,00%	100,00%
Test*		x ² =104,023 p= ,000			

*Ki kare testi

Tablo 6. SGK'ya Kayıtlı Olma Durumuna Göre İlk Başvuru Yapılan Sağlık Kuruluşu Basamağı ve Türü

		SGK'ya Kayıtlı Olma		
		Evet	Hayır	
İlk Başvuru	1.basamak	n	2695	378
		%	34,90%	25,40%
	2.basamak	n	4801	1085
		%	62,20%	72,90%
	3.basamak	n	227	26
		%	2,90%	1,70%
Toplam	n	7723	1489	
	%	83,80%	16,20%	
			100,00%	100,00%
Test*		x ² =62,691 p= ,000		
Türü	Kamu		6780	1395
			87,80%	93,70%
	Özel		943	94
			12,20%	6,30%
			100,00%	100,00%
Test*		x ² =43,459 p= ,000		

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Ülkelerin kalkınma düzeylerinin en önemli göstergeleri arasında yer alan sağlık hizmetlerinin, etkin bir biçimde sunumu ve sağlık sektörünün istenilen düzeyde gelişmesi açısından sağlık hizmetlerine yönelik ortaya çıkan talebin analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır (Saraçoğlu & Öztürk, 2017). Buradan hareketle, bu çalışma Türkiye’de sağlık hizmetlerine yönelik talebin, karşılanmasında kişilerin sosyodemografik özellikleri bağlamında analizini amaçlamaktadır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan analizlerde, literatür ile uyumlu bir şekilde, sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda ilk başvuru sağlık kuruluşlarının sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Katılımcılarına sağlık verilerine bakıldığında, sağlık hizmetine ihtiyaç duyan kişiler büyük oranda ilk önce kamu sağlık kuruluşlarına başvurmaktadır. Ancak bu veriler demografik özelliklere göre değerlendirildiğinde, yine literatür ile uyumlu bir şekilde; cinsiyet, yaş, eğitim, gelir durumu, çalışma durumu, ve sosyal güvenceye sahip olunması ile tercih edilen sağlık kurumunun özel veya kamu olması arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Burada dikkat çekici sonuç ise; orta yaşlarda, çalışan ve geliri yüksek olan kişilerin kamu sağlık kuruluşları yerine özel sağlık kuruluşlarını tercih etmektedir (Al-Ghanım, 2005; Brown vd., 2015; Heller, 1982; Özkoç, 2013; Saraçoğlu & Öztürk, 2017; Tai vd., 2004; Yetim & Çelik, 2021; Zhu vd., 2019)

Basamaklı sistem açısından baktığımızda ise kişilerin daha çok birinci ve ikinci basamağa başvurdıkları ortaya çıkmaktadır. Sevk sisteminin uygulanmaması kişilerin doğrudan ikinci basamağa başvurmalarına yol açarken, sevk sistemi uygulanırken ağırlıklı bir biçimde birinci basamak sağlık kuruluşlarına başvuru yapıldığı değişik araştırmalarda gösterilmiştir. Türkiye’de kişilerin yaşı, cinsiyeti, çalışma durumu, eğitim düzeyi ve gelir durumu ilk başvurulun sağlık kurumunun hangi basamakta olduğunu da etkilemektedir. Daha açık bir ifade ile, çalışmayan, ileri yaşlarda, eğitim düzeyi ve geliri düşük olan kişiler ve özellikle kadınlar sağlık hizmetine ihtiyaçları olduğunda ilk önce aile hekimine başvurmaktadır (Ada, 2022; Ardağan vd., 2018; Beş-

parmak & Seviğ, 2005; Çelikyürek, 2023; Çınar, 2019; Kıvanç & Şahinöz, 2012; Sünter vd., 2009; Yücel, 2023)

Çalışmanın sınırlılığı, hastaların değer yargılarının, algılarının, alışkanlıklarının, geçmiş deneyimlerinin ve sağlık kuruluşlarının sahip olduğu teknolojik, insan kaynağı ve fiziksel özelliklerinin sağlık kuruluşu tercihinde olası etkilerinin ortaya konulamamasıdır.

Sağlık hizmeti kullanıcılarının sağlık kuruluşlarını tercih sebepleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olabilmek için maliyetler, teknik yeterlilik, doktorlardan bilgi edinme, tıbbi bakıma daha kolay erişim gibi farklı temel başlıklarda sağlık hizmetleri kullanıcılarına ve yakınlarına anketler uygulanarak bilgi sahibi olunması tavsiye edilmektedir (Çınaroglu, 2017)

Bu tür araştırmalar, sağlık politikacılarına, sağlık hizmeti sunucularına, sağlık hizmetlerinin hakaniyetli ve daha etkili bir şekilde dağıtılması ve toplumun sağlık ihtiyaçlarının daha etkin şekilde karşılanması için rehberlik edebilir

KAYNAKÇA

- ADA, A. (2022). *Bir Üniversite Hastanesine Başvuran Hastaların Akılcı Antibiyotik Kullanımı Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi*. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/8587>
- AL-GHANIM, S. (2005). Factors Influencing the Utilisation of Public and Private Primary Health Care Services in Riyadh City. *Journal of King Abdulaziz University-Economics and Administration*, 19(1), 3-27.
- ARDAHAN, M., ARABACI, Z., & SAKA, M. C. (2018). Bir Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Hastaların Memnuniyet Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Journal of Social Policy Studies*, 18(40), 53-70.
- BEŞPARMAK, A., & SEVİĞ, Ü. (2005). Kayseri İl Merkezi Argıcık Sağlık Ocağı Bölgesinde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Kullanımı ve Kullanımı Etkileyen Faktörler. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14, 1-7.
- BOSTAN, S., & ÇİFTÇİ, F. (2016). Sağlıkta Dönüşüm Programı Uygulamalarının Hastane Hizmetleri Üzerindeki Değişim Etkisi: Sağlık Çalışanlarının Görüş-

leri. *Suleyman Demirel University The Journal of Health Science*, 7(2), 1-8.

BROWN, P., PANATTONI, L., CAMERON, L., KNOX, S., ASHTON, T., TENBESEL, T., & WINDSOR, J. (2015). Hospital sector choice and support for public hospital care in New Zealand: Results from a labeled discrete choice survey. *Journal of health economics*, 43, 118-127.

BULUT, S. (2020). Sağlık Hizmetlerinde Sevk Sistemi. *Article in Türkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*. <https://doi.org/10.5336/healthsci.2018-64475>

BULUT, S., & Uğurluoğlu, Ö. (2018). Evaluation of referral from perspective of family physicians. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 22(3), 118-132.

ÇELİKYÜREK, N. A. (2023). *Denizli merkez ilçelerinde Aile Sağlığı Merkezlerine başvuranlarda covid-19'a yönelik bilgi durumu ve ilişkili faktörler*.

ÇINAR, A. S. (2019). *Pınarhisar'da Beş Yaş Altı Çocuğu Olan Annelerin Akılcı İlaç Kullanım Durumu ve Etkileyen Etmenler*. <http://acikerisim.klu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11857/681>

ÇINAROĞLU, S. (2017). Kamu ve Özel Sağlık Hizmetlerinin Seçimini Etkileyen Faktörler: Teorik Bir İnceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(2), 259-274.

DEĞİRMENCİ, S. D. (2021). *Devlet, Sağlık Hizmeti ve Temel Sağlık Hizmetleri*. <https://doi.org/10.37609/akya.157>

EKE, E., & ÜNAL, B. (2019). Politika Transferi Süreci Açısından Türk Sağlık Sisteminde Aile Hekimliği Modelinin Değerlendirilmesi. İçinde *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* (C. 9, Sayı 25).

SAĞLIK HİZMET SUNUCULARININ BASAMAKLANDIRILMASINA DAİR YÖNETMELİK. Geliş tarihi 17 Eylül 2023, gönderen <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220210-1.htm>

GÖZLÜ, M., & TATLIDİL, H. (2015). Türkiye'deki 81 İlin Kamu Tarafından Sunulan Sağlık Hizmetlerine Erişim Durumları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 145-165.

GÜVEN, E. A., & AYCAN, S. (2018). Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi. İçinde *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi* (C. 3, Sayı 3).

HELLER, P. S. (1982). A model of the demand for medical and health services in Peninsular Malaysia. *Social Science & Medicine*, 16(3), 267-284.

KARTAL, A. (2021). Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın İki Yorumu: Halka Karşı Elitler mi? Halk Sağlığını Savunan Doktorlar mı? *Turkish Online Journal of Design*

Art and Communication, 11(2), 378-392.

KARTAL, N., & KOCA, G. Ş. (2018). *TEORİDE VE UYGULAMADA SAĞLIK EKONOMİSİ VE POLİTİKALARI Güncel Sorunlar ve Araştırmalar Communication skills and Johari Window View project İlaç ve Tıbbi Cihaz Endüstrisi ve Yerleşme View project*.

KESKİN, H. İ. (2018). Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Kamu Hastanelerinin Etkinliği. *Akdeniz İİBF*

KIVANÇ, A., & ŞAHİNÖZ, T. (2012). Gümüşhane Üniversitesi Öğrencilerinin Aile Hekimliği Konusunda Bilgi Durumlarının Saptanması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 41-48.

ÖZKOÇ, H. (2013). Hastaların sağlık kurumu tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: uygunluk analizi ve nested logit model. İçinde *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (C. 15, Sayı 2).

ÖZTEK, Z. (2006). Sağlıkta Dönüşüm ve Aile Hekimliği. *Toplum Hekimliği Bulteni*, 25(2).

SARAÇOĞLU, S., & ÖZTÜRK, F. (2017). Sağlık Hizmetlerine Yönelik Talebin Belirleyicileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İş ve Hayat*, 2(4), 293-342.

SEÇTİM, H. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine Bir Değerlendirme. İçinde *Management and Political Sciences Review* (C. 1, Sayı 1, ss. 117-133). Çanakkale Onsekiz Mart University.

SÜNTER, A. t., DABAK, Ş., CANBAZ, S., & PEKŞEN, Y. (2009). Samsun İl Merkezinde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyeti. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 20(3).

TAİ, W. T. C., PORELL, F. W., & ADAMS, E. K. (2004). Hospital Choice of Rural Medicare Beneficiaries: Patient, Hospital Attributes, and the Patient-Physician Relationship. *Health Services Research*, 39(6 Pt 1), 1903.

YETİM, B., & ÇELİK, Y. (2021). Sağlık Sektöründe Bireylerin Hizmet Sunucu Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Armağan Sayısı), 173-185.

YÜCEL, M. (2023). *Uzaktan sağlık hizmetlerinin kullanımına yönelik tutum ölçeği geliştirilmesi*. <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/9399>

ZHU, J., Lİ, J., ZHANG, Z., Lİ, H., & CAİ, L. (2019). Exploring determinants of health provider choice and heterogeneity in preference among outpatients in Beijing: a labelled discrete choice experiment. *BMJ open*, 9(4).

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Dijitalleşmenin çevresel belirsizlik ortamında çevikliğe etkisi*

The effect of digitization on agility under environmental uncertainty

Ümran Güler¹

Rukiye Sönmez²

¹ Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Finans ve Bankacılık, Türkiye, e-mail: umrnguler@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga UBF, Finans ve Bankacılık, Türkiye, e-mail: rukiyesonmez@gmail.com

Öz

Dijitalleşme, günümüzde rekabet avantajının elde edilmesinde önemli bir araç olarak görülmesine rağmen firmaların dijitalleşip dijitalleşmemek konusunda bir ikileme sahip olduğu görülmektedir. Özellikle belirsizlik ortamında, rekabetçi çevrede yetkin ve esnek olabilmek, hızla yanıt verebilmek yani çevik olmak beklenen hale gelmiştir. Bu nedenle bu çalışmada dijitalleşme ve çevresel belirsizliğin çevikliği etkileyip etkilemediğini sorgulamaktadır. Araştırmanın örneklemini, dijitalleşme sürecini çevresel koşullar altında hızlandırmak zorunda kalan bankacılık sektörü olarak belirlenmiştir. Örneklemden anket yöntemi ile 262 kullanılabilir ankete ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki etkileri görebilmek için modeller varyans temelli eşitlik modeli ile sınanmıştır. Modellerin sınanmasında SmartPLS 3.4 istatistik paket programı kullanılmıştır. Sonuç olarak dijitalleşme, çevresel belirsizlik üzerinden çevikliğin yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız boyutlarını etkilediği bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Çeviklik, Çevik Yönetim, Çevresel Belirsizlik, Bankacılık Sektörü

JEL kodları: M10, M19, O3

Abstract

Digitalization, although seen as an important tool for gaining a competitive advantage in today's world, companies seem to have a dilemma regarding whether to digitize or not. Particularly in environmental uncertainty, being competent, flexible, and able to respond rapidly, in other words, being agile, has become expected in a competitive environment. Therefore, this study questions whether digitalization and environmental uncertainty affect agility. The banking sector, which is required to accelerate the digitalization process under environmental changes, was selected as the research sample. A total of 262 questionnaires were collected. The models were tested using the variance-based structural equation modeling approach to examine the effects among variables. SmartPLS 3.4 statistical package program was used for model testing. As a result, it was found that digitalization influences agility through environmental uncertainty, affecting competency, flexibility, responsiveness, and quickness dimensions.

Keywords: Digitalization, Agility, Agility Management, Environmental Uncertainty, Banking Industry

JEL codes: M10, M19, O3

* Bu çalışma Ümran Güler tarafından hazırlanan Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir ve 31. Yönetim ve Organizasyon Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

Citation/Atf: GÜLER, Ü. & SÖNMEZ, R. (2023). Dijitalleşmenin çevresel belirsizlik ortamında çevikliğe etkisi. *Journal of Life Economics*. 10(4): 233-245, DOI: 10.15637/jlecon.2149

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Ümran Güler
E-mail: umrnguler@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Bazı firmalar belirsizlik ortamında, değişen koşullara hızlı bir şekilde adaptasyon sağlayıp dijitalleşirken bazı firmalar ise değişime direnç gösterip değişmemeyi tercih etmektedir. Dijital dönüşüm, literatürde ve uygulamada bir sorun olarak görülmekte ve bu sorun dönüşmemenin ölümü beklemek, dönüşmenin ise ölümü aramak olduğu bir ikilemeden ortaya çıkmaktadır (Chen ve Tian, 2022). Belirsizlik ortamın dijitalleşme sürecinin nasıl sonuçlanacağına dair bir kestirimde bulunmak ise daha da zorlaşmaktadır.

Literatürde dijitalleşme ve çeviklik arasındaki ilişkiyi sorgulayan çalışmalar bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalar dijitalleşme kavramı, süreci, öncülleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşmaktadır (Chen ve Tian, 2022; Zhang vd., 2021). Bu nedenle bu çalışmada dijitalleşme, çevresel belirsizlik ve çeviklik arasındaki ilişki konu alınmıştır.

İlk olarak 2011 yılında 'Hannover Fuarı' ile bahsi geçen dijitalleşme daha sonrasında ise Almanya Hükümeti'nin duyurduğu Endüstri 4.0, bütün sektörleri derinden etkileyen ve işgücü piyasasında birçok değişikliklere neden olan bir sanayi devrimidir (Çakır, 2018: 98).

Endüstri 4.0 küreselleşme ile günümüzün en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir. Bireyler, firmalar ve ülkeler bu dönüşümün yol açtığı rekabet durumuna uyum sağlamaya çaba göstermektedir. Yaşanan dönüşüm bankacılık sektörünün, iş süreçlerini ve hizmetlerini de etkilemektedir. Bu bağlamda bilgisayar yazılımlarının, yapay zekanın, veri madenciliğinin, nesnelerin internetinin, dijital teknolojilerin, robotik kodların ve blockchain gibi zincir yapıya sahip olan dijitalleşme öğeleri bankalar için önemlidir (Çelik ve Mangır, 2020: 262-263). Tüketicilerin değişen alışkanlıkları ve yeni rekabet ortamı, bankaları hızlı bir dönüşüm içinde bulan bir pazarda geride kalmamak için dijitalleşme sürecini acilen ele almaya zorlamaktadır (Cuesta vd., 2015). Bu nedenle çalışmada belirsizlik, dijitalleşme ve çeviklik arasındaki ilişkilerin sorgulanmasında bankacılık sektörüne odaklanılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dijitalleşme Kavramı

“Dijital” kelimesi sayısallaştırmayı ifade etmektedir. “Dijitalleşme” ise analog verilerin sayısallaştırılarak, bilgisayarlar yardımıyla işlenmesi, saklanması ve yönetilmesidir (Öğütçü, 2019: 10).

Bankacılık sektöründe yaşanan değişim ve dönüşüm, hem birey olarak hem de toplum olarak hızla dijitalleşmeye geçmeye öncülük etmektedir. Bankacılık işlemlerinin kısa zamanda dijital kanallar kullanılarak yapılan işlemlerin, şubelerden yapılan işlemlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Maliyet açısından bakıldığı zaman dijital bankacılıkta müşteriden alınan masrafın, işlem ücretinin, komisyonun, faizin vb. alınmadığı veya daha düşük ücretlerle yapıldığından dolayı maliyet ve fiyat özelliğinin az olması ile öne çıkmaktadır. Dijital bankacılığın müşteri memnuniyetini arttırmasına ve bankaların yatırımlarındaki maliyetleri düşürmesine etkisi olduğu için dijitalleşme, yaygın olarak kullanılan ve kullanımı gün geçtikçe artan bir hizmet modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Fichman vd., 2014: 329-353).

Dijital bankacılık, bankaların bilgilerinin ve sundukları hizmetlerin herhangi bir zaman ve mekân sınırı olmadan bir web sayfası aracılığıyla müşterilerin hizmetlerine sunulması durumudur. Müdiler web sayfasını kullanarak bankadaki hesap bilgilerini inceleme, geleneksel bankacılık işlemlerini bankaya ait web sitesinden veya mobil uygulamasından yararlanarak yapabilmektedirler (Demirel, 2017: 27).

2.2. Dijital Bankacılık Gelişim Süreçleri

Bankacılıkta dijitalleşme, Tablo 2’de görüldüğü gibi dört evreye ayrılmaktadır. Dijital bankacılıkta 1.0 evresi; online olarak işlemlerin ve ödemelerin internet bankacılığı üzerinden yapıldığı ve geleneksel bankacılığa kıyasla müşterilerin daha fazla hizmet aldığı bir dönemdir. Dijital bankacılıkta 2.0 evresi; müşterilerin bankacılık işlemlerini mobil uygulamalarla gerçekleştirmeye başladıkları süreçtir. Bu evrede çok kanallı strateji, yöntem olarak kullanılmış ve bankacılık işlemlerindeki maliyetler azalmıştır (Çelik ve Mangır, 2020: 267).

Dijital bankacılıkta 3.0 evresi ise nesnelerin interneti kullanılarak online hizmetlerdeki imkanlar daha da arttırılmıştır. Nesnelerin interneti, nesnenin kendisi hakkındaki bilgileri iletmesiyle kendisini tanınabilir kılmakta ve (Demirtaş ve Metin, 2015: 67) internet aracılığıyla birçok nesnenin başka nesnelerle etkileşim halinde olması durumudur. Böylelikle toplanan veriler analiz edilerek anlamlı bir hale getirilip büyük veriye katkıda bulunur (Lee ve Crespi, 2010: 404-407). Nesnelerin interneti ile, insan faktörünün yer aldığı hataların azaltılması, kalite olarak denetimin artırılması, zamanın daha verimli kullanılması ve maliyetlerden tasarruf elde edilerek rekabet üstünlüğü kazanılması söz konusudur (Kaplan, 2018: 1561-1563). Bu dönemin yenilikleri arasında cep telefonları, bulut teknoloji ve büyük veri hizmetlerini sayabilir (Çelik ve Mangır, 2020: 268).

Dijital bankacılık 4.0 evresinde; nesnelerin interneti döneminden sonra herşeyin interneti dönemi başlamıştır. Bu evrede ürün ve hizmetlerde, bankaların müşterilerle ilişkilerinde ve bankacılığa dair yasal zeminde bile değişim gerçekleşmektedir. Herşeyin interneti ile birlikte dijital bankacılıkta asıl hedeflenen bütün öğeleri bir

araya getirip bütüncül bir yaklaşım sağlanmaya çalışılmaktadır. Yüksek teknolojik ürünlerin bütünleştirileceği geleceğin bankacılığında, bluetooth teknolojisinin kullanılması nesnelerin interneti sürecini müşterilere hizmet olarak sunmaktadır. Bankacılıkta en son ürünlerden birisi ise bluetooth teknolojisinin sensör olarak tasarlanması ile oluşan "Beacon"lardır. "Beacon"lar müşterilerin mobil cihazlarıyla iletişim kurarak hizmet vermeyi amaçlayan donanım sensörüdür. Bu sensörlü ürünlerle bankalar, hizmetlerini şubeden veya uygulamadan değil bu nesnelere aracılığıyla sağlayacaklardır. Mobilden sıra alma, lokasyon bazlı ATM bulma ve kişiye özel kredi ve kampanyalarda teklifler sunma bu tip uygulamaların sağlayacağı hizmetlerdir (Çelik ve Mangır, 2020: 268). Dünya genelinde bu teknolojinin kullanımına baktığımızda, Citibank'ın ATM kabinlerinde müşteriler, kartsız olarak akıllı cihazlarıyla kabine giriş yapabilmektedirler. Barclays Bank'ın şubelerine engeli bir müşteri geldiğinde, şube personellerine bilgi gitmekte ve özel olarak karşılanma imkânı sağlanmaktadır. Sydney'deki George Bank ise şubelerinde yer alan Beacon cihazlarıyla şubedeki müşterilere özel kampanyalar önermesidir (Candemir, 2020: 39).

Tablo 1. Dijital Bankacılığın Gelişim Süreçleri

Dijital Bankacılık 1.0 Evresi (1998-2002)	Dijital Bankacılık 2.0 Evresi (2003-2008)
E-Bankacılık	Çok kanallı entegrasyon
Çevirmeli bağlantı deneyimleri	Web tabanlı hesap
E-posta iletişim merkezi	Online hesaplar ve ödemeler
Online broşürler	Konuşmalarda ve aramalarda yapay zekâ
Veri tabanları	Veri deposu
Müşteri ilişkileri yönetimi	Online müşteri edinme
Dijital Bankacılık 3.0 Evresi (2009-2014)	Dijital Bankacılık 4.0 Evresi (2015 ve sonrası)
Bütüncül kanal (omnichannel)	Herşeyin interneti
Seamless (pürüzsüz) deneyim	Dijital bankacılık ve dijital şubeler
Tam işlevli akıllı telefon uygulamaları	Zengin kanallar arasında işbirliği ve tavsiyeler
Dahili hibrit bulut	Bütüncül kanal analizi (omnichannel)
Video kullanımı	Tek müşteri odaklı pazar
Büyük veri analizi	Bulut depolama
360 derece müşteri görünümü	

Kaynak: finews, 2019

Bankaların alternatif hizmet kanalları aracılığıyla hizmet sağlaması sayesinde şube bankacılığının ulaşamadığı yerlerde finansal hizmet sağlanmaktadır. Böylelikle üstün müşteri deneyimini sunarak var olan müşteri portföyünün genişletmektedir. Gerçek ve tüzel kişilerin, hesap kontrolleri, fatura ödemeleri, kredi tahsisleri, fon transferleri ve havale gibi temel finansal işlemlerini alternatif hizmet kanallarının kullanımını gerçekleştiren bankalar hem zaman hem de maliyet açısından avantaj sağlamaktadırlar (Kaymak, 2019: 18).

Günümüzdeki bankaların, dijitalleşmeyle ortaya çıkan ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak sayılan şubesiz bankacılık hizmetleri uygulamada başarı sağlamışlardır. Dijital bankacılık işlemlerinin daha hızlı yapılması, daha kolay ulaşılması, masrafsız olması ya da masraflarının daha düşük olması gibi nedenlerden dolayı bu sistemin ülkemizde kullanımı arttırmış, hızla tercih edilmesi sağlanmıştır. Bankalar arasında rekabete yol açan şubesiz bankacılık sisteminin bankaların, birçok dijital ürün ve hizmetleri devreye almalarına ve tüketicilerine tanıtımalarına neden olduğu görülmektedir (Öğütçü, 2019: 32).

Türkiye’de ilk ve en kapsamlı olan 2007’den günümüze müşterilere hizmet veren mobil bankacılık uygulaması olan İş Bankasının İşCep, ardından Finansbank’ın kurmuş olduğu Enpara.com, Garanti Bankasının BBVA mobil, Yapı Kredi Bankasının Nuvo uygulaması, Denizbank’ın Mobil Deniz, Türkiye Ekonomi Bankasının CepTeTeb uygulaması, Kuveyt Türk Katılım Bankasının Senin Bankan uygulaması, Alternatif Bankın Alternatif Bank dijital uygulaması, Akbank mobil ve internet ile Akbank İşim takip etmiştir (Zengin, 2019: 101).

2.3. Çeviklik Kavramı ve Çevik Organizasyonlar

Çeviklik kavramı ilk olarak 1991 yılında Iacocca Institute tarafından “çevik üretim” kavramıyla “21st Century Manufacturing Enterprise Strategy” raporunda yer almıştır. Böylece bir firmanın sahip olacağı en önemli özelliklerden biri olan çeviklik ve çevik üretim kavramı doğmuştur. Çeviklik en basit tanımı, sürekli ve öngörülemeden değişime karşı bir organizasyonun gelişmesini

sağlayan özelliğidir (Rick, 1991: 2). Çevikliği, organizasyon yapılarını, bilgi sistemleri ile lojistik süreçlerini ve özellikle zihniyetlerini kapsayan bir yetenek olarak tanımlanabilir (Christopher, 2000: 37). Belirsizliğin, öngörülemezliğin, ani gelişen durumların olduğu ortamlarla baş etme durumu olarak da ifade edilebilir. Çevik olmak ayrıca bir tek düşünceye bağlı kalmaktan kaçınmayı ve gereken bilgilerden fayda sağlayarak benimsenmeyi gerekli görmektedir. Herhangi bir kriz durumunda önceden hazır olmak, hız, yanıt verebilir olmak, stratejik olarak esnek olmak, iç ve dış paydaşların yönlendirmesi gibi nitelikleri kapsayan çeviklik, rekabetin yeni boyutlarını keşfetmekte etkilidir (Araza ve Aslan, 2016: 6-10).

Çeviklik, firmanın hacim ve çeşitliliği açısından taleplerdeki değişikliğe hızlı cevap verme yeteneğidir. İç ve dış çevresindeki ani olarak gelişen durumlarda firmanın öngöremediği bu değişen duruma hızlı ve doğru yanıt verme yeteneği başka bir deyişle beklenmeyen durumlarda çevre ve teknoloji değişimlerine müşteri talep ve ihtiyaçlarına yönelik piyasada yer alan fırsatları yararına çevirip hızlı, etkili, yenilikçi hareket edebilme yetkinliğidir (Akkaya ve Tabak, 2018: 187). Çeviklik kavramının birden fazla tanımı olmasına rağmen hiçbir tanımın birbiriyle zıt ya da tutarsız olmadığı görülmektedir. Ayrıca tanımlarda genel olarak firmaların hızlı olması ile değişime açık olması düşüncesi yer almaktadır (Banihas-hemi, 2010: 179).

Uluslararası danışmanlık ve yönetim firması olan McKinsey’ in yöneticilerinden biri ve örgüt tasarımı lideri olan Aaron De Smet, çeviklik kavramını bir örgütün hızlıca değişen ve belirsiz bir çevreye uyum sağlayan başarıma becerisi olarak ifade etmektedir. Çevikliğin; çabuk davranma, dirayet gösterme ve tepki verebilme becerisi olarak ifade edilen dinamik kabiliyeti ve sürekli değişirken diğer özelliklerinin yanında değişmeyen bir çapa noktası olarak firmanın devamlılığını zorunlu kılmaktadır (Aghina vd., 2015: 1).

Çoğu firma için sektör şartları, değişken ve tahmin edilemeyen gereksinim ile tanımlanır bu yüzden çeviklik ihtiyacının ivediliği hissedilmektedir (Christopher, 2000: 38). Organizasyonların çevik olması, müşteri talebini etkin olarak

öngörmesine, maliyetlerini düşürülmesine, stoklarını en elverişli şekilde kullanarak fayda sağlmasına, cevap verebilirliğini artırması ile günümüzün rekabet ortamında etkili bir uygulamadır (Gürel ve Gürel, 2021: 9). Çevik organizasyonlarda üç temel ögenin olduğunu söylenebilir. Bunlar; müşterilerin gelişmesi, bireyler ile bilgilerin tutarlılığı, işbirliğinin ve değişim yeteneğinin olmasıdır (Maskell, 2001: 5-11).

Firmaların başarılı olmasının temelinde, ürün ve hizmet kanallarında ayrıca pazar segmentasyonunda yenilikler oluşturmak kaydıyla ürettikleri değeri, güncelleyerek kazanım edinen ve bu kazanımı sürekli arttırmasıdır. Çevik firmalar, rekabet etmeye yönelik fırsatlar aramakta ve bu fırsatlardan yararlanmak için pazar alanlarında gereken bilgi ve becerileri örgütlemektedirler (Sambamurthy, 2003: 1).

Çevik olmadaki hedef, var olana ek olarak üstün değerli çıktılar üretebilen, müşteri memnuniyetini üstün tutan, devamlı gelişen, başarılı keyifli, memnun, ekip ve organizasyonlar yaratmaktadır (Yitmen ve Gürbüz, 2020: 17). Çevikliğin oluşmasında işgücünden organizasyonun yapısına, teknolojisinden kültürüne kadar etkisinin olduğu bir gelişim süreci söz konusudur. Bu yüzden firmaların, çevik olma durumlarını ve potansiyel gelişim alanlarını değerlendirerek gelişmek için fırsat planları yapmaları, sürdürmeleri ve sonuçları değerlendirmeleri gerekir (Wendler, 2014: 1197-1206).

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) yaptığı bir araştırmada, çevik firmaların çevik olmayan firmalara göre yüzde 30 daha fazla kârlılığa sahip olduğu ve yüzde 37 daha hızlı kâr sağladığı görülmüştür. Bu araştırmaya göre,

teknolojinin çevik organizasyon oluşturmada önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Bir firmanın çevik olması için değişim ve dönüşümü benimsemesi şarttır, fakat bunun planlı ve yapılandırılmış bir biçimde uygulanması gereklidir (Glenn, 2009). Tablo 2'de çevik yönetim ile geleneksel yönetim arasında yer alan farklılıklar gösterilmektedir.

Çevikliğin dört ilkesi bulunmaktadır;

- Rekabeti artırmaya yönelik işbirliği yapmak,
- İnsanlardan ve bilgilerden etkilenip yarar sağlamak,
- Çözüm odaklı bir yaklaşım benimseyerek, müşterilerle etkileşimi güçlendirip çözümle birlikte değer yaratmak,
- Sektördeki fırsatları, girişimci bir bakış açısıyla değerlendirip değişim ve belirsizlik ortamında durumu yönetebilmektir (Rigby vd., 2000: 179).

Çevik firmalarda işbirliği ve ekip oyunu önem arz etmektedir. Çeviklik, yeni bir iş modeline geçiş yapıldığında ve çevik ekipler kurulduğunda, değişimi ve geçiş dönemini çabuklaştırır (Akdağ, 2022: 147). Çevik bir organizasyonda olması gerekenler; işgücü, teknoloji, değişim yönetimi, işbirlikleri, çevik değerleri ve esnek yapılarıdır (Wendler, 2016: 460).

Giderek daha fazla karşılaşılan bir durum olan firmaların tek başına değil, işbirlikçileriyle ilişkilerini daha iyi yapılandırabilen, koordine edebilen, yönetebilen, sürdürülebilir avantajın yolu olarak ortaklarının güçlü yönlerini ve yetkinliklerini ihtiyaçlara yanıt vermede kullanan firmaların daha çevik olduğudur (Christopher,

Tablo 2. Geleneksel Yönetim ve Çevik Yönetim Farklılıkları

Geleneksel Yönetim	Çevik (Agile) Yönetim
Hiyerarşik düzeni destekleyici	İşbirliğini destekleyici
Performans değerlendirilmesine odaklı	Gelişmeye odaklı
Geri dönüş süresi yıllık	Devamlı geri dönüş
Hedefler, yıl başladığında belirlenir	İşin durumuna göre değişebilir
Hedefler, yönetim tarafından belirlenir	Hedefler, takım olarak belirlenir

Kaynak: Akdağ, 2022: 147

2000: 39). Çevikliği bir kavrayış ve yöntem olarak düşünürsek, firmaların asıl hedefi müşteriler ile yoğun bir işbirliği ilişkisi kurarak uyarlamalı testler ve bilgiler ışığında yenilik düşüncesini geliştirmektir (Gezer, 2020: 6). Birçok çalışmada çevikliğin rekabetteki etkisini arttırmak için işbirliği yapılması önerilmektedir. Karmaşıklığın giderek artmasına cevap olarak, firmaların kendi içlerinde ve firmalar arasında fiziksel ve sosyal bağlantıları yönetme hususunda çeviklik rehber olmaya çalışmaktadır (Rigby vd., 2000: 178).

2.4. Çeviklik Boyutları

Çevikliğin yetkinlik, esneklik, cevap verme, hız olmak üzere dört temel yeteneği bulunmaktadır (Akkaya ve Tabak, 2018: 187).

2.4.1. Yetkinlik Boyutu

Çevik işletmelerin yetenekleri arasında bulunan yetkinlik boyutu işletmenin hedeflerini gerçekleştirmede etkili yeteneği olarak tanımlanabilir (Sharifi ve Zhang, 1999: 17). Bu boyutun üç özelliği; piyasalara erişimin sağlanması, nihai ürünlerde müşteri memnuniyetine önem verilmesi ve rakip firmalar tarafından taklidinin çok zor olmasıdır (Prahalad ve Hamel, 1990: 81).

2.4.2. Esneklik Boyutu

Değişim sürecine hazır olma, seri davranma, sürekli yapılan işlere daha az zaman harcama, düzenleme ve prosedürlere gittikçe daha az bağlı olma, risk alabilme, sorumlulukları devredilme ve belirsiz durumlarla baş edebilme yeteneği esneklik olarak tanımlanır (Yozgat, 2016: 105). Esneklik, işletmenin hesapta olmayan çevresel faktörlere karşı dinamik yetenekleri oluşturması, işletmenin kaynaklarıyla (çalışanlar, bina, teçhizat, makineler, patent vb.) müşterilerin ihtiyaç ve taleplerindeki değişimlere zamanında ve uygun bir şekilde yanıtlayabilme yeteneğidir (Akkaya ve Tabak, 2018: 188-189).

2.4.3. Cevap Verme Boyutu

Günümüzde teknoloji alanında yaşanan gelişmeler müşterilerin taleplerinde ve ihtiyaçlarında sürekli bir değişime yol açmıştır. Bu yüzden firmaların yaşanan değişim ve dönüşüme doğru zamanda ve hızla yanıt vermesi gerekir. Değişimlere yanıt verildiğinde elde edilen rekabet

avantajı, bir firmayı ayakta tutan ve sürdürülebilir olmasını sağlayan en temel öğelerdendir (Zaheer ve Zaheer, 1997: 1496). Fiyatlardaki değişime, müşteri ihtiyaçlarındaki değişime, rakiplerin kampanyalarına hızlı cevap verilmesi, müşteri şikayetlerinin alınması ve faaliyetlerin iyi koordine edilmesi cevap verme yeteneğine örnek olarak verilebilir (Becker ve Knudsen, 2005: 753).

2.4.4. Hız Boyutu

Bir firmanın ürün ya da hizmeti en kısa sürede ve en etkili biçimde sunması, çevikliğin hız boyutunu ifade eder. Yöneticilerin değişime, çevre şartlarına ve teknolojik gelişmelere hızlı bir şekilde uyum sağlayarak, müşterilerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda bekleneni hızla gerçekleştirmesi şeklinde tanımlanabilir (Akkaya ve Tabak, 2018: 189).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada örneklem olarak Türkiye'deki bankalar seçilmiştir. Örneklemden veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formunun hazırlanmasında bankacılardan geri bildirim alınarak ölçeklerin sektöre uyarlanması sağlanmıştır. Değişkenleri ölçebilmek için Nadeem vd., (2018) tarafından hazırlanan dijitalleşme ölçeği, Sharifi ve Zhang (1999) tarafından geliştirilen Akkaya ve Tabak (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan çeviklik ölçeği, Myhr (2001) tarafından geliştirilen çevresel belirsizlik ölçeği ile ölçülmüştür. Çalışma 28.04.2022 tarih ve 09/16 sayılı karar ile bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Banka yöneticileri ile dijital işbirliği süreçlerinde görev alan banka çalışanlarına uygulanan anketlerden 262 kullanılabilir anket ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada belirsizlik ortamında dijitalleşme ve çeviklik arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu ilişkileri görebilmek için farklı modeller varyans temelli eşitlik modeli ile araştırılmıştır. Yapısal modellerin sınanmasında SmartPLS 3.4 istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırılan ilk modelde dijitalleşme ve çevresel belirsizliğin çevikliğe etkisi araştırılmıştır. Modelde aşağıdaki hipotezler sınanmıştır:

H1: Dijitalleşme arttığında çevresel belirsizlikte artmaktadır.

H2a: Çevresel belirsizlik arttığında esnekliğe dayalı çeviklik artmaktadır.

H2b: Çevresel belirsizlik arttığında yetkinliğe dayalı çeviklik artmaktadır.

H2c: Çevresel belirsizlik arttığında cevap vermeye dayalı çeviklik artmaktadır.

H2d: Çevresel belirsizlik arttığında hıza dayalı çeviklik artmaktadır.

H3a: Dijitalleşme arttığında esnekliğe dayalı çeviklik artmaktadır.

H3b: Dijitalleşme arttığında yetkinliğe dayalı çeviklik artmaktadır.

H3c: Dijitalleşme arttığında cevap vermeye dayalı çeviklik artmaktadır.

H3d: Dijitalleşme arttığında hıza dayalı çeviklik artmaktadır.

3.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın ilk modeline yönelik oluşturulan hipotezler SmartPLS ile sınanmıştır. Model sınamasında modelde, yakınsak geçerlilik için standart faktör yüklerinin 0,70'ten büyük olması gerekmektedir. Ayrıca çoklu doğrusal bağıntının göstergesi olan VIF değerlerinin 5'ten büyük olmaması gerekmektedir. Araştırmada yer alan gözlenen değişkenlere yönelik faktör yüklerinin

0,70'ten daha az olduğu gözlenmemiştir. Ancak gözlenen değişkenler arasında VIF değerinin 5'ten daha büyük olduğu değişkenler belirlenmiştir. En yüksek VIF değerine sahip olan gözlenen değişkenden başlanılarak adım adım bu değişkenler analizden çıkartılmıştır. Modelin sınanmasında geline son noktada doğrusal çoklu bağıntıdan kurtulmuş ve gözlenen değişkenler arasında doğrusal çoklu bağıntıya rastlanmamıştır. Tüm faktör yükleri 0,70'ten daha yüksek bulunmuştur. Birleşme geçerliliğini gösteren AVE değerleri tüm gizil değişkenler için eşik değer 0,50'den daha yüksek hesaplanmıştır.

Yapılara yönelik yakınsak geçerlilik sağlanmıştır. Yapıların (ölçek-boyut) ayrışma geçerlilikleri test etmek için Fornell-Larcker Kriterine bakılmıştır. Fornell-Larcker kriteri köşegen üzerindeki (0,910-0,897-.....-0,857) değerler olup bu değerler AVE değerinin ½'inci kuvvetine sahip olup eşik değer 0,70'ten daha büyük olması gerektiği kriter sağlanmıştır. Ayrıca bu değerlerin bulunduğu satır ve sütundaki diğer ilişki değerlerinden daha yüksek olması kriteri de sağlanmıştır.

Sınanan ilk modelde iç tutarlılık güvenilirliklerine yönelik Cronbach's Alpha, rho_A değeri ve Yapı Güvenilirliği (CR) değerleri eşik değer 0,70'ten daha büyük hesaplanmış ve ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirlikleri sağlandığına karar verilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Çeviklik Değişkenin Açıklandığı Model için Kritik Değerler

	Dijitalleşme	Çevresel belirsizlik	Yetkinlik	Esneklik	Cevap verme	Hız
Fornell-Larcker Kriteri	Dijitalleşme	0,897				
	Çevresel belirsizlik	0,458	0,858			
	Yetkinlik	0,890	0,492	0,902		
	Esneklik	0,446	0,510	0,899	0,944	
	Cevap verme	0,818	0,518	0,879	0,887	0,910
	Hız	0,784	0,529	0,838	0,825	0,825
AVE	0,805	0,737	0,814	0,890	0,829	0,831
Cronbach Alpha	0,952	0,826	0,954	0,877	0,935	0,932
rho_A	0,952	0,857	0,955	0,883	0,935	0,935
CR	0,961	0,893	0,963	0,942	0,936	0,937

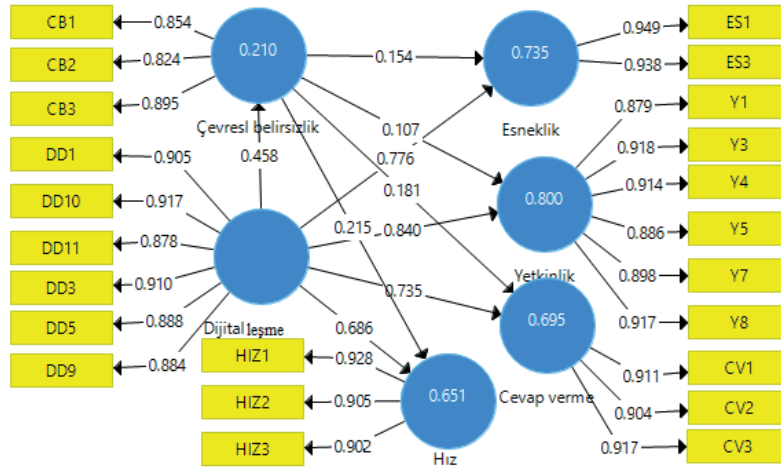
Dijitalleşme ve çevresel belirsizliğin çeviklik değişkenini açıklamaya yönelik model SmartPLS programı ile sınanmış ve elde edilen yol grafiği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1'e göre; çevresel belirsizlik ile çeviklik arasındaki ilişkide çevikliğin boyutlarından esneklik ile arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,154$ birimlik bir etki belirlenmiş ($t=3,632$ $p=0,000$), çevresel belirsizlik ile yetkinlik arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,107$ birimlik bir etki belirlenmiş ($t=3,071$ $p=0,002$), çevresel belirsizlik ile cevap verme arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,181$ birimlik bir etki belirlenmiş ($t=4,020$ $p=0,000$), çevresel belirsizlik ile hız arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,215$ birimlik bir etki belir-

lenmiştir. ($t=4,425$ $p=0,000$). Bu durumda H2a, H2b, H2c, H2d desteklenmektedir.

Dijitalleşme ile çevresel belirsizlik arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,458$ birimlik bir etki belirlenmiş ($t=7,485$ $p=0,000$). Dijitalleşme ile çevikliğin boyutlarından olan esneklik arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,776$ birimlik bir etki ($t=19,477$ $p=0,000$), yetkinlik arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,840$ birimlik etki ($t=26,447$ $p=0,000$), cevap verme arasında aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,735$ birimlik etki ($t=16,617$ $p=0,000$), hız arasında ise aynı yönde ve anlamlı $\beta=0,686$ birimlik bir etki belirlenmiştir ($t=15,084$ $p=0,000$). Bu durumda H1, H3a, H3b, H3c, H3d desteklenmektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Şekil 1. Dijitalleşme ve Çevresel Belirsizliğin Çevikliğe Etkisi

Tablo 4. Dijitalleşme ve Çevresel Belirsizliğin Çeviklik Değişkenine Etkisi

Hipotezler	β	Std. Sapma	t	p	Sonuç
Dijitalleşme → Cevap verme	0,735	0,044	16,617	0,000	Desteklendi
Dijitalleşme → Esneklik	0,776	0,040	19,477	0,000	Desteklendi
Dijitalleşme → Hız	0,686	0,045	15,084	0,000	Desteklendi
Dijitalleşme → Yetkinlik	0,840	0,032	26,447	0,000	Desteklendi
Dijitalleşme → Çevresel belirsizlik	0,458	0,061	7,485	0,000	Desteklendi
Çevresel belirsizlik → Cevap verme	0,181	0,045	4,020	0,000	Desteklendi
Çevresel belirsizlik → Esneklik	0,154	0,043	3,632	0,000	Desteklendi
Çevresel belirsizlik → Hız	0,215	0,048	4,425	0,000	Desteklendi
Çevresel belirsizlik → Yetkinlik	0,107	0,035	3,071	0,002	Desteklendi

Araştırmada dijitalleşmenin çevresel belirsizlik üzerinden çeviklik boyutlarını etkileyip etkilemediği de incelenmiştir. Dolaylı etkiler modele girdiğinde dijitalleşme ile çeviklik arasındaki ilişkide çevresel belirsizliğin nasıl etkilediğini belirleyebilmek için aşağıdaki hipotezler sınamıştır:

H4a: Dijitalleşme, çevresel belirsizlik üzerinden esnekliği etkilemektedir.

H4b: Dijitalleşme, çevresel belirsizlik üzerinden yetkinliği etkilemektedir.

H4c: Dijitalleşme, çevresel belirsizlik üzerinden cevap vermeyi etkilemektedir.

H4d: Dijitalleşme, çevresel belirsizlik üzerinden hızı etkilemektedir.

Araştırmada dijitalleşme değişkeninin çevresel belirsizlik üzerinden esneklik değişkenini $\beta=0.070$ birim anlamlı bir şekilde etkilediği ($t=3,207$ $p=0,001$), yetkinlik değişkenini $\beta=0.049$ birimlik etki ile anlamlı bir şekilde etkilediği ($t=2,694$

$p=0,007$), cevap verme değişkenini $\beta=0.083$ birim anlamlı bir şekilde etkilediği ($t=3,414$ $p=0,001$), hız değişkenini $\beta=0.098$ birim anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir ($t=3,886$ $p=0,001$). Bu durumda H4a, H4b, H4c, H4d desteklenmektedir. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Sınanan modelin tahmin gücü değerlerinde R^2 değerleri modele yönelik grafik üzerinde yer almıştır. Düzeltilmiş R^2 değerlerine göre; esneklik değişkenindeki değişimin %73,3'ünü, hız değişkenindeki değişimin %64,8'ini, yetkinlik değişkenindeki değişimin %79,9'unu ve çevresel belirsizlik değişkenindeki değişimin %20,7'sini dijitalleşme ve çevresel belirsizlik değişkenleri açıklamaktadır.

Egzogen değişkenlerin endojen değişkendeki açıklama oranını veren f^2 değeri ile etki büyüklükleri büyüklüğü ölçülmüştür (Hair vd. 2017). Dijitalleşme değişkeni; cevap verme, esneklik hız ve yetkinlik değişkenlerinin açıklama oranında yüksek etkiye sahip iken çevresel belirsizlik

Tablo 5. Dijitalleşmenin Çevresel Belirsizlik Üzerinden Dolaylı Etkileri

Hipotezler	Std.		t	p	Sonuç
	β	Sapma			
Dijitalleşme → Çevresel belirsizlik → Hız	0,098	0,025	3,886	0,000	Desteklendi
Dijitalleşme → Çevresel belirsizlik → Yetkinlik	0,049	0,018	2,694	0,007	Desteklendi
Dijitalleşme → Çevresel belirsizlik → Esneklik	0,071	0,022	3,207	0,001	Desteklendi
Dijitalleşme → Çevresel belirsizlik → Cevap verme	0,083	0,024	3,414	0,001	Desteklendi

Tablo 6. Dijitalleşme ve çevresel belirsizliğin güç ve uyum istatistikleri

	Ç. Belirsizlik	Yetkinlik	Esneklik	Cevap verme	Hız	
F ²	Dijitalleşme	0,266	2,797	1,798	1,398	1,065
	Ç. Belirsizlik		0,046	0,071	0,085	0,104
Q ²		0,137	0,642	0,647	0,610	0,568
Adjusted R ²		0,207	0,799	0,733	0,693	0,648
SRMR				0,050		
NFI				0,926		

değişkeninde ise orta düzeyde etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bir diğer güç istatistiği Q^2 değeridir, tahmin gücünü açıklayan Q^2 değerlerine bakıldığında da açıklayıcı değişkenler çevresel belirsizlik değişkeni orta düzeyde, diğer değişkenlerin açıklanmasında yüksek açıklama gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada modelin uyumunun değerlendirilmesinde SRMR ve NFI değerleri ile tercih edilmiştir. SRMR değerinin ölçüm sonucu sıfıra yakın olması mükemmel uyumu gösterirken, 0,05'in altındaki değerlerde mükemmel veya iyi uyumu göstermektedir. 0,10'dan küçük olması kabul edilebilir uyumu göstermektedir. 0-1 arasında değerler alan NFI değerinin 0,90-0,95 arasında değerler alması ölçüm modelinin kabul edilebilir uyumu göstermektedir. İstatistiğin 0,95 ve üzeri değerler alması ölçüm modelinin iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Bayram, 2016).

Ancak SmartPLS yaklaşımında modelde daha fazla uyuma odaklanmanın, programın hedeflerinden biri olan açıklama oranlarının maksimize edilmesine zarar verebileceği ifade edilmektedir. Araştırmada SRMR değeri 0,50 NFI değeri ise 0,926 hesaplanmıştır. Modele yönelik güç ve uyum istatistikleri Tablo 6'da verilmiştir.

4. SONUÇ

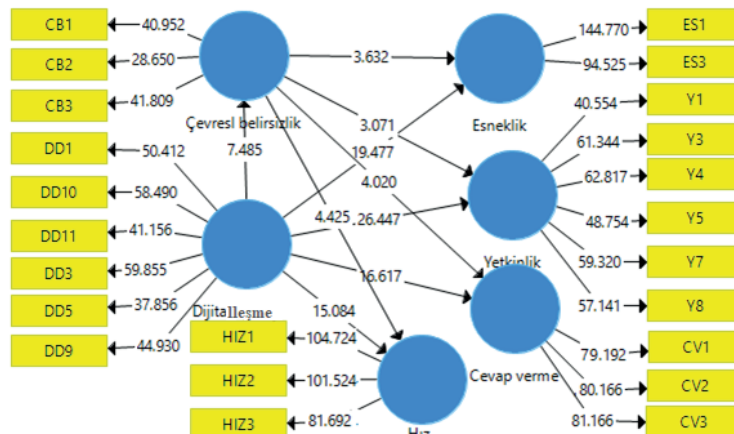
İlgili literatürde dijitalleşmeyi konu alan çalışmalar, dijitalleşmenin öncülleri ve sonuçlarını açıklamaya odaklanmıştır (Zhang vd., 2021).

Dijitalleşme ile diğer kavramların ilişkisini açıklayan araştırmalar daha da sınırlıdır. Önceki araştırmalar dijitalleşme ve finansal performans arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olduğunu göstermektedir (Bhandari vd., 2023; Cappa, 2021; Martínez-Caro vd., 2020; Bhandari, 2020; Ferreira vd., 2019). Bazı çalışmalar ise dijitalleşmenin olumlu ve olumsuz yönlerini vurgulamıştır (Dağbrowska vd., 2022).

Firmalar giderek daha çalkantılı ortamlarla etkin bir şekilde rekabet edebilmek için gereken çevikliği sağlamayı amaçlayan süreçlerin kolaylaştırıcılarını, engellerini ve faydalarını araştırmak için dijitalleşme perspektifini kullanmaktadır (Ciampi vd., 2022). Dijitalleşme ve çeviklik arasındaki ilişkide, dijitalleşmenin zamanında ve başarılı bir şekilde tasarlanıp uygulanması gerekli görülmektedir (Chakravarty vd., 2013). Bu nedenle bu araştırmada dijitalleşme ve çeviklik arasındaki ilişki sınanmıştır ve sonuçlar literatürü destekler nitelikte bankalarda dijitalleşmenin artmasıyla çevikliğin de arttığını göstermektedir (Skare ve Soriano, 2021; Hadjielias vd., 2022; Ciampi vd., 2022; Saputra vd., 2022).

Bu araştırmanın sonuçlarından biri de dijitalleşme ve çevresel belirsizliğin çevikliğe etkisidir. Sonuç olarak dijitalleşme çevresel belirsizlik üzerinden çevikliğin yetkinlik, esneklik, cevap verme ve hız boyutlarını etkilemektedir. Hagen vd., (2019)'e göre bilgi arama, iş geliştirme veya yenilik, değer zincirinin uyumlaştırılması ve koordinasyonu, kaynak seferberliği ve kaldırıcı için esnek süreçleri tasarlamak firmayı stratejik

Şekil 2. Dijitalleşme ve Çevresel Belirsizliğin Çevikliğe Etkisine Yönelik t İstatistikleri

olarak çevik yapmaktadır. Çeviklik, belirsizlik koşullarında firmaların hareket etmesine yardımcı olmaktadır. Belirsizlik algısının yüksek olduğu bir çevrede çevik olmanın avantaj sağlayacağına inanılmaktadır. Çevresel değişim beraberinde çevresel belirsizliği de getirmektedir. Firmalar değişimle karşı karşıya kaldıklarında ya tereddüt etmekte ya da dönüşmekte başarısız olmaktadır. Bu durum dijitalleşmenin ölümü beklemek ve dijitalleşmemenin ölümü aramaya benzetildiği bir ikilemi doğurmaktadır (Chen ve Tian, 2022).

Son olarak bu araştırmada göstermektedir ki çevresel belirsizliğin yüksek olması çevikliği etkilemektedir. Miceli vd. (2021) tarafından belirsizliğin yüksek olduğu, bilginin olmadığı veya çelişkili olduğu bir durumda, firmaların sinyalleri erken okumasına, daha iyi yorumlamasına ve bunlara göre verimli ve etkili bir şekilde hareket etmesine yardımcı olmak için bilgi aramalarını çok çeşitli müşteriler ve işbirlikçilerle yakın ve düzenli ilişkiler önermektedir.

KAYNAKÇA

AGHINA, W., DE SMET, A., MURARKA, M., & COLLINS, L. (2015). *The keys to organizational agility*. McKinsey & Company.

AKDAĞ, A. (2022). "Nasıl Agile Olunur" *Cesur Çevik Organizasyon Pratikleri*. Seçkin Yayıncılık.

AKKAYA, B. & TABAK, A. (2018). Örgütsel Çeviklik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5 (2), s.185-206

ARAZA, A. & ASLAN, G. (2016). *Yönetimde Yeni Paradigmalar: Kurumsal Çeviklik ve İmprovizasyon*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

BANIHASHEMI, S. A. & DAHMARDEH, N. (2010). Organizational Agility and Agile Manufacturing. *European Journal of Economics, Finance, and Administrative Sciences*, 27, 178-184.

BAYRAM, N. (2016). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Bursa, Ezgi kitabevi.

BECKER, M. C. & KNUDSEN, T. (2005). *Journal of Business Research*, 58(6):746-757.

BHANDARI, K. R., ZÁMBORSKÝ, P., RANTA, M., & SALO, J. (2023). Digitalization, internationalization, and firm performance: A resource-orchestration perspective on new OLI advantages. *International Business Review*, 102135.

BJÖRKDAHL, J. (2020). Strategies for digitalization in manufacturing firms. *California Management Review*, 62(4), 17-36.

CANDEMİR, G. (2020). Bankacılık Sektöründe Yeni Trendler ve Teknolojik Gelişmeler: Fintek Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

CAPPA, F., ORIANI, R., PERUFFO, E., & MCCARTHY, I. (2021). Big data for creating and capturing value in the digitalized environment: unpacking the effects of volume, variety, and veracity on firm performance. *Journal of Product Innovation Management*, 38(1), 49-67.

CHAKRAVARTY, A., GREWAL, R. & SAMBAMURTHY, V. (2013). Information technology competencies, organizational agility, and firm performance: Enabling and facilitating roles. *Information systems research*, 24(4), 976-997.

CHEN, H. & TIAN, Z. (2022). Environmental uncertainty, resource orchestration, and digital transformation: A fuzzy-set QCA approach. *Journal of Business Research*, 139, 184-193.

CHRISTOPHER, M. (2000). The agile supply chain: competing in volatile markets. *Industrial marketing management*, 29(1), 37-44.

CIAMPI, F., FARAONI, M., BALLERINI, J. & MELI, F. (2022). The co-evolutionary relationship between digitalization and organizational agility: Ongoing debates, theoretical developments, and future research perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*, 176, 121383.

CUESTA, C., RUESTA, M., TUESTA, D. & URBIOLA, P. (2015). The digital transformation of the banking industry.

ÇAKIR, N. N. (2018). Endüstri 4.0 ve Çalışmanın Geleceği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 8(2), 97-105.

CIAMPI, F., FARAONI, M., BALLERINI, J., & MELI, F. (2022). The co-evolutionary relationship between digitalization and organizational agility: Ongoing debates, theoretical developments, and future research perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*, 176.

ÇELİK, S., & MANGIR, F. (2020). Bankacılık Sektörünün Dijitalleşmesi: Dünyada ve Türkiye'de Durum Analizi. *Cyberpolitik Journal*, 5(10). s.260-282.

- DAJBROWSKA, J., ALMPANOPOULOU, A., BREM, A., CHESBROUGH, H., CUCINO, V., DI MININ, A., ... & RITALA, P. (2022). Digital transformation, for better or worse: a critical multi-level research agenda. *R&D Management*, 52(5), 930-954.
- DEMİREL, A. C. (2017). Dijital Bankacılık ve Türkiye'deki Mevcut Durumunun Analizi, YL Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Ankara.
- DEMİRTAŞ, B. & METİN A. (2015). "Büyük veri ve pazarlamadaki dönüşüm: Kuramsal bir Yaklaşım", *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15. 1-22
- FERREIRA, J. J., FERNANDES, C. I., & FERREIRA, F. A. (2019). To be or not to be digital, that is the question: Firm innovation and performance. *Journal of Business Research*, 101, 583-590.
- FICHMAN, R., BRIAN, G., DOS SANTOS, L. & ZHIQIANG Z. (2014). Digital Innovation as a Fundamental and Powerful Concept in the Information Systems Curriculum Source: *MIS Quarterly*, (38)2, 329-354
- GEZER, T. (2020). *Dijital Dönüşüm Çeviklik Kitabı*. Harvard Business Review Optimist Yayınevi
- GLENN, M. (2009). Organisational agility: How Business Can Survive and Thrive in Turbulent Times. *The Economist*, 1-27
- GÜREL, E., BULGURCU, B. & GÜREL, E. (2021). *İşletmecilikte Dönüşüm: Güncel Konulardan Seçkiler*, Ankara.
- HADJIELIAS, E., CHRISTOFI, M., CHRISTOU, P., & DROTAROVA, M. H. (2022). Digitalization, agility, and customer value in tourism. *Technological Forecasting And Social Change*, 175.
- HAGEN, B., ZUCHELLA, A. & GHAURI, P.N. (2019), "From fragile to agile: marketing as a key driver of entrepreneurial internationalization", *International Marketing Review*, (36)2, pp. 260-288. <https://doi.org/10.1108/IMR-01-2018-0023>
- HAIR, J.F., HULT, G.T.M., RINGLE, C.M. & SARSTEDT, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, Second Edition, Sage Publication, Los Angeles.
- <http://finews.org/wp-content/uploads/2019/06/banking-everywhere-never-at-abank.pdf>, [Erişim Tarihi: 23.03.2023].
- KAPLAN, A. (2018). Endüstri 4.0, "Nesnelerin İnterneti" Akıllı İşletmeler ve Muhasebe Denetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, Endüstri 4.0 ve Örgütsel Değişim Özel Sayısı, 1561-1579.
- KAYMAK, O. (2019). Dijital Bankacılık Kapsamında Türkiye'de Fintech İnovasyonu ve Uygulaması: Rusya Sektör Karşılaştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LEE, G. & CRESPI, N. (2010). *Shaping Future Service Environments With The Cloud And Internet Of Things: Networking Challenges And Service Evolution. Leveraging Applications Of Formal Methods, Verification, And Validation*
- MARTÍNEZ-CARO, E., CEGARRA-NAVARRO, J. G., & ALFONSO-RUIZ, F. J. (2020). Digital technologies and firm performance: The role of digital organisational culture. *Technological Forecasting and Social Change*, 154.
- MASKELL, B. (2001). Çevik üretim çağı, Tedarik Zinciri Yönetimi: *Uluslararası Bir Dergi*, Cilt. 6, No. 1, ss. 5-11.
- MICELI, A., HAGEN, B., RICCARDI, M. P., SOTTI, F., & SETTEMBRE-BLUNDO, D. (2021). Thriving, not just surviving in changing times: How sustainability, agility, and digitalization intertwine with organizational resilience. *Sustainability*, 13(4).
- MYHR, N. (2001). Business-to-business Partnerships— an empirical examination in a supply chain context.
- NADEEM, A., ABEDIN, B., CERPA, N. & CHEW, E. (2018). Editorial: Digital Transformation & Digital Business Strategy in Electronic Commerce - The Role of Organizational Capabilities, and *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*.
- ÖĞÜTÇÜ, N. (2019). Dijitalleşmenin Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PRAHALAD, C. K. & HAMEL, G. (1990) The Core Competence of the Corporation. *Harvard Business Review*, 68(3), 79-91.
- RICK D. (1991). *21st Century Manufacturing Enterprise Strategy, An Industry-Led View*, (1), Iacocca Institute, Lehigh University, Bethlehem, ABD, 215-758-5510.
- RIGBY, C., MARC, D., FORRESTER, P. & BURNETT, J. (2000). Çevik tedarik: sistem düşüncesini yeniden düşünmek, sistem pratiği. *Uluslararası Çevik Dergisi, MCB Üniversite Yayınları Yönetim Sistemleri 2/3*.
- SAMBAMURTHY, V., BHARADWAJ, A., & GROVER, V. (2003). Shaping agility through digital options: Reconceptualizing the role of information technology in contemporary firms. *MIS Quarterly*, 237-263.
- SAPUTRA, N., SASANTI, N., ALAMSAJAH, F., & SADELI, F. (2022). Strategic role of digital capability on business agility during COVID-19 era. *Procedia Computer Science*, 197, 326-335.
- SHARIFI, H. & ZHANG, Z. (1999). A Methodology For Achieving Agility In Manufacturing Organisations

ons: An Introduction. *International journal of production economics*, 62(1), 7-22.

ŠKARE, M., & SORIANO, D. R. (2021). A dynamic panel study on digitalization and firm's agility: What drives agility in advanced economies 2009–2018. *Technological Forecasting and Social Change*, 163.

WENDLER, R. (2014). Development of the Organizational Agility Maturity Model. *Proceedings of the 2014 Federated Conference on Computer Science and Information Systems*. s: 1197-1206.

WENDLER, R. (2016). Dimensions of Organizational Agility in the Software and IT Service Industry: Insights from an Empirical Investigation. *Communications of the Association for Information Systems*. 39. (21), s: 444.

YİTMEN, M. & GÜRBÜZ, E. (2020). *Scrum: Usta Sorulara Uzman Cevaplar*. Seçkin Yayıncılık.

YOZGAT, U. (2016). *Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı*. İstanbul.

ZAHEER, A. & ZAHEER, S. (1997). Catching the Wave: Alertness, Responsiveness and Market Influence in Global Electronic Networks. *Management Science*, 43,

ZENGİN, O. (2019). Türkiye'de Dijital Bankacılık Sistemi ve Gelişimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Finansal İktisat ve Bankacılık Programı (Yüksek Lisans Tezi).

ZHANG, J., LONG, J., & VON SCHAEWEN, A. M. E. (2021). How does digital transformation improve organizational resilience? – findings from PLS-SEM and fsQCA. *Sustainability*, 13(20), 11487.

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Aylak zamanı enküçükleyen tur oluşturma problemlerinin geri izleme yöntemi ile çözümüne ilişkin bir yazılım geliştirme uygulaması

A software development application for solving round trip slack time minimizing problems using backtracking method

Şahin İnanç¹

Hayrettin Kemal Sezen²

¹ Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Keles Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Bilgisayar Programcılığı Programı, Türkiye, e-mail: sahininanc@uludag.edu.tr

² Prof. Dr., Altınbaş Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Türkiye, e-mail: kemal.sezen@altinbas.edu.tr

Öz

İşletmelerde gün geçtikçe artan rekabet koşullarında küçük avantajlar bile önemli olabiliyorken lojistik de her geçen gün daha da büyük bir öneme sahip olmaktadır. İşletmelerin giderlerinin önemli bir kısmını lojistik oluşturmaktadır. Bu çalışma karayolunda yolcu taşımaya yapan bir lojistik şirketinin araçlarının seferleri arasında beklemelerine ilişkin aylak zaman toplamını en küçük kılacak şekilde, optimal çözümü garanti eden bir (kesin, exact) yöntemle çözümü gerçekleştirilmiştir. Çözüme yönelik C# programlama dili ile bir yazılım geliştirilmiştir. Problemin çözümüne ilişkin yöntem olarak Dal ve Sınır tekniğinin Geri İzleme yaklaşımı kullanılmıştır. Kullanılan bu yöntem; tam sayıya göre sayılamayı azaltma özelliğine sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Araç Rotalama Problemi, Gezgin Satıcı Problemi, Dal ve Sınır Yöntemi, Geri İzleme Yöntemi, C#
JEL: kodları C0, C60, C61.

Abstract

Even a small advantages can be important in the competition conditions that are increasing day by day in the enterprises, logistics is becoming more important with each passing day. A significant part of the expenses of enterprises constitute logistics. This study was carried out with a (exact, exact) method, which guarantees the optimal solution so as to minimize the total time spent waiting for the vehicles of a lojistik company carrying road passenger. The software was developed with the C# programming language for the solution. The method of solution of the problem was followed by the Backtracking approach of the Branch and Bound technique. This method used; has the ability to reduce total completed counting.

Keywords: Vehicle Routing Problem, Traveling Salesman Problem, Branch and Bound Technique, Backtracking Approach, C#

JEL codes: C0, C60, C61.

Citation/Atf: İNANÇ, Ş. & SEZEN, H. K. (2023). Aylak zamanı enküçükleyen tur oluşturma problemlerinin geri izleme yöntemi ile çözümüne ilişkin bir yazılım geliştirme uygulaması. *Journal of Life Economics*. 10(4): 247-256, DOI: 10.15637/jlecon.2219

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Şahin İnanç
E-mail: sahininanc@uludag.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Gün geçtikçe değişen ve gelişen küresel rekabet ortamında işletmelerin varlıklarını sürdürmesi ve rekabet avantajı elde etmesi için maliyet azaltma ile ilgili çözüm yolları aramasıyla, ulaştırma konusu giderek önem kazanmış, önemli bir rekabet unsuru haline gelmiştir. Sınırlı mallar ve ulaşım kaynakları, yüksek planlama karmaşıklığı ve lojistik hizmet sağlayıcıları arasındaki güçlü rekabet sayesinde artan maliyet baskısı, (Caric vd, 2008: 2) müşteri hizmetini optimize etmek için entegre lojistik sistemleri birincil ihtiyaç haline gelmiştir. İşletmeler ulaştırma ve taşıma maliyetlerini minimize etmek, aynı zamanda müşteri ihtiyaçlarının zamanında ve tam olarak karşılanması gibi birbiri ile çelişen problemlerin çözüm yolu arayışına girmiştir. Bu gibi karmaşık problemlerin çözümünde en çok kullanılan yöntemlerden biri, bir dağıtım şebekesinde araç filosuyla bir dizi müşteriye hizmet etmek isteyen bir kombinasyonel optimizasyon problemi olan "Araç Rotalama Problemi" optimizasyonudur. Araç Rotalama Problemi (ARP), bir veya birkaç depodan, coğrafi olarak dağınık şehirlere veya müşterilere, yan kısıtlamalara tabi olmak üzere, en uygun teslimat veya toplama güzergâhlarının tasarlanması problemi olarak tanımlanabilir. (Laporte, 1992: 1). Araç Rotalama Problemlerinde (ARP) amaç genellikle zamanı ya da mesafeyi veya birden çok kısıtı birden minimize etmektir. Bu kısıtlara bağlı kalınarak müşterilerin ihtiyaçları vaktinde karşılanmaya çalışılır. Bu sorun, işletmelerin bir dizi coğrafi olarak dağılmış müşteriye ulaştırılması için bir teslimat filosunun sağlanmasıyla ilgili zaman ve maliyetler nedeniyle işletmeler için ekonomik açıdan önemlidir. Buna ek olarak, bu tür sorunlar, otobüs sistemlerinde, posta taşıyıcılarında ve diğer kamu hizmet araçlarında araç rotalarının belirlenmesini gerektiren kamu sektöründe de önemlidir. Bu örneklerin her birinde, sorun tipik olarak bir tedarik yerinden bir takım müşteri lokasyonlarına teslimatı kolaylaştırmak için bir takım araçlar için birleştirilmiş yolların minimum maliyetini bulmayı içerir. Maliyet, mesafe ile yakından ilişkili olduğundan, bir şirket müşteri talebini karşılamak için birtakım araçların kat ettiği asgari mesafeyi bulmaya çalışabilir. Bunu yaparken, firma, beklenen müşteri hizmet düzeyini

artırırken veya en azından koruyarak maliyetleri en aza indirmeye çalışır (Bell vd, 2004: 41).

ARP ilk olarak George Bernard Dantzig ve John Ramser tarafından 1959 yılında ele alınmıştır. Dantzig ve Ramser çalışmalarında ayrı yerlerde bulunan servis istasyonlarına akaryakıt dağıtım problemini ele alıp çözüm için bir matematiksel programlama modeli geliştirmişler ve algoritmik bir yaklaşım ortaya koymuşlardır (Dantzig vd, 1959).

1.1. Literatüre Kısa Bakış

Hokama vd. (2016), çalışmalarında, araç rotalama problemlerini boşaltma kısıtı altında Dal Kesme yöntemini kullanarak problemin çözümü için algoritma geliştirmişlerdir.

Montoya vd. (2015), çalışmalarında, yeşil araç rotalama problemi (Yeşil ARP), alternatif yakıt araçları (AYA'ler) kullanılarak rotalama problemini çözmüşlerdir. Problemde AYA'ler sınırlı tank kapasitesine sahip olduğundan, güzergâhlar sadece alternatif yakıt istasyonlarından (AYİ'ler) geçebilirler. Montoya vd. yeşil ARP ile başa çıkmak için basit ama etkili iki aşamalı bir buluşsal yöntem önermişlerdir.

Barkaoui vd. (2015), çalışmalarında, müşteri memnuniyetini artırmaya yönelik bir strateji sunmuşlardır. Önerilen yeni yöntemde, daha önce ziyaret edilmiş müşterilerin memnuniyetini artırmak için zaman penceresiyle dinamik araç rotalamanın birleştirilmesi ile tasarlanmış hibrit bir genetik algoritma kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Simülasyonlar, yeni stratejiyi kullanan revize edilmiş algoritmanın değerini karşılaştırmakta ve bunun müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

Dastghaibifard vd. (2008), çalışmalarında, ARP için yeni bir paralel Dal ve Sınır algoritması önerilmiştir. Bu algoritmada, çok işlemcili paylaşılan bellek yerine çok bilgisayarlı ve dinamik yük dengeleyici bir yaklaşım kullanılmış. Problem türü olarak kapasiteli ARP seçilip yeni yöntem denenmiştir. Buldukları sonuçlar diğer algoritmalara göre daha başarılı olduğu görülmektedir.

Liu vd. (2008), çalışmalarında, basit montaj hattı dengeleme tip I probleminin çözümü için kesin

algoritmalar önermişlerdir. Önerilen algoritmalar yapıcı ve iki yıkıcı algoritmadan oluşuyormuş. Bu algoritmalarda, iyi bilinen birkaç alt sınır hesaplama yöntemi de uygulanmış. Bir dizi kıyaslama problemi örneğine dayanarak, önerilen algoritmaların performansını test etmek için hesaplamalı deneyler yapılmış. Hesaplanan sonuçlar, geliştirilen algoritmaların basit montaj hattı dengeleme kıyaslama problemi örneklerini çözmede etkili olduğu görülmektedir.

2. ARAÇ ROTALAMA PROBLEMLERİ

2.1. Dal ve Sınır Yöntemi

İlk olarak 1950'li yıllarda A.H.Land ve A.G.Doing tarafından geliştirilen Dal ve Sınır Yöntemi (D & S) matematiksel programlama problemlerinin en iyi çözümlerinin bulunması ile ilgili pek çok yönayem araştırması probleminde uygulanmaktadır. Doğrusal Programlama problemlerinin tamsayı karar değişkenleri ile çözülmesi bağlamında Land ve Doig (1960) Dal ve Sınır metodunu geliştirmiştir. Tamsayı Programlama modelini standart Doğrusal Programlama teknikleri (örneğin, simpleks metodu) kullanarak çözmeye çalışırken, tamsayı değerlerini almak için gerekli olan değişkenlerden bir veya daha fazlası, gerçek Doğrusal Programlama çözümünde kesirli olabilir. Dallarında Land ve Doig'ın algoritma dallarındaki süreçleri bu kesirli değişkenlerden alır. Bir dal, kesirli değişkenin, en büyük tamsayıya eşit veya daha küçük bir değere sahip olmasını gerektirir, diğer dal ise, değişkenin, daha büyük olan en küçük tam sayıdan büyük veya ona eşit bir değer almasını gerektirir. Algoritma, dalların düğümleri için doğrusal programlama alt problemlerinin çözümü ile devam eder. Nihai amaç, Doğrusal Programlama problemine en uygun çözümü üretmektir (Brusco, 2005: 4).

Dal ve Sınır yöntemi bir sorunla ilgili türlü aşamaları sistemli bir şekilde analiz ederek en iyi çözümü araştırır. Dal ve Sınır (D & S) algoritmaları, operasyonel araştırma, kombinasyonel optimizasyon ve yapay zeka konularında çok çeşitli problemleri çözmek için yaygın olarak kullanılır. Ancak, hangi algoritmaların D & S kategorisine girdiğine dair birçok fikir ayrılığı vardır. "Dal ve Sınır" terimi, genel, Karma-Tamsayı, Doğrusal Programlama problemlerini çözmek için bir

yönteme başvurmak için ilk olarak operasyonel araştırma alanında kullanılmıştır. Tartışmalı olarak, son yıllarda, yapay zekâ alanında kullanılan bir dizi AND / OR grafik arama prosedürünün aslında D & S algoritmaları olarak görülebileceği iddia edilmiştir (McKeown, 1991: 1).

Başlangıç adımında olanaklı çözümlerin toplam kümesi daha küçük alt kümelere ayrılır. Aynı anda her bir alt küme için üst veya alt sınır değerleri belirlenir. Daha sonra bu değerlere bağlı olarak bazı alt kümelerin çözümden atılması işlemi gerçekleştirilir (Sezen, 2017: 120).

D & S'de arama alanı, kökü asıl sorun olan bir ağaç olarak temsil edilir, iç düğümler kısmen alt problemleri çözer ve yapraklar potansiyel çözümlerdir. D & S, şimdiye kadar bulunan en iyi çözümün (üst sınır) giderek geliştirildiği birkaç yinelemeyle ilerler: Daha iyi bir çözüme götürecek ve karşılık gelen alt dalları kesecek olan alt problemleri ortadan kaldırmak için bir sınırlama mekanizması kullanılır. Bu, keşfedilen arama alanının boyutunu azaltır, ancak pratikte hala zaman alıcı olabilir ve örneğin paralel hesaplama kullanarak hızlanma gerektirir (Borisenko, 2017: 640). Dal ve Sınır algoritmasında, Gezgin Satıcı Problemi, alt tur (depoda başlayıp bitmeyen turlar) engelleyici kısıtları yok edilerek atama problemi haline dönüştürülür ve Macar Yöntemi ile çözüme başlanır. Satır ve sütün eleme yöntemiyle rotalar belirlenmeye çalışılır. Alt tur oluşursa; en kısa döngüyü engelleyecek kısıtlar ile dallandırılır. İstenilmeyen rotalara atama yapılmaması için maliyet matrisinde ceza katsayısı olarak büyük M sayısı atandıktan sonra matris tekrar baştan çözümlenerek tüm dallar için aday çözümler belirlenir. Tüm dallar için aynı iterasyonlar tekrarlandıktan sonra en iyi çözüme karar verilir (Keskintürk, 2015: 88).

Dallarında rutini, eğer bir alt uzay ümit vaat ediyorsa ve atılamazsa uygulanır, dolayısıyla bu alt alan, sonraki iterasyonlarda keşfedilecek diğer alt alanlara bölünür (Kadri, 2016: 44).

Dallarında var olan problemi iki ayrı alt probleme ayırma işlemidir. Böylece asıl problem yerine iki ayrı alt problem ortaya çıkmış olur. Oluşturulan bu alt problemler asıl problemin parçalanmış alt problemleri olmaktadır. Bu parçaları asıl

problemin kısmen çözülmüş halleri şeklinde de düşünebiliriz. Problemi Dal ve Sınır yöntemi ile çözebilmek için her aşamada problem alt problemlere (dallara) ayrılır. Ayrılan bu dallar diğer aşamada tekrar alt problemlere (dallara) ayrılır. Dal ve Sınır yöntemi ile problemin çözümü için dallanma iki farklı şekilde olmaktadır. Bunlar permütasyonel dallanma ve kombinasyonel dallanma olarak isimlendirilir (Sezen, 2017: 121).

Sınırlama fonksiyonu, D & S algoritmasının verimliliğinin ana bileşenidir ve düğüm seçimi ve dallanması için uygulanan stratejilerle dengelemez. En iyi durumda, belirli bir alt problem için bir sınırlama fonksiyonunun değeri, optimal çözümün değerine eşit olmalıdır, ancak bu amaçla ulaşmak çoğu durumda zordur (Kadri, 2016: 44).

Dallarda sayılamayı azaltmak ve optimal çözümü daha az sayımlama ile bulmak için sınırlama yapılır. Sınırlama yaparken sınırlama işlemi yapılacak alt problemin en iyi çözümü için önceden bir değer ya da aralık belirlenir. Bu aralığa ya da değere göre sınırlama yapılır. Yaratılan her bir alt problemde sınırlama yaparken genellikle alt problemin alabileceği en küçük ve en büyük değerler belirlenir. Belirlenen bu değerlerden en küçük olanı alt sınır, en büyük olanı da üst sınır olarak isimlendirilir. Alt ve üst sınırlar genellikle hesaplanarak bulunur. Sınırlama ile problemin alt çözümlerinden bazıları çözüm dışında bırakılarak sayımlama azaltılır. Bunun sonucunda bu probleme ait sınırlanmış alt dallar için gereksiz hesaplamalardan kaçınılmış olur. Başka bir deyişle sınırlama ile bir alt dalın dallandırılmasının verimli olup olmayacağı ortaya çıkmış olur. Bir alt dala konulan sınır ile problem çözümünün devamında bu dal üzerinden en iyi çözüme gidilip gidilemeyeceğine karar verilebilir (Sezen, 2017: 121).

Dal ve Sınır yönteminde optimal çözüm bulmak için iki farklı yol vardır. Bunlardan ilki Sıçramalı İzleme Yaklaşımı, diğeri de Geri İzleme Yaklaşımıdır.

2.1.1. Geri İzleme Yaklaşımı

Geri İzleme (Backtracking) Yaklaşımının temelinde yatan düşünce; ilk önce hızlı bir şekilde deneme çözümü bulunup daha sonra geriye doğru

daha iyi çözüm olup olmadığının araştırılmasıdır. Diğer bir deyişle ağaç yapısı üzerinde bir deneme çözümü bulunup daha sonra bu çözümün adım adım iyileştirilmesidir. Bir problemde sayılamayı azaltmanın yollarından biri deneme çözümü kullanmaktan geçer. Bir deneme çözümü bulduktan sonra, en iyi çözüm olarak; bulunan deneme çözümü kabul edilir. Deneme çözümünün bulunmasında herhangi bir yöntem kullanılabilir. Deneme çözümü bulunmazsa Dal ve Sınır yöntemi ile çok fazla sayımlama yapmak gerekir. Sayılamayı şu şekilde azaltabiliriz: Deneme çözümü bulduktan sonra alternatif çözümler için alt dallar araştırılırken daha kötü bir alt dala rastlandığında bu dalın sonraki aşamalarına (alt dallar) bakılmaksızın yarıda kesilerek çözümden atılır. Böylece daha az alt dal araştırılmış olup sayımlama azaltılır. Alt dallar araştırılırken ağacın en alt sınırına kadar gelindi ise ve bulunan çözüm deneme çözümünden daha iyi bir çözüm ise mevcut deneme çözümü yerine yeni bulunan çözüm geçer. Bu işlemler ağacın başlangıcından geriye doğru gidilerek tekrar edilir. Araştırılacak hiç alt dal kalmayınca kadar işlemlere devam edilir. Araştırılacak alt dal kalmayınca o ana kadar bulunan en son deneme çözümü en iyi çözüm olmuş olur (Sezen, 2017: 140).

Geri İzleme Yaklaşımı ile enküçükleme probleminin çözüm adımları şu şekildedir:

1. Adım: Asıl problem için alt sınır değerlerini belirle ve problemi alt problemlere (dallara) ayır.
2. Adım: Yeni yaratılan problemler için alt sınır değerlerini belirle.
3. Adım: En küçük sınır değerine sahip düğümü seçip alt problemlere parçalayıp dallandır.
4. Adım: Dallandırılacak düğüm kaldı ise 2.Adım'a git.
5. Adım: Dallandırma işleminin sonuna gelindiğinde bulunan çözüm değerini deneme çözümü olarak al.
6. Adım: Elde edilen deneme çözümü ile son aşamadan geriye doğru karşılaştırmalar yapılarak devam edilir. Yapılan karşılaştırmalarda sınır değeri daha büyük olan düğümler elimine edilir.

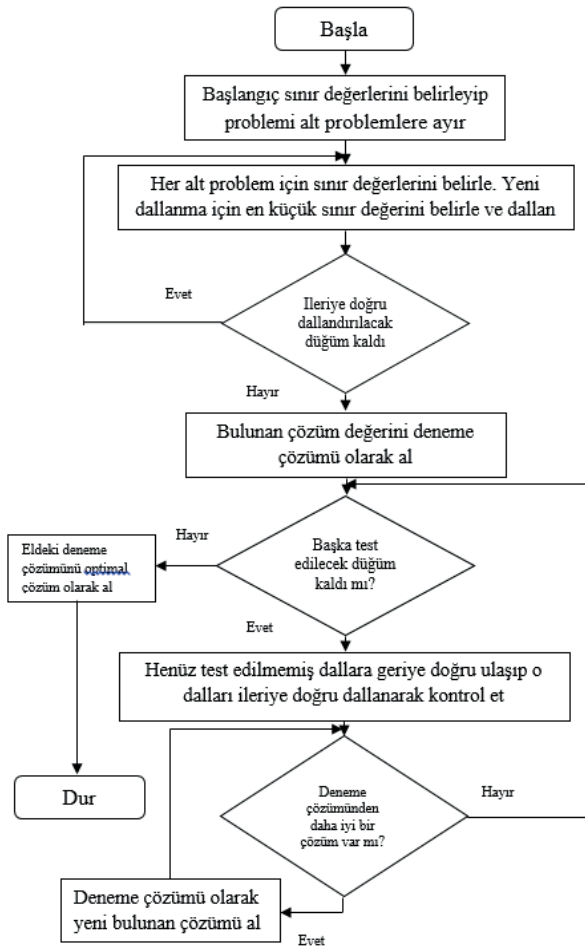
Daha sonraki aşamalarda bu düğümler üzerinde işlem yapılmaz.

7. Adım: Elimine edilemeyen düğüm değeri deneme çözümü değerinden küçük olduğu sürece en son aşamaya gelene kadar (tam bir çözüm bulununcaya kadar) dallandırmaya devam edilir. Yapılan karşılaştırmalarda daha küçük değerler bulundu ise deneme çözümü yerine daha küçük değerli yeni çözüm geçer.

8. Adım: Dallanma işlemi elimine edilmeyen tüm düğümlere uygulandıktan sonra optimal çözüm bulunmuş olur (Sezen, 2017: 141).

Geri İzleme Yaklaşımı ile enküçükleme probleminin çözüm adımları için akış diyagramı aşağıda yer alan şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1. Geri izleme yaklaşımı akış diyagramı

3. UYGULAMA

3.1. Problemin Tanımı

Çalışmada yer alan problem araçların boşta kalma (aylak kalma) sürelerinin enküçüklemeye çalışıldığı, karayolunda yolcu taşımaya yapan bir otobüs şirketine ilişkindir. Otobüs şirketinde kullanılan belirli bir sefer topluluğu için aylak zaman toplamını enküçükleyen rota belirlenmesine ilişkin optimal çözüm araştırılacaktır. Uygulamada rota dairesel olarak hesaplanmaya çalışılmıştır.

Diğer bir deyişle rota başladığı şehirde son bulacak şekilde hesaplanmaya çalışılmıştır. Çözümde alt turlar oluşabilmektedir. Bu durumda alternatif rotalar taranarak çözüme sadece dairesel olan rotalar dahil edilmiştir. Aynı şekilde çözümü imkânsız ya da çıkmaz rotalama durumlarıyla karşılaşılabilmektedir. Yine bu durumda da alternatiflere bakılıp çözümsüz rotalar çözümden çıkarılmış, dikkate alınmamıştır.

Uygulamada aynı şehre birden çok kez uğranabilmektedir. Problemde tanımlanan şekilde her şehre tanımlanan sefer sayısı kadar uğranılmıştır. Bu nedenle var olan problemdeki düğüm sayısı şehir sayısı kadar olmayıp sefer sayısı kadardır. Problemde bir şehre farklı zamanlarda tanımlanan her bir sefer için tekrar uğranacağından o şehir-zaman bileşimi ayrı bir düğüm olarak alınmalıdır.

3.2. Veriler

Uygulamada aşağıdaki iller ve seferler için aylak zamanı en küçük kılacak şekilde optimal çözüm araştırılmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi 24 sefer için sefer numarası, seferin başlayacağı şehir, seferin sona ereceği şehir, kalkış zamanı ve yolculuk süresi gibi bilgiler eldeki problem için tanımlanmıştır.

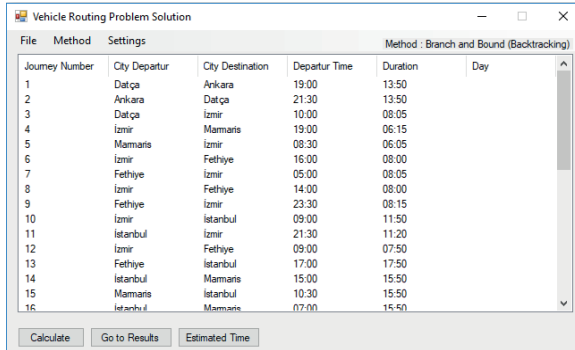
Tablo 1. Uygulama verileri

Sefer No.	Başlangıç Şehri	Bitiş Şehri	Kalkış Saati	Yol Süresi
1	Datça	Ankara	19:00	13:50
2	Ankara	Datça	21:30	13:50
3	Datça	İzmir	10:00	08:05
4	İzmir	Marmaris	19:00	06:15
5	Marmaris	İzmir	08:30	06:05
6	İzmir	Fethiye	16:00	08:00
7	Fethiye	İzmir	05:00	08:05
8	İzmir	Fethiye	14:00	08:00
9	Fethiye	İzmir	23:30	08:15
10	İzmir	İstanbul	09:00	11:50
11	İstanbul	İzmir	21:30	11:20
12	İzmir	Fethiye	09:00	07:50
13	Fethiye	İstanbul	17:00	17:50
14	İstanbul	Marmaris	15:00	15:50
15	Marmaris	İstanbul	10:30	15:50
16	İstanbul	Marmaris	07:00	15:50
17	Marmaris	İstanbul	00:00	15:50
18	İstanbul	Fethiye	17:00	17:50
19	Fethiye	İzmir	12:30	08:05
20	İzmir	Alanya	23:00	10:50
21	Alanya	İzmir	10:00	12:20
22	İzmir	Fethiye	00:00	08:00
23	Fethiye	İzmir	08:30	08:05
24	İzmir	Datça	18:00	07:35

2.3. Yazılımın Ekran Görünümü

Geliştirilen yazılımda üç *Form* penceresi yer almaktadır. İlk pencerenin ekran görünümü şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. Yazılımın ekran görünümü

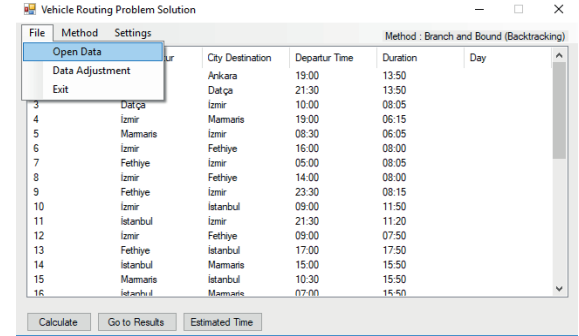
Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19:00	13:50	
2	Ankara	Datça	21:30	13:50	
3	Datça	İzmir	10:00	08:05	
4	İzmir	Marmaris	19:00	06:15	
5	Marmaris	İzmir	08:30	06:05	
6	İzmir	Fethiye	16:00	08:00	
7	Fethiye	İzmir	05:00	08:05	
8	İzmir	Fethiye	14:00	08:00	
9	Fethiye	İzmir	23:30	08:15	
10	İzmir	İstanbul	09:00	11:50	
11	İstanbul	İzmir	21:30	11:20	
12	İzmir	Fethiye	09:00	07:50	
13	Fethiye	İstanbul	17:00	17:50	
14	İstanbul	Marmaris	15:00	15:50	
15	Marmaris	İstanbul	10:30	15:50	
16	İstanbul	Marmaris	07:00	15:50	

Şekil 2'de otobüs seferleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler görünmektedir. Bu bilgilerin anlamları aşağıda yer alan tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ekran görünümündeki bilgiler

Ekran Görünümündeki İsim	Anlamı
Journey Number	Sefer Numarası
City Departur	Kalkış Şehri
City Destination	Hedef Şehir
Departur Time	Kalkış Zamanı
Duration	Süre
Day	Gün

Şekil 3. Ekran görünümündeki file (dosya) menüsü

Buradaki veriler Access veri tabanından çekilmektedir. Farklı bir veri tabanından veri çekmek istediğimizde şekil 3'deki gibi *File* menüsünden *Open Data* seçeneğini seçiyoruz. Buradan açılan pencere ile veri tabanını seçip verileri ekrana yansıtıyoruz.

İkinci *Form* penceresi veriler üzerinde değişiklik yaptığımız penceredir. Bu pencereyi *File* menüsünden *Data Adjustment* seçeneğini seçerek açıyoruz. Bu seçenektan sonra şekil 4'teki gibi yeni bir pencere karşımıza çıkıyor. Bu pencereden sadece veriler üzerinde değişiklik yapılabilir. Bu değişiklikler var olan veriyi değiştirme, var olan veriyi silme, yeni bir veri ekleme şeklindedir. Değişiklikleri şekil 3'de görüldüğü gibi *Change* butonuna basarak değiştirebileceğimiz gibi pencere üzerinde yer alan verinin üzerine çift tıklayarak da yapabiliriz. Verinin üzerine çift tıkladığımızda açılan pencere şekil 4'de görünmektedir.

Şekil 4. Data adjustment ekran görünümü

Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19.00	13.50	
2	Ankara	Datça	21.30	13.50	
3	Datça	İzmir	10.00	08.05	
4	İzmir	Marmaris	19.00	06.15	
5	Marmaris	İzmir	08.30	06.05	
6	İzmir	Fethiye	16.00	08.00	
7	Fethiye	İzmir	05.00	08.05	
8	İzmir	Fethiye	14.00	08.00	
9	Fethiye	İzmir	23.30	08.15	
10	İzmir	İstanbul	09.00	11.50	
11	İstanbul	İzmir	21.30	11.20	
12	İzmir	Fethiye	09.00	07.50	
13	Fethiye	İstanbul	17.00	17.50	
14	İstanbul	Marmaris	15.00	15.50	
15	Marmaris	İstanbul	10.30	15.50	
16	İstanbul	Marmaris	07.00	15.50	

Bunların dışında *Delete* butonuna bastığımızda o an seçili olan veri silinir.

Şekil 5. Change data ekran görünümü

Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19.00	13.50	
2	Ankara	Datça	21.30	13.50	
3				08.05	
4				06.15	
5				06.05	
6				08.00	
7				08.05	
8				08.00	
9				08.15	
10				11.50	
11	İstanbul	İzmir	21.30	11.20	
12	İzmir	Fethiye	09.00	07.50	
13	Fethiye	İstanbul	17.00	17.50	
14	İstanbul	Marmaris	15.00	15.50	
15	Marmaris	İstanbul	10.30	15.50	
16	İstanbul	Marmaris	07.00	15.50	

Add New butonuna bastığımızda ise altta yer alan şekil 6'daki gibi küçük bir pencere açılmaktadır. Bu pencereye veri eklerken veriler arasında virgül bulunması gerekir. Buraya yazdığımız veriden sonra *Ok* butonuna bastığımızda pencerede yer alan veri satırı verilerin var olduğu veri tabanına yeni bir kayıt olarak eklenecektir. *Cancel* butonuna bastığımızda ise veri ekleme işlemi iptal edilecektir.

Data Adjustment penceresinde yer alan *Exit* butonuna bastığımızda ise pencere kapanır.

Şekil 6. Add new data ekran görünümü

Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19.00	13.50	
2	Ankara	Datça	21.30	13.50	
3	Datça	İzmir	10.00	08.05	
4	İzmir	Marmaris	19.00	06.15	
5	Marmaris	İzmir	08.30	06.05	
6	İzmir	Fethiye	16.00	08.00	
7	Fethiye	İzmir	05.00	08.05	
8	İzmir	Fethiye	14.00	08.00	
9	Fethiye	İzmir	23.30	08.15	
10	İzmir	İstanbul	09.00	11.50	
11	İstanbul	İzmir	21.30	11.20	
12	İzmir	Fethiye	09.00	07.50	
13	Fethiye	İstanbul	17.00	17.50	
14	İstanbul	Marmaris	15.00	15.50	
15	Marmaris	İstanbul	10.30	15.50	
16	İstanbul	Marmaris	07.00	15.50	

Herhangi bir verinin üzerine çift tıkladığımızda yukarıda yer alan şekil 6'daki gibi bir pencere karşımıza çıkmaktadır. Bu pencerede üzerine çift tıklanan verinin ayrıntıları görünmektedir.

Burada veriler arasında virgül olacak şekilde istediğimiz kısımları silip değiştirdiğimizde ve ardından *Ok* butonuna bastığımızda değişiklikler veri tabanına kaydedilip *Data Adjustment* penceresine otomatik yansıtılacaktır. *Cancel* butonuna basıldığında ise pencerede değişiklik yapılsa da veri tabanına ekleme yapılmayıp herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

File menüsünde *Exit* seçeneği ise programdan çıkılmasını sağlar.

Aşağıda yer alan şekil 7'de görüldüğü gibi menü seçeneklerinden *Method* seçeneği seçildiğinde ise Araç Rotalama Problemlerinin (ARP) çözümü ile ilgili seçenekler görülmektedir. Buradan seçilen yöntemlere göre farklı çözüm yöntemleri ile ilgili seçenekler yer almaktadır. Buradan seçilen yöntem ilk pencerede sağ üstte görülmektedir. Örnek pencerede *Method: Branch and Bound (Backtracking)* (Yöntem: Dal ve Sınır (Geri İzleme)) olarak görülmektedir.

Şekil 7. Method sekmesi ekran görünümü

Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19.00	13.50	
2	Ankara	Datça	21.30	13.50	
3	Datça	İzmir	10.00	08.05	
4	İzmir	Marmaris	19.00	06.15	
5	Marmaris	İzmir	08.30	06.05	
6	İzmir	Fethiye	16.00	08.00	
7	Fethiye	İzmir	05.00	08.05	
8	İzmir	Fethiye	14.00	08.00	
9	Fethiye	İzmir	23.30	08.15	
10	İzmir	İstanbul	09.00	11.50	
11	İstanbul	İzmir	21.30	11.20	
12	İzmir	Fethiye	09.00	07.50	
13	Fethiye	İstanbul	17.00	17.50	
14	İstanbul	Marmaris	15.00	15.50	
15	Marmaris	İstanbul	10.30	15.50	
16	İstanbul	Marmaris	07.00	15.50	

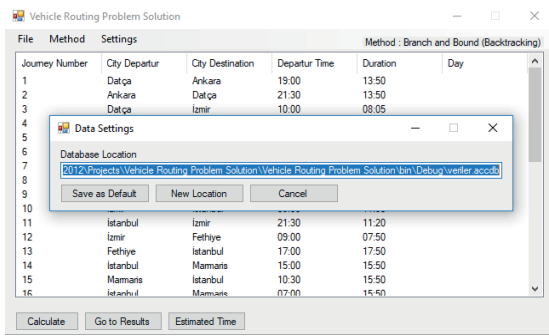
Menü seçeneklerinden *Settings* altında yer alan *Data Settings* ise veri tabanı için geçerli konum ayarlamasını yapmak için kullanılmaktadır. Program tekrar açıldığında, hangi konum ayarlandı ise veri tabanının o konumundan verileri çekip programı açmaya çalışacaktır. Bu seçenek ile ilgili ayrıntılar şekil 8'deki gibidir.

Şekil 8. Data settings sekmesi ekran görünümü

Journey Number	City Departur	City Destination	Departur Time	Duration	Day
1	Datça	Ankara	19.00	13.50	
2	Ankara	Datça	21.30	13.50	
3	Datça	İzmir	10.00	08.05	
4	İzmir	Marmaris	19.00	06.15	
5	Marmaris	İzmir	08.30	06.05	
6	İzmir	Fethiye	16.00	08.00	
7	Fethiye	İzmir	05.00	08.05	
8	İzmir	Fethiye	14.00	08.00	
9	Fethiye	İzmir	23.30	08.15	
10	İzmir	İstanbul	09.00	11.50	
11	İstanbul	İzmir	21.30	11.20	
12	İzmir	Fethiye	09.00	07.50	
13	Fethiye	İstanbul	17.00	17.50	
14	İstanbul	Marmaris	15.00	15.50	
15	Marmaris	İstanbul	10.30	15.50	
16	İstanbul	Marmaris	07.00	15.50	

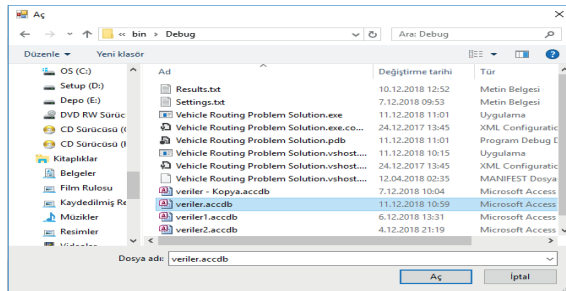
Data Settings'e tıkladığında şekil 9'deki pencere açılacaktır.

Şekil 9. Data settings ekran görünümü

Burada *Database Location* olarak görünen veri tabanının geçerli konumunu değiştirebiliriz. *Save as Default* butonuna bastığımızda üstteki *Database Location* olarak yer alan adres ne ise o adres geçerli adres olarak kaydedilecektir. *New Location* butonuna bastığımızda aşağıda yer alan şekil 10'deki gibi yeni bir konum adresi için bir pencere açılacaktır. Bu açılan pencereden hangi veri tabanı dosyasını seçersek *Aç* butonuna bastığımızda o veri tabanı konumu *Database Location* olarak görünecektir. *İptal* butonuna bastığımızda ise konum ile ilgili değişiklik iptal edilmiş olacaktır. Daha sonra yine *Save as Default* butonuna basarak yeni veri tabanı dosyası için konumu kaydetmemiz gerekir.

Şekil 10. Adres konumu ekran görüntüsü

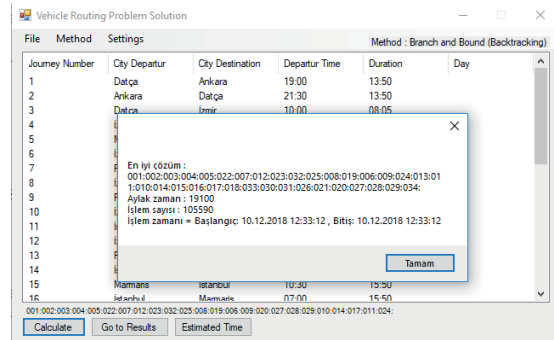
Cancel butonuna bastığımızda ise veri tabanı konumu ile ilgili değişiklik iptal edilmiş olacaktır. Veri tabanı konumu ile ilgili bilgiler programın bulunduğu konumda *Settings.txt* adlı metin belgesine kaydedilmektedir. Bu metin belgesinden konum ile ilgili bilgiyi metin belgesini açarak elle de değiştirebiliriz.

İlk pencerede şekil 11'deki gibi yer alan *Calculate* butonuna bastığımızda ise sağ üstte yer alan *Method: Branch and Bound (Backtracking)* olarak

ne seçildi ise o yöntemle göre program problemin çözümünü bulmaya çalışacaktır.

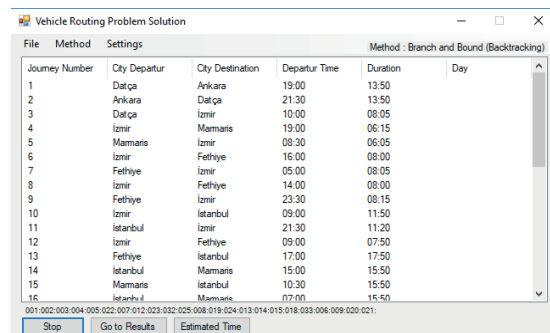
Şekil 11'de *Calculate* butonuna basıldığında değişiklikler görülmektedir. *Calculate* butonunun ismi *Stop* olarak değişmektedir. *Stop* butonuna basıldığında ise hesaplama yarıda kesilecek ve *Stop* butonu ismi tekrar *Calculate* olacaktır. Butonun hemen üstünde yer alan

Şekil 11. Calculate butonu ekran görünümü

001:002:003: ... gibi bilgiler olası rotaları göstermektedir. Bu rotalardan büyük bir kısmı dairesel rota oluşturmamaktadır. Bir kısmı imkânsız rotalar oluşturmaktadır. Küçük bir yüzdesi ise problemin tanımına uygun bir rota oluşturmaktadır. Alternatif rotaların (imkânsız ve eksik rotalar dâhil) tümü içerisinde ekranda 1 milisaneye aralıklarla o an hangi rotada kalındı ise o rota bilgisi görünmektedir. *Stop* butonuna basıldığında o an bulunan en küçük aylak zamanlı en iyi rota ekranda mesaj kutusu ile şekil 12'deki gibi gösterilmektedir. İşlemler yarıda kesildiğinden bulunan bu rota en iyi rota olmayabilir. Problem çözümü çok uzun değil ise hesaplamalar bittikten sonra yine mesaj kutusu ile ekranda en küçük aylak zamanlı en iyi rota ekranda gösterilmektedir.

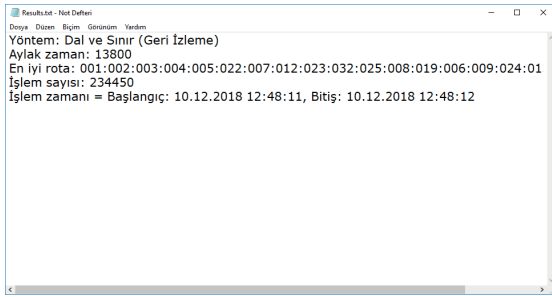
Şekil 12. Stop butonu ekran görünümü

Şekil 12’de rota dışında mesaj kutusunda işlem sayısı (her bir ileri ya da geri adım 1 işlem olacak şekilde) görülmektedir. Mesaj kutusunda yer alan İşlem zamanı kısmında ise işlemlerin başladığı tarih ve bittiği tarih görülmektedir. İşlem sayısı ortalama olarak saniyede 230.000 işlemidir.

Yukarıda yer alan Şekil 13’deki gibi *Go to Result* butonuna basıldığında ise sonuçlarla ilgili *Result.txt* metin belgesinde yer alan sonuçlar açılmaktadır. En son bulunan sonuç bu metin belgesine eklenmektedir. Sonuçlar aşağıda yer alan şekil 13’deki gibi görünmektedir.

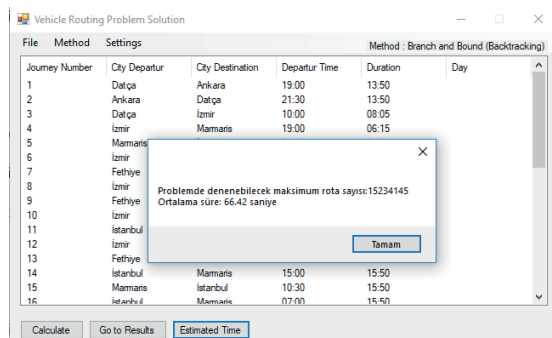
Şekil 13. Result.txt ekran görünümü

Her sonuç bulunduğunda önceki sonuç silinerek *Result.txt* dosyası değiştirilerek yenisi eklenmektedir.

Estimated Time butonuna bastığımızda ise problemin tahmini olarak ne kadar zamanda çözüleceği hesaplanıp gösterilmektedir. Bu bilgiler aşağıda yer alan şekil 14’deki gibi mesaj kutusunda gösterilmektedir. Buradaki tahmini süre bütün rotalar denendiğinde ortaya çıkabilecek en fazla süreyi göstermektedir. Gerçekte Geri İzleme Yaklaşımı sayesinde çoğu alternatif rota kötü çözüm üreteceğinden yarı yolda kesilip elenecektir. Böylece problemin çözümü tahmin edilen süreden daha kısa sürede bulunacaktır.

Şekil 14. Estimated time butonu ekran görünümü

3.4. Program dosyaları ve sistem gereksinimleri

Programın çalıştırıldığı bilgisayar konfigürasyonunu aşağıdaki gibidir;

İşlemci : Intel Core i5 6200U 2.3GHz

Bellek : 4 GB

İşletim Sistemi : Windows 10 (64 bit)

Grafik Kartı : NVIDIA GeForce 940M

Program dosyaları aşağıda yer alan tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. Yazılıma ait dosyalar

Dosya Adı	Açıklama
VehicleRouting	Programın çalıştırıldığı exe dosyası
ProblemSolution.exe	
Veriler.accdb	Microsoft Access 2010 veri tabanı dosyası
Settings.txt	Veri tabanı dosyasının geçerli konumunun ayarlandığı metin belgesi dosyası
Result.txt	Sonuçlar için metin belgesi

Dosya büyüklükleri aşağıda yer alan tablo 4’teki gibidir.

Tablo 4. Yazılıma ait dosya büyüklükleri

Dosya Adı	Dosya Büyüklüğü
VehicleRoutingProblem	30 KB
Solution.exe	
Veriler.accdb	1.392 KB (Veri miktarı artarsa diskte kapladığı alan bir miktar daha artabilir)
Settings.txt	1 KB
Result.txt	1 KB

Programın bellekte kapladığı yer 8.2 MB civarıdır. İşlem yaparken 9.5 MB civarına çıkabilmektedir.

Program işlem yaparken işlemci performansının yaklaşık %30'unu kullanmaktadır.

Yukarıdaki konfigürasyona sahip bir bilgisayarda program her saniyede yaklaşık 230.000 adımı kontrol etmektedir.

4. SONUÇ

Araç Rotalama Problemleri genellikle mesafeyi enküçüklemeye yöneliktir. Bu çalışmada; mesafe yerine toplam aylak (boşta bekleme) zamanı enküçüklemeye yönelik bir problemin, optimal garanti eden bir yöntemle çözümü bulunmuştur. Literatürde henüz yeni tanımlanmış bir problem olan aylak zamanı en küçüklemeye yönelik Araç Rotalama Probleminin Geri İzleme yaklaşımı ile çözümüne yönelik yapılan bir çalışma olmadığı görülmüştür.

Program çalıştırıldıktan sonra 24 düğüm için hesaplamalar 1 dakika kadar sürmüştür. Düğüm sayısı çok büyük seçilmemiştir. Toplam aylak zaman 5715 dakika, en küçük aylak zamana ait rota; 1 → 2 → 3 → 20 → 21 → 10 → 11 → 12 → 13 → 14 → 15 → 16 → 17 → 18 → 19 → 22 → 23 → 4 → 5 → 6 → 7 → 8 → 9 → 24 olarak bulunmuştur. Bulunan sonuç kesin çözüm yöntemlerinden Geri İzleme Yaklaşımı ile çözüldüğünden bir en iyi (optimal) çözümdür.

KAYNAKÇA

BARAKAOUI M., BERGER J. & BOUKHTOUTA A. (2015), Customer Satisfaction in Dynamic Vehicle Routing Problem with Time Windows, *Applied Soft Computing*, Vol 35, ss.423-432.

BELL J. E. & MCMULLEN P. R. (2004). Ant Colony Optimization Techniques for the Vehicle Routing Problem, *Advanced Engineering Informatics*, C. 18, ss.41-48.

BORISENKO A., HAIDL M. & GORLATCH S. (2017), A GPU Parallelization of Branch-and-Bound for Multiproduct Batch Plants Optimization, *Springer Science*, C. 73, ss.639-651.

BRUSCO M. J. & STAHL S. (2005), Statistics and Computing, Branch and Bound Applications in Combinatorial Data Analysis, *Springer Science*, ss.4-8.

CARIC T., CALIC A., FOSIN J., GOLD H. & REINHOLZ A., (2008). A Modelling and Optimization Framework for Real-World Vehicle Routing Problems, *Vehicle Routing Problem*, Intechopen.

DANTZIG G. B. & RAMSER J. H. (1959), The Truck Dispatching Problem, *Management Science*, 1959, C. 6, S. 2, ss. 80-91.

DASTGHAIBIFARD G.H., ANSARI E., SHEYKHALISHAHİ S.M., BAVANDPOURİ A. & ASHOOR E. (2008), A Parallel Branch and Bound Algorithm for Vehicle Routing Problem, *Proceedings of the International MultiConference of Engineers and Computer Scientists*, C. 2, ss.1-6.

HOKAMA P., MIYAZAWA F. K. & XAVIER E. C. (2016), Abranch and cut approach for the vehicle routing problem with loading constraints, *Expert System With Applications*, C. 47, ss. 1-13.

KADRİ A. A., KACEM I. & LABADİ K. (2016), A Branch-and-Bound Algorithm for Solving the Static Rebalancing Problem in Bicycle-Sharing Systems, *Computers & Industrial Engineering*, C. 95, ss.45-52.

KESKİNTÜRK T., TOPUK N. & ÖZYEŞİL O. (2015), Araç Rotalama Problemleri ile Çözüm Yöntemlerinin Sınıflandırılması ve Bir Uygulama, *İşletme Bilimi Dergisi*, C. 3, S. 2, ss.77-107.

LAPORTE G. (1992), The Vehicle Routing Problem: An overview of exact and approximate algorithms, *European Journal of Operational Research*, C. 59, ss.345-358.

LİU S. B., NG K. M. & ONG H. L. (2008). Branch-And-Bound Algorithms For Simple Assembly Line Balancing Problem, *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, C. 36, ss.169-177.

McKEOWN G.P., RAYWARD-SMITH V.J. & TURPIN H.J. (1991), Branch-And-Bound as a Higher-Order Function, *Annals of Operations Research*, C. 33, ss.379-402.

MONTOYA A., GUÉRET C., MENDOZA J. E. & VILLEGAS J. G. (2016), A Multi-Space Sampling Heuristic for the Green Vehicle Routing Problem, *Transportation Research Part C*, C. 70, ss.113-128.

SEZEN H.K., (2017). *Yöneylem Araştırması*, Bursa: Dora Yayınevi.

Koruma faaliyetlerinin finansmanında bir kamu fonu: Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı

A public fund for financing conservation activities: Contribution share for preservation of the immovable cultural assets

Yasemin Sarıkaya Levent

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Türkiye, e-mail: yaseminlevent@mersin.edu.tr

Öz

Taşınmaz kültür varlıkları insanlığın ortak mirasını oluşturmakta ve yapılı çevrenin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Kamusal bir görev ve toplumsal bir sorumluluk olarak taşınmaz kültür varlıklarının korunması sadece uzmanlık ve deneyim değil, aynı zamanda mali kaynak da gerektirir. Koruma faaliyetlerinin maliyeti temelde taşınmaz kültür varlığı maliki tarafından karşılanmakta olup, devlet anayasal bir yükümlülük olarak bu maliyetler için kolaylaştırıcı finansal çözümler sağlamaktadır. Türkiye'deki taşınmaz kültür varlıklarının sayısı göz önüne alındığında kamu kaynaklarının kısıtlı kaldığı bir gerçektir. Alternatif kamu kaynağı yaratmak amacıyla 2004 yılında 2863 sayılı Kanun'da yapılan değişiklik ile 'Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Katkı Payı' adıyla vergi müelliflerinden emlak vergilerinin %10'u kadar ek ödeme alınarak yeni bir kamu fonu hayata geçirilmiştir. Çalışmanın odağını bu kamu fonu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ilk olarak taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına ilişkin idari sistem özetlenmiş, ardından koruma faaliyetlerinin finansmanına ilişkin doğrudan ve dolaylı mali destekler ele alınmıştır. Daha sonra taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı hakkında ayrıntılar mevzuata dayalı bir şekilde sunulmuş ve katkı payına ilişkin sistem Gaziantep ili özelinde 2014-2018 yıllarını kapsayan dönemde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda bu kamu fonunun özellikle gelişmekte olan ülkelerde koruma finansmanı konusunda yaşanan sorunlara çözüm üretir nitelikte olduğu, aynı zamanda koruma faaliyetlerinin maliyetini tüm topluma dağıtarak sosyal adalet sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Taşınmaz Kültür Varlıkları, Koruma Faaliyetleri, Mali Destekler, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Katkı Payı, Gaziantep.

JEL kodları: H71, H29, K39.

Citation/Atf: SARIKAYA LEVENT, Y. (2023). Koruma faaliyetlerinin finansmanında bir kamu fonu: Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı. *Journal of Life Economics*. 10(4): 257-272, DOI: 10.15637/jlecon.2220

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Yasemin Sarıkaya Levent
E-mail: yaseminlevent@mersin.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Immovable cultural assets constitute the common heritage of humanity and are among the most important elements of the built environment. As a public duty and a social responsibility, the effective preservation of cultural assets and their transfer to future generations require not only expertise and experience but also financial resources. The costs of conservation activities are mainly borne by the owner of the immovable cultural asset, while the state, as a constitutional obligation, provides facilitating financial solutions for these costs. Considering the number of immovable cultural assets in Turkey, it is a fact that public resources are limited. In order to create alternative public resources, a new public fund was introduced in 2004 with an amendment to the Law No. 2863 under the name of 'Contribution Share for the Preservation of Immovable Cultural Assets' by charging tax authors an additional 10% of their real estate taxes. The focus of the study is on this public fund. Within the scope of the study, the administrative system for the preservation of immovable cultural assets is first summarized, followingly direct and indirect financial supports for the financing of conservation activities is discussed. Then, the details about the contribution share for the preservation of immovable cultural assets are presented in a legislative manner and the contribution share system is analysed for the province of Gaziantep in the period covering the years 2014-2018. As a result of the study, it is concluded that this public fund is a solution to the problems of conservation financing, especially in developing countries, and at the same time, it provides social justice by distributing the cost of conservation activities to the whole society.

Keywords: Immovable Cultural Assets, Conservation Activities, Financial Support, Contribution Share for the Preservation of Immovable Cultural Assets, Gaziantep.

JEL codes: H71, H29, K39.

1. GİRİŞ

Venedik Tüzüğü'nden (ICOMOS, 1965) günümüze tüm insanlığın ortak mirası olarak nitelenen anıtlar, sivil mimari yapılar ve sitleri kapsayan taşınmaz kültür varlıklarının, içerdikleri ekonomik ve kültürel değerler (Throsby, 2012) nedeniyle korunarak yaşatılması ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi hepimizin ortak sorumluluğu ve görevidir. Taşınmazın tescili ile başlayan koruma, özellikle kültür varlığının yapısal ve işlevsel bütünlüğünün devamlılığını sağlamak için yapılan, uzmanlık gerektiren, müdahale ölçeğinin gerektirdiği detayda hazırlanmış olan teknik plan ve projelere dayanan kapsamlı fiziksel müdahaleler olarak tanımlanabilir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik yapılan müdahaleler, proje gerektirmeyen bakım çalışmalarıyla ve basit onarımlarla desteklenmektedir. Bu anlamda koruma, devamlılık arz eden bir süreçtir.

Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında uzmanlığa dayalı teknik detaylar içeren kapsamlı plan ve projelerin hazırlanması önemli bir ilk aşama olmasına karşın, bu plan ve projelerin

varlığı tam anlamı ile korumayı sağlamak için yeterli değildir. Korumaya yönelik plan ve projelerin hazırlanması ve akabinde uygulanması, bunun yanı sıra ilgili iş ve işlemlerin denetiminin ve sürekliliğinin sağlanması karmaşık ve teknik bir süreç olmakla beraber aynı zamanda yüksek maliyetli bir süreçtir. Koruma faaliyetlerinin sayısının ve etkinliğinin artırılması ve sürekliliğinin sağlanması için özellikle uygulama aşamasında mali kaynakların varlığı ve yeterliliği büyük önem taşımaktadır (Jelincic & Sveb, 2021). Bu açıdan koruma, ekonomik gerçekler ışığında ele alınması gereken bir süreçtir (Lichfield, 1996).

Tüm insanlığın ortak mirası olan kültür varlıklarının korunmasında asli görev, uluslararası antlaşmalar yoluyla devletlere verilmiştir. 3534 sayılı Kanun ile 13.04.1989 yılında ülkemizce kabul edilen Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi gereği devletler, sınırları içerisinde yer alan taşınmaz kültür varlıklarının korunması için gerekli yasal ve idari yapıyı kurmakla ve koruma faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından da yeterli mali kaynağı sağlamakla yükümlüdür. Kültür varlıklarının korunması konusunda

sorumlu kılınan devletlerin gerek kendi kaynakları gerekse özel kaynaklar yolu ile bu süreci işletmesi beklenmektedir (Throsby, 2012). Ancak, 1993 yılında Colombo, Sri Lanka'da düzenlenen ICOMOS 10. Genel Kurulu'na katılan delegelerin de kabul ettiği gibi, koruma faaliyetleri için ayrılan kamu kaynaklarının dünya genelinde giderek daha kıt hale geldiği bir gerçektir (Golding, 1996). Son on yıllarda koruma faaliyetlerine ayrılan kamu kaynakları büyük ölçüde azalmaya devam etmiştir (Clausse, 2013).

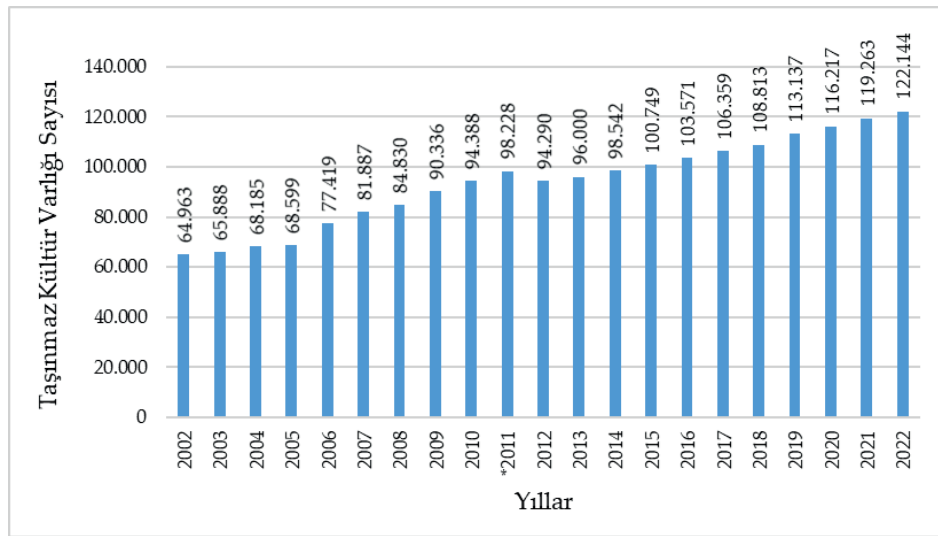
Tarih öncesi dönemlerden modern zamanlara kadar farklı medeniyetlere tanıklık etmiş olan bir coğrafyada yer alan Türkiye, çok sayıda yeri doldurulamaz ve eşsiz taşınmaz kültür varlığına ev sahipliği yapmaktadır. Merkezi ve yerel idareler tarafından yürütülen çalışmalara paralel olarak tescilli taşınmaz kültür varlığı sayısı her geçen yıl artmaktadır (Grafik 1). Taşınmaz kültür varlıkları, özellikle turizm açısından kayda değer bir ekonomik fayda sağlıyor olsa da (Gögebakan, 2015), bu taşınmazların refahı ve sürdürülebilirliği ancak düzenli bakım ve onarım görmeleri koşuluyla garanti altına alınabilir. Bu koşulun oluşabilmesi için de yeterli mali kaynağın mevcut olması gerekmektedir. Anıtların, sivil mimari yapıların ve sit alanlarının tescil sayısının yıllar içinde artması, Türkiye'nin sahip olduğu kültürel mirasının ne kadar zengin olduğunu gözler

önüne sererken, aynı zamanda gelecekteki mali yükümlülüklerin de artarak devam edeceğinin bir göstergesidir.

Taşınmaz kültür varlıklarının korunması sürecinde gerek idarelerin gerekse maliklerin karşılaştıkları farklı zorluklar bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde koruma faaliyetleri için kamu fonları aracılığı ile mali kaynak yaratmak zorlu konuların başında gelmektedir (Ulusan & Ersoy, 2018). Temelde gerçek ya da tüzel kişi ya da kamu kurum ve kuruluşları fark etmeksizin mülk sahibi tarafından üstlenilmesi beklenen koruma faaliyetleri için devlet kolaylaştırıcı mali çözümler sunmakta; ayrıca koruma faaliyetlerinin gerçek ve tüzel kişilerce üstlenilmesinin teşvikine yönelik yasal düzenlemeler bulunmaktadır (Koç, 2007; Başkan, 2011; Süslü, 2018, Ulusan & Ersoy, 2018). Her yıl sayısı artan tescilli taşınmaz kültür varlığına ve yanı sıra koruma faaliyetlerinin süreklilik gerektirmesine bağlı olarak artan finansman ihtiyacı ile yüzleşmek ve yeni çözümler geliştirmek gerekmektedir (Ulusan & Ersoy, 2018).

Bu amaçla, 2004 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yapılan bir düzenleme ile yerel düzeyde koruma faaliyetlerini finanse etmek amacıyla vergi müelliflerinden emlak vergilerinin %10'u kadar ek ödeme

Grafik 1. Türkiye genelinde yıllara göre tescilli taşınmaz kültür varlığı sayısındaki değişim

(*) 17.8.2011 tarihinde yayınlanan 648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince doğal varlıklar ile ilgili işlemler (o dönemki ismiyle) Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmiştir.

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak hazırlanmıştır. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-104412/turkiye-genelinde-yillara-gore-tasinmaz-kultur-varliklari-istatistigi.html>

alınarak oluşturulan bir kamu fonu hayata geçirilmiştir. 2863 sayılı Kanun'da 'Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Katkı Payı' olarak tanımlanan bu kamu fonu çalışmanın temel odağını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında ilk olarak Türkiye'deki koruma sistemine ilişkin idari yapı ve tescilli taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına yönelik doğrudan ve dolaylı mali destekler ele alınacaktır. Daha sonra çalışmanın odağı olan ve yeni bir kamu fonu olarak nitelendirilebilecek katkı payı hakkında ayrıntılar sunulacaktır. Son olarak katkı paylarına ilişkin işleyiş Gaziantep ili örneğinde incelenecektir.

2. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUMASINA İLİŞKİN İDARİ YAPI

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 63. maddesine göre;

"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir."

İlgili Anayasa maddesi hükmünce yürürlükte bulunan temel yasal düzenleme 1983 yılında hazırlanan ve 1987, 2004 ve 2011 yıllarında kapsamlı değişiklikler yapılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'dur. 2863 sayılı Kanun'un 10. maddesine göre;

"Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir."

Türkiye'de kültür varlıklarının korunması konusunda ana sorumlu merkezi idari birim Kültür ve Turizm Bakanlığı olup, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü merkezde Bakanlık adına kültür varlıklarının korunması konusundaki tüm iş ve işlemleri koordine etmektedir. Genel Müdürlük bünyesinde merkez, merkeze bağlı taşra ve taşra teşkilatlanması kapsamın-

da farklı ve özelleşmiş koruma görevlerinden sorumlu çeşitli birimler bulunmaktadır. Genel Müdürlüğün merkez ve taşra teşkilatlanmasının yanı sıra, merkezi ve bölgesel düzeyde koruma konularında karar vermekle görevli Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları adı verilen sürekli bilimsel kurullar bulunmaktadır.¹

Kültür varlıklarının korunmasında sadece merkezi yönetime değil, aynı zamanda yerel yönetimlere de sorumluluk verilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesinde göre;

"...Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar."

5393 sayılı Kanun'un ilgili maddesine dayanarak ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının iş gücünü azaltmak amacıyla 2004 yılında 2836 sayılı Kanun'da yapılan değişiklik ile yeni bir idari sistem geliştirilmiş; koruma bölge kurullarına tanımlanan yetki ve sorumlulukların bir kısmı yerel idari birimlerde oluşturulacak Koruma, Uygulama, Denetim Bürolarına (KU-DEB) devredilmiştir. Bu bürolar, büyükşehir belediyeleri veya valiliklerin imar ve/veya planlama müdürlükleri altında ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayıyla diğer belediyelerde örgütlenmektedirler.²

2863 sayılı Kanun'da koruma faaliyetleri, farklı ölçeklerde plan ve proje hazırlanmasından bu plan ve projelerin onaylanmasına, kültür varlıklarının tespit ve tescilinden kültür varlıklarında ve sit alanlarında koruma eylemlerinin güvence altına alınmasına kadar – taşınmaz kültür varlığının mülkiyet durumuna bakılmaksızın - çeşitlilik göstermektedir. Tüm bu koruma faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için insan kaynağı ve kurumsal kapasitenin yanı sıra mali kaynağa da ihtiyaç duyulmaktadır.

3. KORUMA FAALİYETLERİ İÇİN TANIMLANAN MALİ DESTEKLER

2863 sayılı Kanun'un 11. maddesi gereğince, koruma faaliyetlerinin temelde taşınmazın maliki tarafından yürütülmesi beklenmektedir. Ancak bu faaliyetler gerek yüksek maliyetli olması gerekse korumanın bireysel ve toplumsal bir sorumluluk olmasının ötesinde devletin asli sorumluluklarından birisi olarak tanımlanması nedeniyle bu faaliyetlerin hayata geçirilmesinde kamu finansmanı devreye sokulmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 63. maddesine istinaden merkezi ve yerel idarelerin, taşınmaz kültür varlıklarının korunması için mali destek sağlamaları anayasal bir yükümlülüktür. 2863 sayılı Kanun'un 12. maddesine göre;

"Özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının; korunması, bakım ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığınca aynı, nakdi ve teknik yardım yapılır. Bu amaçla, Bakanlık bütçesine yeterli ödenek konulur. Bakanlıkça yapılacak yardımlara ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir."

Türkiye'de taşınmaz kültür varlıkları mülkiyeti gerçek ve tüzel kişilerde veya kamu kurum ve kuruluşlarında olabilmektedir. Tescilli kültür varlığı maliki, yasal statüsü fark etmeksizin, koruma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinden ve sürdürülmesinden sorumlu olmasına karşın, taşınmaz kültür varlıklarında malikin mülkiyeti üstündeki kısıtlamaları onu diğer taşınmazlardan farklı kılmaktadır. Taşınmaz kültür varlıklarının mülkiyetine ilişkin en temel husus, bu taşınmazların 'devlet malı niteliğinde' olmasıdır.³ 2863 sayılı Kanun'un 5. maddesinde belirtildiği üzere;

"Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınmaz ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir."

Taşınmaz kültür varlıklarının devlet malı niteliğinde olması "[d]evlete, özel hukuk anlamındaki mülkiyet hakkını ve dolayısıyla bu haktan ortaya çıkan tasarruflarda bulunma imkânını..." (Koç, 2007: 58) vermemekle birlikte, bu durum devlete kültür

varlıkları ile ilgili denetim, gözetim, koruma ve değerlendirmeden ibaret bir hukuki himaye yetkisi vermektedir. Yasal düzenleme ile taşınmaz kültür varlıkları üzerinde maliklerin mülkiyet hakları devam ederken, bu haklar "...ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir..." hükmünü içeren Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 35. maddesine dayanarak sınırlandırmaya tabii tutulmaktadır. Mülkiyetin kamu yararı amacıyla sınırlandırılması karşılığında mülk sahiplerine koruma faaliyetlerini yürütebilmesi adına yasal düzenlemelerle bazı mali kolaylıklar tanımlanmıştır (Koç, 2007).

Türkiye'de koruma faaliyetlerine mali destek konusunda yetkili kamu kurumları merkezi idare olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, yerel idare olarak da belediyeler ve valiliklerdir.⁴ Kamunun özel mülkiyetteki taşınmaz kültür varlıklarının koruma faaliyetlerine yönelik yaptığı mali destekler, tedarik biçimine göre iki ana grup altında incelenebilir; doğrudan mali destekler ve dolaylı mali destekler (Rizzo & Throsby, 2006; Ulsan & Ersoy, 2018). Doğrudan mali destekler koruma faaliyetlerine yönelik verilen geri ödemeli ya da ödemesiz kredileri içerirken, dolaylı mali destekler ise çeşitli indirimleri ve muafiyetleri kapsamaktadır. Kamu tarafından sağlanan mali kaynakların ve kolaylıkların yanı sıra gerçek ve tüzel kişi konumundaki finansörler de taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında aktif rol almaktadır. Bu finansörlere sponsorluk ve teşvikler kapsamında sağlanan mali kolaylıklar da dolaylı mali destek olarak değerlendirilebilir.

3.1. Doğrudan Mali Destekler

Doğrudan mali destekler, fiyatlara, üretim faktörlerine veya ürünlere bağlı götürü bir miktar anlamına gelmektedir. Doğrudan mali destek kapsamında kamu, kendi bütçesinden ödenek ayırmakta ve harcama yapmaktadır. Türkiye'de doğrudan mali destekler iki temel konuda yapılmaktadır:

Kamulaştırma: Gerekli durumlarda, kısmen ya da tamamen gerçek ya da tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları Kültür ve Turizm Bakanlığının belirlediği programlar çerçevesinde kamulaştırılmaktadır. Bu amaçla Bakanlık bütçesine yeterli ödenek konulur. Ayrıca 2863 sayılı Kanun'un 15 maddesine

göre “[k]amu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî idare birlikleri tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırabilirler.” Kamulaştırma işlemleri 2863 sayılı Kanun’un 15. maddesi ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun 2863 sayılı Kanun’a aykırı olmayan hükümlerine göre yapılmaktadır.

Proje Hazırlama ve Uygulama: Taşınmaz kültür varlığının korunması süreci tipik olarak kültür varlığının önleyici bakımı, korunması, iyileştirilmesi veya uyarlanabilir yeniden kullanımı da dâhil olmak üzere bir dizi faaliyeti içermektedir ve bunların tümü farklı ölçeklerde hazırlanan uygulama projelerine dayanmaktadır. 2863 sayılı Kanun’un 12. maddesine istinaden, özel mülk sahiplerine Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından nakdi, teknik ve aynı yardımlar sağlanmaktadır. Bu yardımlar, 27/05/2015 tarih ve 29368 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik ile düzenlenmektedir. Yönetmelik kapsamında yardımın konusu taşınmaz kültür varlıklarının belgelenmesi, korunması ve onarımına yönelik hazırlanacak ve ilgili koruma bölge kurulunca onaylanacak rölöve çizimi ve restorasyon projeleri için proje yardımı ile ilgili koruma bölge kurulunca onaylı projeler doğrultusunda yapılacak müdahaleler için uygulama yardımı olarak tanımlanmıştır (md 5). Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve onarımı için proje hazırlanmasına veya hazırlatılmasına ve onaylı projelerin uygulamasına yönelik nakdi yardımların unsuru ve miktarları ilgili yönetmeliğin 6. maddesinde tanımlanmıştır.

Bakanlık tarafından sağlanan bu mali desteklerin yanı sıra, 2004 yılında 2863 sayılı Kanun’un 12. maddesine yapılan bir ekleme ile 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu uyarınca verilecek kredilerin en az %10’unun tescilli taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonu işlemlerine ilişkin başvurularda kullanılması zorunluluğu getirilmiştir.

3.2. Dolaylı Mali Destekler

Doğrudan mali desteklerden farklı olarak dolaylı mali destekler, kamunun bir kısım alacağından feragat ederek gerçek ve tüzel kişilerin mali

yükümlülüklerinde düzenlemeler yapmasıdır. Taşınmazın kültür varlığı olarak tescillenmesi ile birlikte kamu yararı adına mülkünde çeşitli sınırlamalara tabi olan maliklerin bunlardan kaynaklı kayıplarının telafisi adına yasal düzenlemelerle vergi indirimleri ve muafiyetleri tanımlanmıştır. Ayrıca koruma faaliyetlerine finansörlük yapacak olan gerçek ve tüzel kişileri teşvik etmek adına da farklı yasal düzenlemelerle mali kolaylıklar tanımlanmıştır.

Vergi indirimleri ve muafiyetleri:⁵ Tescilli taşınmaz kültür varlığı maliklerinin diğer mülk sahiplerinin tabi oldukları mali yükümlülüklerden muafiyeti ve korumaya ilişkin yapılacak bazı harcamalarda vergi indirimleri dolaylı mali destek anlamında ülkemizdeki en kapsamlı ve yaygın destek biçimi olarak ele alınabilir. 2863 sayılı Kanun’un 21. maddesine göre;

“Tapu kütüğüne “korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır” kaydı konulmuş olan taşınmaz kültür varlıkları ile arkeolojik sit alanı ve doğal sit alanı olmaları nedeniyle üzerlerinde kesin yapılanma yasağı getirilmiş taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları olan parseller her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.”

Bu maddeye istinaden; tescilli kültür varlığı maliki, taşınmazında ticari faaliyetler yürütenler hariç, emlak vergisi ve harçlardan muaf tutulmaktadır. Bu malikler ayrıca 4708 sayılı Yapı Denetim Kanunu ve 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu (md 4/m), 492 sayılı Harçlar Kanunu ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’nda (md 3/i) tanımlanan harçlardan da muaftır. Diğer yandan 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 17/2. maddesine göre, taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerine münhasır olmak üzere, bu projelendirmelerden yararlananlara verilen hizmetler ile projelerin uygulanması kapsamında yapılacak teslimler katma değer vergisinden muaf tutulmaktadır.

Sponsorluklar: 5228 sayılı Kanun ile değişik 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 89. maddesine göre, kültürel faaliyetlerle ilgili sponsorluk harcamaları ile bağış ve yardımlar, gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde bildirerek gelirlerden düşülebilmektedir. En geniş anlamıyla ve bütün kültürel faaliyetle-

ri kapsayacak şekilde hazırlanan düzenlemenin kapsamına Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen faaliyetler de dâhil edilmiştir. 193 sayılı Kanun'un 89/7 maddesine göre; "d) 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki taşınmaz kültür varlıklarının bakımı, onarımı, yaşıatılması, rölöve, restorasyon, restitüsyon projeleri yapılması ve nakil işlerine" dair harcamalar ile bu amaçla yapılan her türlü bağış ve yardımların %100'ü gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde belirtilebilmektedir.

Teşvikler: 2004 yılında kabul edilen 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, kültür ve sanat alanında faaliyet gösterecek yerli veya yabancı tüzel kişilerin kültür yatırımlarını veya kültür girişimlerini teşvik etmek, belgelendirmek ve denetlemek amacıyla hazırlanmıştır (md 1 ve 2). 5225 sayılı Kanun'un teşvik konuları kapsamına, amacı doğrultusunda olmak şartıyla 2863 sayılı Kanun kapsamındaki taşınmaz kültür varlıklarının kullanılması da dâhil edilmiştir (md 4/c). 5225 sayılı Kanun kapsamında ayrıca kültür yatırımı yapacak tüzel kişilere taşınmaz kültür varlığı tahsis edilebilmekte (md 5/a), yanı sıra belirli vergi muafiyetleri, destekler ve indirimler sağlanarak (md 5/b-d) koruma faaliyetlerinin devamlılığının sağlanması hedeflenmektedir.

Doğrudan ve dolaylı mali destekler, ülkenin herhangi bir yerindeki herhangi bir taşınmaz kültür varlığına yönelik koruma faaliyetlerinin yürütülmesi ya da taşınmaz kültür varlığının kullanımını amacıyla ilgili merkezi ya da yerel idarenin bütçesinden tahsis edilerek ya da tanımlı gelir kaleminden vazgeçilerek düzenlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 65. maddesine göre;

"Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir."

Gerek ülkemizde bulunan taşınmaz kültür varlığı sayısının fazla olması gerekse devletin koruma konusundaki görevini mali kaynakların elverişliliği ölçüsünde yerine getirecek olması hükmü göz önünde bulundurulduğunda her bir

taşınmaz kültür varlığının kamu finansmanı ile korunamayacağı bir gerçektir. Merkezi yönetim bütçe dağılımı içerisinde Kültür ve Turizm Bakanlığının yıllar içerisinde aldığı ödenek (Tablo 1) ve beraberinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yatırım bütçesine ilişkin dağılım (Tablo 2) incelendiğinde, koruma faaliyetlerinin finansmanındaki mevcut kamu kaynaklarının taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve bu korumanın sürekliliğinin sağlanması için yeterli olmadığı sonucuna varılabilir. Özellikle kamu mülkiyetindeki taşınmaz kültür varlıklarında koruma faaliyetlerinin finansmanı, kısıtlı kamu kaynakları göz önünde bulundurulduğunda önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları ve çoğu zaman taşınmaz kültür varlıklarının korunmasından daha öncelikli olarak değerlendirdikleri diğer birçok sorumluluğu bulunmaktadır. Öncelikler sıralamasında taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin koruma faaliyetlerinin sürdürülmesi alt sıralarda yer alabilmektedir. Bu nedenle, 2004 yılında kısıtlı kamu finansmanına çözüm üreten ve kamuya yeni mali olanaklar sağlayan (Özel, 2005) 'Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı' (buradan itibaren 'katkı payı' olarak anılacaktır) vasıtasıyla bir kamu fonu oluşturulmuştur.

4. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASINA KATKI PAYI

Kültür varlıklarının korunmasına ilişkin dünyadaki yeni eğilimler göz önünde tutularak hazırlanan (TBMM, 2003) ve 17/07/2004 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. 5226 sayılı Kanun kapsamında mali kaynaklara ilişkin yapılan düzenlemeler çerçevesinde yerel düzeyde koruma faaliyetlerinde kullanılmak üzere, kamu kaynaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi amacıyla, il sınırları içinde toplanan emlak vergileri düzenlenerek yeni bir kamu fonu geliştirilmiştir.

2863 sayılı Kanun'un 12. maddesine göre;

“Belediyelerin ve il özel idarelerinin görev alanlarında kalan kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla kullanılmak üzere 29/7/1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun 8 inci ve 18 inci maddeleri uyarınca mükellef hakkında tahakkuk eden emlak vergisinin %10'u nispetinde Ta-

şınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı tahakkuk ettirilir ve ilgili belediyesince emlak vergisi ile birlikte tahsil edilir.”

2863 sayılı Kanun'da yapılan değişikliği takiben 2005 yılında “...belediyelerin ve il özel idarelerinin görev alanlarında kalan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla tahakkuk

Tablo 1. 2014-2023 yılları arası Merkezi Yönetim Bütçe İcmali kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçe ödeneği ve genel bütçe ödeneğinden aldığı pay

Yıllar	Genel Bütçeli Kurumlar Toplam Bütçe Ödeneği (TL)	Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçe Ödeneği (TL)	Pay (%)
2014	428.396.493.000	1.974.789.000	0,461
2015	464.163.399.000	2.297.536.000	0,495
2016	560.782.309.000	2.777.769.000	0,495
2017	634.176.488.900	3.459.754.000	0,546
2018	751.299.665.000	3.997.003.000	0,532
2019	949.025.615.000	5.664.701.000	0,597
2020	1.082.021.197.000	5.127.247.000	0,474
2021	1.328.254.386.000	6.016.496.000	0,453
2022	1.728.401.621.000	7.109.129.000	0,411
2023	4.469.570.019.000	16.505.839.000	0,369

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Bakanlığı, 2014-2023 yılları arası Merkezi Yönetim Bütçe Kanunlarının Bütçe Türleri İtibarıyla Ödenek (A) Cetveli İcmallerinde yer alan veriler kullanılarak hazırlanmıştır. <https://www.sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-kanunlari/>

Tablo 2. 2014-2021 yılları arası Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün Kültür ve Turizm Bakanlığı toplam yatırım ödeneği ve yıl sonu Bakanlık harcaması içerisindeki payı

Yıl	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yatırım Ödeneği (TL)	Toplam Yatırım Ödeneği (Kültür, Eğitim, Turizm dâhil; DKHS-Teknoloji Araştırma-Sosyal İçme Suyu Hariç) (TL)	Toplam Yatırım Ödeneği içerisinde Genel Müdürlük Yatırım Ödeneği Payı (%)	Toplam Yıl Sonu Bakanlık Harcaması (TL)	Toplam Yıl Sonu Bakanlık Harcaması içerisinde Genel Müdürlük Yatırım Ödeneği Payı (%)
2014	131.500.000	468.800.000	28,050	1.877.597.529	7,004
2015	177.000.000	549.500.000	32,211	2.316.148.884	7,642
2016	332.780.067	728.110.000	45,705	2.643.629.379	12,588
2017	334.296.000	801.804.000	41,693	3.425.586.607	9,759
2018	453.109.000	910.985.000	49,738	4.489.304.100	10,093
2019	514.625.429	1.245.679.000	41,313	6.412.267.771	8,026
2020	519.656.618	1.179.740.000	44,048	5.630.308.152	9,230
2021	636.386.167	2.210.668.942	28,787	7.275.051.616	8,748

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2014-2021 yılları arası hazırlanan yıllık İdare Faaliyet Raporlarının Mali Bilgiler bölümündeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. <https://sgb.ktb.gov.tr/TR-45558/idare-faaliyet-raporlari.html>

eden emlak vergisinin %10'u oranında tarh, tahakkuk ve tahsil edilecek katkı payının uygulama esaslarını [belirlemek]" (md 1) amacıyla Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payının Tahsiline Dair Yönetmelik hazırlanmıştır. İlgili yönetmelik 22.08.2015 tarih ve 29453 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan aynı isimli yönetmelik ile değiştirilmiştir.⁶

2863 sayılı Kanun'un 12. maddesi ve ilgili yönetmeliğin 5. ve 6. maddelerine istinaden, belediyeler tarafından "...bina, arsa ve araziler için, mükellefiyetin başlangıç yılında tespit edilen vergi değeri üzerinden; mükellefiyetin başlangıç yılını takip eden yıldan itibaren ise, her yıl, bir önceki yıla ait vergi değerinin 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca aynı yıl için tespit edilen yeniden değerlendirme oranının yarısı nisbetinde artırılması suretiyle tespit olunacak değer üzerinden, yıllık olarak tarh, tahakkuk ve tahsil edilen emlak vergisinin yüzde on (%10)'u oranında..." emlak vergisi tahsilatı ile birlikte tahsil edilen katkı payı tutarları (büyükşehir belediyesi haricindeki illerde) il özel idareleri veya (büyükşehir belediyesi olan illerde) yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları tarafından açılan özel bir banka hesabına yatırılmaktadır. İlgili yönetmeliğin 7. maddesine göre katkı payı hesabında toplanan tutar "...taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan planlama, proje, uygulama ve kamulaştırma işlerinde kullanılmak üzere, proje sahibi il özel idaresine, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığına ve il sınırları içindeki belediyelere vali tarafından aktarılır ve harcamalar vali tarafından denetlenir." Bu anlamda il sınırları içinde kalan taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin yürütülecek koruma faaliyetlerinde kullanılmak üzere katkı payı hesabında toplanan bu tutar, toplandığı ile özel, yani yerel bir kamu fonu niteliğindedir. Merkezi yönetim bütçesinden bağımsız olması ve yerele özel mali kaynak yaratması açısından oldukça önemli ve yenilikçi bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

Kapsamı tanımlı ve yerelde harcanmak üzere oluşturulan bu kamu fonuna sadece yerel idareler, kendi yetki ve sorumluluk alanlarındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan korumaya yönelik plan ve proje hazırlama ile uygulama işlerinde ve kamulaştırma süreçlerinde kullanılmak üzere başvurabilmektedir (md 7). Başvuru dönemleri, ocak ayı itibari ile yıl içinde en az iki, en fazla dört dönem olacak şekilde valilikler tarafından belirlenmekte ve duyurulmaktadır (md 8).

Diğer tüm kamu fonlarında olduğu gibi katkı payı hesabının kullanımında da kararların öncelikle kamu yararını gözetilen bir politikaya dayanması gerekmektedir. Bu amaçla ilgili yönetmeliğin 7. maddesinde katkı payının kullanımına ilişkin ölçütler ve oranlar belirlenmiştir. Fon tahsis edilirken "...belediyeler, il özel idareleri ve yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarınca taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan planlama, proje, uygulama ve kamulaştırma işlerinin (KDV dahil) maliyetinin katkı payı hesabında toplanan tutar yeterli olmak şartıyla %95'ini aşmamak kaydıyla mevcut taşınmaz kültür varlığı sayısı, mevcut durumu, ilin kültürel değerlerine katkısı dikkate alınarak Valilik tarafından hakkaniyet ölçüsünde kullanılır." Katkı payının kullanımında (büyükşehir belediyesi haricindeki illerde) il özel idarelerine ve (büyükşehir belediyesi olan illerde) yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarına istisna tanımlanmış olup, bu birimlerce yürütülecek koruma faaliyetlerine ilişkin maliyetin tamamının karşılanabileceği; ancak, bu istisna kapsamında kullanılacak tutarın, başvuru dönemi itibariyle katkı payı hesabında toplanan tutarın %30'unu geçemeyeceği belirtilmektedir (md 7/3). Bir diğer istisnai durum ise Kültür ve Turizm Bakanlığının öncelik verdiği projelere tanınmış olup; katkı payının tutarının %20'lik kısmı İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerince takip edilmek üzere Bakanlığın öncelikli projelerde kullanılmak üzere ayrılacağı belirtilmiştir. İlgili yönetmeliğin 7/4. maddesine göre "[yıl içinde proje karşılığı tahsis edilmeyen tutar aynı amaçla kullanılmak üzere Bakanlık bütçesine aktarılır. Aktarılan bu tutarları aynı amaçla kullanılmak üzere gelecek yıl bütçesine aktarmaya Bakanlık yetkilidir." Bu son istisnai durum yerel idarelerce kullanılması öngörülen fonun %20'lik kısmının merkezi idarenin yetki ve sorumluluğuna aktarılması olarak algılansa da, bu durum katkı payının yerele özel bir kamu fonu oluşturduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Aksine, merkezi idarenin de yerelde yaratılan bu fondan istisnai şekilde yararlanabiliyor olması, yerelde yürüt-

mekle yükümlü olduğu koruma faaliyetlerini daha etkin ve verimli şekilde yürütebilmesine olanak sağlamaktadır.

Katkı payının yaygın kullanımının sağlanabilmesi için fona ikinci kez başvurularda süre sınırlaması getirilmiş; ilgili yönetmeliğin 14. maddesinde "...bir önceki işe ilişkin geçici kabulün yapıldığı yılı takip eden yıldan itibaren en az on yıl geçmesi..." gerektiği belirtilmiştir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında süreklilik gerektiren tadilat ve tamirat uygulamaları ise bu süre kısıntısından muaf tutulmuştur.

İlgili yönetmeliğe göre katkı payı hesabından desteklenmek amacıyla yapılacak olan başvurular "...başvuru dönemini takip eden ay sonuna kadar valilerce değerlendirilir" (md 12). Bu değerlendirme sürecinde ve projelerin öncelik sırasının belirlenmesinde gerekli görülmesi halinde vali başkanlığında "...il kültür ve turizm müdürü, il özel idare genel sekreteri veya yatırım izleme ve koordinasyon başkanı, proje gönderen belediyelerin başkanları ile il genel meclisinden ve büyükşehir belediye meclisinden bir üyenin katılımıyla..." (md 12) istişari nitelikte bir komisyon oluşturulur. Katkı payı hesabından desteklenecek başvuru, il içerisinde ve başvuruların kamu kurum ve kuruluşları arasında adil bir şekilde dağıtılabilmesi için ilgili yönetmeliğin 11. maddesinde değerlendirme öncelikleri belirlenmiştir. Buna göre mevcut durumu nedeniyle aciliyet arz eden taşınmaz kültür varlıklarından "...projelendirilmesi ve onarımı devam edenler..." (md 11/1/a/1) ile "...malzeme, taşıyıcı sistem ve zemin sağlamlaştırılması gerekenler..." (md 11/1/a/2) fondan desteklenmesi öngörülen öncelikli koruma faaliyetleridir. Aciliyet arz eden taşınmaz kültür varlıklarını takiben koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması, koruma amaçlı imar planlarında özel proje uygulama alanı olarak ayrılmış yerlerdeki projelerin hazırlanması ve uygulanması, çevre düzenlemesi, kentsel tasarım ve sokak sağlıklaştırma uygulamaları, kentsel sit alanlarındaki kamuya ait taşınmaz kültür varlıkları ve anıt yapılar ile koruma alanlarına ilişkin projelerin hazırlanması ve uygulanması ile yönetim planlarının hazırlanması şeklinde bir sıralama görülmektedir. Değerlendirme sıralamasında son olarak diğer taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin proje ve uygulamalar ile kamulaştırmalar yer almaktadır.

Katkı payı hesabında toplanan tutar, ilgili yönetmeliğin 13. maddesinde belirtildiği üzere kamulaştırma ile planlama, projelendirme ve uygulama olmak üzere iki temel alanda kullanılabilir.

2863 sayılı Kanun'un 15/a. maddesi uyarınca, "[k]ısmen veya tamamen gerçek ve tüzel kişilerle mülkiyetine geçmiş olan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile korunma alanları Kültür ve Turizm Bakanlığınca hazırlanacak programlara uygun olarak..." ve "[k]amu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî idare birlikleri tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla" taşınmaz kültür varlıkları kamulaştırılmaktadırlar. İlgili yönetmeliğin 10/2. maddesine göre, 2863 sayılı Kanun'un 15. maddesi ile belediyelere verilen yetkiler kapsamında yapılacak kamulaştırmalar ve koruma amaçlı imar planları veya projelerinin uygulanmasında ihtiyaç duyulan kamulaştırmalar katkı payı hesabından karşılanabilmektedir.

Taşınmaz kültür varlığına ilişkin yürütülen koruma faaliyetleri, varlığın niteliğine bağlı olarak farklı ölçeklerde ve uzmanlık düzeyinde plan ve proje hazırlığına dayanmaktadır. Sit alanlarında koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında; koruma amaçlı imar planları ile tespit edilmiş özel proje alanlarının projelendirilmesinde ve uygulanmasında; çevre düzenlemesi, kentsel tasarım ve sokak sağlıklaştırma projelerinin hazırlanmasında ve projelerin uygulanmasında bu fondan yararlanılabilmektedir (md 10/3/a-c). Ayrıca taşınmaz kültür varlıklarına yönelik hazırlanacak olan yönetim planlarının yaptırılması ve bunların uygulanmasında gereken bütçe de katkı payı hesabından karşılanabilmektedir (md 10/3/d). Yapı ölçeğinde ise rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile bunlara ilişkin mühendislik projelerinin yaptırılması ve bunların esaslı onarım (restorasyon) uygulamaları (md 10/3/ç) ile tadilat ve tamirat uygulamaları (md 10/3/e) katkı payı kapsamında finanse edilebilmektedir. Katkı payının kullanılacağı diğer iki özellikli koruma faaliyeti ise tescilli müze binalarının teşhir tanzim proje ve uygulama işleri ile arkeolojik kazı alanlarında yapılacak bakım, onarım ve restorasyona yönelik proje ve uygulama işleridir (md 10/3/f-g).

5. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASINA KATKI PAYININ GAZİANTEP ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ

Bu çalışma kapsamında, katkı paylarının yerel düzeyde ne kadarlık bir fon oluşturduğu ve nasıl harcandığının bir örnek üzerinden ele alınması amacıyla Gaziantep Valiliği, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığından temin edilen katkı payı hesabına ilişkin 2014-2018 yılları arasındaki veriler incelenmiştir.⁷

Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Gaziantep önde gelen sanayi ve turizm kentlerinden birisidir. Yerleşme tarihi ilk uygarlıklara kadar dayanan Gaziantep, taşınmaz kültür varlıkları ve

sit alanları anlamında oldukça zengin bir mirasa ev sahipliği yapmaktadır (Tablo 3). Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının ve sit alanlarının çoğu merkez ilçelerde, özellikle tarihi kent merkezinin bulunduğu Şahinbey ilçesinde bulunmakta; bir kısmı Fırat Nehri boyunca, geri kalanı ise ilin kırsal alanlarına dağılmış durumdadır.

2014-2018 yılları arasında her yıl artan bir oranda, yıllık ortalama 8,4 milyon TL, toplamda 42 milyon TL katkı payı hesabına nakit girişi olmuştur (Tablo 4). Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin 2018 mali yılı gerçekleşen gider bütçesinin 1.426,2 milyon TL ve gerçekleşen gelir bütçesinin ise 1.323,5 milyon TL (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2018), yani 102,6 milyon TL bir borçlanmanın söz konusu olduğu bir tabloda

Tablo 3. 2022 yılı sonu itibariyle Gaziantep İlinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanları sayısı

Taşınmaz Kültür Varlıkları	Adet	Sit Alanları	Adet
Anıt ve Abideler	4	Kentsel Sit Alanı	2
İdari Yapılar	36	Kentsel Arkeolojik Sit Alanı	1
Kültürel Yapılar	95	Tarihi Sit Alanı	1
Askeri Yapılar	6	Arkeolojik Sit Alanı	322
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	22	Toplam	326
Dinsel Yapılar	77		
Mezarlıklar	36		
Sivil Mimarlık Örneği	797		
Kalıntılar	8		
Toplam	1.081		

Kaynak: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü İllere Göre Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği ve İllere Göre Sit Alanları İstatistiği verileri kullanılarak hazırlanmıştır. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44797/tasinmaz-kultur-varliklari-ve-sit-alanlari.html>

Tablo 4. 2014-2018 yılları arasında Gaziantep İlinde yıl bazında katkı payı hesabında toplanan tutar ve yıllar bazında katkı payı hesabından talep edilen ve harcanan tutarlar

Yıllar	Yıl bazında Toplanan Katkı Payı (TL)	Yıl içinde Katkı Payı Hesabından Talep Edilen (TL)	Yıl içinde Katkı Payı Hesabından Harcanan (TL)
2014	6.165.347,75	11.213.844,71	10.858.152,37
2015	7.829.299,11	7.244.254,88	7.126.750,02
2016	9.184.883,84	3.802.441,92	3.802.441,92
2017	9.433.536,56	7.546.608,47	3.212.522,93
2018	9.429.876,22	7.627.080,98	1.456.936,92
Toplam	42.042.943,48	37.434.230,95	26.456.804,16

Kaynak: Gaziantep Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığından temin edilen verilerle hazırlanmıştır.

taşınmaz kültür varlıklarının koruma faaliyetlerini için yaratılan bu bütçe oransal olarak az olmasına rağmen hizmete özel olması anlamında kayda değerdir.

2014-2018 yılları arasında katkı payı hesabından desteklenen projeler incelendiğinde 52 proje başvurusunun onaylandığı, bu projelere katkı payı hesabından toplamda 37,4 milyon TL bütçe ayrıldığı, ayrılan bu bütçenin 26,5 milyon TL kadar kısmının harcandığı görülmektedir (Tablo 4). Başvurusu onaylanan ancak bütçesini harcamamış olan projelerden 2 adedi 2015 yılından kalmıştır ve tamamlanmamış proje olarak değerlendirilebilir. Bütçesini harcamamış olan 11 adet proje ise 2017 ve 2018 yıllarında destek almış projelerdir ve süren proje olarak değerlendirilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında katkı payı hesabından talep edilen destek tutarı ile harcanan tutar arasındaki belirgin fark, projelerin devam etmesi ve ayrılan bütçelerin tam olarak harcanmamış olmasıdır. 2014 ve 2015 yıllardaki talep ve harcama tutarları arasındaki fark ise, 2015 yılında tamamlanmamış olan iki projenin bütçesinin katkı payı hesabına yeniden aktarılması ve tamamlanan projelerde öngörülen bütçenin daha azına maliyetle projenin tamamlanması nedeniyle artan miktarın katkı payı hesabına aktarılmasından kaynaklanmaktadır. 2014-2018 yılları arasında katkı payı hesabından destek almaya hak kazanan projelerin neredeyse tamamı

tek dönemlik başvururken, sadece 6 adet proje ilk başvuru dönemini takip eden dönemlerde de başvuru yaparak destek almışlardır.⁸

Katkı payı hesabına başvuran projelerin, yapılacak işin kapsamına bağlı olarak farklı miktarlarda destek talep ettiği görülmektedir. 52 proje içinde sadece 11 adedi 1 milyon TL üzerinde bütçe talep etmiş olup, en yüksek finansman 4 farklı başvuru döneminde destek alan ve Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yürütülen “Gaziantep Kalesi Alt Galerileri Restorasyonu Uygulama işi” olmuştur.

Tamamlanmamış ya da süren proje olmasına bakmaksızın katkı payı hesabına başvuran ve destekleri onaylanan 52 adet projenin il genelindeki dağılımı incelendiğinde, projelerin %63’ünün merkez ilçelerden birisi olan ve tarihi kent merkezinin de sınırları içerisinde bulunduğu Şahinbey ilçesinde yer aldığı görülmektedir (Grafik 2). İl genelini kapsayacak şekilde sadece 1 adet proje desteklenirken,⁹ merkez ilçelerde 36, diğer ilçelerde ise 15 adet proje desteklenmiştir.

2014-2018 yılları arasında katkı payı hesabından destek almaya hak kazanan yerel idari birimlerin dağılımında (Grafik 3) yerel yönetimler ile merkeze bağlı yerel idari birimlerin kullanımı arasında bir denge gözetildiği görülmektedir. Belediyeler toplamda 28 projeye destek alırken, Valiliğe bağlı birimler 23 projeye destek almıştır.

Tablo 5. 2014-2018 yılları arasında Gaziantep İlinde katkı payı hesabından desteklenen projelerin türlerine göre dağılımı

Proje Türü	Proje Sayısı	
Kamulaştırma	1	
Arkeolojik Kazı Çalışmaları	3	
Proje ve Plan Hazırlama	Restorasyon	4
	İç düzenleme (Tanzim)	1
	Çevre Düzenleme Projesi	2
	Sokak Sağlıklaştırma Projesi	6
	Koruma Amaçlı İmar Planı	1
Uygulama	Restorasyon	28
	İç düzenleme (Tanzim)	2
	Çevre Düzenleme Projesi	3
	Sokak Sağlıklaştırma Projesi	1
Toplam	52	

Kaynak: Gaziantep Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığından temin edilen verilerle hazırlanmıştır.

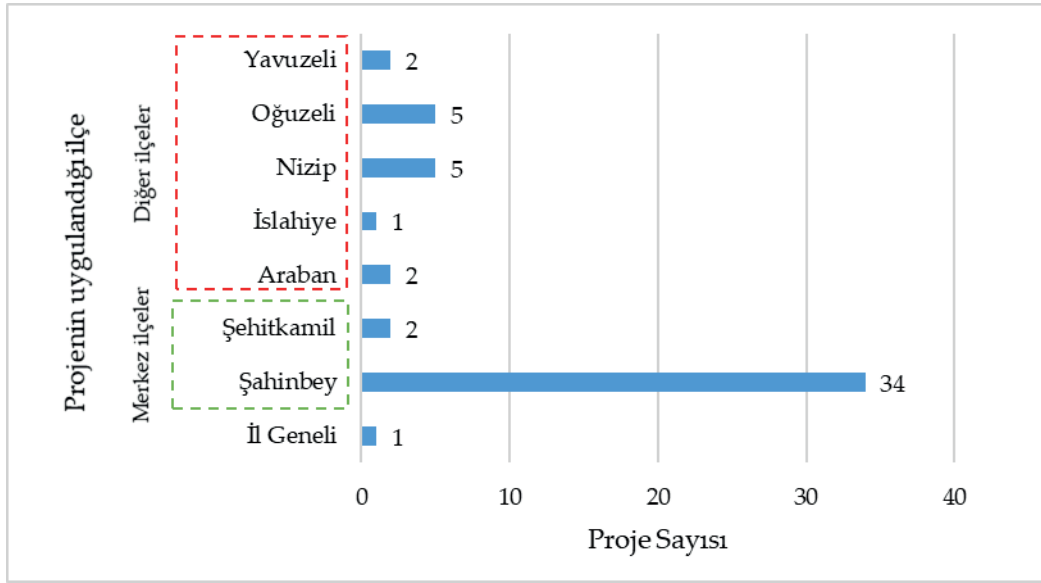
Merkezi idarenin ise sadece 1 adet projesi desteklenmiştir.¹⁰

Gaziantep ilinde 2014-2018 yılları arasından katkı payı hesabından destek almaya hak kazanan projelerin %65'i uygulamaya yönelik olup, projelerin ve planların hazırlanmasına %24 oranında katkı sağlanmıştır (Tablo 5). İl sınırları içerisinde yer alan arkeolojik sit alanlarında sürdürülen koruma faaliyetlerine yönelik 3 adet destek sağ-

lanırken, kamulaştırmaya yönelik ise sadece 1 adet projeye destek verilmiştir. Bu anlamda ilgili yönetmelikte verilen öncelik sıralamasına uygun hareket edildiği sonucuna varılabilir.

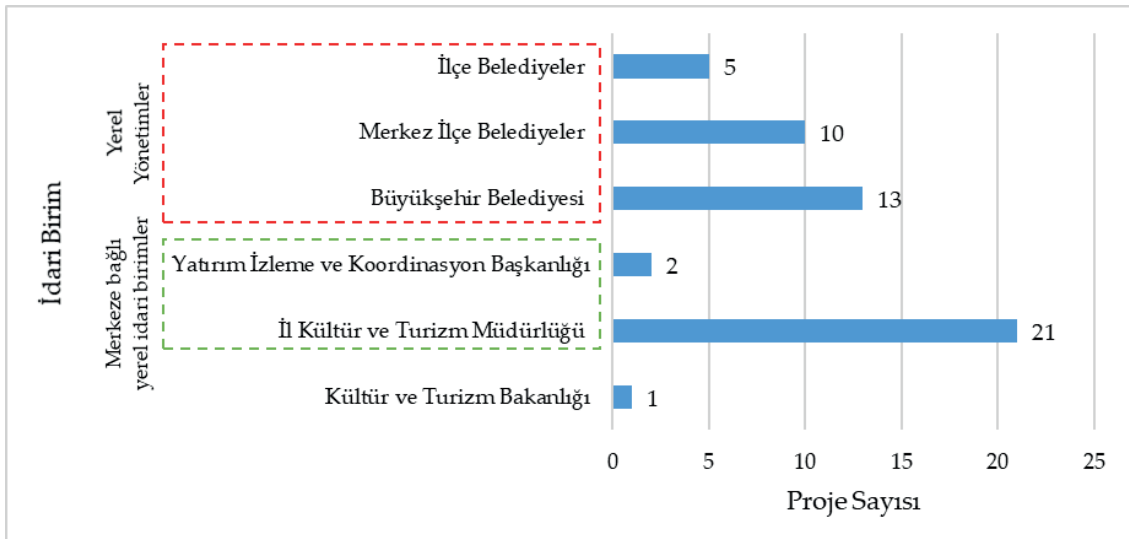
Katkı payı düzenlemesi kapsamında oluşturulan kamu fonunun devreye girmesiyle birlikte Gaziantep ilindeki yerel idari birimler koruma faaliyetlerine ilişkin projelerini uygulamada mali açıdan daha güçlü hale gelmişler; 2014-2018 yılları

Grafik 2. 2014-2018 yılları arasında Gaziantep İlinde katkı payı hesabından desteklenen projelerin ilçelere göre dağılımı

Kaynak: Gaziantep Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığından temin edilen verilerle hazırlanmıştır.

Grafik 3. 2014-2018 yılları arasında Gaziantep İlinde katkı payı hesabından desteklenen projelerin faydalanan idari birimlere göre dağılımı

Kaynak: Gaziantep Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığından temin edilen verilerle hazırlanmıştır.

arasında Gaziantep Kalesi'nde yürütülen restorasyonlar, Rumkale çevre düzenleme çalışmalarının yürütülmesi, Gaziantep Yaşayan Kültür ve Sanat Merkezi renovasyonu gibi önemli projeleri katkı payı hesabından finanse ederek hayata geçirilebilmişlerdir.

6. SONUÇ

Koruma faaliyetlerine yönelik kamu fonları, kültür varlıklarının korunması ve gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılabilmesi için önemlidir. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, koruma faaliyetleri için etkin bir fon oluşturmak yetkili idari birimler için her zaman öncelikli olmayabilir. Bir restorasyon projesine ya da bir arkeolojik sit alanında çevre düzenleme projesinin uygulanmasına ödenek ayırmak yerine, eğitim, sağlık ya da diğer asli görevler ön plana çıkabilir.

Gerek Gaziantep üzere ülkemizde belediyelerin gelir-gider dengelerinin eksi ya da denk düzeyde olması gerekse ilgili idarelere merkezi yönetim bütçesinden ya da bağlı olduğu birim bütçesinden kısıtlı ödenek aktarımı koruma faaliyetlerinin yaygın ve etkin bir şekilde yapılmasına engel teşkil edebilmektedir. Her ne kadar "[ö]zel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin emlak vergileri ile oluşturulan bu fona ait uygulama yönetmeliği ile proje başvuru sahibi olarak yerel yönetimlerin ifade edilmesi, fonun hangi alanlarda kullanılabileceğinin yerel yönetimlerce önerilmesine ve bireysel başvuruların önünün kesilmesine" neden olması açısından eleştirilmiş olsa da (Kitir, 2016: 48), emlak vergilerinin %10'u kadar ek ödeme alınarak oluşturulan bu katkı payı hesabının, yerel düzeyde koruma faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için dinamik bir finansal kaynak oluşturduğu düşünülmektedir. Bu kamu fonunun koruma faaliyetleri için özel bir bütçe olması, herhangi bir kesinti olmaksızın bir sonraki yıla devredilecek olması, sadece toplandığı il sınırları içerisinde kullanılıyor olması en temel ayırt edici özellikleri olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan katkı payı ile sadece kamuya bir kaynak sağlanmakla kalmamış, aynı zamanda koruma faaliyetleri ile ortaya çıkan değer artışı ve bu artıştan dolayı ve doğrudan yararlanan vatandaşların emlak vergileri aracılığı ile koruma faaliyetlerine katkısı sağlanmıştır. Kamu mülki-

yetindeki taşınmaz kültür varlıklarının koruma faaliyetlerinde oluşan maliyet tüm vatandaşlara dağıtılarak toplum içinde sosyal adaletin sağlandığı da ifade edilebilir.

Katkı payı hesabı aracılığıyla başarılı bir alternatif kamu fonu geliştirilmiş olsa da taşınmaz kültür varlıklarının bakımı ve onarımı için hala yeni finansman çözümlerine ihtiyaç duyulduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

BAYKAN, A. E. (2011). *Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Yönelik Finans Yönetimi: İstanbul Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi.

CLAUSSE, J. (2013) *Funding sources for preserving Cultural Heritage Monuments and Sites*. The specific case of the "7 Most Endangered" Initiative by EIB-I and Europa Nostra. <http://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2017/04/7ME-2013-EIBI-HeritageFundingOverview.pdf> [Erişim Tarihi: 30/09/2023].

GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ (2018). *2018 Yılı Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu*. <https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2020/07/2018-faaliyet-raporu-kitapcik.pdf> [Erişim Tarihi: 30/09/2023].

GOLDING, F. (1996). *Conservation Economics - Rapporteur's Report, 10th ICOMOS General Assembly*. 27-31 Temmuz 1993 Colombo. Colombo: Central Cultural Fund Publications, 233-235.

GÖÇEBAKAN, Y. (2015). Dünya Üzerindeki Kültürel Varlıkların Turizme ve Ekonomiye Katkısı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 5(2), 48-71. <https://doi.org/10.20488/austd.13781>

ICOMOS (1965). *The Venice Charter - International Charter for the Conservation And Restoration of Monuments and Sites*. <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter> [Erişim Tarihi: 30/09/2023].

JELINCIC, D. A. & SVEB, M. (2021). Financial Sustainability of Cultural Heritage: A Review of Crowdfunding in Europe. *Journal of Risk and Financial Management*. 14(3), 101. <https://doi.org/10.3390/jrfm14030101>

KANADOĞLU, S. (2003). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı.

KİTİR, M. (2016). *Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payı Fonunun Kullanılmasında Yaşanan Sorunlar, Konya Örneği Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi.

KOÇ, Z. (2007). *Türkiye’de Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Mali Teşvikler*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi.

KVMGM (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü). (2023a). *Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri*. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43078/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlukleri.html> [Erişim Tarihi: 13/10/2023].

KVMGM (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü). (2023). *Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB)*. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html> [Erişim Tarihi: 13/10/2023].

LICFIELD, N. (1996). Conservation Economics - Introduction, *10th ICOMOS General Assembly*. 27-31 Temmuz 1993 Colombo. Colombo: Central Cultural Fund Publications, 223-229.

ÖZEL, S. (2005). 5226 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 63(1-2), 113-138.

RIZZO, I. & THROSBY D. (2006). Chapter 28 Cultural Heritage: Economic Analysis and Public Policy. *Handbook of the Economics of Art and Culture*. 1(2006), 983-1016. [https://doi.org/10.1016/S1574-0676\(06\)01028-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0676(06)01028-3)

SÜSLÜ, G. (2018). Kültür Varlıklarının Korunmasında Mali Kolaylıklar Rejimi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*. 3(2), 37-83.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) (2003) *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı Komisyon Raporu*. <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/Kanun-Teklifi/f72877bd-b32d-037b-e050-007f01005610> [Erişim Tarihi: 30/09/2023].

THROSBY, D. (2012). Heritage Economics: A Conceptual Framework. içinde *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*. Eds: G. Licciardi & R. Amirtahmasebi. Ss.45-74. Washington DC: The World Bank, ISBN: 978-0-8213-9706-0.

ULUSAN, E. & ERSOY, M. (2018). Financing the Preservation of Historical Buildings in Turkey. *METU Journal of Faculty of Architecture*. 35(2), 251-267. <https://www.doi.org/10.4305/METU.JFA.2018.1.4>

UMAR, B. (2005). 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa Getirilen Değişiklikler Üze-

rine. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. I(2), 15-46.

Notlar

(1) 2023 yılı itibarıyla, 1 ila 6 ili kapsayan bir bölgeden sorumlu 33 adet Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu bulunmaktadır. Bazı büyükşehirlerde sınırları içindeki kültür varlıklarının yoğunluğuna göre birden fazla bölge kurulu bulunmaktadır; örneğin 2 bölge kurulu bulunan İzmir veya 6 bölge kurulu bulunan İstanbul gibi. (KVMGM, 2023a)

(2) 2023 yılı itibarıyla belediyeler bünyesinde 57, il özel idareleri bünyesinde ise 12 adet olmak üzere toplam 69 adet KUDEB bulunmaktadır. (KVMGM, 2023b)

(3) Taşınmaz kültür varlıklarının devlet malı niteliğinde olmalarına ilişkin detaylı tartışma için bakınız Kanadoğlu, 2003; Umar, 2005; Koç, 2007.

(4) Temel kamu aktörlerinin yanı sıra TOKİ, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve sivil toplum kuruluşları ve ayrıca uluslararası kuruluşlar da koruma faaliyetlerini finansal olarak desteklemektedir. Çalışma temel bir finansman aracına odaklandığı için diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların finansman kaynaklarına bu çalışmada değinilmemiştir. Diğer mali kaynaklar için bakınız Koç, 2007; Baykan, 2011; Süslü, 2018; Ulusan & Ersoy, 2018.

(5) Vergi istisnaları ve muafiyetlerine ilişkin detaylar için bakınız Koç, 2007.

(6) Bu çalışma kapsamında 22/08/2015 tarih ve 29453 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ve halen yürürlükte bulunan Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payının Tahsiline Dair Yönetmelik ele alınmış; 2005 yılında hazırlanan ve 2015 yılında yayınlanan ilgili yönetmelik ile yürürlükten kaldırılan ilk yönetmelik kapsam dışı bırakılmıştır.

(7) Katkı payı 2005 yılından bu yana toplanmakta olup, ilgili yönetmeliğin 15. maddesi gereği toplanan ve harcanan tutarlara ilişkin kayıtlar hem yerel hem de merkezi yönetim birimlerinde arşivlenmekte ve katkı payı hesabının açık olması ilkesine istinaden “[b]aşvuruların değerlendirildiği ayın başında, katkı payı ve katkı payından elde edilen nema ve benzeri gelirlerden oluşan hesabın son durumu ile bu hesaptan Bakanlığa, il özel idaresine, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığına ve belediyelere tahsis ve/veya bloke edilen tutar ve bu tutarın kullanımlara göre dağılımı, valilikçe kamuoyuna...” duyurulması gerekmektedir. Ancak katkı payı hesabına ilişkin arşiv sisteminin ilk yıllarda çok sağlıklı işletilmemesi ve 6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve

Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında büyükşehir belediyelerinde il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı kurulması esnasında sürecin iyi yönetilememesi nedeniyle fonun ilk yıllarına ilişkin verilere ulaşmak her ilde mümkün olmamaktadır.

(8) İl Özel İdaresi tarafından yapılan “Gaziantep Kalesi Giriş Kuleleri Restorasyon Uygulama İşi”, Araban Belediyesi tarafından yapılan “Araban Kalesi İçkale Camii Restorasyon İşi”, Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan “Gaziantep Yaşayan Kültür ve Sanat Merkezi Renovasyon Yapım İşi” ve “Seferpaşa Mahallesi Sokak Sağıklaştırma Yapım İşi (uygulama)”, Oğuzeli Belediyesi tarafından yapılan “Oğuzeli İlçesi, Gürsu Mahallesi 5108 Parsel Büyük Cami Restorasyon Uygulaması Yapılması İşi”, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yapılan “Gaziantep Kalesi Alt Galerileri Restorasyonu Uygulama İşi”

(9) Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından 2016 yılı birinci başvuru döneminde talep edilen “Gaziantep İli İçerisinde Yer Alan Türbelerin Restorasyonu İşi” projesi

(10) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2014 yılında talep edilen “Gaziantep Kalesi Giriş Kuleleri (Yıkılan) ve Hendek Restorasyonu Uygulama İşi” projesi

Role of women in today's society and the inequality in genders

Rameen Masood

Student, Istanbul Arel University, Türkiye, e-mail: rameenmasood12@gmail.com

Abstract

The main method used was a survey which around 350 working women from multiple countries including Pakistan, Turkey, and Lebanon responded to, regarding different aspects of their professional ideologies and observations. Extensive secondary research was employed to explore the issues of role of women in society, sexual harassment faced by women in their homes and workplaces, and the magnitude of gender inequality in developing versus developed countries. The main findings concluded that gender inequality is a long-standing hurdle in the path of women. It exists at all levels in the society and is not limited to a single culture or country. The gender inequality is not the only barrier faced by women in their journeys; however, it may pave way for other obstacles like sexual harassment. The measures presently taken to combat the negative impacts of gender inequality on women are inadequate and require more thought and better implementation for them to prove fruitful in eradicating the issue.

Keywords: Role of Women, Gender Inequality, Sexual Harassment, Growth Opportunities, Female Leadership

JEL codes: D63, J16

Citation/Atf: MASOOD, R. (2023). Role of women in today's society and the inequality in genders. *Journal of Life Economics*. 10(4): 273-284, DOI: 10.15637/jlecon.2216

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Rameen Masood
E-mail: rameenmasood12@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

In contemporary society, achieving gender equality has emerged as a central objective in the pursuit of social justice and societal progress. Despite substantial advancements towards this cause, a persistent and deeply entrenched obstacle continues to impede women's progress in their professional pursuits: the inequality that exists from centuries (Susan,2022). This term encompasses the intangible yet formidable barriers that hinder women's growth and mobility and restrict their access to their limited positions in societies. Over the course of history, women have encountered numerous challenges that restrict their opportunities and prevent them from enjoying the same privileges as their male counterparts in similar positions. The gender inequality serves as a symbol of these imperceptible obstacles that perpetuate gender disparities and hinder women's advancement in various societies, sectors, and countries (Albrecht, 2022). This essay aims to delve into the concept of gender inequalities, explore its implications for women in their lives, and unravel the multifaceted challenges it poses. By analysing the underlying causes and consequences of this phenomenon and proposing potential strategies for reducing these gender inequalities, we can deepen our understanding of gender inequality and actively contribute to the creation of inclusive and equitable environments for women.

2. OBSTACLES FACED BY WOMEN

The obstacles encountered by women in their life journeys have persisted throughout history, transcending time and cultural boundaries. Whether in the realms of finance, marketing, human resources, or procurement, women often find themselves navigating through deeply male-dominated environments. This systemic gender disparity can be attributed to a complex interplay of social, cultural, and institutional factors. The concept of the gender inequality is symbolic of the invisible barriers that limit women's growth and mobility, and it manifests differently across countries and businesses all over the world. Despite significant promotion of diversity in companies, as well as legislation for equal opportunities for women and men, it

must be noted that women still remain largely in the minority in decision-making positions. This observation reflects the phenomenon of gender inequality that constitutes vertical discrimination within societies against women (James,2021). Although gender inequality has generated research interest, some authors have pointed out that theoretical models have made little attempt to develop an understanding of this phenomenon and its implications. However, despite these initiatives and the increasing number of qualified and trained women, it is clear that they are still largely underrepresented in the decision-making process in most sectors (Powell,2021). Indeed, despite the current enthusiasm for diversity in companies and regulations for equal opportunities for both genders (e.g., the anti-discrimination law of May 10, 2007, and by extension, the gender law), the numbers have not changed much in the last decade. Women constitute fewer leadership positions. In 2018, women occupied 16% of positions on the executive committees of large Belgian companies:2 better than ten years ago, when the rate hovered between 9 and 10%, but still low compared to the overall employment rate of women and their share of the population of university graduates (60%).

3. DEVELOPED VERSUS DEVELOPING COUNTRIES

Nevertheless, women in developed countries find it comparatively easier to work in corporations relative to those in developing countries. This is accounted for by various reasons as developing nations, in particular, present unique challenges that exacerbate gender inequities. For example, in countries like India and Pakistan, deeply rooted societal norms and limited access to education perpetuates gender disparities in the workplace or work culture and society overall from the very start. This implies that, in a developed country like the US, women find it easier to go out, look for a job, and start working, because their society accepts women as part of its workforce (Vroman,2021). That being said, every country has a different level of gender inequality.

A cardinal factor that affects the density of gender inequality is a country's policies. China

is a fitting example of this fact. When the Chinese government developed and implemented its One-Child policy, Chinese women were able to join the workforce in large numbers, because their responsibilities at home were reduced (Anders,2022).

4. METHODOLOGY AND FINDINGS

The methodology that was used to understand the extent of inequality faced by women in the society was surveys. Surveys are the best method to use when trying to collect qualitative data because the researcher is able to collect detailed data in a time-efficient manner. The survey consisted of 10 questions. It was limited to this number of questions because participants often feel they are unable to fill longer surveys. The survey also consisted of closed ended questions so that the responses of the participants could be easily interpreted while analysing the findings. The respondents could tick yes or no only as an answer. The survey was given to 350 women who were all working different jobs.

The survey consisted of the following questions:

Q1. Do you think there is gender inequality in your country?

Q2. Do you feel that women are given the same work opportunities as men?

Q3. Do you think stereotypes formed against women play a role in increasing gender inequality in the society?

Q4. Do you think the role of women should be limited to taking care of their families?

Q5. Do you think the gender of a person should decide whether they get a promotion at work or not?

Q6. At your workplace, are women treated equally as compared by their male co-workers?

Q7. Do you think women are given the same promotional opportunities as men?

Q8. Are there more men at a higher position in your company as compared to women?

Q9. Do you think men are better suited to be CEOs?

Q10. Do you think women in developed countries

are treated better than women in developing countries?

The findings of the surveys were very interesting with similar answers from most of the participants. Majority (65%) of the participants believed that a gender inequality existed in their country. 60% of the respondents believed that women were not given equal opportunities. 68% believed that stereotypes against women do play a role in increasing gender inequality. 80% answered no to women being restricted only to taking care of their families. 78% believed that women were not treated equally and were not given higher positions in the office and 85% believed that women in developed countries were treated better than women in developing countries.

5. DOMESTIC RESPONSIBILITIES OF WOMEN

In sharp contrast to this, a family, on average, has more than three children in each household in the rural areas of many developing countries. This increases the domestic responsibilities of the women who marry into these families, ultimately reducing the number of women in the workforce. Similarly, the values instilled in people in some scarcely developed third world countries hold them back from viewing women as an equal part of their workforce. It is important to acknowledge that despite advancements, gender inequalities continue to persist within corporations in developed countries as well. However, this observation does indicate that proactive measures have been implemented to mitigate the prevalence and impact of such barriers (Morgen et al, 2022).

Moving on, developing countries face the unfortunate reality of limited awareness surrounding gender inequality, resulting in minimal progress being made within corporate settings to address the gender gap. This stark contrast can also be attributed to disparities in educational opportunities between developed and developing nations. The level of education attained by women in a given country directly influences their awareness of gender inequalities, and conversely, their lack

of awareness perpetuates sexism. Therefore, it has become evident that recognizing the issue of gender inequality is an essential prerequisite for devising effective measures to dismantle this ever-existing phenomenon (Morgen et al., 2022).

5.1. Gender Inequality As a Major Hurdle

Apart from the gender inequality, women face multifaceted hurdles in their professional lives. Sexual harassment, a pervasive issue plaguing workplace, poses a significant barrier to women's career advancement and growth in society. Sexual harassment in the workplace and in the regular lives of women remains a distressing reality for countless women, undermining their rights, dignity, and professional aspirations. Studies consistently highlight the alarming frequency of sexual harassment incidents in workplaces and in societies overall (Richardson, 2020). According to a report by the Equal Employment Opportunity Commission (EEOC), nearly 75% of women have experienced some form of workplace harassment, with a significant portion of these cases involving sexual harassment. Additionally, a survey conducted by the International Labour Organization (ILO) revealed that approximately 32% of women worldwide have experienced workplace sexual harassment. Human Rights watchdog reports that in Pakistan, 68% women are sexually harassed. Still, many of them remain silent and reluctant to lodge formal or informal complaints of their disturbing experiences because of the fear of losing job, shame, stigmatization on women's reputation and not wanting their families to know about the issue. In Nepal, research on sexual harassment in the workplace revealed that the problem is highly prevalent in workplaces, as 53.84 per cent of women workers reported that they have faced the issue of sexual harassment in their workplaces. In Japan, a study conducted by the Ministry of Labour found that out of 2254 women respondents, two third were subject to some form of sexually harassment. Caran et al. (2010) has conducted research to find out the existence of sexual harassment (SA) among professors in a public university in Brazil. 40.7% of the participants admitted being victims of SA at work, while 59.3% knew a fellow who had

suffered SA and 70.4% stated that it is a common problem in the Institution. Women tend to face sexual harassment in every aspect of their life, whether its professional or private.

5.2. Harassment of Women in Workplaces

It is important to identify the link between gender inequality and their role in societies and at the workplace. As far as the harassment of women at workplace in the developed world is concerned, two third of the complainants alleged that their harasser was in a superior position to them, reflecting a traditional sexual harassment profile of a superior/subordinate relationship. Anita Hill, a prominent advocate, remarked, "Sexual harassment is about power. It's about power in the workplace, power in your home. It's about power." This quote underscores the power dynamics at play and the urgent need for systemic changes that challenge and dismantle oppressive structures. On the one hand, it is an oversimplification to say that having more women in higher-level positions would stamp out all sexual harassment problems, but on the other, it is hard to deny that if more women are in supervisory, managerial, and executive jobs at a company, it is more likely to be proactive about addressing the problem and holding harassers accountable. The sexual harassment faced by women in their private lives can be resolved only by attributing the same level of power to men and women (Edin, 2022).

The persistence of gender inequality in terms of opportunities and representation further impedes female progress. One reason why men tend to advance more quickly in the corporate world compared to women is the presence of gender discrimination, which is fueled by unfounded stereotypes that view women as too "feminine" (Branson, 2006). Researchers have faced challenges in drawing definitive conclusions due to the limited representation of women in top positions. For instance, in Fortune 500 companies, only 14.8% of board seats were held by women (Catalyst, 2007). Even in countries like Australia, Canada, Japan, and Europe, the presence of female directors is scarce. The percentages of female directors in these countries range from as low as 0.4% to

10.6% (Equal Opportunity for Women in the Workplace Agency [EOWA], 2006; European Professional Women's Network [EPWN], 2004).

6. STUDIES CONDUCTED ON OBSTACLES FACED BY WOMEN

Recent studies have delved into new areas of investigation. For instance, cross-sectional evidence collected by Baxter and Wright (2017) highlights the importance of tailored surveys that target working women who have experienced repeated promotion denials. Such research endeavours aim to gather accurate data and generate insights into the prevalence and impact of the gender inequality faced by women. The promotion denials reflect a broader systemic issue of gender bias and discrimination, limiting women's professional growth and reinforcing the inequalities that exist. Studies conducted by Anders Bjorklund (2018) in the US show that, on average, men had a higher chance of promotion than women at all levels of the hierarchy, denoting gender inequality at multiple stages in the corporation. During this study, a sample comprising women was asked about the negative effects of gender inequality on their professional lives, and predictably, 80% of them had similar answers. In a study by Edin & Richardsson (2017), where the age, experience level, and the quality of work done by the employees were controlled by researchers, it was discovered that men were promoted to higher levels while women were discriminated against throughout the hierarchical levels and every level of society.

Ferre and Purkayastha (2019) demonstrated that the way in which institutional structures and social environments are built ensures the persistence of women's inferiority at jobs and in societies in general. Men are awarded privileges solely because of their gender. According to Dana M. Britton and Christine L. Williams (2020), women are faced with systematic obstacles at every level of the organizational hierarchy and face difficulties in every aspect of their lives. These barriers can take the form of an inherent gender bias that manifests itself in a variety of ways i.e., rarely getting promoted during promotional processes. Prejudice and gender oppression ingrained in men constitutes two

of the main reasons behind gender inequalities in many societies. Gender bias engenders an inferior position for women. As a consequence, they become more susceptible to other adversities like sexual harassment that violates their rights. Meanwhile, the prevalent mindset among people fails to advocate, or even attempt, the equal treatment of women.

Men are given dominance in both workplaces and societal roles. When male managers are instructed to make hiring decisions, especially promotion decisions, they tend to focus on many irrelevant aspects such as the ill-founded belief that women leave the organization upon or during pregnancy (Denton & Zeytinoglu, 2022). The skill set of the woman, her dedication, and her loyal service to the company are regularly overlooked. Instead, the negatives garner the focus of these supervisors when promotion decisions are taken (Zane, 2021). In most of the cases, men were promoted to positions of senior authority when the decision was up to male managers. This panel, consisting of male managers who sit at top positions in every firm, exceedingly reinforces the gender inequality (Kirchmeyer, 2020).

6.1. Role of Men in Causing Gender Inequality

Both senior and junior male managers hold the belief that women lack the competence to effectively balance their familial and professional responsibilities. They assume that when faced with a choice between pursuing their career aspirations or prioritizing their families, women would opt for the latter (Zane, 2021). These generalizations create a significant barrier in breaking through the gender inequalities and ensuring that women have equal access to the career opportunities deserve and work hard to earn.

To weaken this gender inequality and promote gender equity in the workplace, it is crucial to address and eliminate preconceived misconceptions. It requires challenging the notion that women's commitment to their families undermines their professional abilities. Research and evidence have consistently shown that women are capable of successfully

managing both their personal and professional lives. Moreover, it is important to foster a work culture that supports and accommodates the diverse responsibilities and aspirations of all employees, regardless of their gender. This includes implementing family-friendly policies, flexible work arrangements, and providing support systems that allow individuals to strike a balance between their work and personal commitments. The role of women in societies should be given the due importance it deserves.

The barriers women face when they are promoted to managerial positions are counted amongst the less destructive obstacles in their work-lives in comparison to others such as sexual harassment which harms their self-esteem and their prestige in both professional and personal spheres. The impact of gender inequalities extends beyond the limitations of promotions; women also face other challenges which violate their rights as employees. James et al. (2019) proposed categorizing different forms of gender inequalities, such as pay gender inequalities, managerial promotion inequalities, and prestige gender inequalities, to better understand their causes and effects.

6.2. The Labeling Culture And Its Implications

Let us have a look at the formidable impact of the gender inequality in the corporate sector where it continues to thrive as a pervasive phenomenon. According to a report published by Catalyst, a leading non-profit organization focused on workplace equality, women hold only 29% of senior management positions globally. This stark underrepresentation of women at top leadership levels highlights the persistent existence of the gender inequality (Catalyst, 2021). Research conducted by Eagly and Carli (2007) reveals that gender stereotypes and biased perceptions contribute to the gender inequality. Stereotypes associating men with leadership qualities and women with communal traits create unconscious biases, influencing the evaluation and promotion processes within organizations. These biases perpetuate the gender inequality by impeding women's progress towards executive roles fuelled by various causes like the labelling culture across organisations. The

labelling culture often results in the assignment of negative attributes to women who challenge traditional gender norms by aspiring leadership roles. Women who exhibit assertiveness, confidence, and ambition may be labelled as "bossy," "aggressive," or "difficult to work with," while their male counterparts displaying the same behaviours are seen as competent and driven. This gender-based perceptions creates a double standard, undermining women's credibility and hindering their chances of career and professional advancement.

The impact of the labelling culture goes beyond individual experiences. It permeates the organizational culture, shaping norms and expectations around gender roles and leadership. As a result, even well-intentioned policies and initiatives aimed at promoting diversity and inclusion may fall short if the underlying toxic culture is not addressed. Women in leadership positions have to adopt a leadership style that is compatible with the company's traditionally male-dominated culture (Mayer, 2022). They feel forced to adopt directing methods that will be met with appreciation from their male managers and senior male executives. As a result, they are unable to adopt the leadership style that they are most comfortable with, inhibiting them from working in a manner which is the most fulfilling to themselves (Oakley, 2021). The independence of women as managers is challenged because they are restrained from being true to themselves and their teams as leaders.

7. ADVANTAGES OF DIVERSE LEADERSHIP

Studies have shown that diverse leadership teams yield significant benefits for organizations. A report by McKinsey & Company indicates that companies in the top quartile for gender diversity on executive teams are 25% more likely to have above-average profitability than those in the bottom quartile (Hunt, Layton, & Prince, 2015). This data emphasizes the business imperative of reducing gender inequality and fostering gender equality within corporate leadership and the society.

The gender inequality in politics remains a stubborn challenge for women around the world, restricting their advancement to the highest echelons of political power and leadership. A closer look at the facts and figures reveals the extent of the gender inequality and the uphill battle women face in the realm of politics. One striking fact is the underrepresentation of women in political leadership positions. According to the Inter-Parliamentary Union's data from September 2021, women constituted only 23.7% of national parliamentarians worldwide. This glaring disparity extends to heads of state or government, where women remain a minority. Such substantial underrepresentation highlights the ongoing struggle women encounter in accessing and assuming influential political roles. Decision makers in the political arena form their decisions based on the subconscious premise that there should be a higher percentage of men than women on every platform; this constitutes an incumbency advantage or inertia towards women (Welsh, 2020). The justification offered by these decision-makers is that it seems unreasonable to select women in a field where women have been historically absent (Purcell, 2022). Politics is yet another career domain where disparity among the two genders is crystal clear to anyone who is even mildly inclined towards these matters (Lynn, 2021). The role of Chief Staff Officer is bestowed upon women as a reward for their years of loyalty to a political candidate. They are not offered the same opportunities in terms of the position that they autonomously aspire to achieve. In contrast, men benefit considerably from this gender disparity, making their way up the political ladder astoundingly quicker (Wirth, 2022). Estimates suggest that achieving gender parity in political leadership globally could take another 50 to 100 years at the current rate. These figures underscore the urgent need for concerted efforts to dismantle the gender inequality, promote gender equality, challenge biases, and create inclusive political environments that empower women to participate fully in the political spheres.

7.1. Gender Stereotypes And Their Implications

The growth of gender inequality is fuelled by implicit bias and unconscious gender stereotypes. This bias hampers the recruitment process, creating an unfair hiring system for women (Purcell, MacArthur, and Samblanet, 2010). To gain a comprehensive understanding of the extent of the gender inequality effect, recent studies have examined not only the gender ratios and percentages of women at different hierarchical levels but also the gender pay gap within organizations (Jones et al., 2021). Shockingly, even in companies that exhibit relatively equitable gender representation, substantial pay disparities exist, highlighting the deep-rooted nature of gender inequality in the workplace. HR departments' attempts to design gender-neutral selection processes often fall short, contributing to the perpetuation of the gender disparities that exist (Kleinberg & Raghavan, 2019). Legislations concerning equal pay exist in a lot of countries, but they are not effectively executed in practice (Frankforter, 2019). Whether they are teaching jobs or corporate jobs, men are paid more than women without consideration of any other factor than gender (Linney, 2018). Anti-sex discrimination laws have also been formulated in various countries, but their implementation has been excruciatingly slow, while women continue to be heavily discriminated against, especially in the corporate sector. These laws and regulations will not do much to reduce gender inequality if they are not administered properly, and soon (Borg & Gall, 2017).

While it is important to acknowledge the structural barriers that contribute to the gender inequality, it is equally essential to recognize that fellow female workers can inadvertently reinforce these inhibitions. Internalized biases and misogynistic stereotypes perpetuated by women themselves can impede their professional advancement. This phenomenon, known as the "queen bee syndrome," reveals a complex dynamic within workplaces.

7.2. The Role of Mentoring

Research indicates that women in leadership positions may be less likely to mentor or support other women, hindering their progress. A study published in the Harvard Business Review in 2008 found that women in senior positions were more reluctant than their male counterparts to mentor or advocate for other women. This behaviour can stem from the scarcity mindset, where women perceive limited opportunities for advancement and see other women as competitors rather than collaborators.

Sheryl Sandberg, Facebook's COO and founder of the "Lean In" movement, pointed out in her book, "Lean In: Women, Work, and the Will to Lead," that women sometimes hold themselves back by not supporting each other. She writes, "Too often, women become envious or resentful of their female colleagues because they perceive them as competitors." This phenomenon is not solely anecdotal; studies corroborate its existence. The 2020 Women in the Workplace report, conducted by LeanIn.Org and McKinsey & Company, revealed that women are less likely to receive advice from senior leaders or have opportunities for career advancement compared to their male counterparts. This disparity can be partially attributed to the lack of support and sponsorship from fellow female workers.

However, it is crucial to avoid generalizations and recognize that this behaviour is not universally characteristic of all women in the workforce. Many of them actively champion and support their female colleagues, challenging the gender disparity with power. These women understand the importance of collaboration, networking, and uplifting one another to collectively overcome systemic barriers burdening them for centuries.

Prominent figures have spoken out about the significance of female solidarity in dismantling the gender inequality. Madeleine Albright, the first female U.S. Secretary of State, once stated, "There is a special place in hell for women who don't help other women." Albright's quote emphasizes the responsibility of women to support and empower one another to reduce inequality based on gender and achieve equality.

8. STEPS THAT CAN BE TAKEN TO REDUCE GENDER INEQUALITY

In order to reduce gender inequality, it is important to first recognise the factors that contribute to its persistence. Following are the most prominent factors that play a key role in increasing gender inequality:

- ***Implicit Bias in Evaluation and Promotion:*** Implicit biases, often unconscious, affect decision-making processes and hinder women's advancement. Research conducted by Yale University revealed that both male and female evaluators are more likely to associate men with leadership potential and higher competence, leading to unfair evaluations and promotion decisions. This bias increases the gender inequality by overlooking women's qualifications and potential.
- ***Lack of Flexible Work Arrangements:*** The absence of flexible work arrangements can pose a significant challenge for women in their career progression. Many of them juggle multiple responsibilities, including caregiving and household tasks. Without flexible schedules or remote work options, it becomes challenging for women to achieve a work-life balance, leading to a stalled career progression.
- ***Male-Dominated Networking and Sponsorship:*** Networking and sponsorship are crucial for career advancement. Many industries and organizations still constitute male-dominated networks and sponsorship structures. Men are more likely to have access to influential networks and senior mentors who can complement their careers. This disparity in networking limits women's visibility and access to rewarding relationships, adversely impacting their advancement opportunities.
- ***Stereotype Threat:*** Stereotype threat refers to the fear of confirming negative stereotypes associated with one's social group. Women may experience stereotype threat in male-dominated fields, leading to reduced confidence and performance. A study published in the Journal of Personality and Social Psychology found that women's performance in quantitative tasks

declined when reminded of gender stereotypes. This phenomenon hampers women's ability to thrive and be recognized for their skills, ultimately reinforcing the gender inequality.

- **Maternal Bias and Maternity Penalties:** Maternal bias as a form of gender bias affects women who become mothers. Research has shown that women experience reduced perceived competence and commitment to their careers after having children. It often leads to "maternity penalties" in the form of decreased promotion prospects, lower salaries, and limited access to intellectually stimulating assignments. The perception that motherhood compromises commitment and availability create additional barriers for women's growth.

- **Institutional Barriers and Organizational Culture:** Structural and cultural barriers within organizations contribute to gender inequality. Limited availability of family-friendly policies, such as affordable childcare or parental leave, can hinder women's career progression. Additionally, organizational cultures that prioritize long hours and a "face-time" mentality disadvantage women who seek work-life balance or alternative approaches to leadership.

- **Unconscious Bias Training Insufficiency:** While unconscious bias training is increasingly adopted by organizations, its impact may be limited without comprehensive implementation. A study published in the Journal of Experimental Social Psychology showed that brief unconscious bias training programs had minimal long-term effects on reducing biases. Organizations need to invest in sustained and comprehensive training efforts to address biases effectively.

- **Gendered Communication Styles:** Gendered communication styles and expectations can negatively impact women's progression. Research has shown that assertive communication styles, typically associated with leadership, are more readily accepted by men, while women are often expected to exhibit communal and nurturing behaviours. This discrepancy can lead to women's ideas being overlooked or undervalued, limiting their visibility and influence within organizations.

- **Lack of Sponsorship:** While mentorship provides guidance and advice, sponsorship involves influential individuals advocating for an individual's career advancement. Women often face a shortage of sponsors who actively champion their professional growth. A study by the Center for Talent Innovation found that women were 54% less likely than men to have a sponsor, which can substantially impede their access to critical opportunities and visibility within the organization.

- **Gendered Performance Evaluation Criteria:** Performance evaluation criteria that are gendered or biased can also hinder women's progress. Research has indicated that traditional evaluation metrics may not fully capture the leadership skills and qualities that women bring to the table. Gender-neutral performance assessment frameworks that account for a diverse range of leadership styles and competencies are needed to mitigate this bias.

- **Lack of Access to Stretch Assignments:** Stretch assignments or high-profile projects are vital for career growth, skill development, and visibility. However, women may face minimal access to these opportunities due to bias, perceived risk-aversion, or traditional gender roles. The Center for American Progress reported that women are less likely than men to be given challenging assignments that can showcase their abilities and pave the way for career advancement.

- **Limited Boardroom Diversity:** The composition of corporate boards has a significant impact on organizational decision-making and culture. Research has consistently shown that diverse boards, including gender diversity, lead to improved performance and innovation. However, women's representation on boards remains low in many companies. The 2020 Women on Boards Gender Diversity Index revealed that women held only 22.6% of board seats in Fortune 1000 companies. The lack of diverse perspectives at the highest level of authority increases the gender inequality and hampers gender equality in leadership.

- **Digital Gender Divide:** The digital gender divide refers to the disparities in access, usage, and skills related to digital technologies between men and women. In today's digital age, technological proficiency is increasingly crucial for career advancement. However, women regularly face barriers such as limited access to technology, stereotypes that discourage their interest in STEM fields, and biases that hinder their progression in high-tech roles. Bridging the digital gender divide is essential to ensure more equal opportunities for all genders in emerging industries and digital-centric workplaces.

- **Unconscious Bias in Artificial Intelligence (AI) Systems:** As AI technology becomes more popular in various aspects of organizations, the presence of unconscious biases in AI systems can increase the gender disparity. AI algorithms trained on biased data can perpetuate discriminatory practices in recruitment, performance evaluation, and promotion decisions. For instance, if historical data reflects biased gender patterns, AI systems may unintentionally reproduce those biases, leading to unequal treatment of women. Addressing and mitigating unconscious biases in AI systems is therefore crucial to ensure fair and equitable opportunities for career advancement.

- **Online Harassment and Cyberbullying:** The rise of online platforms and social media has opened new avenues for professional networking and communication. However, women are disproportionately affected by online harassment and cyberbullying, which can have significant repercussions on their professional lives. Research by the Pew Research Center has shown that women experience higher rates of online harassment, including sexist and misogynistic attacks. Such harassment may erode women's confidence, impede their participation in online professional spaces, and limit professional opportunities for them.

9. CONCLUSION

Taking it all into account, it is reasonable to assert that the issue of the gender inequality remains a significant and persistent challenge for women. Cross-sectional evidence collected by researchers globally has proven quite useful because it has

laid foundation for further research in the future. Baxter and Wright (2017) remarked that accurate data on the gender disparity phenomenon can be collected only if the right people are asked the right questions at the right time. Another conundrum explored by Hibbs & Locking (2021) when surveying women on this topic was the possibility of a mightier gender inequality at the upper levels of hierarchy than the lower, and that if this is the case, is this phenomenon consistent throughout developed and developing countries? An interesting question that arises here is: are men aware of the ascending gender discrepancy and the unfair distribution of promotional opportunities? Such questions form basis for further research. All in all, the problem of gender inequality can be resolved only when this phenomenon is recognized by both men and women across the globe. Despite progress in various aspects of gender equality, women continue to face obstacles that hinder their progressive mobility and limit their access to top leadership positions. The gender inequality, often defined as the barriers that prevent women from reaching the highest echelons of power and authority, is just one among several hurdles that women encounter in professional environments.

Numerous studies conducted worldwide have shed light on this issue, revealing that even in countries like Sweden, often perceived as having relatively higher gender equality, there is pervasive discrimination against women when it comes to their placement in senior roles within businesses. The Scandinavian countries, known for their progressive policies and commitment to gender equality, have made significant strides in reducing gender gaps in various areas. However, the gender discrepancy has not vanished, indicating that there are deeper-rooted systemic factors at play that need to be addressed.

This realization has sparked increasing attention to the subject, leading to ongoing studies and research aimed at understanding and addressing the gender inequality more effectively. Researchers, policymakers, and organizations are working together to unravel the complexities of this issue, examining its causes and consequences, and proposing

strategies for breaking this barrier. The recognition of the disparity in gender as an ever-increasing problem has also been amplified by women themselves due to negative conditioning and internalized misogyny, who are now more conscious than ever of its existence and are experiencing its adverse effects to an alarmingly high extent.

Noteworthy findings from various studies indicate that even when controlling for variables like age and race between both genders, the gender discrepancy remains intact due to insufficient measures taken to address it systematically. While individual efforts and initiatives have made a difference for some women, comprehensive and coordinated action is necessary to dismantle the structural and cultural barriers that perpetuate gender disparities in the workplace.

To address inequality and decrease its negative impacts, it is crucial to identify and mitigate the underlying causes both internally within organizations and externally within society as a whole. Implementing diversity-enhancing policies at all levels emerges as a viable corrective measure. Organizations need to adopt proactive strategies that go beyond tokenism and foster a culture of inclusion and equal opportunity for all.

One key aspect of this approach is the implementation of policies that promote diversity and inclusion within organizations. This can include targeted recruitment efforts aimed at attracting and hiring qualified female candidates, as well as the establishment of mentoring programs that provide guidance and support to women as they navigate their professional journeys.

Addressing this issue requires more than just internal organizational efforts. It necessitates a broader societal transformation to challenge deeply ingrained prejudice and norms that perpetuate gender inequality. This includes initiatives to promote gender equality in education, media representation, and cultural narratives. By challenging traditional gender roles and expectations, we can create an

environment that encourages women to aspire leadership positions and provides them with the necessary support to succeed.

In addition, creating a culture that values and celebrates gender diversity is crucial in dismantling the biases that contribute to the gender disparity effect. Organizations must foster an environment where gender equality is not only respected but actively promoted. This can be achieved by challenging preconceived notions, promoting inclusive behaviours and attitudes among employees, and providing training and awareness programs to address unconscious biases.

Furthermore, organizations should prioritize the development and advancement of women leaders through targeted leadership development programs, networking opportunities, and sponsorship initiatives. By recognizing and valuing the unique perspectives and contributions of women, organizations can create a more equitable and inclusive workplace that makes all members better off.

To conclude the discussion, the gender inequality remains a mighty barrier for women, even in countries with a reputation for gender equality. That being said, by implementing proactive measures to address the underlying causes and promoting inclusion, organizations can pave the way for women to break through these barriers. It is essential for corporations to recognize the potential of women in leadership positions and to provide the necessary support system for them to thrive. Only by collectively working towards gender parity can we create a truly equitable and healthy society that fosters the talents and contributions of every individual, regardless of race, gender, or ethnicity. Implementing diversity-enhancing policies at all levels emerges as a viable corrective measure (Purcell, 2019). This includes strategies such as targeted recruitment efforts, mentoring programs, and flexible work arrangements (Carter & Silva, 2023). The result of these efforts, if appropriately and adequately implemented, will emerge in form of a better and fairer world.

BIBLIOGRAPHY

- BAXTER, J., & WRIGHT, E. O. (2017). Glass Ceilings and Bottomless Pits: Gender, Work, and Housing in a Comparative Perspective. *Social Problems*, 64(3), 355-372.
- BAXTER, J., & WRIGHT, E. O. (2017). [Journal of Gender Studies]
- CARTER, E. T., & SILVA, C. (2023). Breaking Through the Glass Ceiling: Strategies for Advancing Women in Leadership. *Journal of Organizational Diversity*, 22(1), 45-62.
- CATALYST. (2021). Women in Management: Quick Take. Retrieved from <https://www.catalyst.org/research/women-in-management/>
- COTTER, D. A., HERMSEN, J. M., OVADIA, S., & VANNEMAN, R. (2001). The Glass Ceiling Effect. *Social Forces*, 80(2), 655-681.
- EAGLY, A. H., & CARLI, L. L. (2007). Women and the Labyrinth of Leadership. *Harvard Business Review*, 85(9), 62-71.
- Equal Employment Opportunity Commission (EEOC).
- Equal Opportunity for Women in the Workplace Agency (EOWA). (2006).
- European Professional Women's Network (EPWN). (2004).
- EAGLY, A. H., & CARLI, L. L. (2007) [Journal of Business Ethics]
- FERRE, N., & PURKAYASTHA, B. (2019). Beyond the Glass Ceiling: Examining the Intersectionality of Gender, Race, and Ethnicity in Corporate America. *Gender & Society*, 33(3), 375-398.
- HUNT, V., LAYTON, D., & PRINCE, S. (2015). *Diversity Matters*. McKinsey & Company. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/why-diversity-matters>
- International Labour Organization (ILO) survey
- JAMES, E. H., WOOTEN, L. P., & DUMAS, T. L. (2019). Glass Ceilings and Bottomless Pits: The Structural Transformation of Organizational Gender Segregation. *Academy of Management Journal*, 62(4), 1158-1184.
- JONES, M. L., et al. (2021). Gender Inequality in the Workplace: An Examination of Pay Disparities and Promotion Rates. *Journal of Gender Studies*, 38(4), 567-589.
- KLEINBERG, J., & RAGHAVAN, M. (2019). Gender and Bias in Search and Recommendation. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 3(CSCW), 1-26.
- MORGEN, A., ET AL. (2022). *Journal of Gender Studies*
- PURCELL, P. (2019). Overcoming the Glass Ceiling: The Nexus between Firm-Specific Human Capital Investments and Workplace Diversity. *Journal of Management & Organization*, 25(2), 211-228.
- PURCELL, K., MACARTHUR, K., & SAMBLANET, A. (2010). Breaking Barriers: Unconscious Gender Bias in Hiring. Catalyst. Retrieved from <https://www.catalyst.org/research/breaking-barriers-unconscious-gender-bias-in-hiring/>
- SMITH, A. J., & JOHNSON, L. (2022). The Glass Ceiling Effect: Unraveling the Factors Limiting Women's Career Advancement. *Journal of Applied Psychology*, 108(3), 421-438.

Makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin rolü

The role of organizational learning in the effect of Machiavellianism on job satisfaction

Zeki Çetin

Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye, e-mail: zekicetin@arel.edu.tr

Öz

Yüksek iş tatminine sahip çalışanlar, örgütsel performans ve rekabet üstünlüğü için temel dinamiklerdendir. Bu bağlamda çalışanların iş tatminini artıracak unsurların tespit edilmesi ve bu unsurlara yönelik örgütsel stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Mevcut araştırmada makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. İstanbul'daki üniversitelerde çalışan 385 katılımcının örneklem olarak alındığı araştırmada, öz bildirim ölçekleri kullanılarak veri toplanmıştır. Verilerin analizinde Smart PLS 4 ile kısmi en küçük kareler yöntemi kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi kurulmuştur. Sonuçlar makyavelizmin hem iş tatminini hem de örgütsel öğrenmeyi azalttığını, örgütsel öğrenmenin ise iş tatminini artırdığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenme aracı rol üstlenmiştir. Araştırma bulgularına dayanarak Makyavelizmin iş tatmini üzerindeki olumsuz etkilerinin engellenebilmesi için öğrenen örgüt kültürünün sağlanmasıyla ilgili stratejiler oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Makyavelizm, Örgütsel Öğrenme, İş Tatmini.

JEL kodları: M12, M15, L20

Citation/Atf: ÇETİN, Z. (2023). Makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin rolü. *Journal of Life Economics*. 10(4): 285-299, DOI: 10.15637/jlecon.2160

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Zeki Çetin
E-mail: zekicetin@arel.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Employees with high job satisfaction are among the basic dynamics for organizational performance and competitive advantage. In this context, it is necessary to identify the factors that will increase employees' job satisfaction and develop organizational strategies for these factors. In the current study, it is aimed to determine the mediating role of organizational learning in the effect of Machiavellianism on job satisfaction. In the study, 385 participants working at universities in Istanbul were sampled and data were collected using self-report scales. In the analysis of the data, structural equation modeling was established using partial least squares method with Smart PLS 4. The results revealed that Machiavellianism decreased both job satisfaction and organizational learning, while organizational learning increased job satisfaction. However, organizational learning played a mediating role in the effect of Machiavellianism on job satisfaction. Based on the research findings, it is thought that in order to prevent the negative effects of Machiavellianism on job satisfaction, strategies should be created to reinforce the learning organizational culture.

Keywords: Machiavellianism, Organizational Learning, Job Satisfaction.

JEL codes: M12, M15, L20

1. GİRİŞ

Hem çalışanların refahını hem de örgütsel süreçlerin kapsayıcı etkinliğini arttırma arayışında büyük öneme sahip olan iş tatmini, işgücü yönetiminin karmaşık dokusu içinde merkezi konumdadır. Çalışanların bağlılığını, üretkenliğini ve elde tutulmasını arttırmaya yönelik hedeflerle bağlantılı olan iş tatmini (Çekmecelioğlu, 2006; Kara ve Köksal, 2022), modern iş dünyasının tüm kademeleri için önem teşkil etmektedir. İş tatmin düzeyi yüksek çalışanların inovasyon ve büyüme için elverişli bir ortamı beslemede oynadıkları vazgeçilmez rolün bilincinde olan örgütler, iş tatminini geliştirme ve sürdürmenin simyasını deşifre etmeye çalışmaktadır. Ancak, çalışan iş tatmininin sağlanması, çok yönlü değişkenlerin girift etkileşiminden kaynaklanan karmaşıklıklarla dolu bir labirenttir. İş tatmininin algısal yapısı, bireysel deneyimlerin, psikolojik eğilimlerin ve bağlamsal dinamiklerin katılımıyla oluşur (Alegre, Mas-Machuca ve Berbegal-Mirabent, 2016) ve her bir değişken genel dokuya farklı bir renk katar. Bu dinamik etkileşim, işgücü arasında tatmin duygusu uyandırmak için gerekli olan uyumun yakalanmasını zorlaştırmaktadır. İş tatmininin bütüncül bir şekilde takip edilmesi, bu karmaşık etkileşimin takdir edilmesini ve çalışan algılarının karmaşık mozağini oluşturmak için bir araya gelen çok çeşitli unsurların ustaca yönetilmesini gerektirir.

Değişkenlerin bu karmaşık bileşiminin ortasında örgütler, iş tatminini sürekli hale getirecek unsurların belirlenmesi ve bu unsurların örgüt içinde doğru kullanılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesi ile boğuşmaktadır. Bu bağlamda iş tatminine yön veren bireysel unsurlardan Makyavelizm ön plana çıkmaktadır (Gemmill ve Heisler, 1972; Bakır, Özer, Uçar, Güleç, M., Demir ve Hasde, 2003). Amaca giden her yolu mübah gören makyavelistler (Üstün ve Ersolak, 2020), amaca olan yüksek odakları nedeniyle örgütsel ortamdaki en ufak olumsuzluktan etkilenecek tatmin problemi yaşarlar (Bakır, Özer, Uçar, Güleç, Demir ve Hasde, 2003). Bu bağlamda makyavelist kişilik özelliğine sahip olan bireylerin iş tatmini düzeylerinin olumsuz etkileneceği düşünülmektedir.

Makyavelizmin potansiyel tatminsizlik etkisi karşısında örgütler tarafından alınabilecek en iyi önlemlerden birisinin, bu bireyleri örgütsel faktörler ile desteklemek olduğu düşünülmektedir. Örgüt içerisinde yaratılacak pozitif kültür ve iklim aracılığı ile kişilik özellikleri kaynaklı örgütsel problemlerin olumsuz etkileri hafifletilebilir ya da yok edilebilir (Baloch, Meng, Xu, Cepeda-Carrion, Danish ve Bari, 2017; LeBreton, Shiverdecker ve Grimaldi, 2018; Yılmaz, Karagöz, Uzunbacak ve Akçakanat, 2021). Bu bağlamda, çeşitli yönetim araç ve metotlarının örgütsel gelişim ve değişimi kolaylaştırmak için firma bünyesine entegre edilmesi ile karakterize

edilen örgütsel öğrenme sürecinin (Stata, 1989), makyavelistlerin iş tatminine aracılık edeceği düşünülmektedir. Bu bilgiler ve düşünceler ışığında tasarlanan araştırmada, makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. İş Tatmini

İş tatmini hem küresel bir yapı hem de birden fazla boyutu veya yönü olan bir kavram olarak tanımlanmış ve ölçülmüştür (Lund, 2003). İş tatmini, kişinin işinin veya iş deneyimlerinin değerlendirilmesinden kaynaklanan olumlu bir etkiyi ifade eder (Locke, 1976). İş tatmini, bir kişinin işini değerlendirme duygusu, işinin ihtiyaçlarını ne kadar iyi karşıladığına ilişkin değerlendirmesi, işine ilişkin değerlendirmesi veya iş dışındaki bireysel sosyal ilişkilerinin nasıl değerlendirildiği veya astların ihtiyaçlarını karşılamada örgütsel başarı ölçütleridir (Kara ve Başboğa, 2022; Okumuş, Bakan ve Kutluk, 2022; Saputra ve Mahaputra, 2022; Kayar ve Aslan, 2023). Tüm tutumlarda olduğu gibi, iş tatmini de bilişsel, değerlendirici ve duyuşsal bileşenlerden oluşmaktadır. Değerlendirici bileşen, bireyin işveren örgüte verdiği küresel tepkiyi ve örgütten hoşlanıp hoşlanmadığını temsil eder. Bilişsel bileşen, bireyin örgüte ilişkin algıları, inançları, görüşleri ve beklentileri bilişlerinin odak noktasıdır. Bireyin beklentilerinin karşılandığını algıladığı bilişler genellikle olumlu değerlendirmelere yol açar. Duygusal bileşen ise örgüt tarafından uyandırılan hissi ifade eder. Genel olarak, olumlu duygulanım bireyin öz değerini ve benlik kavramını onaylayan veya pekiştiren bilgi, geri bildirim ve durumlardan kaynaklanırken, olumsuz duygulanım geçersiz kılan durumlardan kaynaklanır (Bakhshi, Kumar ve Rani, 2009). İş tatmininin en önemli göstergeleri işin kendisi, ücret veya maaşlar, iş arkadaşları, denetim, terfi ve çalışma koşullarıdır (Colquit, Le Pine ve Wesson, 2009; Gürbüz, Erkuş ve Sığrı, 2010; Okumuş vd., 2022; Kayar ve Aslan, 2023).

2.2. Makyavelizm

Son yıllarda karanlık ve sosyal açıdan sakıncalı kişilik özellikleriyle ilgili çalışmalar giderek art-

mış, bu nedenle pek çok kişi Makyavelizm konusuna ilgi göstermiştir (Paulhus ve Williams, 2002; Özsoy ve Ardıç, 2017). Makyavelizm genellikle bir bireyin kişisel hedeflerine ulaşmak için başkalarından faydalanmaya yönelik davranışsal eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Linton ve Wiener, 2001; Yağşi, 2022). Calhoon (1969) Makyavelist bir çalışanı, kişisel ve örgütsel hedeflere ulaşmak için saldırgan, manipülatif, sömürücü ve dolambaçlı yöntemler kullanan bir kişi olarak değerlendirmiştir. Bu tür yöntemler öncelikle algılanan fizibiliteye göre gerçekleştirilirken, diğerlerinin duyguları, ihtiyaçları ve/veya hakları daha az dikkate alınır. Geleneksel bir bakış açısı, Makyavelist çalışanın bir kurumdaki çürük elma olduğudur (Li-Ping Tang, Chen ve Sutarso, 2008; Jonason, Wee ve Li, 2014). Makyavelist eğilimleri yüksek olan bireyler kişisel çıkarlarına daha fazla önem verir, çıkarlarını maksimize etmek için fırsatçı davranışlar sergiler ve etik olmayan davranışlarda bulunurlar. Mudrack (1993), işyerinde etik olduğu şüpheli 10 davranış biçimini incelemiş ve bu tür davranışların içsel olarak tutarlı olduğunu ve Makyavelizm ile açıkça ilişkili olduğunu bulmuştur. Li-Ping Tang vd. (2008) Makyavelizm kişilik özelliğinin kaynak istismarı, hırsızlık, yolsuzluk ve aldatma gibi olumsuz davranışlarla önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulmuştur.

Makyavelizmin bireysel ve örgütsel düzeyde sonuçları bulunmaktadır (Özsoy ve Ardıç, 2017). Amaca giden her yolu mübah gören makyavelistler (Üstün ve Ersolak, 2020), amaca olan yüksek odakları nedeniyle örgütsel ortamdaki en ufak olumsuzluktan etkilenerek tatmin problemi yaşarlar (Bakir vd., 2003). Literatürdeki araştırmalarda Makyavelizm ile iş tatmini arasında negatif yönlü ilişki belirlenmiştir (Özsoy ve Ardıç, 2017; Valentine ve Fleischman, 2018; Güllü ve Yıldız, 2019; Čopková ve Araňošová, 2020). Bu bilgiler ışığında, makyavelizmin iş tatmini üzerinde negatif etkisine yönelik ilk hipotez aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H₁: Makyavelizmin iş tatmini üzerinde negatif etkisi vardır.

2.3. Örgütsel Öğrenme

Örgütsel öğrenme, her seviyedeki örgüt üyeleri tarafından gerçekleştirilen iç ve dış çevreden gelen bilgi ve enformasyonun sürekli olarak işlenmesi faaliyetidir (Hung, Yang, Lien, McLean ve Kuo, 2010; Çağlıyan, Attar ve Külahlı, 2021) ve temel amacı bilgi ve enformasyonun örgütsel hafızada depolanmasıdır (Huber, 1991). Örgütler tarafından öğrenmenin tüm süreçlere entegre edilmesi ve sürekli hale getirilmesinin doğal bir sonucu olarak örgütsel başarı ortaya çıkmaktadır (Başar, 2022). Örgütsel öğrenme kültürü, öğrenmeyi destekleyecek tutumları, değerleri ve davranışları bireysel, ekip ve örgütsel düzeylerde modeller (Kandemir ve Hult, 2005; Wahda, Mursalim, Fauziah ve Asty, 2020). Örgütsel öğrenme kültürü, çalışanların iş yeniliklerini değiştirmek, geliştirmek ve yaratmak için örgüt içindeki ve dışındaki mevcut bilgi ve bilgileri kullanır (Demirel ve Erarslan, 2023; Usman, Danish, Waheed ve Tayyeb, 2011). Wahda vd. (2020), örgütsel öğrenme kültürünün çalışanların örgütte fazladan yol kat etme becerilerini artırdığını bulmuştur. Örgütsel öğrenme kültürü, çalışanları daha yüksek ve genel örgütsel performanslarını korumak ve geliştirmek için daha verimli performans göstermeye teşvik eder (Karahan ve Yılmaz, 2011; Usman vd., 2011; Başar, 2022).

Bir çalışanın kişisel özellikleri, hedefleri veya değerleri örgütünkilerle eşleştğinde, bu uygun kabul edilir ve pozitif uyumun çalışan tutumlarını en üst düzeye çıkarması beklenir (Jansen ve Kristof-Brown, 2006). Bu eşleşmenin gerçekleşmesinin doğal bir sonucu olarak çalışanın, iç ve dış çevreden gelen bilgi ve enformasyonun sürekli olarak işlemesi ve öğrenen örgüt kültürünü desteklemesi beklenmektedir. Ancak örgütlerde çürük elma olarak görülen makyavelistlerin (Li-Ping Tang vd., 2008; Jonason vd., 2014) hedeflerine ulaşmak saldırgan, manipülatif, sömürücü ve dolambaçlı yöntemler kullanırken örgütsel çıkarları göz ardı etmesi ve örgütsel öğrenme sürecini baltalaması muhtemeldir. Literatürde makyavelizmin örgütsel öğrenmeye etkisini doğrudan ele alan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamakla birlikte, makyavelizmin üretkenlik karşıtı davranışları artırdığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır (Mahmood, Alonazi, Awais Balo-

ch ve Nawaz Lodhi, 2021; Junça-Silva ve Silva, 2023; Aksöl ve Ergun Özler, 2023). Yağşi (2022) araştırmasına göre Makyavelizm, değişime karşı direnci artırmaktadır. Diğer bir araştırmada Belshak, Jacobs, Giessner, Horton ve Bayerl (2020), Makyavelizm düzeyi yüksek olan çalışanların örgütsel değişime karşı daha dirençli olduklarını ve bunun sonucunda düşük örgütsel bağlılık ve yüksek işten ayrılma niyeti gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Üretkenlik karşıtı davranış şekli olarak örgütsel öğrenmeye direnç ile birlikte örgütsel öğrenmenin doğal çıktısı olarak değişim dikkate alındığında, makyavelizmin örgütsel öğrenmeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Buna bağlı olarak araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H₂: Makyavelizmin örgütsel öğrenme üzerinde negatif etkisi vardır.

Diğer taraftan örgütsel öğrenmenin bir sonucu olarak çalışanların iş tatminlerinde artış yaşanması beklenmektedir. Mikkelsen, Ogaard ve Lovrich (2000) iş tatmini ve öğrenme iklimi arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Chiva ve Alegre (2008), teşvik edici bir iş ortamı aracılığıyla örgütsel öğrenme yeteneğinin çalışanların yetkinliklerini ve iş tatminini geliştirmede etkileri olduğunu doğrulamıştır. Büyükakgöl ve Argan (2019), örgütsel iş tatminin örgütsel öğrenmeyi artırdığı ve bu etkileşimde entelektüel sermayenin aracı rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır. Tekin ve Sırkıntıoğlu Yıldırım (2020) de benzer şekilde örgütsel öğrenmenin iş tatmini üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular çerçevesinde örgütsel öğrenmenin iş tatmini üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu betimleyen üçüncü hipotez geliştirilmiştir.

H₃: Örgütsel öğrenmenin iş tatmini üzerinde pozitif etkisi vardır.

Literatürde belirtilen ve araştırmanın ilk hipotezinin konusu olan, makyavelizmin iş tatmini üzerindeki etkisine karşılık önlem olarak örgütsel faktörler dikkate alınabilir. Kişilik özelliklerinin değiştirilemez ya da çok zor değiştirilebilen doğası karşısında, örgüt içerisinde yaratılacak pozitif kültür ve iklim aracılığı ile kişilik özellikleri kaynaklı örgütsel problemlerin olumsuz etkileri hafifletilebileceği ya da yok edilebilece-

ği söylenebilir (Baloch vd., 2017; LeBreton vd., 2018; Yılmaz vd., 2021). Bu bağlamda, geçmiş araştırma bulguları arasında yer alan Makyavelizm, örgütsel öğrenme ve iş tatmini arasındaki ilişkiler de göz önünde bulundurularak; makyavelizmin iş tatminine etkisinde aracı rol üstlenebileceği düşünülmüş ve araştırmanın dördüncü hipotezi geliştirilmiştir:

H₄: Makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolü vardır.

Mevcut hipotezler çerçevesinde geliştirilen, doğrusal etkileri ve aracılık etkisini içeren araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

3. YÖNTEM

Araştırma İstanbul Arel Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'nın 28.04.2023 tarih ve E-52857131-050.06.04-270129 sayılı etik kurul izni çerçevesinde yapılmıştır. Araştırmaya dahil edilen katılımcılarda gönüllü onam formu alınmıştır.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, İstanbul'daki üniversitelerde görev yapan kişilerden oluşmaktadır. Ulaşılması gereken minimum örneklem sayısının belirlenmesinde, evren sayısının tespit edilememesinden dolayı Cochran (1977) örnekleme hesaplaması kullanılmıştır (Bartlett, Kotrlık ve Higgins, 2001). %5 anlamlılık düzeyi için yapılan hesaplamada ulaşılması gereken minimum örneklem sayısı 267 olarak belirlenmiştir.

Minimum örneklem sayısının belirlenmesinin ardından online olarak hazırlanan anket formu linki örnekleme ulaştırılmıştır. Toplam 424 ka-

tılımcıdan yanıt alınmıştır. Analiz için uygun olmayan katılımcı yanıtlarının elenmesinin ardından araştırma örneklemini 385 çalışandan oluşmuştur.

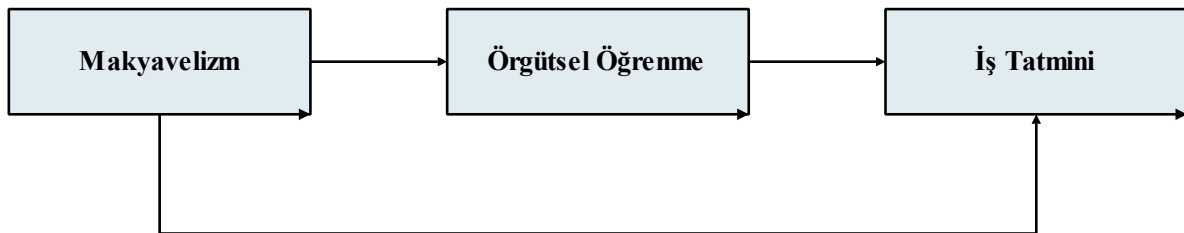
3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanması için kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, görev ve okul türü bilgilerine ulaşmak için 4 sorudan oluşan demografik bilgi formu kullanılmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde Christie ve Geis (1970) tarafından geliştirilen ve Kavak (1999) tarafından Türkçeye MACH-IV ölçeğinin makyavelist eğilimleri ortaya koyan ilk 10 maddesi kullanılmıştır. Üçüncü bölümde Calantone, Cavusgil ve Zhao. (2002) tarafından geliştirilen ve Avcı (2005) tarafından Türkçeye uyarlanan 17 maddelik Örgütsel Öğrenme Ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun son bölümünde ise Weiss, Davis, England ve Lofquist. (1967) tarafından geliştirilen ve Beycan (1985) tarafından Türkçeye uyarlanan Minnesota İş Tatmini Ölçeği yer almaktadır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma verileri Smart PLS 4 kullanılarak kısmi en küçük kareler yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde öncelikle kayıp veri ve doğruluk testleri yapılmıştır. Analizlerde öncelikle örnekleme ilişkin özellikler sunulmuş, ardından ölçeklere ilişkin güvenilirlik, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve geçerlilik analizleri yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesi için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında ve %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. BULGULAR

4.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların %55,3 ile çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır ve yaş ortalaması $39,33 \pm 11,03$ 'tür. Katılımcıların %79,5'i akademisyendir. Bununla birlikte katılımcıların %64,9 ile çoğunluğu vakıf üniversitelerinde görev yapmaktadır.

4.2. Ölçeklerin Faktör, Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri

Araştırma ölçeklerinin faktör yapılarının doğrulanabilmesi için Şekil 2'de sunulan araştırma modeli üzerinden kısmi en küçük kareler yöntemi ile Smart PLS 4 kullanılarak analiz yapılmıştır. DFA'da faktörlere atanan her bir maddenin yük değerinin 0,50 ve üzerinde olması gerekmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Bu kapsamda Örgütsel Öğrenme Ölçeğinin OGR17 kodlu maddesi ile birlikte Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin IST1 ve IST13 kodlu maddeleri araştırma modelinden çıkarılmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'de yer alan Kompozit Güvenirlik (CR) ve iç tutarlılık için kullanılan Cronbach Alfa (α) değerleri Vaske, Beaman ve Sponarski'ye (2017) tarafından öngörülen 0,70 minimum değerinin üzerindedir ve bu sonuçlar tüm değişkenlerde güvenirlilik sorunu olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte değişkenler Afthanorhan (2013) tarafından Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE) için belirtilen 0,50 minimum değeri karşılamaktadır.

Diğer taraftan ayrışma geçerliliğinin test edilmesi için Fornell ve Larcker (1981) kriteri kullanı-

mıştır. Buna göre her bir faktörün AVE değerinin karekökünün, faktörün diğer faktörlerle olan korelasyonundan büyük olması gerekmektedir. Tablo 3'te yer alan, koyu işaretli köşegen değerleri AVE karekök değeridir ve bu değerlerin altındaki korelasyon katsayılarından büyük olduğu görülmektedir. Buna göre ölçeklerin ayrıntı edici geçerliği bulunmaktadır.

Geçerlik analizlerinin son basamağında ölçek ve maddeleri için eş doğrusallık kontrolü yapılmış ve bu doğrultuda Varyans Büyüme Faktörü (VIF) kullanılmıştır. Hair vd.'ne göre (2010) VIF değerinin 5'ten küçük olması eş doğrusallığın olmadığını göstermektedir. Hem doğrusal etkiler hem de faktörleri oluşturan maddeler için VIF değerleri ayrı ayrı kontrol edilmiş ve tümünün 5'ten küçük olduğu görülmüştür. Buna göre ölçüm modelinde eş doğrusallık problemi bulunmamaktadır.

4.3. Betimleyici İstatistikler

Tabachnick, Fidell ve Ullman'na göre (2013) verilerin normal dağılım göstermesi için Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerinin $\pm 1,50$ aralığında kalması gerekmektedir ve araştırma değişkenleri buna göre normal dağılım göstermektedir. Çarpıklık ve Basıklık değerleri ile birlikte ölçeklerin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

4.4. Hipotez Testleri

Doğrudan ve aracılık etkilerine ilişkin hipotezlerin test edilmesi için kurulan ilk YEM Şekil 2'de sunulmuştur. Kurulan modele ilişkin uyum indeksleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

		f ($\bar{X} \pm ss$)	% (Min-Maks)
Cinsiyet	Kadın	213	55,3
	Erkek	172	44,7
Yaş (yıl)		(39,33±11,03)	(22-69)
Görev	Akademisyen	306	79,5
	Diğer	79	20,5
Okul türü	Devlet	135	35,1
	Vakıf	250	64,9

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi, Güvenirlik ve AVE

	Madde	Faktör Yüğü	CR	Cronbach Alfa	AVE
Makyavelizm (MAK)	MAK1	0,673			
	MAK2	0,711			
	MAK3	0,733			
	MAK4	0,647			
	MAK5	0,693	0,904	0,890	0,606
	MAK6	0,767			
	MAK7	0,721			
	MAK8	0,679			
	MAK9	0,714			
	MAK10	0,622			
Örgütsel Öğrenme (OGR)	OGR1	0,810			
	OGR2	0,817			
	OGR3	0,818			
	OGR4	0,847			
	OGR5	0,839			
	OGR6	0,848			
	OGR7	0,839			
	OGR8	0,844	0,974	0,917	0,698
	OGR9	0,842			
	OGR10	0,842			
	OGR11	0,813			
	OGR12	0,839			
	OGR13	0,854			
	OGR14	0,849			
	OGR15	0,844			
	OGR16	0,820			
İş Tatmini (IST)	IST2	0,777			
	IST3	0,793			
	IST4	0,796			
	IST5	0,791			
	IST6	0,812			
	IST7	0,713			
	IST8	0,745			
	IST9	0,778			
	IST10	0,794	0,968	0,965	0,625
	IST11	0,831			
	IST12	0,808			
	IST14	0,78			
	IST15	0,837			
	IST16	0,809			
	IST17	0,774			
	IST18	0,745			
	IST19	0,831			
	IST20	0,801			

Tablo 5'te yer alan uyum indekslerine göre kurulan model literatürün öngördüğü iyi uyum kriterlerini karşılamaktadır.

Şekil 2'de görülen YEM'de 3 doğrusal ve 1 aracı etki test edilmiş olup, hipotezlerin kabul durumunu gösteren analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6'da yer alan doğrudan etki analiz sonuçlarına göre tüm eksojen değişkenler, endojen değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmaktadır. Spesifik olarak Makyavelizm, iş tatmini ($\beta=-0,116$; $t=2,033$ ve $p<0,05$) ve örgütsel öğrenmeyi ($\beta=-0,456$; $t=7,728$ ve $p<0,001$) azaltmaktadır. Bununla birlikte örgütsel öğrenme ise iş tatminini artırmaktadır ($\beta=0,573$; $t=10,557$ ve $p<0,001$). Diğer taraftan aracılık rolünün belirlenmesi için yapılan analiz sonuçlarına göre örgütsel öğrenmenin aracı rolü olduğu belirlenmiştir.

Buna göre makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolü vardır ($\beta=-0,267$; $t=6,690$ ve $p<0,001$). Bu sonuçlara dayanarak H_1 , H_2 , H_3 ve H_4 hipotezleri kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışanların motivasyonu, bağlılığı, üretkenliği ve elde tutulması ile karmaşık etkileşimini kanıtlayan yüksek iş tatmininin elde edilmesi, örgütsel performansın artırılması ve rekabet avantajının güçlendirilmesine yönelik stratejik arayışlarda gerçek bir köşe taşı temsil etmektedir (Latif, Ahmad, Qasim, Mushtaq, Ferdoos ve Naeem, 2013; Yenihan, 2014; Saracel, Taşseven ve Kaynak, 2016; Ren, Zhou, Chen ve Song, 2019; Barchielli, Seghieri, Vainieri, 2019). Yüksek iş tatmini ile karakterize edilen bir ortamın geliştirilmesi, bir örgütün çalışanlarının psikolojik refahı ile stratejik zorunluluklarının

Tablo 3. Ayırt Edici Geçerlik

	MAK	OGR	IST
MAK	0,778		
OGR	-0,465	0,835	
IST	-0,383	0,628	0,790

Tablo 4. Betimleyici İstatistikler

	$\bar{X} \pm ss$	Aralık	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
MAK	2,441±0,771	1,00-5,00	0,781	1,464
OGR	3,683±0,855	1,00-5,00	-1,051	1,312
IST	3,607±0,849	1,00-5,00	-0,844	0,874

Tablo 5. Araştırma Modeli Uyum İndeksleri

İndeks	Model değeri	Gerekli Değer	Kaynak
SRMR	0,052	<0,08	Hu ve Bentler (1999)
NFI	0,907	>0,90	Bentler ve Bonett (1980)
GoF	0,179	<0,10 (zayıf) 0,10<GoF<0,25 (orta) 0,25<GoF<0,36 (iyi) >0,36 (çok iyi)	Wetzels vd. (2009)

Tablo 6. Araştırma YEM Katsayıları

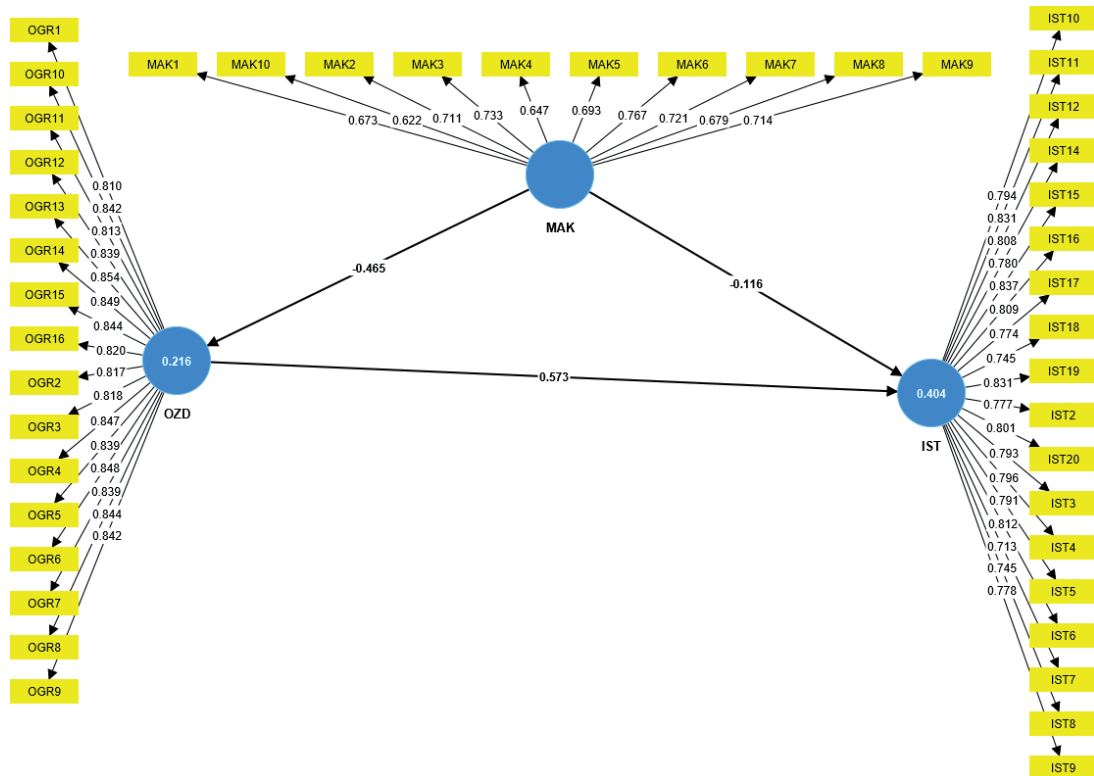
	β	ss	t	p	Sonuç
Doğrudan Etkiler					
MAK -> IST (H_1)	-0,116	0,060	2,033	0,043	Kabul
MAK -> OGR (H_2)	-0,456	0,060	7,728	0,000	Kabul
OGR -> IST (H_3)	0,573	0,054	10,557	0,000	Kabul
Aracı Etki					
MAK -> OGR -> IST (H_4)	-0,267	0,040	6,690	0,000	Kabul

başarıyla gerçekleştirilmesi arasındaki simbiyotik ilişkiyi akıllıca anlamasının sembolik bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle, yüksek düzeyde iş tatminine sahip bireyler sadece rollerine ve sorumluluklarına daha fazla bağlılık göstermekle kalmaz, aynı zamanda işbirliği, yenilikçilik ve ortak hedeflere bağlılık ahlakını teşvik ederek yapıcı örgütsel davranışların erdemli bir döngüsünü oluştururlar (Iaffaldano ve Muchinsky, 1985; Altan ve Özpehlivan, 2019). İş tatmininin bu sonucu, Makyavelizm ve örgütsel öğrenme eğilimi de dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere bir dizi belirleyiciden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu arka plan ışığında hazırlanan çalışmada, Makyavelizmin iş tatmini üzerindeki etkisine karşı örgütsel öğrenmenin aracılık rolünün aydınlatılması amaçlanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Makyavelizm iş tatminini azaltmaktadır. Manipülasyon ve sömürü eğilimi ile vurgulanan Makyavelist eğilim, kişiler arası etkileşimlerde güven eksikliğine yol açarak olumlu işyeri ilişkilerinin temelini aşındırabilir. Güven erozyonu, artan bir izolasyon ve endişe duygusuna yol açarak genel iş memnuniyetinde azalmaya sonuçlanır. Ama-

ca giden her yolu mübah gören makyavelistler (Üstün ve Ersolak, 2020), amaca olan yüksek odakları nedeniyle örgütsel ortamdaki en ufak olumsuzluktan etkilenerek tatmin problemi yaşarlar (Bakir vd., 2003). Bununla birlikte, Makyavelizmin stratejik ve hesaplı doğası, bireyleri, genellikle iş arkadaşları veya örgütsel uyum paahasına, kendi çıkarlarını gözetken davranışlarda bulunmaya teşvik eder. Kendine hizmet eden güdülerle hareket eden bu tür fırsatçı eylemler, meslektaşlar arasında kırgınlık ve uyumsuzluk duygularını ortaya çıkarır, böylece iş tatmininin geliştirilmesine karşı olan zehirli bir çalışma ortamını teşvik edilebilir. Dahası, Makyavelist yönelim manipülasyon ve hileye yatkınlık yaratır, bu da beyan edilen değerler ile gerçek davranışlar arasında uyumsuzluğa neden olur. Bu uyumsuzluk bilişsel bir uyumsuzluk yaratarak bireylerin özgünlük ve dürüstlük duygularını zayıflatır ve böylece genel iş tatminlerini azaltabilir. Literatürdeki çalışmalarda mevcut araştırma bulgusuna paralel şekilde Makyavelizm ile iş tatmini arasında negatif yönlü ilişki belirlenmiştir (Özsoy ve Ardiç, 2017; Valentine ve Fleischman, 2018; Güllü ve Yıldız, 2019; Čopková ve Araňošová, 2020).

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

İş tatmini üzerindeki etkisiyle birlikte, Makyavelizmin örgütsel öğrenmeyi de azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Fırsatçılık ve manipülasyon ile karakterize edilen Makyavelist yatkınlık, örgütsel öğrenme girişimlerinin samimiyetine ilişkin bireylerde bir şüphecilik katmanı oluşturur. Daha yüksek Makyavelist eğilimler sergileyen çalışanlar, bilgi paylaşımı çabalarına art niyet atfederek bu girişimleri bir şüphe merceğinden yorumlama eğilimindedir. Bu tür algılar, örgütsel öğrenme platformlarının gerçek kolektif gelişimi teşvik etmekten ziyade kişisel ilerleme araçları olarak kullanılabilmesi varsayımına dayanmaktadır. Sonuç olarak, bu bireyler potansiyel istismardan çekinerek değerli içgörülerini saklayabilir ve işbirliğinden kaçınabilirler. Dahası, hesaplanmış kişisel çıkarlara yönelik Makyavelist eğilim, kişisel kazanca yapılan vurgu paylaşılan bilginin değerini gölgede bıraktığından, ortak öğrenme çabalarına aktif katılımı caydırır. Kolektif ilerleme yerine bireysel gündemlere öncelik verme eğilimi, kısıtlı bir katılım ve engellenmiş katkı ortamını teşvik eder ve nihayetinde örgütsel öğrenme çabalarının bütünsel etkinliğini azaltır. Dolayısıyla, Makyavelist özelliklerin örgütsel öğrenme algılarıyla etkileşimi, güvensizlik tohumları ekerek ve işbirliğine dayalı bilgi gelişimi yerine kişisel kazançlara öncelik vererek sağlam bir öğrenme kültürünün geliştirilmesini engelleyen bir dinamiği ortaya koymaktadır. Literatürde makyavelizmin örgütsel öğrenmeye etkisini doğrudan ele alan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamakla birlikte, makyavelizmin üretkenlik karşıtı davranışları artırdığına yönelik sonuçlara ulaşılmıştır (Mahmood, Alonazi, Awais Baloch ve Nawaz Lodhi, 2021; Junça-Silva ve Silva, 2023; Aksöl ve Ergun Özler, 2023). Yağşi (2022) araştırmasına göre Makyavelizm, değişime karşı direnci artırmaktadır. Diğer bir araştırmada Belschak, Jacobs, Giessner, Horton ve Bayerl (2020), Makyavelizm düzeyi yüksek olan çalışanların örgütsel değişime karşı daha dirençli olduklarını ve bunun sonucunda düşük örgütsel bağlılık ve yüksek işten ayrılma niyeti gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Üretkenlik karşıtı davranış şekli olarak örgütsel öğrenmeye direnç ile birlikte örgütsel öğrenmenin doğal çıktısı olarak değişim dikkate alındığında, makyavelizmin

örgütsel öğrenmeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre örgütsel öğrenme iş tatminini artırmaktadır. Bilginin edinilmesi, paylaşılması ve uygulanmasını kapsayan örgütsel öğrenme, sürekli kişisel ve mesleki gelişim için bir kanal görevi görmektedir (Huber, 1991). Öğrenme fırsatlarının sağlanması ve beceri geliştirilmenin teşvik edilmesi, çalışanlar arasında bir güçlenme duygusu yaratır, öz yeterliliklerini ve içsel motivasyonlarını destekler (Joo ve Lim, 2009). Bireysel yetkinlik ve ustalığın bu şekilde artırılması, öz belirleme teorisinin önermeleriyle uyumlu olarak doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçları karşılar ve böylece bir tatmin duygusunu besler (Gagné, Parker, Griffin, Dunlop, Knight, Klonek ve Parent-Rocheleau, 2022; Zheng, Liu, Zhang ve Xu, 2022). Ayrıca, örgütsel öğrenme girişimleri, işbirlikçi ve kapsayıcı bir kültürü teşvik ederek, çalışanlar arasında aidiyet ve bağlılık duygusu yaratır (Avcı ve Küçükusta, 2009; Rose, Kumar ve Pak, 2009). Bu da iş tatmininin önemli bir belirleyicisi olan örgütsel destek algısını güçlendirir. Çalışanlar, örgütün gelişimlerine yatırım yaptığını deneyimledikçe, sadakat ve bağlılığın bir karşılığı ortaya çıkar ve bu da yüksek iş tatmini seviyeleri sağlar. Ayrıca, örgütsel öğrenme süreçlerine özgü olan farklı perspektiflere maruz kalma ve yenilikçi düşüncenin geliştirilmesi, bilişsel katılımı ve meydan okumayı teşvik ederek çalışanların rollerine bir amaç ve anlam duygusu katabilir. Bireysel gelişim yörüngelerinin örgütün hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi, ortak bir başarı duygusunu besleyerek genel iş tatminini yükseltebilir. Literatürdeki araştırma sonuçlarında da mevcut bulguya paralel şekilde örgütsel öğrenmenin iş tatminini artırdığı tespit edilmiştir (Mikkelsen vd., 2000; Chiva ve Alegre, 2008; Büyükakgöl ve Arğan, 2019; Tekin ve Sırkıntoğlu Yıldırım, 2020).

Araştırmanın son bulgusuna göre, makyavelizmin iş tatminine etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolü vardır. Kişilik özelliklerinin değiştirilemez ya da çok zor değiştirilebilen doğası karşısında, örgüt içerisinde yaratılacak pozitif kültür ve iklim aracılığı ile kişilik özellikleri kaynaklı örgütsel problemlerin olumsuz etkileri hafifletilebileceği ya da yok edilebileceği

bilinmektedir (Baloch vd., 2017; LeBreton vd., 2018; Yılmaz vd., 2021). Bu bağlamda, örgütsel öğrenme dinamiklerinin makyavelizmin iş tatminsizliği çıktısında bir aracı rol oynayacağı söylenebilir. Çünkü Makyavelist özelliklere sahip çalışanlar, manipülasyona yatkınlıklarına rağmen, öğrenme ve beceri geliştirme yoluyla kolaylaştırılan kişisel ilerlemenin cazibesinden etkilenmezler. Yeni yetkinliklerin kazanılması stratejik zihniyetleriyle uyumludur ve onlara hesaplanmış ilerleme için araçlar sunar. Dahası, örgütsel öğrenmenin işbirlikçi boyutu, potansiyel olarak kendini tanıtmaya aracı olarak görülse de, Makyavelist hedeflerine hizmet eden bağlantılar ve ağlar kurmak için de bir yol sağlayabilir. Güçlendirme ve işbirliği ortamını teşvik eden ve böylece manipülasyona daha az meyilli çalışanlar için iş tatminini artıran örgütsel öğrenme mekanizmaları, Makyavelist bireyler için de değer taşımaktadır. Sonuç olarak, örgütsel öğrenmenin aracılık rolü, Makyavelist çalışanların çalışma ortamlarını sadece manipülasyon için bir platform olarak değil, aynı zamanda stratejik beceri kazanımı ve hesaplı ilerleme için bir alan olarak algılamaları için bir yol sunması nedeniyle belirginleşebilmektedir. Bu da doğal eğilimlerinin tatmini yoluyla iş tatminlerini artıracaktır.

Makyavelist eğilimlerin iş tatmini üzerindeki olumsuz etkisi göz önünde bulundurularak örgütlerin, manipülatif davranışlara karşı bir örgüt kültürünü teşvik edecek önlemleri proaktif olarak almaları gerekmektedir. Etik kuralların oluşturulması ve uygulanması, karar alma süreçlerinde şeffaflığın teşvik edilmesi ve dürüstlük, adalet ve eşit muameleye dayalı bir çalışma ortamının geliştirilmesi, Makyavelist eğilimlerin olumsuz sonuçlarını azaltmaya hizmet edebilir. Bununla birlikte Makyavelizm nedeniyle örgütsel öğrenme algısında ortaya çıkan azalma ışığında, örgütler çalışanların içsel motivasyonlarıyla uyumlu işbirlikçi öğrenme ortamları oluşturmaya teşvik edilmektedir. Bilgi paylaşımı girişimleri, mentorluk programları ve çapraz fonksiyonel projeler düzenleyerek örgütler, potansiyel olarak Makyavelist bireylerde bile etkili olacak kapsayıcı ve güçlendirici bir ortam yaratabilir, böylece stratejik eğilimlerini öğrenme çabalarının işbirlikçi hedefleriyle uyumlu hale getirebilirler.

Diğer taraftan örgütsel öğrenme algısının iş tatmini üzerindeki olumlu etkisinin farkında olarak, örgüt yönetiminin kapsamlı mesleki gelişim programlarına stratejik olarak yatırım yapması tavsiye edilmektedir. Kuruluşlar, çalışanların değişen ihtiyaçlarına cevap veren çeşitlendirilmiş öğrenme fırsatları, beceri geliştirme atölyeleri ve sürekli eğitimler sunarak iş tatminini güçlendirebilir ve aynı zamanda bireysel gelişim yörüngelerinin kapsayıcı örgütsel hedeflerle uyumlu bir şekilde sinerji oluşturmasını sağlayabilir. Bununla birlikte, örgütsel öğrenmenin ortaya koyduğu aracı rolünden yararlanarak, örgütler Makyavelist çalışanların stratejik eğilimlerini yapıcı yönlere yönlendirmek ve kullanmak için bir kanal olarak bu mekanizmadan bilinçli bir şekilde faydalanabilirler. Bu, öğrenme girişimlerinin performans değerlendirme sistemlerine ve kariyer ilerleme yollarına entegre edilmesini kapsayabilir ve böylece stratejik eğilimlerin kişisel gelişim ve kolektif ilerleme yönünde kanalize edilmesi için yapılandırılmış yollar sağlayabilir.

Araştırma örneğini oluşturan 385 üniversite mensubu, araştırma için bir sınırlılık da doğurmaktadır. Araştırmanın belirli bir bağlama (üniversite çalışanları) odaklanması, bulguların farklı örgütsel ortamlara genelleştirilmesi konusunda dikkatli olunmasını gerektirmekte ve gözlemlenen ilişkilerin genellenebilirliğini tespit etmek için sektörler arası araştırmalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bununla birlikte, örneklem boyutunun daha geniş bir demografik yelpazeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi, çeşitli endüstrilerin, hiyerarşik seviyelerin ve kültürel bağlamların dahil edilmesi, bulguların dış geçerliliğini zenginleştirebilir. Ayrıca, çalışmanın yalnızca öz bildirim ölçümlerine dayanması, potansiyel olarak yanıt yanlılıklarına yol açabilir ve incelenen değişkenlerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için nesnel performans ölçütlerinin veya üst değerlendirmelerinin dahil edilmesini önermektedir. Ek olarak nicel analizleri nitel içgörülerle birleştiren karma yöntem yaklaşımlarının kullanılması, kişilik özellikleri, örgütsel algılar ve iş tatmini arasındaki karmaşık etkileşimin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Diğer taraftan Makyavelizm ve iş tatmini arasındaki ilişkide örgütsel öğrenmenin aracılık rolünün altında

yatan mekanizmaların daha derinlemesine araştırılması önerilmektedir. Örgüt iklimi, liderlik tarzları ve bireysel başa çıkma mekanizmaları gibi değişkenlerin araştırılması, modeldeki karmaşık dinamikler hakkında daha detaylı bilgiler sağlayabilir.

KAYNAKÇA

AFTHANORHAN, W. M. A. B. W. (2013). A comparison of partial least square structural equation modeling (PLS-SEM) and covariance based structural equation modeling (CB-SEM) for confirmatory factor analysis. *International Journal of Engineering Science and Innovative Technology*, 2(5), 198-205. https://www.ijesit.com/Volume%202/Issue%205/IJESIT201305_27.pdf

AKSÖL, G., & ERGUN ÖZLER, N. D. (2023). Karanlık kişilik özelliklerinin üretkenlik karşısı iş davranışları üzerindeki etkisinde algılanan yönetici desteğinin rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (77), 305-329. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1310969>

ALEGRE, I., MAS-MACHUCA, M., & BERBEGAL-MİRABENT, J. (2016). Antecedents of employee job satisfaction: Do they matter?. *Journal of Business Research*, 69(4), 1390-1395. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.10.113>

ALTAN, S., & ÖZPEHLİVAN, M. (2019). Bilişim sektöründe entelektüel sermaye, iş tatmini ve inovasyon yönlülük arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ilinde bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 154-167. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/679396>

AVCI, N., & KÜÇÜKUSTA, D. (2009). Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 33-44. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/154382>

AVCI, U. (2005). İşletmelerde örgütsel öğrenme-örgütsel performans ilişkisi: Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme-örgütsel performans ilişkisine yönelik inceleme. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

BAKSHİ, A., KUMAR, K., & RANI, E. (2009). Organizational justice perceptions as predictor of job satisfaction and organization commitment. *International journal of Business and Management*, 4(9), 145-154. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v4n9p145>

[ps://doi.org/10.5539/ijbm.v4n9p145](https://doi.org/10.5539/ijbm.v4n9p145)

BAKIR, B., ÖZER, M., UÇAR, M., GÜLEÇ, M., DEMİR, C., & HASDE, M. (2003). Relation between Machiavellianism and job satisfaction in a sample of Turkish physicians. *Psychological reports*, 92(3_suppl), 1169-1175. <https://doi.org/10.2466/pr0.2003.92.3c.1169>

BALOGH, M. A., MENG, F., XU, Z., CEPEDA-CARRION, I., DANİŞ, & BARI, M. W. (2017). Dark triad, perceptions of organizational politics and counterproductive work behaviors: The moderating effect of political skills. *Frontiers in psychology*, 8, 1972. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01972>

BARCIELLI, C., SEGHERI, C., & VAINIERI, M. (2019). Nurse's job satisfaction and organization's innovation propensity: organizational climate in Italy. *European Journal of Public Health*, 29(Supplement_4), ckz185-668. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckz185.668>

BARTLETT, J.M., KOTRLIK, J.W. & HIGGINS, C.C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research appropriate sample size in survey research. *Information technology, learning, and performance journal*, 19(1), 43-50. <https://www.opalco.com/wp-content/uploads/2014/10/Reading-Sample-Size1.pdf>.

BAŞAR, P. (2022). Örgütsel öğrenmenin örgütsel performans üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 621-634. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1400>

BAYCAN, A. (1985). *Analysis of the several aspects of job satisfaction between different occupational groups*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BELSCHAK, F. D., JACOBS, G., GIESSNER, S. R., HORTON, K. E., & BAYERL, P. S. (2020). When the going gets tough: Employee reactions to large-scale organizational change and the role of employee Machiavellianism. *Journal of Organizational Behavior*, 41(9), 830-850. <https://doi.org/10.1002/job.2478>

BENTLER, P. M., VE BONETT, D. G. (1980). Significance tests and goodness-of-fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88, 588-600. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.3.588>

BÜYÜKAKGÜL, Ü. C., & ARGAN, M. (2019). Spor örgütlerinde örgütsel öğrenme yeteneği, entelektüel sermaye ve iş tatmini ilişkisi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 2(1), 34-53. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3360327>

CALANTONE, R. J., CAVUSGIL, S. T., & ZHAO, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial Marketing Mana-*

gement, 31(6), 515-524. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(01\)00203-6](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(01)00203-6)

CALHOON, R. P. (1969). Niccolo Machiavelli and the twentieth century administrator. *Academy of Management Journal*, 12(2), 205-212. <https://doi.org/10.5465/254816>

CHIVA, R., & ALEGRE, J. (2008). Emotional intelligence and job satisfaction: the role of organizational learning capability. *Personnel Review*, 37(6), 680-701. <https://doi.org/10.1108/00483480810906900>

CHRISTIE, R. AND F.L. GEIS (1970). *Studies in machiavellianism*, New York: New York Academic Press, 10-34.

COCHRAN, W. G. (1977). *Sampling techniques*. John Wiley and Sons.

COLQUIT, J.A., LE PINE, J.A., & WESSON, J.M. (2009). *Organizational behavior, improving performance and commitment in the workplace*. Singapore: McGraw-Hill International Edition.

ÇOPKOVA, R., & ARAÑOŠOVÁ, A. (2020). The relationship of Dark Triad and job satisfaction among helping professionals. *Individual & Society*, 23(3), 18-33. <https://doi.org/10.31577/cas.2020.03.574>

ÇAĞLIYAN, V., ATTAR, M., & KÜLAHLI, S. (2021). Dönüşümcü liderliğin, örgütsel inovasyon üzerindeki etkisinde örgütsel öğrenmenin aracı rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 124-145. <https://doi.org/10.17153/oguii-bf.872569>

ÇEKMECELIOĞLU, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 153-168. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/235604>

DEMİREL, O., & ERASLAN, İ. H. (2023). Bilgi Yönetimi Süreci ile Yenilikçilik İlişkisi: Örgütsel Öğrenmenin Aracılık Rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 155-172. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1101354>

FORNELL, C., VE LARCKER, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382-388. <https://doi.org/10.1177/002224378101800313>

GAGNÉ, M., PARKER, S. K., GRIFFIN, M. A., DUNLOP, P. D., KNIGHT, C., KLONEK, F. E., & PARENT-ROCHELEAU, X. (2022). Understanding and shaping the future of work with self-determination theory. *Nature Reviews Psychology*, 1(7), 378-392. <https://doi.org/10.1038/s44159-022-00056-w>

GEMMILL, G. R., & HEISLER, W. J. (1972). Machiavellianism as a factor in managerial job strain, job satisfaction, and upward mobility. *Academy of Management Journal*, 15(1), 51-62. <https://doi.org/10.5465/254800>

GÜLLÜ, S., & YILDIZ, K. (2019). Spor örgütlerinde kararlık kişilik, örgütsel sinizm ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4), 220-232. <https://doi.org/10.33689/spor-metre.620304>

GÜRBÜZ, S., ERKUŞ, A., & SİĞRİ, Ü. (2010). İş tatmini ve iş performansının yeni öncülü: Temel benlik değerlendirmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 69-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117234>

HAIR, J. F., BLACK, W.C., BABIN, B.J., ANDERSON, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. New Jersey, USA: Pearson Prentice Hall.

HU, L.-T., AND BENTLER, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification, *Psychological Methods*, 3(4), 424-453. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.3.4.424>

HUBER, G. P. (1991). Organizational learning: The contributing processes and the literatures. *Organization Science*, 2(1), 88-115. <https://doi.org/10.1287/orsc.2.1.88>

HUNG, R. Y. Y., YANG, B., LIEN, B. Y.-H., MCLEAN, G. N., & KUO, Y.-M. (2010). Dynamic capability: Impact of process alignment and organizational learning culture on performance. *Journal of World Business*, 45(3), 285-294. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2009.09.003>

HUNG, R. Y. Y., YANG, B., LIEN, B. Y. H., MCLEAN, G. N., & KUO, Y. M. (2010). Dynamic capability: Impact of process alignment and organizational learning culture on performance. *Journal of World Business*, 45(3), 285-294. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2009.09.003>

IAFFALDANO, M. T., & MUCHINSKY, P. M. (1985). Job satisfaction and job performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 97(2), 251-273. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.2.251>

JANSEN, K. J., & KRISTOF-BROWN, A. (2006). Toward a multidimensional theory of person-environment fit. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 193-212. <https://www.jstor.org/stable/40604534>

JONASON, P. K., WEE, S., & Lİ, N. P. (2014). Thinking bigger and better about "bad apples": Evolutionary industrial-organizational psychology and the dark triad. *Industrial and Organizational Psychology*, 7(1), 117-121. <https://doi.org/10.1111/iops.12118>

- JOO, B. K., & LIM, T. (2009). The effects of organizational learning culture, perceived job complexity, and proactive personality on organizational commitment and intrinsic motivation. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 16(1), 48-60. <https://doi.org/10.1177/1548051809334195>
- JUNÇA-SILVA, A., & SILVA, D. (2023). The buffering effect of micro-daily events on the relationship between the dark triad traits and counterproductive work behavior. *Management Research Review*, 46(5), 667-681. <http://dx.doi.org/10.1108/MRR-12-2021-0864>
- KANDEMİR, D., & HULT, G. T. M. (2005). A conceptualization of an organizational learning culture in international joint ventures. *Industrial Marketing Management*, 34(5), 430-439. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2004.10.002>
- KARA, A. U., & KÖKSAL, K. (2022). Bağlılık, çalışan performansı ve iş tatmini ilişkisinde özgeciliğin düzenleyici rolü: Sağlık çalışanları üzerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 284-302. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1380>
- KARA, E., & BAŞBOĞA, M. İ. (2022). İşyeri mutluluğu ve iş tatmini ilişkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolünün belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 364-384. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.910735>
- KARAHAN, A., & YILMAZ, H. (2011). Örgütsel öğrenme, personel güçlendirme ve takım performansı arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), 136-156. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/854400>
- KAVAK, B (2001). Makyavelizm ile tüketicinin ahlaki yargıları arasındaki ilişkiye yönelik amprik bir inceleme, *Ev Ekonomisi Dergisi*, 7(8), 11-20.
- KAYAR, M. Ş., & ASLAN, M. (2023). Duygusal emek ile iş tatmini ilişkisinde psikolojik iyi oluşun düzenleyicilik rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 1258-1275. <https://doi.org/10.20491/isarder.2023.1648>
- LATİF, M. S., AHMAD, M., QASIM, M., MUSHTAQ, M., FERDOOS, A., & NAEEM, H. (2013). Impact of employee's job satisfaction on organizational performance. *European Journal of Business and Management*, 5(5), 166-171. <https://cirdjournal.com/index.php/ajcr/article/view/473>
- LEBRETON, J. M., SHIVERDECKER, L. K., & GRIMALDİ, E. M. (2018). The dark triad and workplace behavior. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 5, 387-414. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104451>
- LINTON, D. K., & WIENER, N. I. (2001). Personality and potential conceptions: Mating success in a modern Western male sample. *Personality and Individual Differences*, 31(5), 675-688. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00170-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00170-7)
- LI-PING TANG, T., CHEN, Y. J., & SUTARSO, T. (2008). Bad apples in bad (business) barrels: The love of money, Machiavellianism, risk tolerance, and unethical behavior. *Management Decision*, 46(2), 243-263. <https://doi.org/10.1108/00251740810854140>
- LOCKE, E.A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M.D. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (pp. 1297-1349). Chicago: Rand McNally.
- LUND, D.B. (2003). Organizational culture and job satisfaction. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 18(3), 219-236. <https://doi.org/10.1108/0885862031047313>
- MAHMOOD, Z., ALONAZI, W. B., AWAIS BALOCH, M., & NAWAZ LODHI, R. (2021). The dark triad and counterproductive work behaviours: a multiple mediation analysis. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 34(1), 3321-3342. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1874463>
- MİKKELSEN, A., OGAARD, T., & LOVRICH, N. (2000). Modeling the effects of organizational setting and individual coping style on employees subjective health, job satisfaction and commitment. *Public Administration Quarterly*, 24(3) 371-397. <https://www.jstor.org/stable/40861816>
- MUDRACK, P. E. (1993). An investigation into the acceptability of workplace behaviors of a dubious ethical nature. *Journal of Business Ethics*, 12, 517-524. <https://doi.org/10.1007/BF00872373>
- OKUMUŞ, M. T., BAKAN, İ., & KUTLUK, M. R. (2022). İşe tutkunluk, odaklanma yeteneğinin kariyer tatmini ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Bir alan çalışması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 119-138. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1034056>
- ÖZSOY, E., & ARDIÇ, K. (2017). Karanlık üçlü'nün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 391-406. <https://doi.org/10.18657/yonveek.297733>
- PAULHUS, D. L., & WILLIAMS, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6)
- REN, Y., ZHOU, C., CHEN, J., & SONG, H. (2019). Correlation study on organizational innovation atmosphere and nurses' job satisfaction. *Chinese Journal of Hospital Administration*, 231-234.

- ROSE, R. C., KUMAR, N., & PAK, O. G. (2009). The effect of organizational learning on organizational commitment, job satisfaction and work performance. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 25(6). <https://doi.org/10.19030/jabr.v25i6.995>
- SAPUTRA, F., & MAHAPUTRA, M. R. (2022). Effect of job satisfaction, employee loyalty and employee commitment on leadership style (human resource literature study). *Dinasti International Journal of Management Science*, 3(4), 762-772. <https://doi.org/10.31933/dijms.v3i4.1324>
- SARACEL, N., TAŞSEVEN, Ö., & KAYNAK, E. (2016). Türkiye’de çalışan Y kuşağında iş tatmini-motivasyon ilişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(1), 50-79. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/208837>
- STATA, R. (1989). Organizational learning-the key to management innovation. *MIT Sloan Management Review*, 30(3), 63. <https://sloanreview.mit.edu/article/organizational-learning-the-key-to-management-innovation/>
- TABACHNICK, B. G., FIDELL, L. S., VE ULLMAN, J. B. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- TEKİN, E., & SİRKİNTİOĞLU YILDIRIM, Ş. (2020). Akademisyenlerde örgütsel öğrenme ve örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerindeki etkileri. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 222-243. <https://doi.org/10.38057/bifd.812851>
- USMAN, A., DANİŞH, R. Q., WAHEED, N., & TAY-YEB, U. (2011). Moderating effect of employees’ education on relationship between feedback, job role innovation and organizational learning culture. *African Journal of Business Management*, 5(5), 1684-1690. <https://oa.mg/work/10.5897/ajbm10.598>
- ÜSTÜN, F., & ERSOLAK, Ş. (2020). Makyavelizmin iş yeri nezaketsizliğine etkisi: Banka çalışanları üzerine bir araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 329-343. <https://doi.org/10.21733/ibad.693245>
- VALENTINE, S., & FLEISCHMAN, G. (2018). From schoolyard to workplace: The impact of bullying on sales and business employees’ Machiavellianism, job satisfaction, and perceived importance of an ethical issue. *Human Resource Management*, 57(1), 293-305. <https://doi.org/10.1002/hrm.21834>
- VASKE, J. J., BEAMAN, J., VE SPONARSKI, C. C. (2017). Rethinking internal consistency in Cronbach’s Alpha. *Leisure Sciences*, 39(2), 163-173. <https://doi.org/10.1080/01490400.2015.1127189>
- WAHDA, MURSALİM, FAUZIAH, & ASTY. (2020). Extra-role behavior improvement model: Organizational learning culture, organizational trust, and organizational justice approach. *International Journal of Engineering Business Management*, 12, 1847979020963774. <https://doi.org/10.1177/1847979020963774>
- WEISS, D. J. DAVIS, R.V. ENGLAND, G.W. & LOFQUIST, L.H. (1967). *Manual for the minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis. The University of Minnesota Press.
- WETZELS, M., ODEKERKEN-SCHRÖDER, G., VE VAN OPPEN, C. (2009). Using PLS path modeling for assessing hierarchical construct models: Guidelines and empirical illustration. *MIS Quarterly*, 33(1), 177-195. <https://doi.org/10.2307/20650284>
- YAÇŞI, S. (2022). Makyavelizmin değişime direnç üzerindeki etkisinde örgütsel hafızanın düzenleyici rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 6(12), 21-39.
- YENİHAN, B. (2014). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişki. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 170-178. <https://doi.org/10.14230/joiss80>
- YILMAZER, T., KARAGÖZ, Ş., UZUNBACAK, H. H., & AKÇAKANAT, T. (2021). Karanlık üçlü kişilik özellikleri, psikolojik ayrıcalık, görelî yoksunluk ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, (86), 597-622. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2567965>
- ZHENG, J., LIU, R., ZHANG, R., & XU, H. (2022). How do firms use virtual brand communities to improve innovation performance? Based on consumer participation and organizational learning perspectives. *European Journal of Innovation Management*. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/EJIM-06-2022-0313>

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

How does globalization affect female employment?: A Panel CS-ARDL analysis for transition countries*

Merve Ertok Onurlu¹

Zamira Oskonbaeva²

Ebru Çağlayan Akay³

¹ Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Türkiye, e-mail: m.ertok.onurlu@comu.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Kyrgyzstan, e-mail: zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg

³ Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Econometrics, Türkiye, e-mail: ecaglayan@marmara.edu.tr

Abstract

Globalization is considered as a process of development for a country procured from the exchange of human capital, technology, and culture, along with many other economic, financial, and cultural factors at the international level. A wide range of studies in labor economics indicate that globalization and female employment are positively associated as job opportunities are enhanced for both males and females. However, others suggest that as opposed to males, once job opportunities increase, job market becomes more competitive in an unfavorable manner for females. This study intends to examine how globalization process affects female employment in transition countries over the period of 23 years from 1995 to 2017. To do this, a panel data consisting of a selected group of 21 transition countries are utilized in the analysis for which the Cross-Sectionally Augmented Autoregressive Distributed Lag model (CS-ARDL) is employed. Our results suggest that globalization is inversely related to female employment in the long run, which in turn suggests that globalization might create obstacles among females if policymakers do not provide any optimal policies to keep the labor market dynamics stable during the globalization process.

Keywords: Female Employment, Globalization, Transition Countries, Panel Data, CS-ARDL

JEL codes: J01, F66, F62, C33

Citation/Atf: ERTOK ONURLU, M., OSKONBAEVA, Z. & ÇAĞLAYAN AKAY, E. (2023). How does globalization affect female employment?: A Panel CS-ARDL analysis for transition countries. *Journal of Life Economics*. 10(4): 301-313, DOI: 10.15637/jlecon.2229

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Merve Ertok Onurlu
E-mail: m.ertok.onurlu@comu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. INTRODUCTION

Globalization could be considered as a magnificent process of world integration that promotes the interchange of ideas across various fields of culture, economy, politics, technology, and society (Hossain et al. 2022). The movement of people, organizations, ideas, discourses, and capital has become widely global as a result of globalization which is regarded as a combination of economic, political, cultural, and geographic activity (Moghadam 1999). Globalization is explained as the enhancing of international economic relations, that has stimulated during the 1980s, and it is further linked to greater economic liberalization at both international and national economic levels (Jomo 2003).

Growth in developing nations is frequently hampered by lagging technology and insufficient savings, which translate into low physical capital. Contrarily, labor is a relatively abundant resource that emerging nations have, making it possible to boost economic growth through the wise use of this resource (Hussain 2012). Encouraging more women, who are typically underrepresented in productive activities in poor nations (Sen 1990), is one of the practical strategies to increase human capital.

There are two key characteristics of globalization that significantly affect labor markets. One is the expansion of cross-border trade in final goods and services whereas the other expansion is the flow of labor, capital, and technology across international borders (Orbeta 2002). In terms of employment, emerging nations can profit greatly from globalization. This is due to the easier access to markets, cheaper transportation costs, easier information access, easier access to technology, and easier access to finance, all of which promise to increase exports, hasten the transfer of technology, and enlarges resources of investment. Increased level of global economic integration also offers considerable promise for the home market (Lall 2002). The conventional trade theory suggests that trade liberalization increases employment by encouraging labor-intensity in domestic and international trade-oriented activities.

Despite the fact that rapid globalization and rapid technological advancement are suggested to have a considerable effect on women's labor market conditions in recent years, there are still many obstacles preventing them from fully participating in society's various facets (Iqbal and Asrar 2022). In the world, women perform two thirds of the labor, obtain 10% of the income, and possess 1% of the production resources (Lips 2017).

According to Hawkesworth (2006), "Globalization is a gendered phenomenon." This indicates that men and women experience globalization in different ways. The gender and development theory contends that a large portion of the work performed by women, including domestic and caring work, is unpaid (Sen and Grown 1987; Rathberger 1990; Kabeer 1994; Bakker 1994; Connelly et al. 1995; Marchand and Papart 1995 and Marchand 1996). As a result of their lack of access to education and training, as well as their home responsibilities, women are also prohibited from performing some types of highly skilled job. Moreover, women are grouped into occupations that are extensions of their responsibilities at home, such as domesticity and service.

Globalization affects women employment both positively and negatively. Positive impact can be observed not just in terms of the rise in the proportion of female workers, but also in terms of the standard of their working circumstances (Gills and Piper 2002). Women are being attracted more and more into the labor market as countries liberalize their economies and corporations establish operations there to cut costs. Similar to how positions in financial and office services typically see quick growth during the enlargement of international business, certain roles in commercial and banking services also experience rapid growth as a result of globalization by offering specialized services to rapidly growing international businesses (Mears 1995). On the other side, according to a theory of global economic restructuring and its effects on the distribution and status of women in labor markets at national level, inclusion in the global economy remarkably increases opportunities for

women but does not prevent obstacles or lessen the preponderance of low-paid, trivial jobs affiliated with women (Joeke and Weston 1994; Mears 1995; Meyer 2001). Female employment rises as a result of multinational firms' easy access to the cheapest female labor in developing nations (Richards and Gelleny 2007; Seguin and Grown 2006; Gaddis and Pieters 2012). On women's employment and living standards, globalization has had significant and primarily negative effects, too (Acar 2009), because of the increased competition in the labor market brought about by globalization (Maqsood 2014).

When compared to men, who consist of 80% of the labor force, women make up only around 55% of the workforce globally. Given that female employment has a strong correlation with globalization, these gender differences are a crucial focus for research on this topic (Okşak and Yaçinkaya Koyuncu 2017).

According to Faki and Ghazalian (2015), demand-side factors have gotten significantly less attention than supply-side factors when it comes to empirical research on the factors influencing female labor force participation. Supply-side factors include demographic, socio-economic, and household-related features. This research focuses on this gap and considers globalization as a demand-side element that can boost female employment in developing nations. The effects of globalization on women's economic outcomes have been elaborated by researchers for developed and developing countries (Chopra 2019; Okşak and Koyuncu 2017; Wacker et al. 2017; Maqsood 2014). The extant literature highlights two opposing theories concerning the connection between globalization and women's involvement in the labor force (Hossain et al. 2022):

- (1) Globalization benefits female employment, due to the fact that it generates new employment prospects.
- (2) Globalization reduces female employment, because it makes the labor market more competitive for women.

The main purpose of our study is to explore how globalization affects female employment and to

what extent. In the empirical analysis, we utilized panel data of 21 selected transition economies for years from 1995 to 2017. The cross-sectionally augmented autoregressive distributed lag (CS-ARDL) modeling approach developed by Chudik et al. (2016) is applied for the empirical study, which takes time dynamics, cross-sectional heterogeneity, and cross-sectional dependence into account as therefore, one would be able to understand both long and short run effects of variables on the dependent variable.

When the units experience both local and global spillovers at the same time, cross-sectional dependence arises. These common factors are typically impossible to observe. Since they represent a group of latent economic forces, ignoring them does not result in a simple problem of an omitted variable (Eberhardt and Teal 2013; Eberhardt and Presbitero 2015). When cross-sectional independence is falsely assumed, biases can come from a variety of sources (Phillips and Sul 2003; Andrews 2005; Everaert and De Groote 2016). Therefore, recent procedure employed in this study takes the issue of cross-sectional dependence into account. In this aspect, it gains superiority over other methods.

The study is planned as follows: The next section discusses previous studies. Third section provides information about female labor force trends in transition economies. In the fourth section, data set, econometric methodology are described and empirical results are reported. The fifth section concludes.

2. LITERATURE REVIEW

The impact of globalization on female employment has been explored by researchers via different data sets and econometric methods. In their studies FDI (foreign direct investments) and trade openness are used as a proxy for globalization. Empirical findings are found to be different. Some studies report that globalization has positive impact on female employment whereas in others negative impact on female employment is stated. Previous studies investigating this association are displayed in Table 1.

Our study aims to contribute to the existing literature in three ways. Firstly, different from above-mentioned papers our study utilizes globalization index from KOF Index as proxy for globalization. Secondly, in the empirical analysis we employ recently developed CS-ARDL framework in order to examine both short run and the long run impacts of globalization on female employment. Thirdly, to the best of our knowledge, this is the first study focusing on the transition economies to investigate the impact of globalization on female employment.

3. FEMALE LABOR FORCE TRENDS IN TRANSITION ECONOMIES

Since transition countries had shared comparable institutions and beliefs for so long, nations at the beginning of transition shared a variety of traits,

such as levels of female labor force participation and educational attainment. Socialists promoted female education and believed that women's participation in the work force was essential to achieving the goals of the plan. Most nations made significant educational investments in women, and as a result, by the early 1990s, several of those nations had higher average levels of education for women than for men—a distinction that has mostly been true ever since. Women in transition nations have education levels that are significantly higher than those of women in developing countries and almost equal to those of women in high-income countries (Pignatti 2020).

Socialist nations strongly promoted female involvement in the labor force through a variety of channels, including propaganda and other

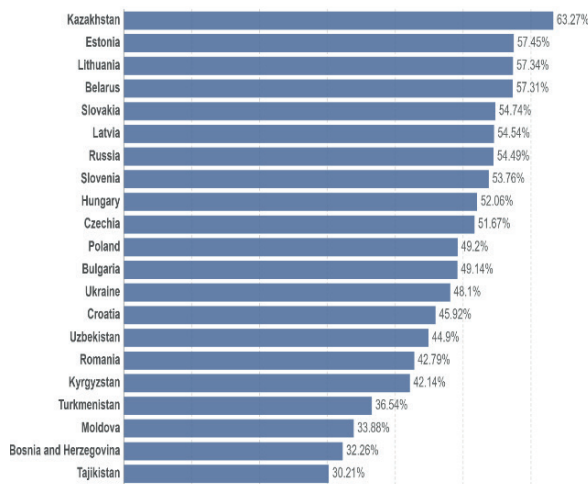
Table 1. Literature Summary

Authors	Country and Period	Method	Result
Voumik et al. (2023)	South Asian countries 1990 -2020	CS-ARDL Model	Trade openness has both a short-term and long-term very favorable effect on female employment.
Hossain et al. (2022)	99 countries 2001–2018 period	System GMM method	The findings indicate that FDI promotes FLFP (Female labor force participation) to some extent, but that low- and middle-income nations see more robust positive effects than high-income countries.
Iqbal and Asrar Mohiuddin (2022)	Pakistan 2000-2019	Regression analysis	The study shows how important globalization is to improving women's empowerment and contributing to gender equality in the country.
Chopra (2019)	163 countries 2016- 2018	The fixed effect regression method	FDI inflows had a profoundly favorable impact on women's wellbeing and contributed to their empowerment.
Okşak and Yalçinkaya Koyuncu (2017)	101 countries 1990-2014	Multivariate fixed time effect model	Globalization and female labor force participation are positively associated
Wacker et al. (2017)	80 developing countries 1980 - 2005	Fixed effects regression analysis	FDI and trade are negatively associated with FLFP
Cooray et al. (2017)	48 countries of Sub-Saharan Africa from 1985–2012	GMM method	Trade liberalization could increase economic efficiency and employment possibilities, but the advantages went disproportionately to men.
Maqsood (2014)	SAARC region 1990-2010	Panel Fixed Effect and Panel Random Effect models	FDI have boosted FLFP.
Cooray et al. (2012)	80 developing countries 1980–2005	Fixed effects regression analysis	FDI and trade have an inverse negative impact on female labor force participation generally.
Bussmann (2009)	134 developed and developing countries from 1970- 2000	GMM estimations	While trade openness results in a drop in FLFP for OECD countries, it improves FLFP for non-OECD countries.
Gray et al. (2006)	180 developed and undeveloped countries 1975-2000	Cross-sectional–time-series regression techniques	Female employment shares are not significantly impacted by trade and FDI.

legislative initiatives. For instance, the state offered working mothers access to affordable childcare options, frequently including infant care, and maternity benefits (Grogan and Koka 2010). Labor market institutions underwent a significant transformation as a result of the fall of socialist regimes. Women were impacted by these shifts in many ways, sometimes going in the opposite direction (Pignatti 2020). The formerly socialist countries experienced significant economic and social crisis in the early stages of the transition. Due to a combination of causes, female labor force participation saw significant swings, and trends for both male and female labor force participation diverged.

Figure 1 shows female labor force participation among transition countries in 2021. As can be seen from the figure, among transition countries female labor force participation rate is higher in Kazakhstan (63.27%) and lower in Tajikistan (30.21%).

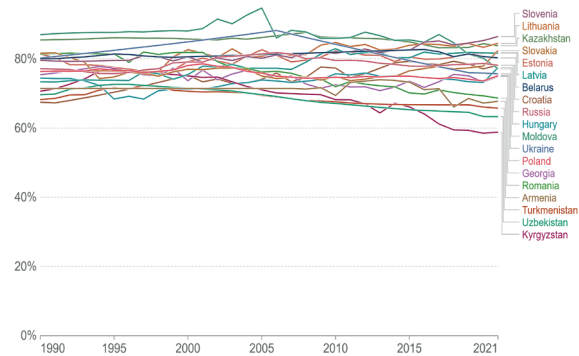
Figure 1. Female labor force participation in 2021

Source: Our World in Data (2023)

Despite recent gains in female participation rates, women are still likely to participate in the job market at a lower rate than men. In order to examine the trend in the ratio of female to male labor force participation rates, Figure 2 is illustrated. The figure shows that the percentages are typically well below 100%, indicating that participation rates for women are typically lower than those for men.

Figure 2. Ratio of female to male labor force participation rates, 1990-2021

Source: Our World in Data (2023)

The next figure (Figure 3) contrasts the participation of younger and older women in the labor force. Specifically among women in the 25–34 and 45–54 age groups. As we can observe, only a small number of countries are situated on the diagonal line; as a result, the participation of women in the labor force typically varies by age group. Figure 3 further reports that in transition economies labor force participation rate is a slightly higher among older women than younger ones.

Figure 3. Younger versus older women’s labor force participation rates, 2021

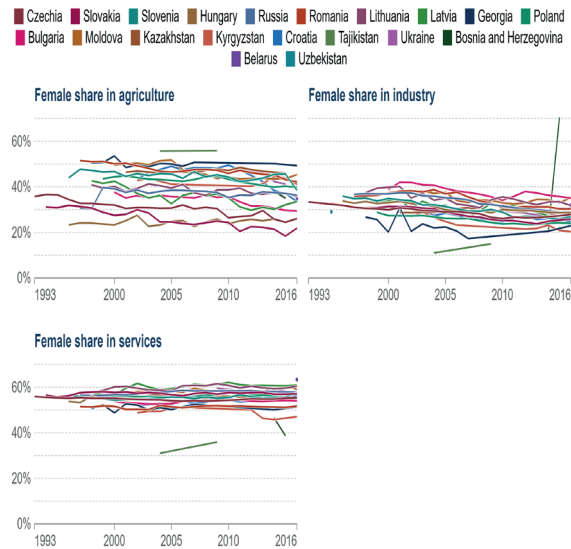

Source: Our World in Data (2023)

The percentage of women in various economic sectors is plotted in Figure 4. Based on the figure, we could observe that there is “occupational segregation” in the majority of countries: Women are disproportionately concentrated in particular occupations. The figure also suggests that in

transition economies female share in services is higher compared to other sectors of economy. In 2016, female employment rate in Belarus was 63.34 % and in Kyrgyzstan 47.08%. Female share in industry is 20.33% (in Kyrgyzstan)-35, 28 % (in Moldova). Female share in agriculture is 49.31% (in Georgia)-21.84% (in Slovakia)

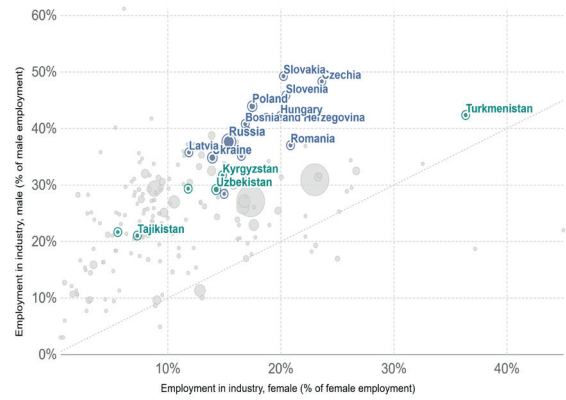
Figure 4. Percentage of female employees by economic sector, 1993 to 2016

Source: Our World in Data (2023)

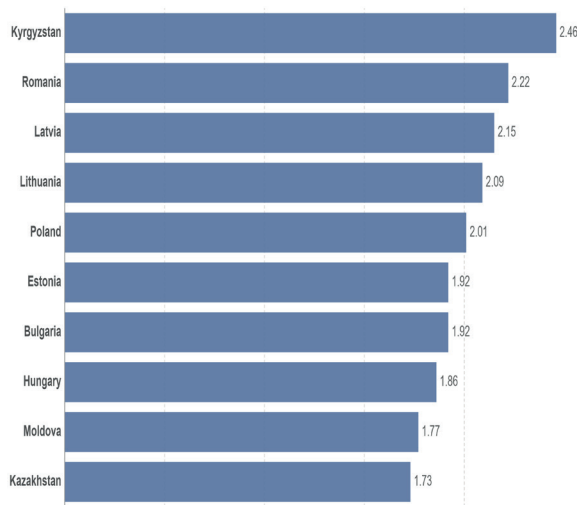
Figure 5 illustrates the sectors in which women are employed. As can be observed from the figure, the distribution of female employment across sectors is different. Compared to women, men are more likely to work in industry. Furthermore, more women than men often work in the service sector. The distribution of employment between men and women is almost equally distributed in agriculture (Figure 5).

Figure 5. Employment ratio of men and women in services, industry, and agriculture in 2019

Source: Our World in Data (2023)

Figure 6 displays the time spent by men and women performing household chores, caring for family members, and volunteering in the community. Females allocate more time to these tasks compared to males. Transition economies are not exception. On the low end of the scale, women in Kazakhstan provide unpaid care for their families for 73 % more hours compared to men. On the opposite end of the scale, in countries like Kyrgyzstan, women labor 2.5 times as much on these activities as men do. Therefore, it could be seen that women allocate far more time to unpaid care tasks than men do.

Figure 6. Female to male ratio of time devoted to unpaid care work, 2014

Source: Our World in Data (2023)

Overall countries exhibit differences and similarities in patterns of female employment. It can be concluded that in transition economies, labor force participation rate is higher among older women and they are concentrated more in services sector. Like any woman in the world women in countries under studied devote much time to unpaid work. Women still have a lower participation rate in the labor force than men do in the countries under studied.

4. DATA SET, ECONOMETRIC METHODOLOGY AND RESULTS

4.1. Data Set

The data of the study consist of 21 transition countries namely Belarus, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Estonia, Georgia, Hungary, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Latvia, Lithuania, Moldova, Poland, Romania, Russian Federation, Slovak Republic, Slovenia, Tajikistan, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine and Uzbekistan. Due to the availability of the data, we are only able to limit the period from 1995 to 2017 ($T = 23$). As therefore, remaining transition countries have to be omitted from the data for the analysis period. As the primary aim is to explore the association between female employment and globalization index, “the percentage of female employment to population ratio aged 15 and above” is the preferred dependent variable of the analysis where fertility rate and gross domestic

product per capita are regarded as the control variables (Table 2). The variables in the model are all in the form of their natural logarithms, which in turn, would avoid any heterogeneity concerns in the panel data.

Table 2. Descriptions of Variables

Variables	Definitions	Abbreviations	Source
<i>Dependent Variable</i>			
Female Employment	Female employment to population ratio aged 15 and above (%) (modeled ILO estimate)	LFEMEMP	WDI
<i>Independent Variables</i>			
Globalization Index	KOF Globalization Index	LGLOBAL	KOF
Fertility Rate	Fertility rate (total births per woman)	LFERT	WDI
Gross Domestic Product per capita	GDP per capita (constant 2015 US\$)	LGDPCC	WDI

Note: WDI indicates the World Development Indicator Database (World Bank Official Website) and KOF refers to the KOF Swiss Economic Institute Database.

4.2. Econometric Methodology and Results

With the aim to examine how globalization affects female employment in the selected 21 transition countries from 1995 to 2017, the classic panel data model presented in Equation 1 is utilized:

$$LFEMEMP_{it} = \partial_{1i} + \partial_2 LGLOBAL_{it} + \partial_3 LFERT_{it} + \partial_4 LGDPCC_{it} + e_{it} \quad (1)$$

where $i=1, \dots, 21$ and $t=1995, \dots, 2017$

Each transition country in the sample is represented by i and t is the year and all variables are included in the model in their natural logarithmic forms (Equation (1)). Before the estimation procedure, we first examine whether the panel exhibits cross sectional dependence and that of the slope homogeneity assumptions hold. Panel data estimators such as fixed or random effects could be utilized under the assumption of the non-existence of cross sectional dependence

across units and no slope heterogeneity and if those assumptions do not hold then the parameters estimators would associated with misleading and inconsistent inferences (Chudik and Pesaran 2013: 2; Phillips and Sul 2003: 162).

In our data, since $T > N$, the cross sectional dependence of errors is initially investigated with the Breusch Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) test. However, there might appear size distortions with the LM test once N is large and T is finite. Therefore, the bias adjusted LM test is proposed to control the size by providing the exact mean and variance of the test indicator of the LM test statistic in order to dilute the bias (Pesaran et al. 2008: 105). The null hypothesis of both tests indicate the non-existence of cross sectional dependence of errors. The test statistics are calculated as follows respectively:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \tag{2}$$

where T represents year, N indicates the number of countries in the panel. $\hat{\rho}_{ij}$ refers to the estimate of residuals' pair-wise correlation defined as in Equation (3):

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it} \hat{u}_{jt}}{(\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T \hat{u}_{jt}^2)^{1/2}} \tag{3}$$

where \hat{u}_{it} and \hat{u}_{jt} represent residuals for units i and j at time t respectively.

The LM_{adj} test statistic is calculated as below (Pesaran et al. 2008: 108):

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{V_{Tij}} \tag{4}$$

where the exact mean of $(T - k)\hat{\rho}_{ij}^2$ is defined as μ_{Tij} and V_{Tij} is the variance.

The results of the cross sectional dependence tests for our model are reported in Table 3. The LM and LM_{adj} test statistics are statistically significant at 1% level. This indicates the rejection of the null hypothesis of zero cross sectional dependence of errors.

Before performing the panel unit root test, one should decide if the coefficients of the transition countries in the long run are homogeneous or heterogeneous. The slope homogeneity of

our model is tested via delta test developed by Pesaran and Yamagata (2008). The test is developed as a standardized form of the Swamy test (Swamy 1970). Rejecting the null hypothesis of the test refers to the slope heterogeneity of the panel. The delta test statistics is calculated as in Equation (5) (Pesaran and Yamagata 2008: 57):

$$\tilde{\Delta} = \frac{1}{\sqrt{N}} \left(\frac{\sum_{i=1}^N \tilde{d}_i - k_2}{\sqrt{2k_2}} \right) \tag{5}$$

where k_2 is the number of strictly exogenous regressors and \tilde{d}_i represents the weighted difference between the cross-sectional unit-specific estimate and the pooled estimate for the model (Bersvendsen and Ditzen 2021: 53).

If errors are associated with a normal distribution, the mean-variance bias-adjusted delta test could be employed to test the slope homogeneity of coefficients:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \sum_{i=1}^N \tilde{d}_i - k_2}{\sqrt{\text{var}(\tilde{z}_{i,T_i})}} \right) \tag{6}$$

where $(\tilde{z}_{i,T_i}) = \frac{2k_2(T_i - k - 1)}{T_i - k_1 + 1}$.

The results of delta test are outlined at the bottom of Table 3. The delta test statistics suggests that the null hypothesis of homogeneous slope coefficients should be rejected at 1% significance level.

Table 3. Test Results for Cross-Sectional Dependence and Slope Homogeneity

Test	Statistics
<i>Cross Sectional Dependence</i>	
LM	509***
LM_{adj}	30.98***
<i>Slope Homogeneity</i>	
$\tilde{\Delta}$	19.201***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	21.705***

Note: *** represents statistical significance at 1% level.

In the next stage of our analysis, as our panel is associated with cross sectional dependence and heterogeneous slope coefficients, we test whether the variables in the model are stationary via the cross-sectional augmented panel unit root (CIPS) test proposed by Pesaran (2007). The CIPS test considers the cross-sectional dependence and the slope heterogeneity of the coefficients in the

model. The test utilizes the standard Augmented Dickey Fuller (ADF) regression with the cross-sectional unit averages of the lagged levels and first-differences of the individual variables. The CADF regression is reported as in Equation (7) (Pesaran 2007: 283):

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \partial_i Y_{i,t-1} + \bar{\partial} Y_{t-1} + \gamma_i \Delta \bar{Y}_t + e_{it} \quad (7)$$

where \bar{Y}_{t-1} is defined as $N^{-1} \sum_{i=1}^N Y_{i,t-1}$ and $\Delta \bar{Y}_t$ is equal to $N^{-1} \sum_{i=1}^N \Delta Y_{it}$. The t -ratio of the Ordinary Least Squares estimate of ∂_i is represented by $t_i(N, T)$. This calculated statistic is known as the CADF statistic for country i , and the CIPS statistics is calculated as the average of its t -ratio reported as follows (Pesaran 2007: 277):

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (8)$$

One of the importance of the test is its consistency even with the small samples under the cross sectional dependence.

Table 4. The Unit Root Test Results (CIPS test)

Variables	w/ constant		
	CIPS (level)	CIPS (first difference)	Integration
LFEMEMP	-1.584	-3.719***	I(1)
LGLOBAL	-2.409***	-4.369***	I(0)
LFERT	-1.784	-3.283***	I(1)
LGDPC	-2.759***	-3.333***	I(0)
w/ constant & trend			
	CIPS (level)	CIPS (first difference)	Integration
LFEMEMP	-2.188	-3.866***	I(1)
LGLOBAL	-2.704**	-4.326***	I(0)
LFERT	-2.176	-3.143***	I(1)
LGDPC	-2.525	-3.470***	I(1)

Note: i) H_0 : The existence of unit root. ii) *** refers to the significance at 1% level. iii) w/ constant refers to “with constant” and w/ constant & trend refers to “with constant and trend”.

Table 4 shows the CIPS test results (with or without trend) for each variable in the model. Considering the CIPS test results with trend, one could report that LGLOBAL is stationary at level (I(0)) whereas LFEMEMP, LFERT and LGDPC are integrated of order one (I(1)). Therefore, the variables in the model are associated with the mixed levels of stationarity. Due to the mixed stationarity of the variables (I(0) and I(1)) and the existence of cross sectional dependency of errors, the estimation of the model is carried out by the Panel Cross-Sectional-Autoregressive-Distributed Lag Model (Panel CS-ARDL) proposed by Chudik et al. (2016). Providing estimates for the short- and long-term impacts between dependent and the independent variables under the existence of cross sectional dependency is one of the main advantages of this method. In the case of heterogeneous slope coefficients, the mean group estimations are further permitted in the method (Okumus et al. 2021: 56600). Furthermore, the method is associated with a good performance under the existence of endogeneity issues in the model.

The general notation of the CS-ARDL equation is presented below:

$$LFEMEMP_{it} = \alpha_i + \sum_{l=1}^{p_y} \lambda_{l,i} LFEMEMP_{i,t-l} + \sum_{l=0}^{p_x} \beta_{l,i} X_{i,t-l} + \sum_{l=0}^{p_\varphi} \varphi'_{i,l} \bar{Z}_{i,t-l} + \varepsilon_{it} \quad (9)$$

where $LFEMEMP_{it}$ is the dependent variable; X_{it} is defined as $LGLOBAL_{it}$, $LFERT_{it}$, and $LGDPC_{it}$; $\bar{Z}_{i,t-l}$ equals to $(\overline{LFEMEMP}_{i,t-l}, \bar{X}_{i,t-l})$ and defined as the lagged cross-sectional averages of all variables. ε_{it} is the error term in the model. l refers to the optimum lag length.

The mean group estimates of the CS-ARDL in the long run is displayed as in Equation (10) (Ditzen 2021: 691)

$$\hat{\theta}_{CS-ARDL,i} = \frac{\sum_{l=0}^{p_x} \hat{\beta}_{l,i}}{1 - \sum_{l=0}^{p_y} \hat{\lambda}_{l,i}}, \hat{\theta}_{MG} = 1/N \sum_{i=1}^N \hat{\theta}_i \quad (10)$$

In Equation (10), separate estimation for each cross-section is indicated by $\hat{\theta}_i$ and the error correction representation (ECM) of the model is shown as follows:

$$\Delta Y_{it} = \partial_i [Y_{i,t-l} - \hat{\theta}_i X_{i,t}] - \alpha_i + \sum_{l=1}^{pY-1} \lambda_{l,i} \Delta_l Y_{i,t-l} + \sum_{l=0}^{pX} \beta_{l,i} \Delta_l X_{i,t-l} - \sum_{l=0}^{p\phi} \phi'_{l,i} \Delta_l \bar{Z}_{i,t-l} + u_{it} \tag{11}$$

The speed of adjustment (error correction term-ECM) of the CS-ARDL is defined as ∂_i where this is required to be negative and statistically significant.

Based on the previous literature, the optimal lag selection of the CS-ARDL method in our study is ruled out by model selection criteria such as F joint test and adjusted R² (Okumus et al. 2021: 56601). The estimation results of the CS-ARDL (1 1 0 0) model are shown in Table 5.

Table 5. Estimation Results of the CS-ARDL (1 1 0 0)

	Coefficients	Standard Errors
<i>Short run estimates</i>		
D(LFEMEMP(-1))	0.227***	0.066
D(LGLOBAL)	-0.180	0.170
D(LGLOBAL(-1))	-0.113	0.076
D(LFERT)	0.130**	0.051
D(LGDPC)	0.222***	0.078
<i>Adjustment term</i>	- 0.772***	0.066
<i>Long run estimates</i>		
LGLOBAL	-0.522*	0.311
LFERT	0.217**	0.089
LGDPC	0.230**	0.100
R ² _{adj}	0.35	
F statistic	2.01***	

Note: i) ***, **, and * refer to the significance levels at 1%, 5%, and 10%, respectively. ii) D refers to the first difference of the given variable.

Table 5 reveals that the speed of adjustment is -0.772 that is negative and statistically significant at 1% level. If a negative and statistically significant speed of adjustment is obtained, this refers to the fact that in the long run, all variables are cointegrated. This further suggests that the whole economic system returns to equilibrium in case of a shock (Mabrouki 2022). The analysis results reveal the existence of an inverse relation between globalization index and female employment among transition countries. However, this result is only statistically

significant in the long run (-0.522). Once globalization increases, more job opportunities might be created for both men and women in the labor market for a short period of time. However, it might create obstacles among female workers due to the competitive labor market conditions in the long run. Therefore, female workers have to face with reduced labor demand. Furthermore, fertility rate is positively associated with female employment in the short run along with the long run (0.130 and 0.217, respectively). These impacts are statistically significant for both periods. This might imply that increasing number of children in the household might put pressure on women to be a part of the labor market due to the insufficient levels of household income for transition countries. Finally, our analysis reveals that the economic development is associated positively with the employment of women in both periods. Increasing economic activity might create more job opportunities for women in the labor market due to the increased levels of labor demand.

5. CONCLUSION

As previous studies report that globalization might affect female employment either positively or negatively, our study seeks to explore whether this effect is negative or positive and to what extent globalization impacts female employment among transition countries for years from 1995 to 2017 via the Panel CS-ARDL approach. The approach is developed by Chudik et al. (2016). Superior to other estimation methods, the Panel CS-ARDL could be employed in the case of mixed stationarity of variables under the existence of cross sectionally dependent errors. One of the other advantages of the method is that it further provides consistent estimates even with heterogeneous panels.

Considering the CS-ARDL estimations, our results state that both fertility rate and economic development are positively associated with female employment in either periods. As the number of members in the household increases, this creates substantial needs to cover financially. Therefore, woman might have to earn income in order to support her family whereas increased levels of economic activity creates more job

opportunities in the labor market due to the increased levels of labor demand. Moreover, our results indicate that globalization is negatively related to female employment in the short run for transition countries. However, this impact is not statistically significant. As opposed to the short run, in the long run a statistically significant negative long-term relationship between globalization and female employment is found.

According to earlier research, as globalization grows, the labor market offers more work prospects for both men and women and labor market could experience reduced gender disparities for a period of time. Nevertheless, due to the social norms and duties females are expected to achieve in the society (i.e. motherhood), females might have to handle with more competitive labor conditions in the long run. Therefore, growing globalization may eventually result in a decline in the proportion of women employed. With the aim to keep the labor market dynamics stable during the globalization process, policy-makers should take cautions in preventing gender discrimination against women and promoting economic integration of women in the labor market.

REFERENCES

- ACAR, S. (2009). Globalization and Labor Markets in the Developing World: Gendered Dynamics, *e-cadernos CES*. URL: <http://journals.openedition.org/eces/290> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/eces.290>
- ANDREWS D.W. (2005). Cross-Section Regression With Common Shocks. *Econometrica*. 73(5):1551–1585. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2005.00629.x>
- BAKKER, I. (1994). *The Strategic Silence: Gender and Economic Policy*. London: Zed
- BERSVENDSEN, T. & DITZEN, J. (2021). Testing For Slope Heterogeneity In Stata. *The Stata Journal*. 21(1), 51-80.
- BREUSCH, T., & A. PAGAN. (1980). The Lagrange Multiplier Test And Its Application To Model Specification In Econometrics. *Review of Economic Studies*. 47: 239–253.
- BUSSMANN, M. (2009). The Effect of Trade Openness on Women’s Welfare and Work Life. *World Development*. 37 (6): 1027–1038.
- CHOPRA, C. (2019). Does Foreign Direct Investment Boost up Women Empowerment: A Panel Data Analysis of Developed and Developing Countries. *Wealth International Journal of Money, Banking, Finance*. 8, 83–91.
- CHUDI, A. & PESARAN, M.H. (2013) Large Panel Data Models With Crosssectional Dependence: A Survey. *CAFE Res Paper*. 13(15).
- CHUDI, A., MOHADDES, K., PESARAN, M.H. & RAISSI, M. (2016). Long-Run Effects In Large Heterogeneous Panel Data Models With Cross-Sectionally Correlated Errors. *Emerald Group Publishing Limited*.
- CONNELLY, MARIE P., MURRAY LI, T., MACDONALD, M. & PAPART, J. L. (1995). Restructured Worlds Restructured Debates: Globalization, Development and Gender. *Canadian Journal of Development Studies*. Special Issue.
- COORAY, A., GADDIS, I., & WACKER, K.M. (2012). Globalization And Female Labor Force Participation In Developing Countries: An Empirical (Re-) Assessment. *Courant Research Centre: Poverty, Equity and Growth-Discussion Papers*. No. 129.
- COORAY, A., DUTTA, N., MALLICK, S. TRADE. (2017). Openness and Labor Force Participation in Africa: The Role of Political Institutions. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*. 56, 319–350.
- DITZEN, J. (2021). Estimating Long-Run Effects And The Exponent Of Cross-Sectional Dependence: An Update To xtdcce2. *The Stata Journal*. 21(3), 687-707.
- EBERHARDT, M. AND TEAL, F. (2013) Structural Change And Cross-Country Growth Empirics. *World Bank Economic Review*. 27(2):229–271. <https://doi.org/10.1093/wber/lhs020>
- EBERHARDT, M. & PRESBITERO, A. (2015) Public Debt And Growth: Heterogeneity And Non-Linearity. *Journal of International Economics*. 97(1):45–58. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2015.04.005>
- EVERAERT, G. & DE GROOTE, T. (2016) Common Correlated Effects Estimation Of Dynamic Panels With Cross-Sectional Dependence. *Econometric Review*. 35(3):428–463. <https://doi.org/10.1080/07474938.2014.966635>
- FAKIH, A., & GHAZALIAN, P. L. (2015). Female Employment In MENA’S Manufacturing Sector: The Implications Of Firm-Related And National Factors. *ERF Working Paper Series* No. 917. Egypt: Economic Research Forum.

- GADDIS, I. & PIETERS, J. (2012). Trade Liberalization and Female Labor Force Participation: Evidence from Brazil. Available online: <https://ftp.iza.org/dp6809.pdf>
- GILLS, D.-S. S. & PIPER, N. (2002). Women and Work in Globalising Asia. Retrieved from file:///C:/Users/HH/Downloads/10.4324_9780203166925_previewpdf.pdf
- GROGAN, L., & KOKA, K. Young Children And Women's Labour Force Participation In Russia, 1992–2004. *Economics of Transition*. 18:4 (2010): 715–739.
- GRAY, M. M., M.C. KITTLSON, & SANDHOLTZ, W. (2006). Women and Globalization: A Study of 180 Countries, 1975-2000. *International Organization*. 60 (2): 239–333.
- HAWKESWORTH, M. E. (2006). *Globalization and Feminist Activism*, pp. 02, USA: Rowman& Littlefield Publisher, INC
- HOSSAIN, A., GHIMIRE, S., ALEVA, A. & HARRIGERLIN, J. (2022). Does Globalization Encourage Female Employment? A Cross-Country Panel Study. *World* 2022, 3, 206–218. <https://doi.org/10.3390/world3020011>
- HUSSAIN, S. (2012). Growth Effects and the Determinants of Female Employment in Pakistan: A Macro- and Microeconomic Analysis. Bochum: UAMR Studies on Development and Global Governance.
- IQBAL, H. & MOHIUDDIN, Z. A. (2022). Impact of Globalization on Female Labor Force Participation in Pakistan. *Global Journal for management and Administrative Sciences*. 119 ISSN (P):2788-4821 & ISSN (O): 2788-483X Volume 3, Issue 1, Page 119-128, April 30, 2022 (Special Issue)
- JOEKES, S. P., & WESTON, A. (1994). Women and the New Trade Agenda. New York
- JOMO, K.S. (2003). Globalization, Liberalization and Equitable Development: Lessons from East Asia. Programme on Overarching Concerns, Paper No. 3. UNRISD, Geneva.
- KABEER, N. (1994). *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. London: Verso Press.
- KOF Swiss Economic Institute database, Access (02.01.2023) via <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.
- LALL, S. (2002). *The Employment Impact of Globalization in Developing Countries*. Queen Elizabeth House, Oxford University, pp. 1-22, <https://pdfs.semanticscholar.org/e2df/b965bae81c175ab828d61db5910080721508.pdf>
- LIPS, H. M. (2017). *A New Psychology of Women: Gender, Culture, and Ethnicity, Fourth Edition*. USA: Waveland Press, Inc
- MARCHAND, M.H., & PARPART, J.L. (1995). *Feminism/Postmodernism/Development*. London: Routledge.
- MABROUKI, M. (2022). Patent, Education, Human Capital, And Economic Growth In Scandinavian Countries: A Dynamic Panel CS-ARDL Analysis. *Journal of the Knowledge Economy*. 1-16.
- MARCHAND, M. (1996). Reconceptualizing Gender and Development in the Era of Globalisation. Millennium: *Journal of International Studies*. 25(3);577-603.
- MAQSOOD, F. (2014). Impact of Globalization on Female Labor Force Participation in the SAARC Region. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*. 34, 523–533.
- MEARS, R.R. (1995). The Impact of Globalization on Women and Work in the Americas. Women's Rights Committee (XX), *Inter-American Bar Association Conference XXXII* (www.haynesboone.com/briefing/mearsl.htm).
- MEYER, L.B. (2001). International Trade Liberalization and Gender Relations in Labor Markets: Cross-National Analysis 1970-1998. Ph.D dissertation. Emory
- MOGHADAM, V.M. (1999). Gender and globalization: Female labor and women's mobilization. *Journal of World-Systems Research*. 5(2), 367-388. doi. 10.5195/jwsr.1999.139
- OKŞAK, Y. & KOYUNCU, J.Y. (2017). Does Globalization Affect Female Labor Force Participation: Panel Evidence. *Journal of Economics Bibliography*. 4, 381–387.
- OKUMUS, I., GUZEL, A. E., & DESTEK, M. A. (2021). Renewable, Non-Renewable Energy Consumption And Economic Growth Nexus In G7: Fresh Evidence From CS-ARDL. *Environmental Science and Pollution Research*. 28(40), 56595-56605.
- ORBETA, A.C. (2002). Globalization and Employment: The Impact of Trade on Employment Level and Structure in the Philippines, Philippine Institute for Development Studies, dirp3.pids.gov.ph/ris/dps/pidsdps0204.pdf
- OUR WORLD IN DATA (2023). <https://ourworldindata.org/>
- PESARAN, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*. 22(2), 265–312. <http://www.jstor.org/stable/25146517>.
- PESARAN, M. H., & YAMAGATA, T. (2008). Testing

Slope Homogeneity In Large Panels. *Journal of Econometrics*. 142(1), 50-93.

PESARAN, M. H., ULLAH, A., & YAMAGATA, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test Of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*. 11(1), 105-127.

PIGNATTI, N. (2020). Encouraging Women's Labor Force Participation In Transition Countries. *IZA World of Labor* 2020: 264 doi: 10.15185/izawol.264.v2

PHILLIPS, P. C. B. AND D. SUL (2007). Bias In Dynamic Panel Estimation With Fixed Effects, Incidental Trends And Cross Section Dependence. *Journal of Econometrics*. 137, 162-188.

RATHBERGER, E. (1990). WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice. *Journal of developing Societies*. 24, 489-502.

RICHARDS, D.L. & GELLENY, R. (2007). Women's Status and Economic Globalization. *International Studies Quarterly*. 51, 855–876.

SEGUINO, S. & GROWN, C. (2006). Gender Equity And Globalization: Macroeconomic Policy For Developing Countries. *J. Int. Dev. J. Dev. Stud.Assoc*. 18, 1081–1104.

SEN, G., & GROWN, C. (1987). *Development, Crises, and Alternative Visions*. New York: New Feminist Library

SEN, A. (1990). More Than 100 Million Women Are Missing. *The New York Review of Books* 37 (20): 61–66.

SWAMY, P.A. (1970). Efficient Inference In A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*. 311-323.

VOUMIK, L.C., RAHMAN, M.H., ISLAM, M.A., CHOWDHURY, M.A.S. & ZIMON, G. (2023). The Impact of Female Education, Trade Openness, Per Capita GDP, and Urbanization on Women's Employment in South Asia: Application of CS-ARDL Model. *Systems*, 11, 97. <https://doi.org/10.3390/systems11020097>

WACKER, K.M., COORAY, A. & GADDIS, I. (2017). *Globalization and Female Labor Force Participation in Developing Countries: An Empirical (Re-)Assessment*. In *Globalization*; Christensen, B.J., Kowalczyk, C., Eds.; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, pp. 545–583.

WORLD DEVELOPMENT INDICATOR DATABASE. Access (02.01.2023) via <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

“This page is left blank for typesetting”

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Ar-Ge harcamaları, vergi teşvikleri ve ekonomik büyüme ilişkisi

The relationship between R&D expenditures, tax incentives and economic growth

Zeynep Erdoğan

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Türkiye, e-mail: zeynep.erdogan@istanbul.edu.tr

Öz

Küreselleşmeyle birlikte dünyada gelişen ve değişen koşullarda tüm ülkeler teknolojik ilerlemelere uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle, araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri ve onları destekleyen maliye politikası araçlarından biri olan vergi teşvikleri önemlidir. Bu makalede; Ar-Ge harcamaları, vergi teşvikleri, ekonomik büyüme ve bu konuların birbiriyle ilişkisi incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Doğrudan yapılan destekler ile vergi teşvikleri aracılığıyla yapılan desteklerin avantajları ve dezavantajlarına değinilmiştir. Maliye politikası araçlarından biri olan teşvikler ile Ar-Ge faaliyetleri desteklenirken sağlanan vergi teşviklerinin ekonomik büyüme üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olduğu yapılan literatür taramasında görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Harcamaları, Vergi Teşvikleri, Ekonomik Büyüme

JEL kodes: H00, E62, O40

Abstract

With globalization, all countries are striving to adapt to the evolving and changing conditions in the world, including technological advancements. Therefore, research and development (R&D) activities and tax incentives, which are one of the fiscal policy tools that support them, are crucial. This article conducts a literature review by examining R&D expenditures, tax incentives, economic growth, and their interrelationships. The advantages and disadvantages of both direct support and support through tax incentives are discussed. It has been observed in the literature review that tax incentives provided to support R&D activities through fiscal policy tools have a positive impact on economic growth.

Keywords: R&D Expenditures, Tax Incentives, Economic Growth

JEL codes: H2, E62, O3

Citation/Atf: ERDOĞAN, Z. (2023). Ar-Ge harcamaları, vergi teşvikleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Journal of Life Economics*. 10(4): 315-328, DOI: 10.15637/jlecon.2217

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Zeynep Erdoğan
E-mail: zeynep.erdogan@istanbul.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Ar-Ge; toplum, kültür ve insan bilgisinden meydana gelen bilgi oluşumunun artırılmasına ve bu bilgi oluşumu için olması gereken yeni teknolojik süreçlerin sağlanmasına yönelik yapılan faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2002: 30). Ar-Ge faaliyetleri, belli sınırlar dahilinde bilgi birikiminin artırılmasını ve bunun yeni uygulamaları meydana getirmesini hedefleyerek yenilikçi çalışmaları yürütmek olarak da tanımlanır (Guellac ve Pottelsberghe, 2001: 105). Ar-Ge, yeni bilgi kazanımları elde etmeyi yahut mevcut bilgilerle yeni malzemeler, yeni ürünler, yeni aşamalar ve yazılım üretmeyi amaç edinmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, Ar-Ge faaliyetleri sonucunda yeni bir ürün meydana getirmek için sistematik ve yaratıcı çalışmalar yapmak gerekmektedir (Zerenler vd., 2007: 656). Bu faaliyetlerle artış gösteren bilimsel birikim; istikrarlı, sistemli ve devamlı emekle birlikte bilim ve teknoloji alanına katkı sağlayacaktır. Global düzeyde ülkelerin mevcut bilimsel bilgiye ve teknolojik ilerlemeye yaklaşımı, algılama potansiyeliyle beraber Ar-Ge düzenlemelerine verdiği önem, sahip olduğu bilim ve teknoloji seviyesinde bir gösterge olarak görülmektedir (Yıldız, 2005: 214).

Hızlı bir şekilde değişen, gelişen ve sınırların ortadan kalkmasına sebep olan evrensel bir süreç içinde tüm ülkelerin ve işletmelerin rekabet ortamından ayrı kalmamak ve sürekli gelişen teknolojilere uyum sağlayabilmek adına, mevcut teknolojiler yerine uygun araştırma teknikleriyle fark meydana getirecek buluşlar yapmaları ve sahip olunan teknolojik donanımı daha ileriye taşıyacak Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Kaya ve Uğurlu, 2013: 271). Bu açıdan Ar-Ge; işletmeler, şirketler, vb. gibi ekonomik birimlerin rekabeti açısından önemli olan, bilimin geliştirilmesine ve teknolojilerin ilerlemesine dair yeni bilgilerin edinilmesinin yanında yeni araç gereçlerin, ürünlerin üretimini elde etmek adına yapılan düzenli çalışmaları kapsamaktadır (Bezirci, 2012: 10). Teknolojik gelişmeler, ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde önemli bir etkidir. Ar-Ge faaliyetleri neticesinde yeni teknolojik gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Doğrudan destekler veya vergi

teşvikleri yardımıyla oluşturulan Ar-Ge faaliyetlerindeki süreçler bahsedildiği gibi işlemektedir: Yapılan işlemler sonucunda bir fikir bulunmaktadır. Bulunan fikrin geliştirilip ürüne dönüştürülmesi sağlanmaktadır. Bir ekip ile ürün yönetilmektedir. Bir sonraki basamakta ürün için gereken pazarlama yöntemleri tespit edilerek piyasada bu ürüne talebin olmasına yönelik taktiklere başvurulmaktadır (Pessoa, 2010: 152). Aynı zamanda en bilinen düşünceye göre yenilikçi faaliyetlerin ana girdisi olan Ar-Ge, yeni ürünlere ve süreç çıktılarına neden olmaktadır (Harris ve Moffat, 2011: 2).

Ar-Ge faaliyetleri; insan kaynakları, üretim, finans ve pazarlama gibi alanlarda etkinlik içermesinden dolayı bilimsel insan gücünü çekmek, geliştirmek ve elde tutmak açısından çok önemli görülmektedir. Bu aşamada kilit etmen olan Ar-Ge yönetimi; icatların yapılması ve ticari hale getirilmesi olan inovasyon yönetim ile dışsal ve içsel yaratmayla teknolojik bilginin tutulması olan teknoloji yönetimi görevlerinin bir birleşimi şeklinde tanımlanarak temel araştırma, teknoloji, konsept, yeni ürün ve süreç geliştirme, prototip oluşturma, Ar-Ge portföy yönetimi, teknoloji transferi gibi birden fazla etkinliği kapsamaktadır (Akhilesh, 2014: 6).

Ülkeler farklı yeniliklere, değişimlere, diğer ülkelerle rekabete ve çağı yakalamaya önem vermiyorlarsa Ar-Ge yatırımları da düşük seviyelerde seyretmektedir. Ar-Ge yatırımları düşük seviyede seyreden ülkeler gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Bununla beraber bu ülkelerin teknolojik manada dışa bağımlılığı fazladır (Yaylalı vd., 2010: 19). Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkenin Ar-Ge harcamaları ve politikalarına yönelik daha iyi düzenlemeler yapabilmeleri için Ar-Ge alanında gelişmiş ülke uygulamalarını incelemeleri gerekmektedir.

Ar-Ge harcama ve politikalarının tarihsel gelişimi Tablo 1'de yer almaktadır. Türkiye'de 1960 öncesi dönemde politika yönelimleri; korumacı kamu girişimlerine ve ikame stratejisine yönelik olmuştur. Özel kesimin ön plana çıktığı 1970-1980 döneminde ise kurumsal yapılanmalara odaklı politikalar uygulanmıştır. 2000 sonrasında üniversite-sanayi-kamu iş birliğine yönelimin artması ve ileri teknoloji ürünlerin

Tablo 1. Türkiye’de Ar-Ge Harcama ve Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Dönem	Politika Yönelimleri	Amaç ve Hedefler	Ar-Ge Büyüklüğü (%)
1960 öncesi	-Yasal düzenlemeler -Korumacı kamu girişimleri -İthal ikame stratejisi	-İktisadi bağımsızlığın sağlanması -Ar-Ge’ye yönelik gerekli alt yapıların oluşturulması	-
1970’li Yıllar	-Kurumsal düzenlemeler -İhracata yönelik sanayileşme stratejisi	-İktisadi kalkınmanın sağlanması -Ar-Ge faaliyetlerine yönelik nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi	-
1980’li Yıllar	-Kurumsal yapılanmalar -Düzenleyici ve destekleyici kamu girişimleri	-Ar-Ge faaliyetlerinin yaygınlaştırılması	-
1990’lı Yıllar	-Özendirici ve teşvik edici düzenlemeler -Kamu araştırma kurumları -Üniversite-sanayi iş birliği	-Ar-Ge altyapılarının iyileştirilmesi ve finansal kaynaklarının tahsisi -Nitelikli insan gücünün niceliğinde artışın sağlanması	Yaklaşık 0,44 (1990-1999)
2000 ve sonrası	-Ticarileşme (inovasyon) öncesi kamu alımları -Üniversite-sanayi-kamu iş birliği	-İleri teknoloji ürünlerin üretilmesi ve geliştirilmesi	Yaklaşık 0,63 (2000-2009) Yaklaşık 0,86 (2010-2020)

Kaynak: Elik ve Yaşa (2021): 48.

Tablo 2. Türkiye’de 2017-2021 Yılları Arasında AR-GE Faaliyetleri İstatistikleri

Yıllar	2017	2018	2019	2020	2021
Gayrisafi yurt içi Ar-Ge harcaması / GSYH (%)	0,95	1,03	1,06	1,09	1,13
Toplam Ar-Ge harcaması (TL)	29 855 477 805	38 533 672 884	45 953 691 096	54 956 827 217	81 922 009 094
Mali ve mali olmayan şirketler (TL)	16 980 836 067	23 289 367 294	29 500 710 718	35 623 334 563	57 883 690 189
Genel devlet ⁽¹⁾ (TL)	2 858 435 052	3 559 213 870	3 044 485 454	3 716 726 729	4 583 609 094
Yükseköğretim (TL)	10 016 206 686	11 685 091 720	13 408 494 924	15 616 765 925	19 454 709 811

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

(1) 2016 yılı ve sonrası kar amacı olmayan kuruluşlar da dahildir.

üretilmesi ve geliştirilmesiyle Ar-Ge hacminde artış elde edilmiştir. Geçmişte yapılan Ar-Ge politika girişimleri ise iktisadi bağımsızlığın sağlanması için girişimlerde bulunulması ve Ar-Ge'ye yönelik gerekli alt yapıların oluşturulması açısından önem teşkil etmektedir. Gelişmekte olan bir ülke statüsünde olan Türkiye'de zaman içerisinde Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yapılan harcamaların GSYH içindeki payında artış olmuştur.

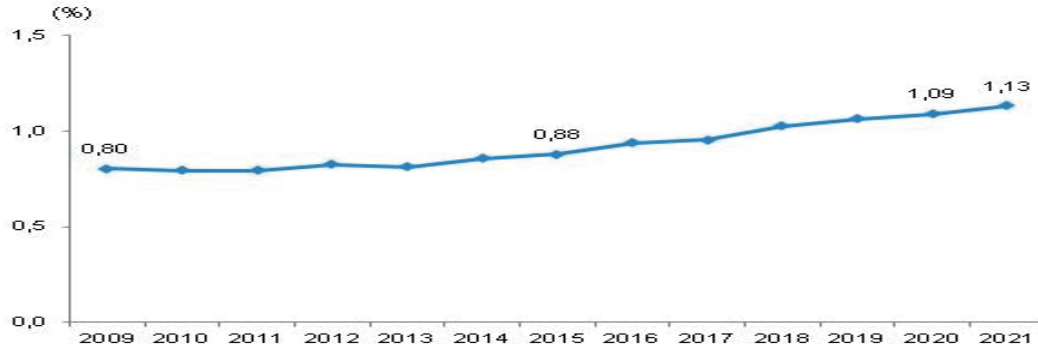
Türkiye'de 2017-2021 yılları arasında Ar-Ge faaliyetlerine yönelik istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır. Yıllar itibariyle Ar-Ge harcamalarında artış görülmüştür. Gayrisafi

yurt içi (GSYH) Ar-Ge harcaması 2021 yılında bir önceki yıla göre 26 milyar 965 milyon TL artarak 81 milyar 922 milyon TL'ye yükselmiştir.

2009-2021 yılları arasında ülkemizde Ar-Ge harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payının gün geçtikçe arttığı Şekil 1'de görülmektedir. Bu durum, gelişmekte olan bir ülke kategorisinde olan Türkiye'de bilimin geliştirilmesi ve teknolojik ilerlemenin sağlanması açısından çok önemlidir.

Tablo 3'te seçili gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan Türkiye'nin GSYH'si içinde Ar-Ge harcamalarının payına ait oranlar yer almaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (2009-2021)

Kaynak:TÜİK,

[https://datatipsa.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2021-45501#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=\(Erişim Tarihi: 21.01.2023\).](https://datatipsa.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2021-45501#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=(Erişim Tarihi: 21.01.2023).)

Tablo 3. Seçili Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)

Yıl/Ülke	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	2,88	2,84	2,88	2,93	2,94	3,07	3,13
Japonya	3,21	3,31	3,40	3,28	3,16	3,21	3,28
Güney Kore	3,85	3,95	4,08	3,98	3,99	4,29	4,53
Türkiye	0,83	0,81	0,86	0,88	0,94	0,95	1,03

Kaynak: OECD Stats, <https://stats.oecd.org/>, (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

Ar-Ge faaliyetlerine dair önemli girişimleriyle ön plana çıkan ve gelişmiş bir ekonomiye sahip olan Almanya, Japonya ve Güney Kore gelişmekte olan Türkiye'ye kıyasla oldukça yüksek Ar-Ge harcaması oranına sahiptir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payında 2012-2018 yılları arasında artış olduğu görülmektedir.

Literatür incelendiğinde, yapılan çalışmaların genellikle Ar-Ge harcamalarıyla ekonomik büyüme ilişkisini araştırdığı ve bu harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edildiği gözlenmiştir.

2. AR-GE HARCAMALARI VE VERGİ TEŞVİKLERİNİN KAPSAMI

Ülkeler teknolojik yenilikler yapabilmek için yeniliğin ortaya çıkmasına imkan veren bazı faktörleri dikkate almaktadırlar. Bu faktörler;

öncelikle GSYH'deki payıyla Ar-Ge çalışmaları için gereken harcamalar, istihdam edilen araştırmacılar, Ar-Ge personeli sayıları, patent sayıları, bilimsel yayın sayıları ve ileri teknoloji ihracatı olarak ele alınabilir. Tablo 4'de Ar-Ge'ye ilişkin bu faktörler açıklanmıştır. Her bir Ar-Ge harcamasının yenilik üretebileceğine dair kesin bir karar yoktur. Bununla birlikte, oluşacak her yeniliğin kaynağı da Ar-Ge çalışmaları olmayacaktır. Dışarıdan teknoloji alınması veya mevcut teknolojilerin geliştirilmesi de piyasa açısından yenilik sağlayacaktır (Gülsoy, 2020: 7).

Ar-Ge ile beraber yeni bilgilerin üretimi ve teknolojik gelişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Ar-Ge etkinliklerinin neticesi olarak yeni teknolojiler geliştirilmekte bununla birlikte verimlilik artmakta ve bu da ekonomik büyümeye sebep olmaktadır. Ne kadar çok Ar-Ge harcaması yapılırsa o oranda yeniliğe yol

Tablo 4. Ar-Ge Göstergeleri

Gösterge	Açıklama
Ar-Ge Alanında İstihdam Edilen Personel Sayısı	İstatistiki bir birimde yer alan Ar-Ge personeli; birimin Ar-Ge faaliyetlerine tam olarak uyum sağlamış ya da Ar-Ge faaliyetlerine direkt olarak hizmet veren örneğin büro personeli, teknisyen ve Ar-Ge yöneticisi gibi çalışanlardan oluşmaktadır.
Patent Sayıları	Patent; teknik alanda yapılan buluşlar ile alakalı fikri mülkiyet hakkını anlatmaktadır. Bir patent ofisi tarafından herhangi bir kişiye, firmaya veya bir kamu kuruluşuna patent verilebilmektedir. Bir patent başvurusunun belli ihtiyaçları karşılaması gerekmektedir. Yapılan icat yeni olmakla birlikte yaratıcı olmalıdır. Endüstriyel uygulamalar yapılabiliridir.
Bilimsel Yayın Sayıları	Bilimsel yayınlar; bilim faaliyet alanları bakımından ülkelerin dünyadaki konumunu belirlemede, ülkeleri ya da üniversiteleri bilimsel nitelikleriyle karşılaştırmada ve bilim insanlarının akademik performanslarını ölçmede kullanılan önemli analiz araçlarıdır. Aynı zamanda, "uluslararası bilimsel dergilerde yayınlanan yayın adeti", "yayınlarla ait bilim indekslerince taranmış bilimsel dergilerde yayınlanmış olması" ve "yayınlarla yapılmış atıfların adeti" uluslararası yayın faaliyetlerini ön plana çıkaran kıstaslar arasında yer almaktadır.
Ar-Ge Harcamaları	Ar-Ge, bilgi stokunu (insan, kültür ve toplum bilgisi dâhil) ve bu bilgilerle yeni uygulama alanı geliştirmek hedefiyle kullanımını fazlaştırmak için sistemli bir şekilde üstlenilen yaratıcı etkinlikleri kapsarken; etkinliklerin her evresinde meydana gelen Ar-Ge harcamaları, kamu ve özel sektörün bilim ve teknolojiye rekabet avantajı elde etme çabalarının temel bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır.
İleri Teknoloji İhracatı	İleri teknoloji, katma değeri yüksek olan malların ya da hizmetlerin üretiminde yer alan önemli bir faktör donanımı olan teknolojinin mevcut en gelişmiş düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Ticaret yapısında değişimlere sebep olan ileri teknoloji, sözü edilen malları ve hizmetleri ihraç eden ülkelere karşılaştırmalı üstünlükler sağlamaktadır.

Kaynak: Elik ve Yaşa (2021): 35.

açmakta ve verimlilikte artışa neden olmaktadır. Ar-Ge temelde üç faaliyeti kapsamaktadır. Bu faaliyetler şu şekildedir:

1. Temel Araştırma: Araştırmayı yapan kişi, temel araştırmada ulaştığı verilerin uygulanabilir olup olmadığına bakmadan eksiksiz bir şekilde verileri toplamaya çalışmaktadır.

2. Uygulamalı Araştırma: Özgün fikirler üretmek için yapılan araştırmalardır. Aynı zamanda bu araştırmaların amacı, belirlenen hedefe direkt yönelmektir. İlk aşama olan temel araştırmada ulaşılan veriler, uygulamalı araştırma evresinde kullanılır.

3. Geliştirme: Birinci ve ikinci aşama sonrasında ulaşılan bilgilerden yararlanılarak yeni ürün meydana getirme ya da mevcut ürünleri büyük ölçüde geliştirme amacıyla yapılan faaliyettir (Demirci vd., 2006: 74).

Ar-Ge etkinliklerinin önemi, ekonomik teoride ve ampirik araştırmalarda ön plana çıkmaktadır. Ekonomik büyümeyi desteklemek, sosyal meseleler olan çevre ve sağlık gibi konulara dikkatlerin çekilmesini sağlamak ve bunlarla birlikte hayat şartlarını daha iyi hale getirmek amacı ile üretim faktörlerinin verimliliklerini arttırmaya yönelik kullanılan teknoloji Ar-Ge

Tablo 5. Ar-Ge Faaliyetleri İle Sağlanmakta Olan Vergisel Teşvikler

Sağlanan Vergisel Teşvik	Teşvikten Yararlanacaklar	Teşvikten Hangi Oranda Yararlanacak	Diğer Bilgiler
Ar-Ge İndirimi	-Teknoloji Merkezi İşletmeleri - Ar-Ge merkezleri -Kamu kurum ve kuruluşlarıyla kanun ile kurulan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen Ar-Ge ve yenilik projeleri - Rekabet öncesi iş birliği projeleri -Teknogirişim sermaye desteğinden faydalanan mükellefler	- Ar-Ge ve yenilik Giderlerinin %100'ü ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır (2008 – 2023 yılları). - 500 ve üzerinde tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli istihdam eden Ar-Ge Merkezlerinde, Ar-Ge giderleri tutarının bir önceki yıla göre artışının yarısı aynı zamanda (%100 indirime ek olarak) indirim konusu yapılır.	- Uygulama, 2008 hesap yılının 2. geçici vergilendirme döneminden itibaren geçerlidir. - İlgili hesap döneminde kazancın az olması durumunda ticari kazançtan indirilemeyen tutar sonraki hesap dönemlerine devredilir. Devredilen bu tutarlar her yıl Vergi Usul Kanunu'nda belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır. - Ar-Ge giderlerini aktifleştirmek ve amortisman yolu ile itfa etmek sureti ile muhasebeleştirilir (Kanunda belirtilen özel durumlarda gider yazılabilir).
Gelir Vergisi Stopaj Teşviki	-Ar-Ge İndiriminden faydalanacaklar bölümünde yer alan projelerde çalışan; -Ar-Ge personeli (araştırmacı ve teknisyenler) - Destek personeli	-Ar-Ge faaliyetlerindeki çalışmaları karşılığı elde ücretlerin vergiye tabi ücret matrahı üzerinden hesaplanmış gelir vergisinin; - Doktoralı olmayan personel için % 80'i - Doktoralı personel için ise % 90'ı gelir vergisinden istisnadır.	-İstisnadan yararlanacak destek personeli adeti, tam zamanlı çalışan Ar-Ge personeli adetinin %10'unu aşamaz. - Ar-Ge personeli bu istisnadan, fiili olarak Ar-Ge ve yenilik etkinliklerine ayırdığı zamanın toplam çalışma zamanına oranında faydalanır. - Bu istisnadan kamu personeli faydalanamaz.
Damga Vergisi İstisnası	- Kanun kapsamındaki Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile ilgili düzenlenen tüm kağıtlar	- Kağıtların tamamı damga vergisinden istisnadır.	Uygulamanın gerçekleştirilmesi için Ar-Ge faaliyetini akredite eden kuruluşlardan ilgili kağıtların bu Kanun kapsamında olduğuna dair onaylı liste alınması gereklidir.

Kaynak: Şenlik (2008): 169-170.

aracılığıyla sağlanmaktadır. Ülkeler bazında ele alındığında Ar-Ge yatırımları aracılığı ile yeni bilgiler meydana getirmek; ticarileştirme yeteneğinin, teknolojik ilerlemenin, verimliliğin, zenginliğin ve hayat standardının artırılabilmesi için önem teşkil etmektedir.

Ar-Ge etkinliklerinin kamusal mal ve hizmetler grubunda yer almasının sebepleri, bilginin ve teknolojideki icatların dışlanamaması ayrıca tüketimlerinde rekabet olmamasıdır. Bundan dolayı üretim aşamasında kamunun müdahalesi söz konusu olmaktadır. Söz konusu müdahalelerse Ar-Ge etkinliklerinin devlet eliyle desteklenmesi veya özel sektöre ait Ar-Ge etkinliklerinin farklı teşvik politikaları ile desteklenmesiyle olmaktadır (Doruk ve Söylemezoğlu, 2014: 2).

Çağımız ekonomilerinde, ülkelerin teknolojik yeniliklere sahip olabilmeleri için Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapmaları ve bu yatırımlarını teşvik etmek amacı ile bazı teşvik araçlarını kullanmaları gerekmektedir. Vergi teşvikleri, bu araçlardan biridir (Giray ve Ömür, 2014: 31). Vergisel teşviklere kaynak oluşturması bakımından Ar-Ge etkinlikleri alanında yapılan teşvikler önemlidir. Vergi teşvikleri, Ar-Ge kullanımı için firmalara ait ürünlerin teşvik edilmesini sağlamaktadır. Ar-Ge projelerinin teşvik edilmesi amacı gözetilerek hibeler gibi doğrudan destekler şahıs şirketlerine verilir. Doğrudan desteklerin etkileri dolaylı desteklerin etkilerinden daha iyi bir şekilde ölçülür.

Doğrudan yapılan destekler ve sübvansiyonlar; hükümetlerin Ar-Ge çeşitleri üstündeki kontrolü sağlamasına ve misyonuna yönelik amaçlarını gerçekleştirmek için teşvik etmesine imkan oluşturmaktadır (Berube ve Mohnen, 2007: 5). Vergi teşviklerinin temel amacı, işletmelerin Ar-Ge maliyetlerini düşürüp Ar-Ge giderlerini etkin hale getirmek ve bu faaliyetlere yönelik giderleri artırmaktır (Akçomak, 2007: 1).

Ar-Ge etkinliklerinin teşvik edilmesi için vergi teşvikleri ve finansal teşvikler kapsamında genişletilen teşvikler mevcuttur. Ar-Ge etkinlikleri için vergi teşvikleri; Ar-Ge indirimi, gelir vergisi stopajı teşviki ve damga vergisi istisnasıdır. Vergi teşvikleri Tablo 5'de açıklanmıştır. Sigorta primi desteği ve teknogirişim sermaye desteği de finansal teşvik unsurlarıdır (Kahrıman, 2010: 153). Finansal teşvikler Tablo 6'da açıklanmıştır.

5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'da belirlenen Ar-Ge ve yenilik yoluyla ülke ekonomisinin en üst seviyede rekabet edebilecek bir yapıya ulaştırılabilmesi hedefiyle teknolojik bilgilerin üretilmesi, üründe ve üretim aşamalarında yenilik yapılmasıyla birlikte ürün standardının ve kalitesinin artırılması, üretim maliyetlerinin azaltılması sağlanarak verimlilikteki artışın sağlanması, Ar-Ge personeli ve nitelikli iş gücü istihdamının artırılmasını teşvik etmek amacıyla uygulanmakta olan finansal teşvikler Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6 . Ar-Ge Faaliyetleri İle Sağlanmakta Olan Finansal Teşvikler

Sigorta Primi Desteği	Kamu personelleri dışında Ar-Ge ve destek personellerinin Ar-Ge faaliyetlerindeki çalışmaları sebebi ile kazandıkları ücretleri üstünden hesaplanan "sigorta primi işveren hissesi"nin yarısı her bir personel için 5 yıl süre ile Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanır.
Teknogirişim Sermaye Desteği	100.000 TL'ye kadar (bütçesinde Ar-Ge projelerinin desteklenmesi amacı ile ödeneği bulunan merkezi yönetim kapsamındaki tüm kamu idareleri tarafından yapılan ödemelerin toplamı her takvim yılı için 10.000.000 TL'yi geçemez) ve bir defaya mahsus olmak üzere alınan destek kurum kazancı ve ticari kazancın tespitinde gelir olarak dikkate alınmaz.

Kaynak: Göçer vd. (2014): 172.

3. AR-GE HARCAMALARI, AR-GE TEŞVİKLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Kişi başına düşen reel GSYH'de ortaya çıkan sürekli artışa "ekonomik büyüme" denir. Bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam kalitelerinin istikrarlı bir şekilde artması ekonomik büyüme ile doğru orantılıdır. O halde hızlı ve istikrarlı bir şekilde ekonomik büyümeyi temin etmek ekonominin temel amaçlarından biridir (Ünsal, 2001: 11-12).

Ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olmasının yanı sıra düşük marjinal maliyetler meydana getiren teknoloji yoğun üretim teknikleriyle üretimde verimlilik artışı elde edilmektedir. Teknoloji yoğun üretim, ürünlerin daha kaliteli ve nitelikli olmasını sağlaması özelliği ile bir yandan ekonomik büyümeye sebep olurken diğer yandan rekabet gücünün artmasına yol açmaktadır. Bu yüzden iktisat yazınında; teknolojik ilerleme ve gelişim, Ar-Ge faaliyetleri, yenilikçi üretim metotları, ve bilgi ekonomisini dikkate alan birden fazla büyüme teorisi geliştirilmiştir (Dereli ve Salgar, 2019: 347).

Ekonomik büyümenin oluşmasında birçok etken yer almaktadır. Yeni bilgiler ve teknolojik yenilikler bu etkenlerin başındadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ve bilgiyi kullanabilmesi ülkenin refah seviyesinin artmasına sebep olmaktadır. Yeni ürünlerin geliştirilme aşaması ve Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yatırımlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik açıdan büyümesini sağlayan ana etkenlerdir. Bu büyümeye pozitif katkı sağlayabilmek adına Ar-Ge faaliyetlerine ait harcamaların, ekonomik faaliyetlere sağladığı birtakım avantajları vardır. Bunlar, aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ülger, 2019: 213; Güzel, 2009: 30).

- Yabancı Sermayeyi Çekme: Ülkelerin sahip oldukları teknolojik yapı, ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesi ve yabancı işletmelerin ülkelerde teknoloji kaynaklı yatırımlar yapması için çok önemlidir.

- Verimlilik Artışı: Ar-Ge harcamaları, mikro ve makro seviyede verimliliğin artırılması ve

ekonomik kalkınmanın desteklenmesi için en önemli kısımdır. Örneğin; yapılan Ar-Ge harcamaları neticesinde oluşan bilgi ve teknoloji vasıtasıyla çevre, sağlık, ekonomi gibi hususlarda meselelerin çözülmesi ile insan yaşamı adına yarar sağlanacaktır.

- Teknolojik Bağımlılıktan Kurtulma: Ar-Ge harcamalarının ülkelerin teknolojik bakımdan öteki ülkelere bağımlılığını ortadan kaldıran etkenleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Ar-Ge çalışmaları sadece üretimi artırmak ve ekonomik performans elde etmek için değildir. Sosyal hedefleri gerçekleştirmek adına önemli etkileri de bulunmaktadır.

Ar-Ge harcamalarında yer alan kalitatif ve kantitatif farklılıklar; teknolojik gelişmeler, ekonomik kalkınma, istihdam potansiyeli, ihracat ve ithalat faaliyetleri üzerinde etkilidir. Ar-Ge için yapılan harcamaların GSYH üstünde güçlü ve pozitif bir etkisi bulunduğu için gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme ve performanslarını hızlandırmak adına Ar-Ge etkinliklerine daha fazla kaynak aktarması gerekliliği oluşmaktadır (Gümüş ve Çelıkay, 2015: 215).

Ar-Ge harcamaları, ekonomik büyümeyi ve yeniliği sağlayan çok önemli bir faktör olmakla birlikte makro düzeyde Ar-Ge harcamaları için gerçekleşmekte olan yatırımların neticesinde oluşan dışsallık sonucu meydana gelen azalan getirinin, artan getiriye dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Ar-Ge harcamaları, teknolojik ilerlemeye katkı sağlarken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere girmesine de fırsat vermektedir. Böylelikle teknoloji yatırımları arttığından teknolojide dışa bağımlılıkta azalma olmaktadır (Taş vd. 2017: 199). Teknolojik gelişme ve ilerleme Ar-Ge harcamaları ile doğrudan ilişki içindedir. Ürün ve üretim aşamalarına yönelik olan yeni bilgilerin oluşmasına neden olan Ar-Ge faaliyetleri hem ürünlerin kalitesinin artmasını sağlamaktadır hem de maliyetlerin azalmasına yardım etmektedir. Bu durum da sanayinin daha fazla gelişerek sonrasında ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Meydana getirdiği yüksek katma değerden dolayı yüksek teknoloji ihracatının toplam ihracat içinde yer alan payını yükseltmek gelişmekte olan ülkeler için özellikle

gerekmektedir. Aynı zamanda, ekonomik büyüme ile kişi başına düşen gelir arasında bulunan farklar analiz edildiğinde ülkelerin beşeri sermaye, teknolojik altyapı, birim iş gücü, doğal kaynak ile ekonomik ve siyasi devamlılığının önemi görülmektedir. Bundan ötürü gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler ile rekabet edebilme aşamasına gelebilmeleri için eğitim harcamalarını, teknoloji transferlerini ve Ar-Ge yatırımlarını artıracak teşvikleri yapmaları gerekmektedir (Özkan ve Yılmaz, 2017: 2).

Teknolojik gelişmeler yapmaya yönelik Ar-Ge faaliyetlerini arttırmak için genel olarak üç farklı kamu politikası aracı kullanılmaktadır. Bunların birincisi, devletin direkt olarak kamu kurumları ve üniversiteler aracılığıyla teknoloji geliştirme faaliyeti yapmasıdır. Aynı zamanda bilhassa askeri ürünler alanında yapılan satın alma politikalarıyla bilim ve teknoloji altyapısına devlet tarafından yapılan dolaysız yatırımlar da mevcuttur (Taymaz, 2000: 167). Finansal destekler, ikinci sırada yer alır. Verilen sübvansiyonlar, bağışlar ya da düşük faizli kredi fonlarının kullanılarak özel sektörün teknoloji geliştirme faaliyetlerinde yer almasını bu destek türü sağlar. Üçüncüsü ise özel sektörü teknoloji geliştirme faaliyetlerinde bulunmaya yöneltecek vergisel teşviklerdir (Guellec ve Pottelsberghe, 2001: 3). Sağlanan teşvikler, kıt kaynaklar ile en fazla çıktının

alınabilmesi adına kaynakların belli sektörler ve bölgelere aktarılmasına vesiledir. Burada temel hedef, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıyla halkın refah seviyesinin yükseltilmeye çalışılmasıdır (Tüleykan, 2015: 233).

Vergi teşviklerinin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de çok önemli bir etkisi vardır. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde vergi teşviklerinin amaçları ve vergi teşvikleri çeşitlerinin nispi ağırlığı arasında farklar bulunmaktadır. Ülkelere ait sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarına göre vergi teşviklerinin özellikleri değişmektedir. Belli bir kalkınma aşamasına ulaşamamış gelişmekte olan ülkeler için vergi teşvikleri daha fazla öneme sahiptir (Giray, 2012: 2). Vergi teşviklerinden; istihdamın, üretimin, ihracatın artırılması

gibi durumlarla birlikte bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi, Ar-Ge potansiyelinin ve yeni teknolojilerin daha ileri boyuta taşınması, firmaların rekabet güçlerinin artırılması gibi özel alanlarda da yararlanılmaktadır (Eser, 2011: 11).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma literatürde mevcuttur. Bu çalışmalarda farklı ülkeler, farklı dönemler ve farklı ekonometrik yöntemler kullanılmıştır. Ancak vergi teşvikleri ile bahsedilen bu değişkenler arasındaki bağıntıyı ampirik olarak analiz eden çalışma yok denecek kadar azdır. Bu bölümde, söz konusu değişkenleri uygulamalı ve teorik olarak inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Polat (2019), 2002-2015 döneminde Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Güney Kore, Kanada, İngiltere, İspanya ve Macaristan için Ar-Ge vergi teşvikleri, Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi ile araştırmıştır. B-Endeksi, Ar-Ge harcamaları ve GSYH serilerini kullandığı çalışmada vergi teşvikleri ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini saptamıştır. Ayrıca Ar-Ge harcamalarından GSYH'ye ve vergi teşviklerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu neticesine varmıştır.

Göçer vd. (2014), ABD, Avustralya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, Kanada ve Türkiye'yi dahil ettikleri çalışmalarında 1999-2013 dönemi için Ar-Ge harcamalarının teşvikinde uygulanan vergi politikalarının etkinliğini panel veri yöntemiyle araştırmışlardır. Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı, Ar-Ge için vergi teşvikleri ve inovasyon değişkenlerini kullanmışlar ve bu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir. Vergi teşviklerinden yapılan Ar-Ge harcamalarına, Ar-Ge harcamalarından da inovasyona (yeniliğe) doğru bir nedensellik olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.

Busom (2000), farklı teknoloji politikası araçlarının işletmeler üzerindeki sistemik etkilerini test etmek için ekonometrik modelleme

kullandığı çalışmasında ve Baghana ve Mohnen (2009), 1997'den 2003'e kadar olan imalat firması Ar-Ge anketlerinden, imalat endüstrisi yıllık anketlerinden ve idari verilerden elde ettiği verileri kullandığı çalışmasında vergi teşviklerine karşı küçük ölçekli işletmelerin daha hassas oldukları neticesine varmışlardır. Başka bir ifadeyle, vergi teşviki sonrasında Ar-Ge harcamalarındaki artışın büyük bir oranda gerçekleştiğini saptamışlardır.

Guellec ve Pottelsberghe (2004), Statik Regresyon Analizi yardımı ile hem kamu sektörünün hem özel sektörün hem de yabancı firmaların vasıtasıyla yapılan Ar-Ge faaliyetlerinin 1980-1998 yılları arasında ele alınan 16 OECD ülkesinin verimlilik artışına katkısının varlığını incelemişlerdir. Ar-Ge faaliyetlerinin uzun dönemi kapsayan verimlilik artışında pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Zachariadis (2004), Regresyon Analizi yardımı ile Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için 1971-1995 yılları arasında 10 OECD ülkesinin yer aldığı çalışmayı yapmıştır. Bu çalışmaya göre Ar-Ge harcamalarında ortaya çıkan artışın, hem çıktı düzeyindeki artışı hem de verimlilikteki büyüme oranını pozitif olarak etkilediği sonucuna varmıştır.

Falk (2007), 15 OECD ülkesini ele alan ve 1970-2004 yıllarını kapsayan çalışmasında yüksek teknolojiye yönelik Ar-Ge yatırımlarındaki artışın ve Ar-Ge harcamalarının, kişi başı ve işçi başına düşen GSYH üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi olduğunu saptamıştır.

Wang (2007), Oto regresif ve Rassal Yürüyüş modellerini uyguladığı çalışmada OECD ülkesi olan 23 ülkenin ve OECD ülkesi olmayan 7 ülkenin verilerini kullanmıştır ve belirtilen ülkelerin daha verimli bir ekonomik büyümeye ulaşabilmeleri adına Ar-Ge harcamalarını etkili bir şekilde gerçekleştirmeleri gerektiği sonucuna varmıştır.

Goel vd. (2008), 1953-2000 döneminde ABD ekonomisini ele aldıkları çalışmalarında hem federal olan hem de federal olmayan ülkelerde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için ARDL

(dağıtılmış gecikme oto regresif) modelini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, hem federal ülkelerdeki Ar-Ge harcamaları hem de savunma sektöründeki Ar-Ge harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki bağlantıların güçlü olduğu kanısına varmışlardır.

Samimi ve Alerasoul (2009), 2000-2006 yıllarına ait verilerin kullanıldığı gelişmekte olan 30 ülkeyi kapsayan çalışmalarında Panel Veri Analizi'ni kullanmışlardır. Analizin sonucunda panel genelinde ekonomik büyümeyle Ar-Ge harcamaları arasında olumsuz bir ilişki bulmuşlardır. Fakat Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını arttırabilmeleri için Ar-Ge faaliyetlerini arttırmalarını vurgulamışlardır.

Alene (2010), 1970-2004 yılları arasında 52 Afrika ülkesini ele aldığı çalışmasında Ar-Ge harcamalarının tarımsal üretimdeki verimlilik artışına etkilerini Sabit Etkiler Regresyon Modelini kullanarak ifade etmeye çalışmıştır. Tarımsal Ar-Ge harcamalarında oluşan %1'lik bir artışın toplam verimlilikte % 0,20 oranda artışa sebep olduğu sonucuna varmıştır.

Faria vd. (2011), 1995 ile 2008 yılları arasındaki dönemi kapsayan 15 Avrupa ülkesinin panel verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında Avrupa Birliği ülkelerinde yapılmış olan araştırma sonuçlarını baz alarak vergisel teşvikler vasıtasıyla artan Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ispat etmiştir.

Eid (2012), 1981-2006 yılları arasında yüksek gelirli 17 OECD ülkesini kapsayan çalışmasında, yükseköğretim vasıtasıyla gerçekleştirilen Ar-Ge harcamalarının yapıldığı tarihten itibaren gecikmeli de olsa verimlilik artışında pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), 1990-2010 yılları arasında Türkiye de dahil olmak üzere 21 OECD ülkesini kapsayan verileri Panel Veri Analizi'ni kullanarak incelemişlerdir. Uzun dönemde kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyüme ve kişi başına düşen Ar-Ge harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.

Akıncı ve Sevinç (2013), 1990-2011 yılları

arasında Türkiye'yi ele aldıkları çalışmalarında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucunu tespit etmişlerdir.

Taban ve Şengür (2014), 1990-2012 yılları arasında Türkiye'deki verileri analiz ettiklerinde uzun dönemde Ar-Ge'de Tam Zamanlı Eşdeğer (TZE) çalışan sayısının ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini, kısa dönemde ise Ar-Ge'de TZE çalışan sayısının ekonomik büyümede pozitif katkısının olduğunu ancak Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

İncekara vd. (2014), Ar-Ge harcamaları için yapılan vergi teşviklerinin etkinliğini Türkiye ve BRICS-T ülkelerini karşılaştırarak yaptıkları çalışmalarında Ar-Ge etkinliklerinin ülke ekonomileri için çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Aynı zamanda uzun vadede, gelişmekte olan ülkeler için yüksek maliyet isteyen Ar-Ge etkinliklerinin teşvik edilmesinin ekonomik büyüme ve kalkınmanın temeli olduğunu ampirik ve teorik olarak incelemişlerdir. Türkiye'nin Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla destek sağlamasına rağmen rekabet açısından karşılaştırma yapıldığı zaman geride kaldığını neticesine varmışlardır.

Çetin ve Işık (2014), Avrupa Birliği ve Türkiye ekonomilerinde yapılan yeniliklerin ve Ar-Ge faaliyetlerine yönelik yapılan vergi teşvikinin karşılaştırılmalı olarak ele alındığı AB (27)'nin ve Türkiye'nin 2008-2012 yılları arasındaki Ar-Ge faaliyetlerini kapsayan bir çalışma yapmışlardır ve baz alınan ülkelerin Ar-Ge teşviklerinin uygulanmasında farklılıkların olduğu neticesine varmışlardır. Bazı ülkelerde vergi indiriminin uygulandığı bazı ülkelerde ise vergi kredisi adıyla teşvik uygulandığını tespit ederek vergi indirim oranlarında da farklılıkların olduğu sonucunu saptamışlardır.

Bozkurt (2015), Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modellerini kullanarak incelemiştir ve 1998-2013 yılları arasında Türkiye'de Ar-Ge yatırımlarıyla ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğunu saptamıştır.

Erdoğan ve Canbay (2016), araştırmalarında Ar-Ge faaliyetleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, ülkelerin teknolojik bilgi birikim seviyeleri ile Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyüme performansı üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ortaya koyarak Ar-Ge faaliyetlerinin artmasıyla birlikte geliştirilen teknolojik bilginin ekonominin geneline yayılmasının, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği sonucuna varmışlardır.

Ülger ve Durgun (2017), 1996-2015 yılları arasında seçilmiş OECD ülkelerini (Fransa, İtalya, Slovenya, Japonya) kapsayan verileri VAR Analizi'ni kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını fakat GSYH'nın Ar-Ge faaliyetleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Dereli ve Salgar (2019), Türkiye'deki Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme performansı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, 1990-2015 dönemine odaklanmıştır. Türkiye'nin Ar-Ge harcamaları ile gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) verilerini ele aldıkları çalışmada Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanarak uzun vadeli Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulmuşlardır. Bununla birlikte Ar-Ge harcamaları ile büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Çınar ve Has (2022), 2000-2020 yıllarını kapsayan çalışmalarında 14 farklı OECD ülkesi için Ar-Ge vergi teşvik oranları ile bu ülkelerin endüstriyel üretimleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Panel eşbütünleşme yönteminin kullanıldığı çalışmada yapılan analizler sonucunda, seçili OECD ülkelerinde Ar-Ge vergi teşvik oranlarının %1'lik bir artışının endüstriyel üretimde %0.88'lik bir artışa yol açtığı sonucuna varmışlardır.

Ekinci vd. (2023), 35 farklı OECD ülkesi üzerinde 2000 ile 2020 dönemi arasında Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, statik panel veri modellerini kullanarak sabit etki ve rassal etki modelleri üzerinden çeşitli analizler gerçekleştirmişlerdir. Bu analizlerin sonucunda,

incelenen ülkeler ve dönemler açısından Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

5. SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde Ar-Ge faaliyetleri önemlidir. Doğrudan ya da dolaylı olarak desteklenerek yapılan Ar-Ge faaliyetleri ekonomik büyümeyi de olumlu açıdan etkilemektedir. Gelişen ve değişen dünyada uluslararası platformda rekabet edebilmek, söz sahibi olabilmek ve istikrarlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için teknolojik gelişmelere ve değişimlere ayak uydurulması gerekmektedir.

Yeni teknolojilere daha az maliyetlerle sahip olmak adına Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapmak oldukça önemlidir. Maliyetlerin ve riskin yüksek olması sebebiyle özel sektör bu yatırımları yapmak istemeyebilir. Bu yüzden, özel sektörün de bu yatırımları yapmak adına teşvik edilmesi gerekmektedir. Ülkeler, özel sektörü bu yatırımlarını arttırması için vergisel teşviklerle destekleyebilir.

Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarını teşvik etmek için mevcut vergi teşviklerini gözden geçirmesi ve iyileştirmesi gerekmektedir. Vergi teşvikleri daha da cazip hale getirilmeli ve Ar-Ge yatırımlarını teşvik eden özel mükelleflere daha fazla avantaj sağlanmalıdır. Türkiye'nin inovasyonu teşvik etmek için teknoloji transferini artırması önemlidir. Ar-Ge harcamalarının etkisini ölçmek ve değerlendirmek için kapsamlı bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturmalıdır. Politika yapımcılar bu sistemi kullanarak politika kararlarını bilimsel verilere dayandırmalıdır. Türkiye'nin uluslararası düzeyde de Ar-Ge iş birliklerini teşvik etmesi, Ar-Ge kapasitesini artırmak için eğitim sistemini güçlendirmesi ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine odaklanması gerekmektedir. Bilim ve teknoloji alanlarında daha fazla eğitim fırsatı sunulmalı ve uluslararası seviyede rekabetçi araştırmacılar yetiştirilmelidir. Bu öneriler, Türkiye'nin Ar-Ge harcamalarını artırarak ekonomik büyümeyi desteklemesi ve rekabetçiliğini artırması için bir temel oluşturabilir. Ayrıca bu önerilerin uygulanması, Türkiye'nin teknolojik gelişim ve

inovasyon kapasitesini güçlendirebilir.

Kısaca, Ar-Ge faaliyetleri sonucunda yeni teknolojiler gerçekleşmekte, bu durum verimliliği artırmakta ve dolayısıyla ekonomik büyümeye artmaktadır. Ar-Ge'nin ekonomik büyümede önemli bir rolünün olduğu ekonomik teoride ve ampirik araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda bunun farkına varan ülkelerin çoğunun Ar-Ge faaliyetlerini ciddi anlamda desteklediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALENE, A. D. (2010). Productivity Growth and the Effects of R&D in African Agriculture. *Agricultural Economics*, 41, pp 223-238.
- AKÇOMAK, S. (2007), Ar-Ge Vergi Destekleri Ne Kadar Etkin? Bilgi Çağı, http://www.metu.edu.tr/~akcomak/200706_bilgicagi_haziran2007.pdf , (Erişim Tarihi: 27.12.2022).
- AKHILESH, K. B. (2014) *R&D Management*, New Delhi, India: Springer.
- AKINCI, M. & SEVİNÇ, H. (2013). Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 7-17.
- BAGHANA, R. & MOHNEN, P. (2009), Effectiveness of R&D Tax Incentives in Small and Large Enterprises in Québec, *Small Business Economics*, 33, 91-107.
- BERUBE, Charles and MOHNEN, Pierre (2007), Are Firms That Received R&D Subsidies More Innovative?, *United Nation Universty-Maastricht Economic and Social Research And Training Centre On Innovation And Technology*, UNU-MERIT Working Paper Series, ISSN 1871-9872, pp 1-20. ,[guid-2f14e4a6-e0a1-4646-beec-8463d0a2acf0-ASSET1.0.pdf](http://www.unu.edu/merit/publications/working-papers/2007-01-berube-mohnen.pdf) (maastrichtuniversity.nl), (Erişim Tarihi:30.12.2022).
- BEZİRCİ, M. (2012). *Ar-Ge Teşvikleri*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- BOZKURT, C. (2015). R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (1), 188-198.
- BUSOM, I. (2000), An Empirical Evaluation of the Effects of R&D Subsidies, *Economics of Innovation and New Technology*, 9(2), 111-148.

- ÇETİN, M., & IŞIK, H. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği ekonomilerinde yenilikler ve Ar-Ge'nin teşviki: Karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 166(1).
- ÇINAR, S. & HAS, B. (2022). Seçili OECD Ülkelerinde Ar-Ge Teşvikleri ve Endüstri Üretimi İlişkisi, *MAKÜ Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* Cilt 5, Sayı 2, ss.102-113.
- DEMİRCİ, R., BAŞ, M. & TOLON, M. (2006). Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Türk İşletmelerinin Ar-Ge Faaliyetleri. *Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi, Küreselleşme ve İşletmeler*. Tokat.
- DERELİ, D. D. & SALĖAR, U. (2019). Ar-Ge Harcamaları İle Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 6 (3), 345-360.
- DORUK, Ömer Tuğsal & SÖYLEMEZOĞLU, Ergül (2014), elişmekte Olan Ülkelerde Ar-Ge'ye Dayalı Büyümenin Varlığının Sınanması, *Üretim Ekonomisi Kongresi*, ss.2.
- ELİK, T. & YAŞA, A. A. (2021), Ar-ge Harcamaları ve Politikalarında Seçili Ülkeler ve Türkiye Karşılaştırması, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, ss.35.
- EID, A. (2012). Higher Education R&D and Productivity Growth: An Emprical Study on High Income OECD Countries. *Education Economics*, 20(1), pp.53-68.
- EKİNCİ, A., KOÇAK, Z. & BENLİ, M. (2023). OECD Ülkeleri Örneğinde Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, *Sakarya İktisat Dergisi* Cilt 12, Sayı 2, ss. 241-252.
- ERDOĞAN, S. & CANBAY, Ş. (2016). İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2), 29-43.
- ESER, E. (2011). Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- FALK, M. (2007), R&D Spending in the High-Tech Sector and Economic Growth, *Research in Economics*, 61,140-147.
- FARIA, P., SILVA MARTINS, F.V. & BRANDÃO, E.F.M. (2011), How R&D and Tax Incentives Influence Economic Growth: Econometric Study for the Period Between 1995 and 2008 of EU-15, *FEP Working Papers*. http://www.fep.up.pt/investigacao/workingpapers/11.11.21_wp442.pdf.
- GİRAY, F. & ÖMÜR, Ö. M. (2014), Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Vergi Teşvikleri ve Etkinliği: Türkiye Uygulaması, *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, ss.31-51.
- GİRAY, F. (2012). *Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları*, Ekin Yayınevi, Bursa, ss.2.
- GOEL, R.K., PAYNE, J.E. ve RAM, R. (2008) R&D Expenditures and US Economic Growth: A Disaggregated Approach, *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 237-250.
- GÖÇER, İ., KUTBAY, H., GEREDİ, C., & ASLAN, R. (2014). Vergi Teşviklerinin AR-GE ve İnovasyona Etkisi: Panel Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi. *Maliye Dergisi*, 167, 163-183.
- GUELLEC, Dominique and POTTELSBERGHE, Bruno van (2001), The Impact of Public R&D Expenditure on Business R&D, *Economics of Innovation and New Technology*, 12(3):1-28.
- GUELLEC, Dominique and POTTELSBERGHE, Bruno van (2004), R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries, *OECD Economic Studies*, No. 33, 2001/II, 103-126.
- GÜLMEZ, A. & YARDIMCIOĞLU, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, 335-353.
- GÜLSOY, S. (2020), Türkiye'de Araştırma, Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilikçiliğe Yönelik Devlet Uygulamaları ve Avrupa Birliği Ülkelerindeki Uygulamalar ile Karşılaştırılması, Türkiye için Politika Önerileri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi) , ss. 7.
- GÜMÜŞ, E. & ÇELİKAY, F. (2015), R&D Expenditure and Economic Growth: New Empirical Evidence, *The Journal of Applied Economic Research*, 9(3): p.205-217, p.215.
- GÜZEL, S. (2009), Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu, *Eskişehir Osmangazi İİBF Dergisi* 4(2), ss.30.
- HARRIS, R., & MOFFAT, J. (2011) R&D, Innovation and Exporting. *SERC Discussion Paper* 73.
- İNCEKARA, A., DİMEZ, S. & AKYOL, M. (2014), Ar-Ge Harcamalarına Yapılan Teşviklerin Etkinliği: Türkiye BRİCS Ülkeleri Karşılaştırılması Analizi, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, ss. 1-30.
- KAHRİMAN, H. (2010), Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Mali Teşviklerin Karşılaştırmalı Analizi, (Basılmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, ss.153.
- KAYA, V. & UĞURLU, S. (2013), Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, 1990-2011, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı: 57, 269-282. ss.271.

OECD (2002), *Frascati Kılavuzu: Araştırma ve Deneysel Geliştirme Taramaları için Önerilen Standart Uygulama*, OECD Yayıncılık, ss.30.

OECD Stats, <https://stats.oecd.org/>, (Erişim Tarihi: 22.01.2023).

ÖZKAN, G. & YILMAZ, H., (2017), Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 AB Ülkesi ve Türkiye İçin Uygulama (1996- 2015), *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*,12(1), 1-12.

PESSOA, A. (2010), R&D and economic growth: How strong is the link? *Economics Letters*, 107(2), s. 152-154.

POLAT, O. (2019), Ar-Ge, Vergi Teşvikleri Ve Ekonomik Büyüme: Panel Var Yaklaşımı, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* (650) Aralık: 205-222.

SAMİMİ, A.J. & ALERASOUL, S.M. (2009), R&D and Economic Growth: New Evidence from Some Developing Countries, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4), 3464-3469, ISSN 1991-8178.

ŞENLİK, E. (2008), Ar-Ge Faaliyetlerinin Desteklenmesi, *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Sayı:53, ss.169-170.

TABAN, S. & ŞENGÜR, M. (2014). Türkiye'de Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 355-376.

TAŞ, Ş., TAŞAR, İ. & AÇCI, Y., (2017), Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 197-206.

TAYMAZ, E. (2000), Türkiye'de Ar-Ge Destek Programları: Bir Değerlendirme, TÜBİTAK, TTGV, TÜSİAD, III. *Teknoloji Kongresi*, Ankara, s.167.

TÜLEYKAN, H. (2015), Mali Teşvik Uygulamalarında Ar-Ge ve Önemi, Çankırı Karatekin Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(1): 231-254, ss.233.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2021-45501#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=>, (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

ÜLGER, Ö. & DURGUN, Ö. (2017). Seçilmiş OECD Ülkelerinde AR-GE Harcamalarının Büyüme Üzerine Etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(4), 105-130.

ÜLGER, Ö. (2019), Ar-Ge Teşvikleri ve Harcamaları İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin OECD Ülkeleri Çerçevesinde İncelenmesi (1996-2015), *İksad Yayınevi*, ss.212-213.

ÜNSAL, E. M. (2001). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

WANG, E.C. (2007), R&D Efficiency and Economic Performance: A Cross-Country Analysis Using The Stochastic Frontier Approach, *Journal of Policy Modeling*, 29(2), 345-360.

YAYLALI, M., AKAN, Y. & IŞIK, C. (2010), Türkiye'de AR&GE Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009, *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management / Volume: V FALL*,ss.19.

YILDIZ, H. (2005). Türkiye'de Üniversite-Sanayi İlişkileri ve Kobi'ler (Küçük Sanayi) Açısından Önemi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 31, ss.214 207-229.

ZACHARIADIS, M. (2004), R&D-induced Growth in the OECD?, *Review of Development Economics*, 8(3), 423-439.

ZERENLER, M., TÜRKER, N. & ŞAHİN, E. (2007), Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) ve Yenilik İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 653-667.

Örgüt içi özgeci davranışların belirleyicileri: Öz yeterlilik ve iş tatmini açısından bir değerlendirme

Determinants of altruistic behaviors in organizations: An evaluation in terms of self-efficacy and job satisfaction

Ersan Dikili

Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye, e-mail: ersandikili@gmail.com

Öz

Çalışanların örgüte ve misyonuna yönelik genel eğilimlerini yansıtan tutumları, performansları ve dolayısıyla genel örgütsel performans üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Olumlu tutumların geliştirilmesi, üretkenliği ve örgütsel başarıyı artırmaya elverişli bir ortamın teşvik edilmesi için esastır. Özellikle kişisel çıkarından bağımsız olarak başkalarının iyiliği için kendini feda etme eylemlerini benimseyen ahlaki ve ideolojik eğilim olarak tanımlanan özgeciliğin örgüt kültürüne hakim olması, hem çalışanlar hem de örgüt açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışanların özgeci davranışlarının belirlenmesi örgüt yönetiminin önemli konularından bir tanesi olarak gösterilebilir. Özgeciliğin söz konusu önemine dayanarak hazırlanan çalışmada, çalışanların öz yeterlilik ve iş tatmini düzeylerinin örgüt içerisindeki özgeci davranışlarına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Havacılık sektöründe yer hizmetleri veren bir firmanın Türkiye genelindeki 387 çalışanının dahil edildiği çalışmada toplanan anket verileri SPSS ile analiz edilmiştir. Analizler için betimleyici istatistiklerle birlikte, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları çalışanların öz yeterlilik ve iş tatmini düzeylerinin, örgüt içerisindeki özgeci davranışlarını artırdığını ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Öz Yeterlilik, İş Tatmini, Özgecilik, Havacılık Sektörü.

JEL kodları: M10, M12, L20

Citation/Atf: DİKİLİ, E. (2023). Örgüt içi özgeci davranışların belirleyicileri: Öz yeterlilik ve iş tatmini açısından bir değerlendirme. *Journal of Life Economics*. 10(4): 329-340, DOI: 10.15637/jlecon.2224

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Ersan Dikili
E-mail: ersandikili@gmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Employees' attitudes, which reflect their general disposition toward the organization and its mission, have a profound impact on their performance and thus on overall organizational performance. The development of positive attitudes is essential for fostering an environment conducive to increasing productivity and organizational success. In particular, the dominance of altruism, which is defined as the moral and ideological tendency to sacrifice oneself for the good of others regardless of self-interest, in the organizational culture will make significant contributions to both employees and the organization. In this context, determining the altruistic behaviors of employees can be shown as one of the important issues of organizational management. Based on the aforementioned importance of altruism, this study aims to determine the effect of employees' self-efficacy and job satisfaction levels on their altruistic behaviors within the organization. The survey data collected in the study, which included 387 employees of a company providing ground handling services in the aviation sector throughout Turkey, were analyzed with SPSS. Descriptive statistics, correlation and regression analyses were used for the analysis. The results of the study revealed that employees' self-efficacy and job satisfaction levels increase their altruistic behaviors within the organization.

Keywords: Self-Efficacy, Job Satisfaction, Altruism, Aviation Sector.

JEL codes: M10, M12, L20

1. GİRİŞ

Çalışanların kendi rollerine getirdikleri bilgi, beceri ve yetkinliklerin bir toplamı olan insan sermayesi, bir örgütün rekabet avantajının önemli bir belirleyicisidir. Özellikle, bu sermayenin içsel değeri, öncelikle doğası gereği dinamik ve uyarlanabilir olması nedeniyle maddi varlıkların veya mali kaynakların ötesindedir. Bu nedenle, bir bireyin bilgi ve becerileri, örgütsel davranışlarıyla birlikte, acımasız değişim ve gelişen pazar dinamikleriyle tanımlanan bir çağda örgütler için stratejik bir farklılaşma kaynağı olarak ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. Çalışanların örgüte ve misyonuna yönelik genel eğilimlerini yansıtan tutumları, performansları ve dolayısıyla genel örgütsel performans üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Olumlu tutumların geliştirilmesi, üretkenliği ve örgütsel başarıyı artırmaya elverişli bir ortamın teşvik edilmesi için esastır. Söz konusu ortamın yaratılmasında en büyük sorumluluk ise örgütlerin yönetim kademesindedir. Öyle ki, örgütler, yönetimin yaptığı seçimler neticesinde arzu edilen hedeflere ulaşabilirler ya da yıkılabilirler (Akdemir vd., 2019). Bu bağlamda çalışanların örgütsel davranış unsurları detaylı bir şekilde ele alınmakta, örgüt içi davranışlarını yönlendiren unsurlar araştırılmaktadır.

Örgütsel davranış alanındaki önemli kavramlardan bir tanesi özgecildir. Türk Dil Kurumu

(TDK) tarafından yapılan tanımlamaya göre özgecilik kavramı, kişisel çikardan bağımsız olarak başkalarının iyiliği için kendini feda etme eylemlerini benimseyen ahlaki ve ideolojik eğilim olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Özgecilik ilkesi, mevcut literatürde de görüldüğü üzere, psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve etik gibi çeşitli akademik disiplinlerde önemli bilimsel tartışmalara yol açmıştır (Avşaroğlu ve Nurkoyuncu, 2022). Bu kavramın kökenleri, özellikle ilk kullanımıyla akredite edilen filozof Auguste Comte'a kadar izlenebilir. Comte, egoizm ve özgecilik arasında net bir sınır çizmiş ve bunları bireysel motivasyonun iki farklı kaynağı olarak nitelendirmiştir. Bu diyalektikte egoizm, kişinin bir başkasına yardım etmiş olabileceği durumlarda bile kişisel fayda sağlama arzusuyla motive edilen davranışlar olarak yorumlanır. Buna karşılık, özgecilik, kişinin eylemlerinden kaynaklanan kişisel kaygıları pek dikkate almadan, başkalarının refahı için var olmaya yönelik doğuştan gelen bir eğilimle karakterize edilir (Karadağ ve Mufatçılar, 2009; Düzgüner, 2019; Yorgancılar, 2022). Sosyal bağlamda, özgeciliğin pratikteki tezahürü, kan bağışi, yaşlılara ve engellilere yardım eli uzatma ve gönüllü insani çabalarda bulunma gibi eylemleri kapsayan çeşitli özgeci davranış örnekleri aracılığıyla gözlemlenebilir (Mikulincer vd., 2005; Ümmet vd., 2013; Çiftçi ve Turan, 2021). Bununla birlikte, Becker (1976) özgeciliğin ekonomik yönlerini açıklarken, bunu

refah düzeyi yüksek bireylerin, refah düzeyi düşük olanlara, karşılık beklemezsizin proaktif bir şekilde yardım etmesi olarak tasvir etmiştir. Bu durum, kolektif toplumun ekonomik denge ve refah durumuna ulaştığı bir dinamiği ortaya çıkarmaktadır (Sökmen ve Kenek, 2019). Bu bağlamda gerektiği durumlarda kişinin kendisini bile tehlikeye atma riskini göze alarak başkalarının iyiliğine yönelik çabalar özgecildir ve literatür bu davranışı olumlu bir sosyal davranış olarak kabul etmektedir (Çetin, 2023).

Buna karşılık, örgütsel alandaki özgecilik kavramı, 1980'lerde Smith vd. (1983) ile Bateman ve Organ'ın (1983) çalışmalarıyla birlikte "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı" (ÖVD) adı altında yönetim literatürüne girmiştir (Yaylacı, 2016). ÖVD, çalışanlar tarafından üstlenilen ve örgüt içindeki herhangi bir yapılandırılmış ücretlendirme çerçevesinin sınırları dışında gerçekleşen isteğe bağlı eylemler olarak tanımlanmaktadır (Paşamehmetoğlu ve Poyraz, 2013; Erşahan vd., 2020). Bu eylemler örgütsel etkinliği desteklemeye yöneliktir, işbirliği ilkelerine dayanır ve uyumsuzluk durumunda cezai yaptırımlarla desteklenmez (Organ, 1988). Organ (1988) tarafından ifade edilen ve mevcut akademik çalışmalarda tekrar tekrar atıfta bulunulan taksonomi ile uyumlu olarak, ÖVD özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdemi kapsayan boyutlardan oluşmaktadır.

ÖVD kapsamında tanımlandığı şekliyle özgecilik, bir çalışanın örgütün operasyonel etkinliğini artırmak amacıyla iş arkadaşları, yöneticiler ve müşteriler de dahil olmak üzere örgütsel paydaşlara yönelik gönüllü ve zorunlu olmayan kolaylaştırıcılığı olarak yorumlanmaktadır (Organ, 1997). Örgütsel ortamdaki özgeci davranış örnekleri, yeni işe başlayanları örgütsel ortama alıştırmaya, sorunlarla boğuşan meslektaşlara destek sunmaya, aşırı iş yükünü yönetmeye veya işe devam etmede karşılaşılan engelleri aşmaya yönelik çabaları kapsar. Dahası, başkalarına makine veya ekipmanların kullanımını konusunda yardımcı olmak da bu özgecil tezahürlerin bir örneğidir (Podsakoff vd., 2000). Bu tür özgeci davranışların potansiyel olarak bir çalışanın iş güvencesini iyileştirebileceği, terfi ilerlemelerinin önünü açabileceği ve liderlerle

etkileşimleri teşvik edebileceği ve böylece başarılı sonuçlarla sonuçlanabileceği ileri sürülmektedir (Organ vd., 2005; Sezgin, 2005). Bununla birlikte, bu çerçevedeki özgeci davranışların, beklenen karşılık veya ücretten bağımsız olarak ortaya çıktıkları için, bu tür ödüller için önceden tasarlanmış bir istekle gerçekleştirilen eylemler olarak yanlış anlaşılması gerektiğinin altını çizmek zorunludur.

Herhangi bir kişisel kazanç beklentisi olmaksızın başkalarına fayda sağlamayı amaçlayan özverili eylemlerle karakterize edilen özgecilik, müşteri memnuniyetini artırma, çalışanların refahını iyileştirme ve olumlu bir örgüt kültürünü teşvik etme potansiyeline sahiptir (Çetin, 2023). Örgütsel çerçeve içerisinde özgecilik, sadece hayırseverlik jestlerinin ötesine geçerek, bireylerin kurumun kolektif iyiliği için zaman, kaynak ve uzmanlıkla katkıda bulunmaya yönelik kasıtlı bir eğilimi olarak tezahür eder (Liv d., 2014). Bu eğilim, işbirliğinin arttığı, çatışmaların azaldığı ve grup uyumunun arttığı bir ekosistem yaratacak ve böylece örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesi teşvik edilmiş olacaktır. Örgüt içerisindeki özgeci eylemler, çalışanlar açısından bir karşılıklık etkisi uyandırarak, potansiyel olarak daha iyi iş memnuniyeti, daha yüksek elde tutma oranları ve daha yüksek kurumsal performans sağlayabilecek bir prososyal davranış kültürü yaratacaktır (Pfattheicher, 2022).

Ekonomik, çevresel ve sosyal karmaşıklıkların karşılıklı etkileşimi ile karakterize edilen bir çağda, örgütler içindeki özgeciliğin incelenmesi, yalnızca örgütsel işleyiş için değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal refah ve sürdürülebilir kalkınma için de sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda özgeciliği şekillendiren unsurların tespit edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Literatürdeki araştırmalarda örgüt üyelerinin öz yeterliliklerine ilişkin algılarının, özgeci davranışlar için belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ahearne, 2000; Caprara ve Steca, 2005; Wat ve Shaffer, 2005; Avcı, 2023). Özyeterlilik, Bandura (1977) öz yeterliliği, bireyin belirli bir göreve ilişkin kendi performans kapasitesine olan inancı veya bireyin başarıya ulaşma veya belirli bir hedefi başarıyla gerçekleştirme yeteneğine ilişkin algısı olarak kavramsallaştırmıştır. Sc-

hunk (1984) tarafından açıklanan ve Zimmerman (2000) tarafından genişletilen tanımıyla ise öz yeterlilik, bireyin belirli durumsal bağlamlarda eylemleri formüle etme ve yürütme konusundaki içsel kapasitesiyle ilgilidir. Temelde kişinin performansına dayalı yeteneklerinin algılanmasına dayanır ve yüksek düzeyde öz yeterliliğe sahip olanlar, belirli görevleri yetkin bir şekilde üstlenebileceklerine dair inanç taşırken, öz yeterliliği azalmış bireyler, görev yürütme yeteneklerine ilişkin belirsizlik sergilerler (Sakız, 2013; Arseven, 2016). Akhtar vd. (2012) olumlu bir benlik kavramının mesleki arayışlarda özgüven yarattığını öne sürerek öz yeterliliğin kişinin profesyonel tavrı üzerindeki derin etkisini ortaya koymaktadır. Verilen görevlerin özgüllüğü ve önceden tanımlanmış sonuçların elde edilmesi açısından farklılık gösterse de, öz yeterlilik ve beklentiyle ilgili diğer inançlar bağlamında kişinin algılanan yeteneklerine ilişkin inançların ortaklığının altını çizmek zorunludur (Pajares, 1996)

Öz yeterlilik yalnızca bir istek değil, daha ziyade belirli koşullar altında kişinin yeteneklerine olan inancın bir tezahürüdür. Bu inanç, psikolojik uyum alanında, zihinsel ve fiziksel refahı teşvik etmede ve davranış değişikliği için yetkin, kendi kendini yöneten stratejilerin uygulanmasını kolaylaştırmada çok önemli bir rol üstlenir (Maddux, 2002). Heslin ve Klehe (2006) tarafından açıklandığı üzere, öz yeterlilik daha yüksek derecede özgüllük ve açıklık ile karakterize edilir ve bu da onu üstün bir yapı haline getirir. Benzerlerinin aksine, öz yeterlilik doğası gereği göreve özgüdür, ancak kişinin bir dizi farklı durumda başarılı olma yeteneğine dair daha genel bir inanç olarak da ortaya çıkabilir ve böylece kişinin öz değerlendirmesini geliştirebilir (Stajkovic ve Luthans, 1998; Sakız, 2013).

Çalışanların öz yeterliliğinin birincil tezahürlerinden biri, görev performansları üzerindeki etkisidir (Şahin ve Gürbüz, 2012; Sezgin ve Düşükcan, 2020). Yüksek derecede öz yeterliliğe sahip bireyler, zorluklar karşısında daha fazla inisiyatif, sebat ve dayanıklılık sergileme eğilimindedir. İddialı hedefler belirlemeye daha meyillidirler ve hedefe ulaşmak için stratejiler geliştirmek ve uygulamak konusunda daha donanımlıdır. Bu öz inanç, proaktif bir çalışma

tutumunu teşvik eder, çünkü çalışanların zorlu görevleri üstlenmeleri ve bunları başarmak için çaba harcamaları daha olasıdır (Stajkovic ve Luthans, 1998). Öz yeterlilik aynı zamanda bireylerin motivasyonu ve iş tatmini üzerinde de kayda değer bir etkiye sahiptir (Klassen ve Chiu, 2010; Canrinus vd., 2012; Eyitmiş vd., 2020). Güçlü bir öz yeterlilik duygusuna sahip çalışanlar, aksilikler karşısında motivasyonlarını sürdürmek için daha iyi bir konumdadır. Bu içsel motivasyon, engelleri aşmak ve başarıya ulaşmak için gerekli beceri ve yeteneklere sahip olduklarına dair inançlarından kaynaklanır. Sonuç olarak, öz yeterliliğe sahip çalışanlar genellikle yüksek iş tatmini yaşar, işlerinden bir başarı ve tatmin duygusu elde ederler.

Bireysel düzeydeki bu tezahürlere ek olarak, kolektif öz yeterlilik de ekip dinamikleri ve kurumsal performansta önemli bir rol oynar. Ekipler toplu olarak yüksek düzeyde öz yeterliliğe sahip olduklarında, etkili bir şekilde işbirliği yapmaya ve karmaşık görevlerin üstesinden gelmeye daha hazır olurlar. Grup düzeyindeki bu öz yeterlilik, ekipler zorlukların üstesinden gelme ve hedeflere ulaşma kapasitelerine toplu olarak inandıkları için kolektif sorumluluk ve esneklik duygusunu teşvik eder (Lai ve Chen, 2012; Jacobsen ve Bøgh Andersen, 2017). Sonuç olarak, ekibin performansı daha uyumlu ve hedef odaklı olma eğilimindedir.

Diğer taraftan yüksek düzeyde özyeterliliğe sahip çalışanların yüksek düzeyde özgecilik davranışı ortaya koyduğu bilinmektedir (Ahearne, 2000; Caprara ve Steca, 2005; Wat ve Shaffer, 2005; Avcı, 2023). Çeşitli güdüleme araçları ile çalışanların öz yeterlikleri teşvik edildiğinde, bunun özgeci kişilik davranışını harekete geçirebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda güçlü öz yeterlilik algısına sahip olan çalışanlar bir yandan mücadeleciler bir kişilik davranışı sergilerken diğer yandan kendilerinde özgeci kişilik davranışı için uygun motivasyonu da sağlamış olurlar (Avcı, 2023). Bu bilgiler ışığında araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H₁: Çalışanların öz yeterlilik düzeyleri, örgüt içindeki özgeci davranışlarını artırmaktadır.

Örgütlerin amaç ve hedeflerini şekillendiren insan kaynağının işlerinden tatmin düzeyine

bağlı olarak sürdürülebilir başarı oluşmaktadır. İş tatmini, Permana vd. (2021) ile Valentine vd. (2011) tarafından öne sürüldüğü üzere, bireyin işine ve işle ilgili deneyimlerine ilişkin değerlendirmelerinden kaynaklanan olumlu duygusal tepkileri kapsamaktadır. Tnay vd. (2013) ise iş tatminini, kişinin mesleki çabalarından duyduğu memnuniyetin dürüst bir şekilde kabul edilmesini sağlayan, hem çevresel koşullar hem de psikolojik faktörler tarafından şekillendirilen bileşik bir sonuç olarak tanımlamaktadır. İş tatmininin özünde rahatlık hissi yatar, ancak iş sırasındaki istikrarı ruh hali ve duygulardan etkilenen dalgalanmalara tabidir.

Psikolojik araştırmalar, faydacı bir bakış açısıyla, iş tatmininin örgütsel işlevselliği destekleyen çalışan davranışlarına yol açması gerektiğini öne sürmektedir (Albrech, 2011). Buna karşılık, insani bir bakış açısıyla, çalışanlara övgüye değer muamelenin göstergesi olarak eşit muamele ve saygının önemini altını çizmektedir. İş tatmini, Tnay vd. (2013) de belirttiği gibi, kariyer beklentileri, öğrenme fırsatları ve mesleki gelişim tarafından yönlendirilen örgütsel bağlılığı sürdürme arzusunun bir ürünü olarak da ortaya çıkabilir (Kök, 2006; Yenihan, 2014). Çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarının iş tatmini gibi tutumların geliştirilmesinden önce gelmesi dikkat çekicidir.

Çalışanların iş tatmininin önemli rolü, algılanan adaletin her iki biçimini de kapsar ve çalışanların işlerinin çeşitli yönlerine yönelik tutumlarını yansıtır (Choudhary vd., 2013). İş tatmininin etkileri çok çeşitlidir ve hem örgütlere hem de çalışanlara avantajlar sunar. Örgütler artan üretkenlik ve karlılıktan faydalanırken, çalışanlar da iş tatminini keyifli çalışma, artan katılım, iş ortamı üzerinde daha fazla kontrol ve örgüt ortamında aidiyet duygusu olarak deneyimlemektedir (Earle, 2003). Bununla birlikte iş tatmini, çalışanların işlerine ve örgüt içinde üstlendikleri rollere ilişkin algılarının bir yansımasıdır. Örgütsel bir perspektiften bakıldığında, güçlü iş tatmini, çalışanların işe alımını ve işte tutulmasını kolaylaştıran destekleyici bir örgüt iklimini teşvik etmekte; verimlilik, iş gücü devir oranı, devamsızlık, hizmet kalitesi, müşteri

memnuniyeti ve finansal performans gibi çeşitli örgütsel sonuçları etkileyen öngörücü bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Holland vd., 2011; Zhu, 2013; Özpehlivan, 2019).

Diğer taraftan Bateman ve Organ (1983) çalışanların, örgütleri veya iş arkadaşları tarafından sağlanan destek veya fayda sayesinde işlerinden memnun olduklarında muhtemelen ÖVD göstereceklerini öne sürmektedir. Salehi ve Gholtash (2011) tarafından öğretim üyeleri üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları, ÖVD'nin iş tatmininden olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Werner (2007), yalnızca tatmin olmuş çalışanların örgüte gerçek bir katkı sağlayabilecek yapıcı davranışlar sergilediğini ima etmiştir. Sökmen ve Kenek (2019) tarafından bir kamu kurumunda yapılan araştırmada, iş tatmininin özgeciliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Tokel (2017) tarafından yapılan bir diğer araştırmada da iş tatmini ile özgeciliğin arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Literatürde yer alan bu sonuçlar, çalışanların özgeci davranışlarının oluşmasında iş tatmininin etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Bu çıkarıma bağlı olarak araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

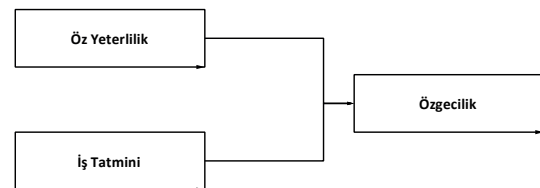
H₂: Çalışanların iş tatmini düzeyleri, örgüt içindeki özgeci davranışlarını artırmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Model ve Hipotezler

Giriş bölümünde açıklandığı üzere, araştırmada özgeciliğin bağımlı değişken, öz yeterlilik ve iş tatmini ise bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. İlgili bölümde geliştirilen hipotezlere dayanarak hazırlanan araştırma modeli aşağıda sunulmuştur:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bağımlı ve bağımsız değişkenler göz önünde bulundurulurken oluşturulan araştırma modelindeki hipotezler aşağıda listelenmiştir:

H₁: Çalışanların öz yeterlilik düzeyleri, örgüt içindeki özgeci davranışlarını artırmaktadır.

H₂: Çalışanların iş tatmini düzeyleri, örgüt içindeki özgeci davranışlarını artırmaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evren grubu olarak havacılık sektöründe yer hizmetleri veren bir firmanın Türkiye genelindeki çalışanları seçilmiştir. İşletmeden alınan bilgiye göre 2023 Haziran ayı toplam çalışan sayısı 3056 kişidir. Örneklem seçimi için kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Yapılan hesaplamada evreni temsil etmek için gerekli olan minimum örneklem sayısı 342 olarak hesaplanmıştır (Singh ve Masuku, 2014). Örnekleme ulaşmak için araştırmanın anket formu online olarak hazırlanmış ve firmanın insan kaynakları departmanına iletilmiştir. 2 haftalık süre zarfında toplam 387 katılımcıya ulaşılmış ve bu sayı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanması için anket formu online olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan form dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanların öz yeterlilik düzeyini ölçmek için Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. 10 maddeden oluşan ölçek, Jerusalem ve Schwarzer (1981) tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlanması

Yeşilay (1996) tarafından yapılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar öz yeterlilik algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Güvenilirlik için çeşitli çalışmalarda elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik değerlerinin ise 0,83 ile 0,94 arasında değiştiği gözlemlenmiştir (Basım vd., 2008; Çetin, 2011).

İkinci bölümde çalışanların iş tatmin düzeyini ölçmek için İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. 5 maddeden oluşan ölçek Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilmiş olup Judge vd. (1998) tarafından kısaltılmış; Türkçeye uyarlaması Keser ve Bilir (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar iş tatmininin yüksek olduğunu göstermektedir. Keser ve Bilir (2019) tarafından yapılan Türkçe uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa güvenilirlik değeri 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Üçüncü bölümde çalışanların özgeci davranış düzeylerini değerlendirmek için Özgecilik Ölçeği kullanılmıştır. 38 maddeden oluşan ölçek Ümmet vd. (2013) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar özgeciliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Geliştirme çalışmasında ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,81 olarak hesaplanmıştır.

Anket formunun son bölümünde ise katılımcılara ilişkin bilgilerin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. 4 maddenin yer aldığı ölçekte katılımcılara ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi bilgilerini değerlendirmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	127	32,8
	Erkek	260	67,2
Yaş	18-25 yaş	76	19,6
	26-35 yaş	148	38,2
	36-45 yaş	96	24,8
	46-57 yaş	67	17,3
Eğitim Düzeyi	Lise	36	9,3
	Ön lisans	82	21,2
	Lisans	227	58,7
Gelir Düzeyi	Lisansüstü	42	10,9
	Geliri giderinden düşük	166	42,9
	Geliri giderine denk	162	41,9
	Geliri giderinden fazla	59	15,2

2.4. İşlem

Araştırmanın verilerinin analiz edilmesinde SPSS programı kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları daha önce yapıldığı için bu basamaklar tekrarlanmamıştır. Analizlerin ilk adımı olarak örnekleme ilişkin özelliklerin yüzdesel dağılımları sunulmuştur. Ardından kullanılan ölçüm araçlarına ilişkin tanımlayıcı istatistiklerle birlikte iç tutarlılık değerlerini göstermek üzere Cronbach Alfa değerleri sunulmuştur. Ölçekler arasındaki ilişkilerin ortaya koyulabilmesi için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Son olarak hipotezlerin test edilmesi için regresyon analizi kullanılmıştır. Analizlerde p değerinin 0,05'ten küçük olduğu durumlar anlamlı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışma grubuna ilişkin özellikler Tablo 1'de yer almaktadır. Çalışma grubunun %67,2'si erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımına göre %38,2'lik grup 26-35 yaş aralığında, %24,8'lik grup 36-45 yaş aralığında, %19,6'lık grup 18-25 yaş aralığında ve %17,3'lük grup 46-57 yaş aralığındadır. Eğitim düzeyi sonuçlarına göre %58,7 ile çoğunluk lisans mezunudur. Çalışma grubunun %21,2'si ön lisans, %10,9'u lisansüstü ve %9,3'ü lise mezunudur. %42,9'luk katılımcı grubu gelirinin giderinden az olduğunu bildir-

miştir. %41,9'luk grup gelirinin giderine denk olduğunu düşünürken, %15,2'lik grup gelirinin giderinden fazla olduğunu beyan etmiştir.

Çalışma grubuna ilişkin özelliklerin sunumunun ardından ölçüm araçlarına ilişkin tanıtıcı istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur. Buna göre çalışma grubunun öz yeterlilik ortalaması $4,03 \pm 0,48$, iş tatmini ortalaması $3,32 \pm 0,67$ ve özgecilik ortalaması $4,08 \pm 0,70$ 'tir. Verilerin normal dağılımını belirlemek için değerlendirilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin ise -0,804 ile 0,977 aralığında değiştiği belirlenmiştir. Bu sonuç verilerin normal dağılımına işaret etmektedir (Tabachnick vd., 2013). Bununla birlikte iç tutarlılık için değerlendirilen Cronbach Alfa katsayılarının ise 0,844 ile 0,906 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar da ölçüm araçlarına yönelik yüksek güvenirliliğe işaret etmektedir (Hair vd., 2014).

Analizlerin bir sonraki basamağında değişkenler arası ilişkilerin tespit edilebilmesi için yapılan Pearson korelasyon analizine geçilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Sonuçlar özgecilik ile öz yeterlilik arasında pozitif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişkiye işaret etmektedir ($r=0,278$ ve $p=0,000$). Özgecilik ile iş tatmini arasında da orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,570$ ve $p=0,000$).

Tablo 2. Değişkenlerin Tanıtıcı İstatistikleri

	$\bar{X} \pm ss$	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)	Cronbach Alfa
Öz Yeterlilik	4,03±0,48	-0,420	0,977	0,844
İş Tatmini	3,32±0,67	-0,049	-0,232	0,872
Özgecilik	4,08±0,70	-0,804	0,653	0,906

Tablo 3. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	Öz Yeterlilik	İş Tatmini	Özgecilik
Öz Yeterlilik	1		
İş Tatmini	0,279**	1	
Özgecilik	0,278**	0,570**	1

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

	B	β	sh	t	p	F	Model p	Düz. R ²
Sabit	1,695		,172	9,866	,000			
Öz Yeterlilik	,090	,129	,030	2,976	,003	98,772	0,000	0,336
İş Tatmini	,518	,534	,042	12,359	,000			

Korelasyon analizinin ardından, araştırmanın iki hipotezinin test edilmesi için regresyon analizi yapılmıştır. Analiz kapsamında öz yeterlilik ve iş tatmini bağımsız değişkenler olarak birlikte modele dahil edilmiştir. Bununla birlikte özgeciliğin araştırma modelinde bağımlı değişken olarak yer almıştır. Yapılan analiz sonucuna göre öz yeterlilik ve iş tatmini özgeciliği birlikte yordamaktadır ($F=98,772$ ve $p=0,000$). Regresyon modeline göre öz yeterlilik ve iş tatminin, özgeciliği açıklama oranı %34'tür. Diğer taraftan öz yeterlilik çalışanların özgeci davranışlarını artırmaktadır ($\beta=0,129$ ve $p=0,003$). Bu sonuca dayanarak H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Benzer şekilde çalışanların iş tatmin düzeyleri de örgüt içindeki özgeci davranışlarını artırmaktadır ($\beta=0,534$ ve $p=0,039$). Bu sonuca bağlı olarak da H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ

Araştırma bulgularına göre çalışanların öz yeterlilik algılarının, örgüt içerisindeki özgeci davranışları üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır. Öz yeterlilik ve özgeciliğin arasındaki bu pozitif ilişki, örgütsel bağlamda insan bilişinin ve davranışının derin bir temeline işaret etmektedir. Bandura (1977)'nin sosyal bilişsel teorisinin temel bir bileşeni olan öz yeterlilik, bireylerin belirli görevleri yerine getirme veya öngörülen hedeflere ulaşma yeterliliklerine ilişkin öznel değerlendirmelerini yansıtır. Bu senaryoda, çalışanların öz yeterlilik algıları, özgeci eğilimler gösterme eğilimlerini etkileyen önemli bir psikolojik belirleyici olarak hizmet etmektedir. Bu olgunun arkasındaki itici güç çok yönlüdür ve öz yeterliliğin teorik ilkelere dayanmaktadır. Mesleki yeteneklerine ilişkin öz yeterlilik inançları yüksek olan çalışanlar, kendilerini yalnızca kişisel ilerlemeleri için değil, aynı zamanda örgütsel çerçevedeki daha büyük kolektif için de faydalı sonuçlar üretebilen etkin aktörler olarak algılamaya meyillidir. Bu tür algılar, bireyleri çabalarını rutin görevlerinin ötesine taşımaya teşvik eden güçlü bilişsel motivatörler olarak hizmet eder ve böylece örgütsel alanda başkalarına fayda sağlamak için üstlenilen özverili eylemlerle karakterize edilen özgeci davranışlara yönelik bir eğilimi teşvik eder. Yardımseverlik eylemlerinde bulunmaya yönelik bu eğilim, temelde sosyo-bilişsel bir sürecin ifadesidir; öz yeterlilik algılarından cesaret alan birey-

ler, işbirliğine dayalı çalışma ortamlarını teşvik etmek, meslektaşlarına mentorluk yapmak veya ihtiyaç duydukları zamanlarda meslektaşlarına yardımcı olmak suretiyle özgeci eylemleri örgüt içinde olumlu bir değişim yaratmak için uygun araçlar olarak yorumlanırlar.

Çalışanların öz yeterlilik algıları ile özgeci davranışları arasındaki fark edilen etkileşim, öğütler için önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu, çalışanların öz yeterlilik inançlarını geliştiren ve güçlendiren bir ortamın beslenmesi ve teşvik edilmesinin, işgücü arasında özgeci davranış eğiliminde eşzamanlı bir artışa neden olabileceği anlamına gelir. Esasen, örgütler eğitim, mentorluk programları veya beceri geliştirme fırsatları sağlamak gibi çalışanların öz yeterliliklerini yükseltmeyi amaçlayan girişimlerden faydalanabilir, çünkü bu müdahaleler işyerinde bir yardımseverlik kültürü geliştirmek için katalizör görevi görebilir. Sonuç olarak, bu bulgu, öz yeterlilik algılarının psikolojik boyutlarına ve bunların örgütsel dinamikler üzerindeki çeşitli etkilerine, özellikle de işbirliğini, uyumu ve genel örgütsel etkinliği artırma potansiyeline sahip olan özgeci davranışla ilgili olarak dikkat etmenin önemini vurgulamaktadır.

Araştırmanın diğer bulgusu, çalışanların iş tatmin düzeylerinin, örgüt içerisindeki özgeci davranışlarını artırdığını ortaya koymuştur. Ortaya çıkan bu pozitif etki, örgütsel ortamlarda insan bağlılığının temelini oluşturan dinamiklerin çok yönlü doğasının altını çizmekte ve çalışanlar arasında özgeci davranışların sergilenmesine katkıda bulunan bilişsel ve duygusal faktörlere ilişkin aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır. Bu önemli ilişkinin ortaya çıkışı, örgütsel psikolojide yaygın olarak kabul gören ve temel bir yapı olan iş tatmini ile bireylerin resmi iş sorumluluklarını aşan, iş arkadaşlarının ve daha geniş örgütsel varlığın refahına yönelik özverili bir yönelimle karakterize edilen eylemlerde bulunma eğilimi arasındaki karmaşık etkileşimde yatmaktadır.

Örgütsel psikoloji alanındaki en önemli yapılardan biri olan iş tatmini, bireylerin mevcut istihdam rollerinden duydukları genel memnuniyet ve tatmine ilişkin öznel değerlendirmelerini kapsamakta ve içsel

motivasyon, ücretlendirme, çalışma koşulları, kişiler arası ilişkiler ve mesleki gelişim fırsatları gibi sayısız faktörü içermektedir. Bu çalışma bağlamında, pozitif etki, daha yüksek düzeyde iş tatmini bildiren çalışanların örgütsel alanda özgeci davranışlara daha fazla eğilim gösterme eğiliminde olduklarını açıklamaktadır. Bu eğilim, iş tatmininin bilişsel ve duyuşsal boyutlarına dayanmaktadır; çünkü tatmin olmuş çalışanlar, çalışma ortamlarını kişisel ve mesleki ihtiyaçlarına elverişli olarak algılamakta ve sonuç olarak, çabalarını özgeci bir şekilde belirlenmiş iş rollerinin kapsamının ötesine taşımaya daha meyilli olmaktadır.

İş tatmini ile özgeci davranışlar arasında fark edilen bağlantı, iş tatmininin örgüt kültürü ve dinamiklerini şekillendirmedeki önemli rolünün altını çizmektedir. Pratik anlamda bu bulgu, çalışanlar arasında iş tatminini artırmaya yönelik çabaların, artan özgecilikle karakterize edilen bir işyeri kültürünü teşvik ederek bileşik bir etki yaratabileceğini göstermektedir. İşyeri koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların katkılarının tanınması ve ödüllendirilmesi ve kariyer gelişimi ve ilerleme fırsatlarının kolaylaştırılması gibi iş tatminini artırmayı amaçlayan örgütsel stratejiler, yalnızca bireysel iş tatminini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda örgüt içinde karşılıklı destek ve işbirliği kültürünü de teşvik edebilir. Bu da örgütsel etkinlik ve uyumun artmasıyla sonuçlanabilir. Sonuç olarak, bu bulgu, özgeci davranışları teşvik etmek ve daha üretken ve uyumlu bir örgütsel ortam yaratmak için mekanizmalar olarak iş tatmininin bilişsel ve duygusal yönlerini anlamının ve kullanmanın önemini altını çizmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar, havacılık sektöründe yer hizmetleri veren bir firmasının Türkiye genelindeki 387 çalışanı ile sınırlandırılmıştır. Çalışma grubunun havacılık sektörü çalışanları ile sınırlandırılmış olması, elde edilen sonuçların diğer sektörler için genellenebilirliği önündeki bir engeldir. Bu sınırlılık çerçevesinde gelecekteki araştırmaların farklı sektörlerde öz yeterlilik ve iş tatmininin özgecilik üzerindeki etkisini incelemesi önerilmektedir. Bu sayede farklı sektörlerden elde edilecek ampirik sonuçlar, özgeciliğin öncülleri için daha genellenebilir

çaktılar sunacaktır. Buna ek olarak özgeciliğin öncülleri olarak öz yeterlilik ve iş tatmini değişkenlerinin alınmış olması araştırmanın bir diğer sınırlılığdır. Özgecilik davranışının ortaya çıkmasında diğer bireysel ve örgütsel faktörlerin etkili olabileceği de göz önünde bulundurularak, sonraki araştırmalara farklı bireysel ve örgütsel değişkenlerin eklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AHEARNE, M. J. (2000). *An Examination of The Effects of Leadership Empowerment Behaviors and Organizational Citizenship Behaviors on Sales Team Performance*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Indiana University, Bloomington.
- AKDEMİR, A., YILMAZ, G., ASLAN, M., BOYRAZ, M. A., ÇETİN, Z., DEMİRCİ, L., DİKİLİ, E., KOÇAK, H., TABAN F.T., İMAMOĞLU, D., BİLKAY, S., & YEMİŞÇİ, N. A. (2019). Üst Düzey Yönetim Görev Uvanlarına Yönelik Üniversite Öğrencilerinin Algılarının Araştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*.
- AKHTAR, S., GHAYAS, S., & ADİL, A. (2013). Self-efficacy and optimism as predictors of organizational commitment among bank employees. *International Journal of Research Studies in Psychology*, 2(2), 33-42.
- ALBRECH, S. L. (2011). Handbook of employee engagement: Perspectives, issues, research and practice. *Human Resource Management International Digest*, 19(7), 176-178.
- ARSEVEN, A. (2016). Öz Yeterlilik: Bir Kavram Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19), 63-80.
- AVCI, N. (2023). Çalışanların Öz Yeterlilik ve Özgecilik Algı Düzeyleri Arasındaki İlişkide İş Yeri Maneviyatı ve Örgüt İkliminin Aracılık Rolü. *Fiscaoeconomia*, 7(3), 2411-2436.
- AVŞAROĞLU, S., & NURKOYUNCU, S. A. S. (2022). Kadınlar ve Özgecilik. *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*, 7(85), 3075-3085.
- BASİM, H. N., KORKMAZYÜREK, H., & TOKAT, A. O. (2008). Çalışanların Öz Yeterlilik Algılamasının Yenilikçilik Ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 121-130.
- BATEMAN, T. S., & ORGAN, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between

- affect and employee "citizenship". *Academy of management Journal*, 26(4), 587-595.
- BATEMAN, T. S., VE ORGAN, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee "citizenship". *Academy of management Journal*, 26(4), 587-595.
- BECKER, G. S. (1976). Altruism, egoism, and genetic fitness: Economics and sociobiology. *Journal of economic Literature*, 14(3), 817-826.
- BUNDURA, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191-215.
- CANRINUS, E. T., HELMS-LORENZ, M., BEIJAARD, D., BUIÏINK, J., & HOFMAN, A. (2012). Self-efficacy, job satisfaction, motivation and commitment: Exploring the relationships between indicators of teachers' professional identity. *European journal of psychology of education*, 27, 115-132.
- CAPRARA, G. V., & STECA, P. (2005). Self-efficacy beliefs as determinants of prosocial behavior conducive to life satisfaction across ages. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(2), 191-217.
- CHOUDHARY, N., KUMAR, R., & PHILIP, P. J. (2013). Links between organisational citizenship behaviour, organisational justice and job behaviours at the workplace. *LBS Journal of Management & Research*, 11(2), 3-11.
- ÇETIN, F. (2011). Örgüt içi girişimcilikte öz yeterlilik algısı ve kontrol odağının rolü. *Business and Economics Research Journal*, 2(3), 69-85.
- ÇETIN, Z. (2023). Kişi-Örgüt Uyumunun Özgeciliğe Etkisinde Sosyal Zekânın Rolü: Hizmet Sektörü Çalışanlarında Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 2154-2172.
- ÇİFTÇİ, B., & TURAN, G. B. (2021). Hemşirelik Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Özgecilik Düzeyinin Kan Bağışı Tutumuna Etkisi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 11(3), 608-615.
- DÜZGÜNER, S. (2019). Pro-sosyal davranışlarda diğerkâmlığın (özgecilik) tanımı ve konumu. *Bilimname*, 2019(40), 351-373.
- EARLE, H. A. (2003). Building a workplace of choice: Using the work environment to attract and retain top talent. *Journal of facilities management*, 2(3), 244-257.
- ERŞAHAN, B., BAKAN, İ., & OĞUZ, M. (2020). Örgütsel İletişim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Lojistik Yetenek Üzerindeki Etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1050-1078.
- EYİTMİŞ, A. M., YILDIZ, C., & DURMUŞ, A. (2020). Öz Yeterlilik Ve Çalışma Yaşam Kalitesinin Motivasyon Üzerine Etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 103-114.
- HAİR J., BLACK W., BABİN B. & ANDERSON R. (2014). *Multivariate Data Analysis*, 7th edn, Pearson Education Limited, Harlow, United Kingdom.
- HESLİN, P. A., & KLEHE, U. C. (2006). Self-efficacy. *Encyclopedia Of Industrial/Organizational Psychology*, SG Rogelberg, ed, 2, 705-708.
- HOLLAND, P., PYMAN, A., COOPER, B. K., & TEİCHER, J. (2011). Employee voice and job satisfaction in Australia: The centrality of direct voice. *Human Resource Management*, 50(1), 95-111.
- JACOBSEN, C. B., & BØGH ANDERSEN, L. (2017). Leading public service organizations: How to obtain high employee self-efficacy and organizational performance. *Public Management Review*, 19(2), 253-273.
- JERUSALEM, M. & SCHWARZER R. (1981). Self-Efficacy as Resource Theory in Stress Appraisal Process. (Ed.) R. Schwarzer, *Self-Efficacy: Thought Control of Action* (s.195—213). Washington DC: Hemisphere.
- JUDGE, T. A., LOCKE, E. A., DURHAM, C. C., & KLUGER, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: the role of core evaluations. *Journal of applied psychology*, 83(1), 17.
- KARADAĞ, E., & MUTAFCILAR, İ. (2009). Pro-sosyal davranış ekseninde özgecilik üzerine teorik bir çözümleme. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 41-69.
- KESER, A., & BİLİR, B. Ö. (2019). İş Tatmini Ölçeğinin Türkçe Güvenilirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 229-239.
- KLASSEN, R. M., & CHIU, M. M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. *Journal of educational Psychology*, 102(3), 741.
- KÖK, S. B. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 291-317.
- LAI, M. C., & CHEN, Y. C. (2012). Self-efficacy, effort, job performance, job satisfaction, and turnover intention: The effect of personal characteristics on organization performance. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 3(4), 387.
- LI, N., KIRKMAN, B. L., & PORTER, C. O. (2014). Toward a model of work team altruism. *Academy of Management Review*, 39(4), 541-565.
- MADDUX, J.E. (2002), "Self-Efficacy: the power of believing you can", *Handbook of Positive Psychology*,

- Snyder, C.R. and Lopez, S.J. (Eds), Oxford University Press, pp. 277-287.
- MIKULINCER, M., SHAVER, P. R., GILLATH, O., & NITZBERG, R. A. (2005). Attachment, caregiving, and altruism: boosting attachment security increases compassion and helping. *Journal of personality and social psychology*, 89(5), 817-839.
- ORGAN, D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. Lexington England: Lexington Books.
- ORGAN, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human Performance*, 10(2), 85-97.
- ORGAN, D. W., PODSAKOFF, P. M., VE MACKENZIE, S. B. (2005). *Organizational citizenship behavior: Its nature, antecedents, and consequences*. Sage Publications.
- ÖZPEHLIVAN, M. (2019). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel Ve Örgütsel Etkileri, Yararları Ve Sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-70.
- PAJARES, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of educational research*, 66(4), 543-578.
- PAŞAMEHMETOĞLU, A., & POYRAZ, A. B. (2013). Örgütsel kimlik algısı, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Business Economics*, 2(4), 75-89.
- PERMANA, A., AİMA, M., ARIYANTO, E., NURMAHDI, A., SUTAWIDJAYA, A., & ENDRI, E. (2021). The effect of compensation and career development on lecturer job satisfaction. *Accounting*, 7(6), 1287-1292.
- PFATTHEICHER, S., NIELSEN, Y. A., & THIELMANN, I. (2022). Prosocial behavior and altruism: A review of concepts and definitions. *Current opinion in psychology*, 44, 124-129.
- PODSAKOFF, P. M., MACKENZIE, S. B., PAINE, J. B., VE BACHRACH, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- ROTHER, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), 307-311.
- Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: Öz-yeterlilik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 185-210.
- SALEHI, M., & GHOLTASH, A. (2011). The relationship between job satisfaction, job burnout and organizational commitment with the organizational citizenship behavior among members of faculty in the Islamic Azad University—first district branches, in order to provide the appropriate model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 306-310.
- SCHUNK, D. H. (1984). Self-efficacy perspective on achievement behavior. *Educational psychologist*, 19(1), 48-58.
- SEZGİN, E. E., & DÜŞÜKCAN, M. (2020). Hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin performansları üzerindeki etkisi: Elazığ ili örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1689-1702.
- SEZGİN, F. (2005). Örgütsel vatandaşlık davranışları: Kavramsal bir çözümleme ve okul açısından bazı çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- SINGH, A. S., & MASUKU, M. B. (2014). Sampling techniques & determination of sample size in applied statistics research: An overview. *International Journal of economics, commerce and management*, 2(11), 1-22.
- SMITH, C. A., ORGAN, D. W., & NEAR, J. P. (1983). Organizational citizenship behavior: Its nature and antecedents. *Journal of applied psychology*, 68(4), 653-663.
- SÖKMEN, A., & KENEK, G. (2019). Örgütsel bağlılık, iş tatmini ve özgecilik ilişkisi: Bir kamu kurumunda araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3120-3130.
- SÖKMEN, A., & KENEK, G. (2019). Örgütsel bağlılık, iş tatmini ve özgecilik ilişkisi: Bir kamu kurumunda araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 3120-3130.
- STAJKOVIC, A. D., & LUTHANS, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological bulletin*, 124(2), 240.
- ŞAHİN, F., & GÜRBÜZ, Y. D. D. S. (2012). Kültürel zekâ ve öz-yeterliliğin görev performansı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde etkisi: çokuluslu örgüt üzerinde bir uygulama. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(2), 123-140.
- TABACHNICK, B. G., FIDELL, L. S., VE ULLMAN, J. B. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- TDK (2023). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- TNAY, E., OTHMAN, A. E. A., SIONG, H. C., & LIM, S. L. O. (2013). The influences of job satisfaction and organizational commitment on turnover intention. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 97, 201-208.
- TOKEL, C. M. (2017). İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. *Ekonomi İşletme Ve Yönetim Dergisi*, 1(2), 145-157.

ÜMMET, D., EKŞİ, H. VE OTRAR, M. (2013). Özgecılık (Altruism) ölçeği geliştirme çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 301-321.

ÜMMET, D., HALİL, E., & OTRAR, M. (2013). Özgecılık (altruism) ölçeği geliştirme çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 301-321.

VALENTINE, S., GODKIN, L., FLEISCHMAN, G. M., & KIDWELL, R. (2011). Corporate ethical values, group creativity, job satisfaction and turnover intention: The impact of work context on work response. *Journal of business ethics*, 98, 353-372.

WAT, D., & SHAFFER, M. A. (2005). Equity and relationship quality influences on organizational citizenship behaviors: The mediating role of trust in the supervisor and empowerment. *Personnel review*, 34(4), 406-422.

WERNER, A. (2007). *Organizational behavior: A contemporary South African perspective*. Pretoria: Van Schaik Publishers.

YAYLACI, A. F. (2016). Özgecılık, Sözleşmeye Dayalı İlişkiler ve Toplumsal Takas Bağlamında Örgütsel Yurttaşlık Davranışları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 257-277.

YENİHAN, B. (2014). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişki. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 170-178.

YORGANCILAR, S. (2022). Bir İyilik Modeli Olarak Özgecılık, Egoistlik ve Yardımseverlik Hakkında Bazı Görüşler. *Electronic Turkish Studies*, 17(4), 817-826.

ZHU, Y. (2013). A review of job satisfaction. *Asian Social Science*, 9(1), 5-20.

ZIMMERMAN, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 82-91.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: İki aşamalı sistem GMM tahmincisinden kanıtlar

Financial development and economic growth relationship: Evidence from two-stage system gmm estimator

Rüya Ataklı Yavuz¹ Selahattin Bektaş²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası ABD, Türkiye, e-mail: ruyaatakli@comu.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İslam İktisadi ve Finans Bölümü, Türkiye, e-mail: selahattin.bektas@karatay.edu.tr

Öz

Bu çalışma seçilmiş Asya ülkeleri ve Türki Cumhuriyetlerden oluşan 31 ülkenin 2010-2020 dönemindeki verileri yardımıyla finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik olarak araştırılmasını amaçlamaktadır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda dinamik panel veri analizi yönteminden faydalanılarak İki Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi kullanılmıştır. Ayrıca karşılaştırma olması açısından aynı model Fark Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi kullanılarak da tahmin edilmiştir. Her iki tahminciden elde edilen sonuçlar da karşılaştırma açısından çalışmada sunulmuştur. Çalışmanın ampirik modelinde ülkelerin gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranı bağımlı değişken olmak üzere, M2 para arzı ve özel sektöre sağlanan krediler ise bağımsız değişken olmak üzere üç farklı değişken yer almıştır. İncelenen dönem aralığı için yapılan ampirik analizlerin bulgularına göre M2 para arzının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği tespit edilirken, bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin ve özel sektöre sağlanan kredilerin ise ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi

JEL kodları: O11, E44, C33

Citation/Atf: ATAKLI YAVUZ, R. & BEKTAŞ, S. (2023). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi: İki aşamalı sistem GMM tahmincisinden kanıtlar. *Journal of Life Economics*. 10(4): 341-351, DOI: 10.15637/jlecon.2198

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Rüya Ataklı Yavuz
E-mail: ruyaatakli@comu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

This study aims to empirically investigate the relationship between financial development and economic growth using data from 31 selected countries consisting of Asian countries and Turkic Republics during the period of 2010-2020. In this study, the Two-Stage System Generalized Method of Moments estimator is utilized through dynamic panel data analysis to achieve this objective. Additionally, for comparison the same model is estimated using the Difference Generalized Method of Moments estimator. The results obtained from both estimators are presented in the study for comparison. The empirical model of the study includes three different variables: the dependent variable is the gross domestic product growth rate of the countries, while M2 money supply and private sector credits are the independent variables. According to the findings of the empirical analysis conducted for the examined period, it is determined that M2 money supply has a negative effect on economic growth, whereas the lagged value of the dependent variable and private sector credits have a positive effect on economic growth.

Keywords: Financial Development, Economic Growth, Panel Data Analysis

JEL codes: O11, E44, C33

1. GİRİŞ

Finansal sistem bünyesinde birden fazla fonksiyonu barındırmaktadır. Fakat finansal sistemin öncelikli fonksiyonu gelirden daha az harcama yaparak tasarruf yaratanların sahip oldukları fon fazlasının, gelirleri ya da tasarruflarını aşacak miktarda yatırım yapmak isteyen dolayısıyla fon açığı olanlara transferinin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda finansal sistem gerek sermaye birikiminin ve yatırımların gerçekleşebilmesi için gerekse yeni teknolojilerin ortaya çıkması için ihtiyaç duyulan fonların tedarikini sağlaması bakımından ekonomik büyüme açısından önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ayrıca finansal sistem, temel anlamda fon transferi fonksiyonuna ek olarak riskin paylaşımına ve transferine olanak tanıma; likidite sağlama ve katılımcılara bilgi sağlama gibi diğer fonksiyonları da üstlenmektedir.

Finansal gelişme kavramı, finansal piyasaların, kurumların, araçların, bağlantıların ve araçların artış göstermesi ve gelişmesini ayrıca finans piyasalarında gerçekleşen işlem hacminin artmasını ifade etmektedir (Özcan ve Arı, 2011:122). Finansal gelişme, genellikle finansal sistemin derinleşmesi, finansal kurumların etkinliği ve finansal piyasaların gelişimi gibi faktörleri içermektedir. Ekonomik büyüme ise genellikle milli gelirin artışı, yatırım hacmi ve istihdam gibi göstergelerle ölçülmektedir. Gelişmiş ve sahip olduğu fonksiyonları etkin biçimde yerine getiren bir finansal sistem, hane halklarının küçük miktardaki mevduatlarının büyük yatırımlara

yönlendirilmesini sağlayarak; portföy çeşitlendirmesine imkân tanıyarak, tasarruf sahiplerinin karşılaşılabilecekleri faiz riski, döviz kuru riski vb. risklerin azaltılmasına yardım ederek; bilgi toplama ve değerlendirme maliyetlerini azaltarak verimliliğin ve ekonomik büyümenin artmasını sağlayabilir.

Bir ülkedeki kurumsal yapı, bankacılık sektörünün durumu, borsa faaliyetleri, finansal bakış açısı, finansal sistem içerisindeki türev ürünler ve sanal olarak nitelendirilen kripto paralar finansal gelişmenin temel kaynakları olarak gösterilebilir (Uslu, 2020: 17). Finansal gelişmeyi ölçmek için kullanılan ölçütler temelde beş gruba ayrılmaktadır: miktar ölçütleri, yapısal ölçütler, finansal fiyatlar, ürün çeşitliliği ve değişim maliyetleri. Miktar ölçütleri olarak kullanılan kredi ve paraya ilişkin çeşitli büyüklükler; sermaye piyasalarının ve finansal varlık stoğunun çeşitli unsurları büyümenin ve geleneksel finansal derinleşmenin göstergeleri olarak finansal gelişmeyi yansıtmaktadır. Özellikle ekonomide parasallaşma oranının bir göstergesi olan para arzı/GSYİH oranı literatürde en çok kullanılan miktar ölçütlerinden biridir (Lynch, 1996: 7). Bunun yanında gelişmiş bir finansal sistemin diğer bir göstergesi kredi hacmidir. Hem finans sektörünün kredi hacmi hem de özel sektöre sağlanan kredi hacmi ile finansal sektörün gelişimi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Bu anlamda kredi hacmi de finansal gelişmenin ölçülmesinde literatürde sıkça kullanılan diğer bir ölçüttür (Aydın vd. 2014: 155).

Bu çalışma kapsamında finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin ortaya konulması amacıyla finansal gelişmeyi yansıtmaya ilişkin literatürdeki çalışmalarda sık kullanılan iki ölçüt olan para arzı ve kredi değişkenleri ile ekonomik büyümeyi yansıtmaya ilişkin gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı ekonometrik modele dahil edilerek Asya ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyetlerinden oluşan 31 ülkenin 2010-2020 dönemi verileri ele alınarak ampirik bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Literatürde Türkiye Cumhuriyeti bu açıdan inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın analize Türkiye Cumhuriyeti dahil etmesi ve üç farklı tahminci ile tahminleme yapması ve mukayese etmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu bağlamda ilk bölüm olan giriş bölümünü takiben çalışmanın ikinci bölümünde söz konusu iki değişken arasındaki ilişkileri ülke gruplarını esas alarak ampirik olarak araştıran önceki çalışmaların bir bölümüne literatür taraması olarak değinilmiştir. Üçüncü bölümde ele alınan veri seti ile kullanılacak ekonometrik yöntem tanımlanmıştır. Dördüncü bölümde de analizlerin bulgularına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Beşinci bölüm olan sonuç bölümünde ise bulgular değerlendirilmiş ve konu ile alakalı politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, uzun yıllardır literatürde dikkat çeken konulardan biri olmuştur. İki değişken arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle nedensellik ilişkilerinin tespitine yönelik sınamaların literatürde yoğunluklu olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken dinamik panel veri analizi tekniklerinden yararlanılmasının bu anlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yeniell (2009) çalışmasında 1993-2007 dönemi için 29 AB üyesi ülkede finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini hem statik hem dinamik panel veri yaklaşımlarını kullanarak analiz etmiştir. Yapılan ampirik analizler sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde bankacılık sektörünün gelişmesi ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi; ekonomik

büyümeden sermaye piyasası gelişmesine doğru ise tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde yalnızca ekonomik büyümeden sermaye piyasası gelişmesine doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunduğu ifade edilmiştir.

Hassan ve Sanchez Yu (2011) tarafından yapılan çalışmada 168 ülke için 1980-2007 döneminde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bulgular gelişmekte olan ülkeler açısından değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve birçok ülke için kısa vadede iki yönlü nedenselliğin olduğuna dair ampirik kanıt sunmaktadır.

Aydın vd. (2013) finansal gelişmişlik düzeyi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1991-2009 yılları arasında 23 çevre ekonomisi için analiz etmişlerdir. Ampirik bulgular çevre ülkelerde bankacılık sektörünün temel fonksiyonlarını sağlıklı biçimde yerine getirememesinin ve finansal özgürlükler alandaki genişlemenin ekonomik büyüme performansına olumsuz etki yaptığını göstermektedir. Bozoklu ve Yılcı (2013) tarafından yapılan çalışmada, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1988-2011 dönemi için 14 gelişmekte olan ülkenin verisi kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan ampirik analizlerin bulguları finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir Granger nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Mercan ve Göçer (2013) yaptıkları çalışmada 1980-2010 döneminde BRIC-T ülkelerinde finansal gelişme ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmeyi amaçlamışlardır. Bulgular finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

İnançlı vd. (2016) yaptıkları çalışmada, D-8 ülkelerinin 1997-2014 dönemi verilerini kullanarak finansal gelişmişliği temsilen özel sektöre tanınan krediler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Ampirik analizlerden elde edilen sonuçlar, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğunu işaret etmektedir. Hayaloğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada 1990-2012 döneminde kırılan beşli ülkeleri için finansal gelişme ekono-

mik büyüme ilişkisi dinamik panel veri yöntemleri yardımıyla araştırılmıştır. Bulgular, değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Caporale vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği'ne (AB) sonradan katılan 10 ülkenin 1994- 2007 dönemi verileri baz alınarak finansal gelişme ekonomik büyüme ilişkisi ampirik olarak analize tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, ekonomik büyümeye en fazla katkıyı bankacılık sektörünün yaptığını ve değişkenler arası nedensellik ilişkisinin tek taraflı olup finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğunu göstermektedir. Arıç ise (2014) çalışmasında 27 AB ülkesinin verilerini kullanarak 2004-2012 döneminde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Yapılan ampirik analizlerin bulguları, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Agheli ve Hadian (2017) yaptıkları çalışmada, seçilmiş yükselen Orta Doğu ülkelerinin 1980-2013 dönemi için finansal gelişme, ticari gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Bulgular, ülkeler arasında ve farklı değişkenler arasında nedensellik farkı olduğunu göstermektedir. Bazı ülkelerde finansal gelişme ekonomik büyümeye yol açarken, diğer ülkelerde bu, derin finansal sektör eksikliği nedeniyle gerçekleşmemiştir. Ayrıca çoğu ülkede ticari gelişme, ekonomik büyümenin iyileşmesine yol açmıştır. Ayrıca, sonuçlar ekonomik büyümeden hem finansal hem de ticari gelişmeye doğru nedensellik yönünde farklılık göstermektedir. Jung (2017) yaptığı çalışmada Güney Kore'nin 1961-2013 döneminde finansal gelişmesi ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ampirik analizlerin bulguları, değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bulgular, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin varlığını desteklemektedir.

Sönmez ve Sağlam (2019) tarafından yapılan çalışmada 1980-2016 dönemi için gelişmekte olan ülkeleri temsilen EAGLEs ülkeleri örneğinde finansal gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bulgular fi-

nansal gelişmişlikten ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu dolayısıyla arz öncüllü hipotezin geçerli olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Tekin ve Yener (2019) tarafından yapılan çalışmada ise gelişmiş ülke örneklemini temsilen ABD ve Almanya ve gelişmekte olan ülke örneklemini temsilen BRICS-T için 1998Q1-2017Q4 döneminde finansal gelişmeyi temsilen borsaların değeri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Ampirik bulgular ABD, BRICS-T için borsa endekslerinden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğuna dolayısıyla arz öncüllü hipotezin geçerliliğine işaret etmektedir. Ancak Almanya için sonuçlar iki yönlü nedensellik ilişkisine dolayısıyla da geri bildirim hipotezinin geçerliliğine işaret etmektedir. Yağlı ve Topçu (2019) yaptıkları çalışmada 2005-2015 yılları arasında G7 ülkeleri için finansal gelişmeyle ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Ampirik bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ele alınan ülke grubunda finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Ağazade ve Karakaya (2019) tarafından yapılan çalışmada 34 OECD üyesi ülkenin 2001-2016 dönemindeki verileri kullanılarak ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bulgulara göre iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına dair kanıtlar elde edilmiştir. Ak ve İnal (2019) tarafından yapılan çalışma 15 tane yükselen piyasa ekonomisi için 2002-2016 dönemindeki verileri kullanarak ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında kurulan modelin panelin geneli açısından sunduğu sonuçlara göre, ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan uygulanan Kónya (2006) nedensellik testinin ülkeler özelinde sunduğu sonuçlar değerlendirildiğinde ise Kolombiya, Malezya, Filipinler, Rusya ile Türkiye için finansal gelişme değişkeninden ekonomik büyüme değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu ifade edilmektedir. Tüm bulgular değerlendirildiğinde yazarlar tarafından, değişkenler arasında nedensel-

liğin olmadığı dolayısıyla ekonomik büyüme, ticari açıklık ve finansal gelişmenin birbirinden bağımsız olarak geliştiği ifade edilmiştir. Aydın (2019) çalışmasında kırılmalı beşli ülkelerinde 1992-2016 döneminde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisini ampirik olarak araştırmıştır. Ampirik sonuçlar, değişkenler arasında uzun dönemde istatistikî olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğuna işaret etmektedir.

Ergür ve Özek (2020) tarafından yapılan çalışmada 1988-2017 döneminde gelişmekte olan ülkelerden Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye için finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bulgular panelin tamamı dikkate alındığında kısa dönemde arz itişli hipotezin ve uzun dönemde geri besleme hipotezinin geçerli olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca bulgular paneli oluşturan ülkeler açısından tek tek değerlendirildiğinde Çin için geri besleme hipotezinin, Brezilya için ise talep itişli hipotezin geçerli olduğu ifade edilmiştir. Kuşcuoğlu ve Yılmaz (2020) tarafından yapılan çalışma, 1990-2017 döneminde 86 ülke için ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlar, ticari açıklığın tüm ülkelerde reel GSYİH'yı pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir. Ayrıca bulgular finansal gelişmenin orta ve yüksek gelirli ülkeler açısından reel GSYİH'yı pozitif olarak etkilediği fakat düşük gelirli ülkeler açısından negatif olarak etkilediği yönünde kanıtlar sunmaktadır.

Mike ve Alper (2021) yaptıkları çalışmada kırılmalı beşli ülkelerinin 1980-2017 dönemindeki verilerini kullanarak finansal gelişmeyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Analiz bulguları kırılmalı beşli ülkelerde finansal gelişmişlik düzeyinin sürdürülebilir büyüme sürecinde oldukça önemli bir parametre olduğunu göstermektedir.

Çeştepe ve Tatar (2022) tarafından yapılan çalışmada kırılmalı beşli ülkelerinde 1980-2019 dönemi verileri kullanılarak finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Bulgular Endonezya için arz öncüllü hipotezin ve talep takipli hipotezin; Türkiye için ise geri bildirim hipotezinin geçerli olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Tekbaş

(2022) çalışmasında, 1992-2014 döneminde ASEAN-5 ülkeleri için ekonomik büyüme, finansal gelişme ile gelir eşitsizliği ilişkisini araştırmıştır. Ampirik bulgular, ekonomik büyümeden hem gelir eşitsizliği hem de finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada 2010-2020 dönemi için seçilmiş Asya ülkeleri ve Türkiye Cumhuriyetlerinden oluşan (Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ermenistan, Azerbaycan, Bangladeş, Çin, Gürcistan, Endonezya, Hindistan, Irak, İsrail, Ürdün, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kore, Kuveyt, Maldivler, Myanmar, Moğolistan, Malezya, Nepal, Pakistan, Filipinler, Katar, Singapur, Tacikistan, Türkiye ve Vietnam) toplam 31 ülke için finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak dinamik panel veri analizi yöntemi benimsenmiş ve Sistem GMM tahmincisi kullanılmıştır. Yatay kesit boyutu $N=31$ ve zaman boyutu $T=11$ dir. Dolayısıyla çalışmada toplam $N \times T=341$ gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada Özbekistan ve Türkmenistan veri eksiliğinden dolayı analizden dışlanmıştır. Ayrıca çalışmanın araştırma kapsamına aldığı dönem de küresel finansal kriz sonrası dönemi kapsamı ve etkisini araştırılması bakımından kısıtları oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler ise ülkelere ait Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (yıllık büyüme oranı), M2 para arzı (GSYİH'nın yüzdesi olarak) ve özel sektöre sağlanan krediler (GSYİH'nın yüzdesi olarak) şeklinde belirlenmiştir. Bu değişkenler literatüre sadık kalınarak araştırmaya dahil edilmiştir. Analizde kullanılan verilerin tamamı Dünya Bankasından elde edilmiştir. Çalışmada herhangi bir kontrol değişkeni veya kukla değişken kullanılmamış olup analize dahil edilen veriler düzey değerleriyle analize girmiştir.

Araştırmada kullanılan ampirik analiz yöntemi ise dinamik panel veri analiz yöntemi olan Sistem GMM yöntemidir. Söz konusu yöntem, analizde otokorelasyon, heteroskedastisite ve içsellik problemlerine karşı dirençli ve tutarlı sonuçlar vermektedir. İki aşamalı Sistem GMM

yöntemi en sık kullanılan dinamik analiz tahmincisidir. Sistem GMM tahmincisi, bağımsız değişkenlerin aralarındaki bağlantı sorununu oldukça azaltması, serbestlik derecesini artırması, daha fazla gözlemi analizde dahil edebilmesi ve gözlemlerin daha homojen olmasını sağlaması bakımından Fark GMM'den daha üstün bir tahmincidir. Dinamik panel veri modellerinde GMM modelleri $N > T$ ye göre hareket eden tahmincilerdir. Çalışmada kullanılan modelin denklemi Denklem 1'de tanımlanmıştır (Bektaş, 2022: 466; Topal ve Hayaloğlu, 2017: 199; Efeoğlu ve Azgün, 2023: 388).

$$GSYH_{it} = \beta_0 + \beta_1 GSYH_{it-1} + \beta_2 M2_{it} + \beta_3 KREDİ_{it} + \gamma_i + \mu_t + u_{it} \quad (1)$$

β_0 modelin kesme terimini, β_1 kesitlerin milli hasılasının bir gecikmeli parametresinin tahmin katsayısını, $GSYH_{it-1}$ kesitlerin milli hasılasının bir gecikmeli parametresini, β_2 kesitlerin geniş para arzı parametresinin tahmin katsayısını, $M2_{it}$ kesitlerin geniş para arzını, β_3 kesitlerin kredi parametresinin tahmin katsayısını, kesitlerin kredi parametresini temsil ederken, $\gamma_i + \mu_t + u_{it}$ parametreleri de modelde sırası ile gözlenemeyen birim etkiyi, zaman etkiyi ve hata terimini temsil etmektedir.

Burada karşılaştırma yapma bakımından literatürde kullanılan Arellano ve Bond (1991) Fark GMM ve Sistem GMM tahmincisinin Roodman (2006) yaklaşımı versiyonu ile de tahminleme yapılmıştır. Bu çalışmada Arellano ve Bover (1995) / Blundell ve Bond (1998) (model 2) tahminci-

sinin sonuçları baz alınmıştır. Dolayısıyla hem tahminci hem de sonuçların karşılaştırılması bakımından mukayese amaçlanmıştır.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de gösterilmiştir. 2010-2020 dönemi ilişkin 341 gözlemden oluşan veri setinde, ülkelere ilişkin GSYH'nun ortalama değerinin 4.09 olduğu, standart sapmasının ise 4.51 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu aynı değişken için minimum ve maksimum değerleri sırası ile -33.49 ile 19.59 olarak görülmektedir. Tablo 1'den anlaşılacağı üzere, M2 değişkeni 341 gözlemden oluşurken, ortalamasının 77.17 ve standart sapmasının ise 49.19 olduğu tespit edilmiştir. Aynı değişkenin minimum ve maksimum değerleri ise sırası ile 18.04 ve 281.29 olarak görülmektedir. Son değişken olan KREDİ değişkeni ise Tablo 1'de görüleceği üzere, 341 gözlemden oluşurken, ortalamasının 57.17 olduğu ve standart sapmasının ise 38.74 belirlenmiştir. Bu değişkenin minimum ve maksimum değerleri de sırası ile 3.07 ve 182.86 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2'de çalışmada kullanılan değişkenlerin korelasyon matrisi görülmektedir. Her üç değişkeninde korelasyon değerleri gösterilmiştir. Tablo 2'de GSYH ile diğer iki değişken arasında negatif bir korelasyon varlığı görülmektedir. KREDİ ile M2 değişkeni arasında ise pozitif yönlü korelasyonun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
GSYH	341	4.096378	4.513832	-33.4928	19.59233
M2	341	77.17496	49.19903	18.04449	281.2991
KREDİ	341	57.17642	38.7475	3.071936	182.8681

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

Değişkenler	GSYH	M2	KREDİ
GSYH	1.000		
M2	-0.1553	1.000	
KREDİ	-0.1145	0.8498	1.000

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları

Tablo 3'te çalışmada tahmin edilen üç farklı model görülmektedir. Model 1'de 2 aşamalı Fark GMM (Arellano ve Bond) ile katsayılar tahmin edilmiştir. Model 2'de 2 aşamalı Sistem GMM (Arellano ve Bover / Blundell ve Bond) tahmincisi ile katsayılar tahmin edilmiştir. Model 3'te ise yine Sistem GMM yöntemi ile fakat Roodman yaklaşımı ile tahmin edilen katsayılar yer almaktadır. GMM tahmincileri ile modeller tahmin edildikten sonra bakılması gereken iki adet spesifikasyon testi vardır.

Bunların ilki otokorelasyon testi birinci mertebeye ve ikinci mertebeye, diğer bir ifade ile AR(2) AR(1) otokorelasyon sınavıdır. Birinci mertebeye otokorelasyon çıkabilir fakat ikinci mertebeye otokorelasyon olmaması istenir. İkinci test ise Sargan testidir. Bu test ile model tahmin edilirken kullanılan araç değişkenlerin uygunluğu sıvanmaktadır. Sargan testi, model eğer Windmeijer (2005) / (WC-Robust) ile standart hatalar düzeltilerek tahmin edilirse yapılamamaktadır. Sadece otokorelasyon testine bakılmaktadır.

İki adımlı GMM tahmincileri bir adımlı GMM tahmincilerine göre heteroskedastisiteye ve otokorelasyona karşı (White (1980)) dirençli düzelt-

me yapar. Fakat iki adımlı GMM tahmincilerinin standart hataları, oldukça aşağı yönlü sapmalı olmaktadır. Dolayısıyla 2 aşamalı GMM tahmincilerinin de standart hatalarının düzeltilerek tahminlenmesi gerekmektedir. Bu tahmincilerle katsayıları tahminlerken Windmeijer (2005) / (WC-Robust) ile düzeltilmiş (dirençli) standart hatalarla tahminleme yapılmıştır. Böylelikle hem robust (dirençli) standart hatalar elde edilerek aşağı yönlü sapmalar bertaraf edilmiş olmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020: 136-137).

Tablo 3'teki birinci modelin sonuçlarına bakıldığında, Arellano ve Bond fark GMM tahmincisine göre, GSYH'nın bir gecikmeli değerinin istatistik olarak anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aralarındaki ilişkiye bakılacak olursa, GSYH'nın bir gecikmeli değeri cari dönemde GSYH'yı negatif olarak etkilediği yorumu yapılabilir. M2 değişkeni %1 önem düzeyinde pozitif ve istatistik olarak anlamlıdır. M2'deki 1 birimlik artışın GSYH'da (0.100) birimlik bir artış yaratacağı anlaşılmaktadır. KREDİ değişkeni istatistik olarak anlamsızdır. Fakat aralarındaki ilişkiye bakılacak olursa KREDİ, GSYH'ya cari dönemde pozitif bir etki yaptığı Tablo 3'ten anlaşılmaktadır.

Tablo 3. GMM Modellerine İlişkin Mukayeseli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	GMM Tahmin Sonuçları		
	Model (1) Fark GMM (Two-Step)	Model (2) Sistem GMM (Two-Step)	Model (3) Roodman Yaklaşımı Sistem GMM (Two-Step)
GSYH L.1	(-0.080) [0.122]	(0.291)** [0.131]	(-0.853) [1.378]
M2	(-0.289)** [0.100]	(-0.109)** [0.048]	(-0.763)** [0.393]
KREDİ	(0.078) [0.705]	(0.079)** [0.040]	(0.626) [0.405]
KESME	(23.83)** [6.964]	(6.98)** [2.494]	(27.87) [16.84]
AR(1)	0.121	0.010	0.753
AR(2)	0.383	0.936	0.760
Sargan	Dirençli	Dirençli	
Hansen (J)			0.390
Fark Hansen (C)			0.287
Wald Test	0.037**	0.030**	0.092*
Araç Değişken	20	21	11
Gözlem	279	310	310

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları. **Not:** Parantez () içindeki sayılar katsayıları temsil eder. Köşeli Parantez [] içindeki katsayılar ise Windmeijer'in (2005) WC Düzeltilmiş Dirençli Standart hatalarını yansıtır. AR2 Testi H0: 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H0: Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir. *, **, *** sembolleri sırası ile %10 %5 %1 prob (olasılık) değerleri temsil etmektedir.

AR(2) sonucuna göre otokorelasyonun olmadığı söylenebilir. Modelin genel anlamlılığını gösteren Wald testi, %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 3'teki ikinci modelin sonuçlarına bakıldığında, Arellano ve Bover / Blundell ve Bond sistem GMM tahmincisine göre, GSYH'nun bir gecikmeli değerinin %5 önem düzeyinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. GSYH'nun bir gecikmeli değerinde meydana gelecek bir birimlik artışın, cari dönem GSYH'da (0.291) birimlik bir artışa tekabül edeceği anlaşılmaktadır. M2 değişkeni %5 önem düzeyinde negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. M2'deki 1 birimlik artışın GSYH'da (-0.109) birimlik azalışa sebep olacağı görülmektedir. KREDİ değişkeni %5 önem düzeyinde pozitif ve anlamlıdır. Kredi değişkeninde bir birimlik bir artış meydana geldiğinde GSYH cari dönemde (0.079) birimlik bir artış yaşanacağı Tablo 3'ten görülmektedir. AR(2) sonucuna göre otokorelasyonun olmadığı söylenebilir. Modelin genel anlamlılığını gösteren Wald testi, %5 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 3'teki birinci modelin sonuçlarına bakıldığında, Roodman (2006) yaklaşımı Arellano ve Bover / Blundell ve Bond sistem GMM tahmincisine göre, GSYH'nun bir gecikmeli değerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu anlaşılmaktadır. Fakat aralarındaki ilişkiye bakılacak olursa, GSYH'nin bir gecikmeli değeri cari dönemde GSYH'yı negatif olarak etkilediği yorumu söylenebilir. M2 değişkeni %5 önem düzeyinde negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. M2'deki 1 birimlik azalışın GSYH'da (-0.763) birimlik bir azalış yaratacağı görülmektedir. KREDİ değişkeni istatistiki olarak anlamsızdır. Fakat aralarındaki ilişkiye bakılacak olursa KREDİ, GSYH'ya cari dönemde pozitif bir etki yaptığı Tablo 3'ten anlaşılmaktadır. AR(2) sonucuna göre otokorelasyonun olmadığı söylenebilir. Hansen-J testine göre ise, modelde araç değişkenlerin geçerli olduğu ifade edilebilir. Modelin genel anlamlılığını gösteren Wald testi, %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı seçilmiş Asya ülkeleri ve Türki cumhuriyetlerde finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkinin ampirik yöntemler aracılığıyla araştırılmasıdır. Bu amaçla 31 ülke için 2010-2020 dönemi baz alınarak, GSYH, M2 para arzı ve özel sektöre sağlanan krediler serileri kullanarak dinamik panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda dinamik panel analizi uygulanırken, Sistem GMM tahmincisinden yararlanılmıştır. Çalışmada Sistem GMM tahmincisinin yanı sıra Fark GMM ve Roodman yaklaşımı Sistem GMM tahmincisi ile de tahminleme yapılmıştır. Böylelikle hem modellerin karşılaştırılması bakımından hem de ele alınan ülke kümeleri bakımından literatüre bir katkı sunulacağı düşünülmüştür. Fakat çalışmada bulguların değerlendirilmesi aşamasında, Arellano ve Bover / Blundell ve Bond Sistem GMM tahmincisinin (Model 2) bulguları dikkate alınmaktadır.

Ampirik analiz bulgularına göre, Arellano ve Bover / Blundell ve Bond sistem GMM tahmincisinde, GSYH'nun bir gecikmeli değerinin %5 önem düzeyinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. GSYH'nun bir gecikmeli değerinde meydana gelecek bir birimlik artışın, cari dönem GSYH'da (0.291) birimlik bir artışa tekabül edeceği anlaşılmaktadır. M2 değişkeni %5 önem düzeyinde negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. M2'deki 1 birimlik artışın GSYH'da (-0.109) birimlik azalışa sebep olacağı görülmektedir. KREDİ değişkeni %5 önem düzeyinde pozitif ve anlamlıdır. Kredi değişkeninde bir birimlik bir artış meydana geldiğinde GSYH büyüme oranında cari dönemde (0.079) birimlik bir artış yaşanacağı görülmektedir. AR(2) sonucuna göre modelde otokorelasyonun olmadığı söylenebilir. Modelin genel anlamlılığını gösteren Wald testi, %5 (0.030/p<0,05) önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu bağlamda finansal gelişmenin kredi kanalı aracılığıyla ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği, para arzı artışı aracılığıyla ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyeceği söylenebilir. Ayrıca çalışmadan elde edilen bir diğer farklı sonuç ise, her üç model için de M2 para arzı değişkeninin istatistiki olarak anlamlı ve ekonomik büyüme ile negatif ilişkili olarak tespit edilmesidir. Ancak, belirli

bir ekonomik ve sosyal bağlama göre değişkenler arası ilişkilerin yönü ve biçimi değişebileceği ve finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin karmaşık olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla, bu çalışma dışında konuyla ilgili başka araştırmaların da yapılmasının ve farklı ekonomik göstergelerin dikkate alınmasının önemli olduğu belirtilebilir.

Parasal aktarım mekanizmaları açısından değerlendirildiğinde, özel sektöre sağlanan kredilerin hacmindeki artış, ekonomide faaliyet gösteren firmaların ya da yeni faaliyete geçmeyi planlayan girişimcilerin finansal piyasalardan banka kredileri aracılığıyla daha kolay şekilde finansman ihtiyaçlarını giderebilecekleri anlamına gelecektir. Bu durumda daha kolay finanse edilen yatırımlar ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki gösterebilecektir. Buna ek olarak para arzı artışı her ne kadar kısa vadede faiz oranlarının düşmesi ile sonuçlanacak olsa da uzun vadede para arzındaki artışın, fiyatlar genel düzeyinde artışa yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi beklenebilir. Finansal piyasaların finansal varlıkların vadesi bakımından, para piyasaları ve sermaye piyasaları biçiminde ikili bir ayrıma tabi tutulabileceği göz önünde bulundurulduğunda, finansal gelişme ve derinleşme açısından para ve sermaye piyasalarının etkin işleminin önemi ortadadır. Bir ülkede parasal aktarım mekanizmasının faiz oranı kanalının para arzı aracılığıyla işlediği düşünüldüğünde söz konusu mekanizmanın düzgün çalışabilmesi ve bu bağlamda para arzı artışının ekonomide büyümeyi olumlu etkileyebilmesi için sermaye piyasalarının yeterince gelişmiş olması gerekmektedir. Yeterince gelişmeyen sermaye piyasaları, ekonomik büyümeyi ekonominin ihtiyaç duyduğu düzeyde destekleyici işlev yürütemeyebilir. Bu bağlamda finansal sektörde yaşanacak gelişmelerin ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen ülke grubu açısından finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerinin görülebilmesi için sermaye piyasalarının gelişmesini sağlayacak ve böylece finansal gelişme ve derinleşmeyi artıracak kurumsal düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

AGHELLI, L. & HADIAN, G. (2017). Financial Development, Commercial Development, and Economic Growth in The Selected Emerging and The Middle Eastern Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3): 362-370.

AĞAZADE, S. & KARAKAYA, A. (2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri Örneğinde Panel Nedensellik Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2): 471-484.

AK, M.Z. & İNAL, V. (2019). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Bir Panel Nedensellik Analizi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 31:1-16.

ARELLANO, M. & BOND, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and An Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2):277-97. <https://doi.org/10.2307/2297968>

ARELLANO, M. & BOVER, O. (1995). Another Look at The Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1): 29-51. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(94\)01642-D](https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)01642-D)

ARIÇ, K. H. (2014). The Effects of Financial Development on Economic Growth in The European Union: A Panel Data Analysis. *International Journal of Economic Practices and Theories*, 4(4): 466-471.

AYDIN, M. K., AK, M. Z. & ALTUNTAŞ, N. (2013). Çevre ülkelerinde Finansal Gelişme ile Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2): 1-14.

AYDIN, M. K., AK, M. Z. & ALTUNTAŞ, N. (2014). "Finansal Gelişmenin Büyümeye Etkisi: Türkiye Özelinde Nedensellik Analizi". *Maliye Dergisi*, 167: 149-162.

AYDIN, Y. (2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 37-49.

BEKTAŞ, S. (2022). Faizsiz Banka ve Konvansiyonel Bankaların Performanslarının Belirlenmesi: 2005-2020 Dönemi Türkiye Örneği. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2): 455-476. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1123251>

BLUNDELL, R. & BOND, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1): 115-43. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)

- BOZOKLU, Ş. & YILANCI, V. (2013). Finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Gelişmekte olan ekonomiler için analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2): 161-187.
- CAPORALE, G. M., RAULT, C., SOVA, A. D. & SOVA, R. (2015). Financial Development and Economic Growth: Evidence from 10 New European Union Members. *International Journal of Finance & Economics*, 20(1): 48-60.
- ÇEŞTEPE, H. & TATAR, H. E. (2022). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Panel Asimetrik Nedensellik Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1): 542-560.
- DUMÍTRESCU, E. I. & HURLİN, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4): 1450-1460.
- EFEYOĞLU, R. & AZGÜN, S. (2023). Üst Orta Gelirli Ülkelerde Makroekonomik Performans Göstergelerinin Yoksulluk Üzerine Etkisi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (1): 385-393. <https://doi.org/10.11616/asbi.1216151>
- ERATAŞ-SÖNMEZ, F. & SAĞLAM, Y. (2019). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Finansal Gelişim ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. *Sosyoekonomi*, 27(42): 87-106.
- ERGÜR, H. & ÖZEK, Y. (2020). "BRICS-T Ülkelerinde Finansal Gelişiminin Ekonomik Büyüme Etkisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1): 343-357.
- HASSAN, M. K., SANCHEZ, B. & YU, J. S. (2011). "Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data". *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(1): 88-104.
- HAYALOĞLU, P. (2015). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1): 131-144.
- İNANÇLI, S., ALTINTAŞ, N. & İNAL, V. (2016). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: D-8 Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4): 36-49.
- JUNG, S. M. (2017). Financial Development and Economic Growth: Evidence from South Korea between 1961 and 2013. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 6(2): 89-106.
- KÓNYA, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with A Panel Data Approach. *Economic Modelling*, 23(6): 978-992.
- KUŞÇUOĞLU, Ş.Y. & YILMAZ, Z. (2020). Farklı Gelir Düzeyindeki Ülkelerde Ticari Açıklık, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 148-170.
- LYNCH, D. (1996). Measuring Financial Sector Development: A Study of Selected Asia-Pacific Countries. *The Developing Economies*, 34(1): 1-27.
- MERCAN, M. & GÖÇER, İ. (2013). The Effect of Financial Development on Economic Growth in BRIC-T Countries: Panel Data Analysis. *Journal of Economic & Social Studies*, 3(1): 199-216.
- MİKE, F. & ALPER, A. E. (2021). "Kırılgan Ekonomilerde Finansal Gelişme Düzeyinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi". *Business and Economics Research Journal*, 12(1): 49-64.
- ÖZCAN, B. & ARI, A. (2011). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 2(1): 121-142.
- ROODMAN, D. (2009). How to Do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata. *Stata Journal*, 9(1): 86-136.
- TEKBAŞ, M. (2022). ASEAN-5 Ülkelerinde Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2): 717-741.
- TEKİN, B. & YENER, E. (2019). The Causality Between Economic Growth and Stock Market in Developing and Developed Countries: Toda-Yamamoto Approach. *Theoretical & Applied Economics*, 2(2): 79-90.
- TOPAL, M. H. & HAYALOĞLU, P. (2017). The Effect of Institutional Quality on Environmental Performance at Different Levels of Development: An Empirical Analysis. *Sosyoekonomi*, 25(32): 189-212. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.273969>
- USLU, H. (2020). *Türkiye'de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- WHITE, H. (1980). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity. *Econometrica*, 48(4): 817-838. <https://doi.org/10.2307/1912934>
- WINDMEIJER, F. (2005). A Finite Sample Correction for The Variance of Linear Efficient Two-Step GMM Estimator. *Journal of Econometrics*, 126(1): 25-51. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2004.02.005>
- YAĞLI, İ. & TOPÇU, E. (2019). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3): 888-898.

YENİEL, M. S. (2009). *The Relationship Between Economic Growth and Financial Development in The EU Member and Candidate Countries: Evidence From Dynamic and Static Panel Data Models*. Doctoral Dissertation, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YERDELEN TATOĞLU, F. (2020). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınevi, 4. Basım, ISBN:978-605-242-594-7.

JL \equiv CON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS